

סדר תיקוני מקוואות

לפי תקנת רבותינו

נשיאי חב"ד לדורותיהם

מהדורה מורחבת ומתוקנת

נערך על ידי
הרה"ת ר' שלום דובער לוין

יוצא לאור על ידי מערכת
"אוצר החסידים"

770 איסטון פארקוויי ברוקלין נ.י.

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים וחמש לבריאה

Seider Tikunei Mikvo'ois lefi takonas raboishinu

Copyrighted © 2015 by

"KEHOT" PUBLICATION SOCIETY

770 Eastern Parkway, Brooklyn, N. Y. 11213

Tel. (718) 774-000 / FAX (718) 774-2718

Orders:

291 Kingston Avenue / Brooklyn, N. Y. 11213

Tel. (718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148 / merkos@chabad.org

All rights reserved, including the right to reproduce this book or portions thereof,
in any form,

without prior permission, in writing, from the publisher,
except by a reviewer who wishes to quote brief passages

ISBN 0—8266—

פתח דבר

במשך כל השנים התאמץ כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע להשפיע על אנ"ש לבנות את המקוואות – רק באופן שהי' רגיל בדורות הקודמים – על גבי מעיין או נהר, והתנגד לבניית מקוה "במעטאדע החדשה", שנכשר על ידי השקה לאוצר מי הגשמים שבצדו.

בשנת תרע"ב, כתב תשובה ארוכה לבאר, שבשעת הדחק אפשר לבנות מקוה על גבי מקוה, אשר מקוה הטבילה העליון נכשר על ידי השקה לאוצר מי הגשמים שתחתיו. התשובה לא הגיעה לידינו, כי אם תשובתו של הרב מנחם מענדל חן מ"ץ דניעזין, שבה דן בדברי רבינו ומסכים למסקנתו.

בשנת תרע"ו, בעת מלחמת העולם הראשונה, ברח רבינו עם בני ביתו מלויבאוויטש והתיישב ברוסטוב, אשר לא היתה בה האפשרות לבנות מקוה על גבי מעיין. ולכן בא רבינו למסקנא, שהאופן הכי כשר ומהודר בבניית מקוה של מי גשמים הוא מקוה על גבי מקוה.

בקיץ תרע"ח בנה במרתף ביתו מקוה על גבי מקוה, עם הוראות מפורטות ביותר באופני הבניה הזאת. הרב יעקב לנדא שימש אז כרב החצר בראסטוב, וגם לפניו ביאר רבינו את פרטי הדברים. הר"י לנדא רשם את תוכניות הבניה, וכעבור משך זמן אף רשם את סיכום ההוראות וההידורים של רבינו בזה.

בראשית שנת תשי"י שלח אותה אל כ"ק אדמו"ר זי"ע, אשר מסרה לידי כ"ק חותנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ואישרם אשר נכונים המה. ומיד שלח אותה כ"ק אדמו"ר זי"ע אל רבני חב"ד שעסקו אז בבניית מקוה. כמו כן שלח אותה אל הרב ניסן טעלושקין, על מנת להדפיסה בתור הוספה לספר "טהרת מים" שהוציא אז לאור.

בשנת תשי"ג רשם הרב חיים מרדכי הכהן פרלוב ביאור קצר לרשימה זו, ובשנת תשל"ט נדפסה רשימה זו בקובץ יגדיל תורה (חוברת כז ע' צ ואילך), עם איזה הערות והוספות.

בשנת תשל"ג השתדלו אנ"ש לבנות איזה מקוואות באופן של מקוה על גבי מקוה, והיו כמה רבנים שאינם מאנ"ש שהתנגדו לזה, מחוסר הבנת המעלות שבמקוואות אלו. נכתבו אז כמה תשובות בביאור שיטת רבינו, על ידי הרב יעקב לנדא, הרב זלמן שמעון דווארקין והרב יצחק הענדל.

בקיץ תשל"ד כתבתי לרבי: "מצורף בזה ... תשובה למערערים בכשרותה של מקוה על גבי מקוה, שחשבתי להשתדל להדפיס (באיזה אופן שיהי) לפני איזה חדשים. ולאחר המלכה עם איזה עסקנים הוחלט לא להכנס בויכוחים כו', כדי לא להגדיל המחלוקת". הרבי השיב לי על כך: "נת' ת"ח ת"ח".

בחורף תשל"ה יעצו לי חברים להו"ל את הקונטרס הזה. כתבתי על כך שוב לרבי: "האם כדאי להו"ל בקונטרס בפ"ע, ולהשתדל שזה יגיע לרבנים שיש להם איזה שייכות לענין זה ... או אולי כדאי להדפיס זה בקובץ דברי תורה ח"ד". והרבי השיב לי: "כיון שלעת עתה נשכח הנ"ל – אין כדאי לעורר מחדש". כך נשאר אצלי קונטרס זה חתום 15 שנים.

בשנים הבאות השתדלו שוב אנ"ש לבנות מקוואות – מקוה על גבי מקוה, והיו איזה רבנים שעדיין התנגדו לזה, ובשנת תשמ"ז נדפסה במונטריאל חוברת "מקוה על גבי מקוה", בה נלקטו כל התשובות הנזכרות, בתוספת – תשובת הרב אייזיק שוויי.

בשנת תשי"ן, היו שוב כמה חיכוחים בנושא בניית המקוואות – מקוה על גבי מקוה, הן בארה"ק והן בחו"ל. כשפנו אלי לבאר את הנושא, חילקתי אותו לשנים: א) חלק ההלכה פרסמתי ב"קובץ אהלי שם" חוב' ד ע' קז. ב) וסקירה כללית – ב"כפר חב"ד" גליון 414 עמ' 52.

בשנת תשנ"ב נדפס הספר "מקוה מים" של הרב ירמ' כ"ץ שליט"א, ובו "קונטרס מקוה על גבי מקוה" (ע')

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

נה-צח), שהוא ביאור ארוך בשיטת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בבניית המקוה, ומעלותיה על גבי שאר סוגי המקוואות הנהוגים. ושוב נדפה הספר הזה במהדורה שניה בשנת תשס"ב.

בשנת תשנ"ח נרכש בית רבותינו אשר ברוסטוב על נהר דון, ובמרתפו נתגלה ה"מקוה על גבי מקוה" שבנה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע. זה נתן את האפשרות לחקור בפרטיות יותר את אופני בניית המקוה הזאת, ולכבוד אירוע זה ערכתי את הספר "תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו", שבו באה בין השאר – סקירת אופני בניית המקוואות במשך הדורות, תקנת כ"ק אדמו"ר הזקן בבניית המקוה, וביאור לתקנת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בבניית המקוה, בסגנון קל המובן גם לאדם הרגיל שאינו בקי בשיטות הפוסקים בזה.

בשנת תשס"ה נדפסה המהדורה החדשה של שלחן ערוך אדמו"ר הזקן חלק ה, ובו גם רשימת "תיקוני המקוה ועשייתה" הנ"ל – עם ציונים ומראי מקומות לספרים הדנים בדבריו.

בשנת תשע"ג נערך ונדפס הספר שו"ת תורת שלום – תשובות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שבו גם כמה תשובות חדשות שכתב בנושא כשרות המקוואות, עם ציונים ומראי מקומות בשולי הגליון.

בשנת תשע"ד הגיעה לידינו תשובתו הנזכרת של הרב מנחם מענדל חן הי"ד, רבה של ניעזין, משנת תער"ב, אשר בה דן בדברי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, בקונטרס שכתב באותה שנה לבאר, אשר מקוה הנכשר על ידי השקה לאוצר מי הגשמים שבצדו פסול לדעת כמה מגדולי הפוסקים, ואין מקום להכשיר אלא מקוה על גבי מקוה, אשר מקוה הטבילה העליון נכשר על ידי השקה לאוצר מי הגשמים שתחתיו.

*

הספר "תיקוני מקוואות" אזל מהשוק, ולקראת ההדפסה החדשה נערך מחדש בעזה"ת, במהדורה מורחבת ומתוקנת, בשם "סדר תיקוני מקוואות", אשר כל החומר שבו עובד וסודר מחדש.

ויה"ר שנוכח לעסוק כל ימינו בתורת רבותינו הקדושים, לירד לעומק דבריהם, וישמיעונו נפלאות מתורתם, בגאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו.

שלום דובער לוי

ה'תשע"ה
ברוקלין, נ.י.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

ה

מפתח

- פתח דבר** ג
- מפתח** ה
- א. המקוואות שבדורות הראשונים** ח
- (א) מעיין ומקוה ח
- (ב) טבילה בנהרות ח
- (ג) חפירה לצד הנהר י
- (ד) הכשרת מקוה על ידי השקה יב
- ב. תיקון המקוה של כ"ק אדמו"ר הזקן** יב
- פתיחה יב
- (א) הטבילה טו
- (ב) גודל התיבה יז
- (ג) נקב בתיבה טפח על טפח יט
- (ד) חיבור התיבה לקרקע כח
- (ה) מילוי הנקב בסיד לב
- (ו) מילוי התיבה במי הנהר לד
- ג. המקוואות שבנו רבתינו במשך הדורות** לה
- (א) המקוה בליובאוויטש – תקע"ד-תרמ"ג לה
- (ב) המקוה בליובאוויטש – תרמ"ד-תרס"ו לז
- (ג) המקוה בליובאוויטש – תרס"ז ואילך לח
- (ד) המקוה בגזאטסק תרס"ט-תרע"ג לט
- (ה) מקוה במענטאן – תער"ב-תרד"ע מ
- (ו) מקוואות לפליטי המלחמה מ
- ד. נתן סאה ונטל סאה** מג
- (א) נקב ההשקה שנסתם מג
- (ב) נתן סאה ונטל סאה מד
- (ג) תיקון המקוה של החתם סופר מד
- (ד) מקוה על ידי בור זריעה מה
- ה. מקוה על גבי מקוה** מז
- (א) המקוה ברוסטוב מז
- (ב) מעלת מקוה על גבי מקוה מח
- (ג) מעלות נוספות במקוה על גבי מקוה נא
- (ד) שיטת הדברי חיים בענין קטפרס נד
- ו. הוראות בניית המקוה ברוסטוב** נח

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבوتינו

ו

- נח (א) ההוראות לבנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע
 נח (ב) ההוראות לקבלן ר' נחמן טיקטינער
 נט (ג) ההוראות לאדריכל ווידרין
 נט (ד) ההוראות למשגיח הרב נטע לערנער
 ס (ה) רשימת הרב יעקב לנדא
 סא (ו) סתימת וגילוי המקוה ברוסטוב

ז. רשימת הוראות בניית המקוה ברוסטוב.....סב

- סג (א) מקוה על גבי מקוה
 סג (ב) נקבי ההשקה
 סד (ג) בלי נקב ליציאת המים
 סז (ד) החלפת המים בבור התחתון
 סח (ה) שיעור המים בבור התחתון
 סט (ו) אורך מקוה הטבילה
 ע (ז) מילוי המים על ידי המשכה
 עא (ח) תעלה בין המחסן למקוה
 עב (ט) מחסן מי הגשמים
 עב (י) ניקוי המקוה
 עג (יא) להמנע מפקק גומי במחסן המים
 עג (יב) להשתמש בפקק עץ במחסן המים
 עג (יג) הגג והצינורות להבאת מי הגשמים
 עד (יד) שיעורי המקוה
 עה (טו) נקב ופקק מחסן המים

ח. ציור ומדות המקוה ברוסטוב.....עו

- עו (א) ציור ומדות המקוה
 עז (ב) ציור ותכנית בניית המקוה
 עט (ג) ביאור הציור – מהרב יעקב לנדא

ט. המקוואות שבדורות האחרונים.....פ

- פ (א) בתקופת השמדות והגזירות ברוסיה
 פג (ב) התעמולה בשאר המדינות
 פה (ג) הוספת בור זריעה בשעת הדחק

י. שיעורי המקוה לשיטת רבوتינו.....פז

- פח (א) שיטת רבינו הזקן קודם חזרה
 פט (ב) שיטת רבינו הזקן אחר חזרה
 צא (ג) אחר חזרה לפירוש הגרא"ח נאה
 צא (ד) שיטת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע למעשה
 צב (ה) אורך וגובה המקוה

יא. הוראות נוספות מרבתינו בתיקוני מקוה.....צג

- צג (א) חרסינות על כותלי ורצפת המקוה
 צד (ב) מקוה על ידי קרח ושלג
 צד (ג) השקה למקוה מרודד

יב. מכתבי רבני חב"ד.....צה

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבوتינו

ז

הגה"ח הרב מרדכי שמואל אשכנזי.....צה
הגה"ח הרב אברהם יוסף הלוי העלער.....צז
הגה"ח הרב עזריאל חייקין.....צח
הגה"ח הרב יהודה ירוסלבסקי.....צח
הגה"ח הרב משה יהודה ליב לנדא.....צט
הגה"ח הרב חיים אליהו לנדא.....ק
הוספה והשלמה מהני"ל.....קא
הגה"ח הרב יוסף יצחק פייגלשטוק.....קי
הגה"ח הרב הלל פעוונזנער.....קיב
הגה"ח הרב עזריאל זעליג שארפשטיין.....קיג

יג. תכנית בניה – לתקנת רבوتינו.....קיד
מדות המקוה.....קיד
חומרי הבניה.....קטו
המשכת המים למקוה.....קטו

א. המקוואות שבדורות הראשונים

(א) מעיין ומקוה

אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור (ויקרא יא, לו). פשוטם של דברים הם, שבאותם הימים לא היו המקוואות בנויות כבזמנינו אלה; הטבילה, כמו גם שאר השימוש במים, היה בעיקר באלו המנויים בפסוק הזה: (א) "מעין" (מים הנובעים מתוך האדמה). (ב) "בור" (שנחפר על ידי האדם ונתמלא במי גשמים). (ג) "מקוה מים" (מאגר מי גשמים באגם טבעי, שהמים נאגרים ונשמרים בו במשך השנה).

מהפסוק הזה למדו חז"ל את כל הלכות כשרות המקוואות, אשר אינן כשרות לטבילה אלא אלו הדומים ל"מעין" או ל"בור" או ל"מקוה מים".

וכך אמרו בתורת כהנים (על הפסוק הזה): "אילו אמר מקוה מים יהיה טהור יכול אפילו מילא בכתיפו ועשה מקוה בתחילה יהיה טהור, תלמוד לומר מעין, מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים".

מכאן למדו גם, אשר מי המעין מטהרים אפילו אם הם זוחלים, כדרך של המעינות הנובעים מהאדמה. ואילו בור של מי גשמים מטהר רק אם הוא "בור מקוה מים", היינו כדרך של בורות מאגרי מי גשמים שהם עומדים באשבורן במקום אחד. והלימוד בזה הוא כאמור בתורת כהנים (שם): "אי מה מעין מטהר בזוחלים אף מקוה מטהר בזוחלין, ת"ל אך מעין, המעין מטהר בזוחלין והמקוה באשבורן".

שלושה סוגי מקוואות אלו, מעין, בור, או מקוה מים, היו כמעט כל המקוואות שנבנו במשך הדורות הקדומים.

בורות מי הגשמים היו בדרך כלל במערות, ששם רגילין היו לטבול, כמבואר בר"ש וברטנורא (רפ"ו דמקוואות): "משום שרוב טבילות שלהם במערות, קרי למקוה מערה"; "כל מקום ששנינו מקוה, דרכו להיות עשוי כמין בור או כמין שיח או כמין מערה".

סקירה, תרשימים ותמונות מהמקוואות הקדומים נדפסו בס' "מקוואות" של האדריכל יוסף שנברגר (ירושלים תשל"ד).

אמנם בורות אלו של מי גשמים, אי אפשר הי' להחליף את מימיהם עד שירדו גשמים. וכיון שבארץ ישראל אין הגשם יורד בקיץ, לכן היו המים מעלים סרחון במשך הקיץ מרוב שימוש; עד אשר אמר רב ביבי אמר רב אסי (שבת יד, א): "בתחלה היו טובלין במי מערות מכונסין וסרוחין, והיו נותנין עליהם מים שאובים (על גופן מים שאובין להעביר סרחון המקוה – רש"י), התחילו ועשאו קבע, גזרו עליהם טומאה כו' (התחילו הטובלין ועשו השאובין קבע, לפיכך גזרו על השאובין טומאה – רש"י)".

ומטעם זה היו מעדיפים לטבול במי מעין, במקום שהדבר הי' אפשרי, כי במעין מתחלפים תמיד המים ונשארים נקיים.

(ב) טבילה בנהרות

לא בכל מקום ולא בכל שעה היתה אפשרות לטבול במי מעין או בבורות של מאגרי מי הגשמים. הטבילה קלה היא יותר בימים ונהרות. והרי תמיד היו העיירות והכפרים בסמוך לנהרות או מעיינות^א, ולכן היה קל יותר

^א עד אשר נפסקה ההלכה בקשר לכתובת גטין (אבן העזר סי' קכח ס"ד): "אין צריך לכתוב שם הנהר, אבל נהגו לכתבו. ואם יש שנים או שלשה נהרות, כותבין כולם, דיתבא על נהר פלוני ופלוני". וברמ"א (שם): "ואם יושבת על חוף הים, נהגו לכתוב דעל כיף ימא מותבא. ועיר שסיפוקה ממי בארות, כותבין: על מי בארות. ועיר שסיפוקה ממי מעיינות, כותבין: מי מעיינות". והיינו שבתקופה ההיא, כל עיירה היתה יושבת רק על חוף הים, הנהר, מעיינות או נהרות.

לטבול בנהרות.

אמנם יש בזה חילוק בין ים ואגם, שהמים שבו נקוים ועומדים, לבין הנהר, שישנה מחלוקת בש"ס ובפוסקים אם הנהרות כשרים לטבילה, שהרי הנהר יש בו תערובת של מי מעיינות ושל מי גשמים, והמים שבו זוחלין ואינן עומדים במקום אחד, וכבר הובא לעיל שהוא מועיל רק במי מעיין ולא במי גשמים. ואם רוב המים שבהרות הם מי גשמים הם נפסלים בזחילה.

מספרת על זה הגמרא (שבת סה, א): "אבוה דשמואל ... עביד להו [לבנותיו] מקוואות ביומי ניסן". ופירש רש"י (שם) "מקוואות, של מים מכונסין, או סמוך לנהר, וממשיך לתוכן מי הנהר וטובלות שם".

והטעם שבימי ניסן הוצרך לעשות להם מקוואות נתבאר בגמרא שם: "ש[מ]א ירבו הנוטפין על הזוחלין". ופירש רש"י (שם): "שמא ירבו נוטפים, היינו גשמים, על הזוחלין הנובעין ... הלכך ביומי ניסן שהנהרות גדילים ממי הגשמים של ימי החורף ומהפשרת השלגים, חייש שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין שניתוספו בנהר מן הגשמים על הזוחלים החיים, ובטלו הזוחלין החיים בנוטפים, ואין תורת מעיין עליהן לטהר בזוחלין אלא באשבורן, ועביד להו מקוואות דקו וקיימין".

משא"כ בימות הקיץ, שאין הגשמים יורדים, הרי אז רוב המים שבהרות הם מי מעיינות שבאים מהתהום, ואז גם הנהרות כשרות לטבילה, ולא הוצרך אז אבוה דשמואל לעשות להם מקוואות.

אמנם שמואל בנו חלק עליו והתיר לטבול בנהר גם בימות הגשמים, כאמור בגמרא שם (שבת סה, ב): "דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיברך", ופירש רש"י (שם): "משפתו וממקורו ומסלעו ... ולא ממי הגשמים". וכדאמרין בברייתא בתענית (כה, ב): "תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אין לך טפח מלמעלה שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים". ופירש רש"י (שם): "כשנכנסו הגשמים בעומק הקרקע טפח תהום עולה ומתגבר ג' טפחים". וכיון שרוב המים שבהר גם בימות הגשמים הם מי תהום, לכן כשר לטבול בו אף בזוחלין.

ההלכה נפסקה בשו"ע (חיו"ד סי' רא ס"ב): "היו הזוחלין מן המעיין מתערבים עם הנוטפים שהם מי גשמים, הרי הכל כמעין לכל דבר. ואם רבו הנוטפים על הזוחלין, וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר, אינם מטהרים בזוחלין אלא באשבורן". והיינו שבתקופת הגשמים, כשמי הגשמים שבהר מרובים על מי המעינות שבהר, פסולה הטבילה בנהר, ובתקופת הקיץ שאין הגשמים יורדים, כשמי המעינות שבהר מרובים על מי הגשמים שבו, כשרה הטבילה בו.

וברמ"א (שם): "אבל יש מתירים לטבול בנהרות כל השנה, אף בשעת הגשמים והפשרת שלגים ורבו הנוטפים על הזוחלין, משום דעיקר גידול הנהר הוא ממקום מקורו, וכן נהגו ברוב המקומות במקום שאין מקוה, ואין למחות ביד הנוהגין להקל, כי יש להם על מי שיסמוכו". מיהו יש לזהר מלטבול בנהר המתהווה לגמרי על ידי גשמים, וכשאין גשמים פוסק לגמרי, אף על פי ששאר נהרות שופכים לתוכו בשעת הגשמים ומתהווה על ידן, מכל מקום הואיל ופוסק לגמרי בשעה שאין גשם, אסור לטבול בו דרך זחילתו עד שיקוו המים שבתוכו".

ועוד מוסיף הרמ"א לבאר בדעת המתירים (שם): "אבל בנהר שאינו פוסק, אע"פ שבשעת הגשמים מתרחב ומתפשט על כל גדותיו, מותר לטבול בו בכל מקום, לפי סברת המקילין, ולפי מה שנהגו".

והיינו שגם בדעת המתירים יש ג' דעות, שהרי בדרך כלל הנהרות מתפשטים יותר בימות הגשמים מאשר בימות הקיץ, הן באורך והן ברוחב, ובזה ג' דעות: א) המתירים לטבול רק במקום שהנהר הולך גם בימות הקיץ

² אמנם בזמנינו יש נהרות שעושים בהם סכר כדי לייצר חשמל, שעל ידו נעשים מי הנהר שאובים, כפי שנתבאר ב"מקוה כהלכה" ע' לא, וע' נט.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

י

– הן בארכו והן ברחבו. ב) המתירים לטבול רק במקום שהי' הנהר הולך לארכו בלי הגשמים – אף במקום שנתרחב על ידי הגשמים. ג) המתירים לטבול גם במקום שאין הנהר הולך בו בימות הקיץ, בין באורך הנהר ובין ברוחב הנהר. ועל זה כותב הרמ"א אשר "מותר לטבול בו בכל מקום". ומהי מסקנת רבותינו בזה:

הצמח צדק בחידושו על הש"ס (קפ, א-ד) מבאר את ג' שיטות הפוסקים בזה (הובאו ונתבארו גם בפסקי דינים צמח צדק רעח, ב. ושם ח"ג טו, ג). ומסיק (שם קפ, ד): "יש להתיר לטבול בנהר ... לצד רוחב הנהר אף שרבו הנוטפין ... במקום שאי אפשר בשום אופן לעשות מקוה, כגון בעיר שרובה ע[ובדי] כוכבים ומיעוט ישראלים דרים שם באקראי. אבל לטבול בנהר במקום שברור שהנהר מצד עצמו מתפשט רוחבו באותו מקום אף בעת שלא רבו הנוטפין ... יש לסמוך בכהאי גוונא בשעת הדחק יותר מבאופן הראשון".

בשעה שתיקנו את המקוה בליובאוויטש, בקיץ תרס"ז (שיתבאר לקמן פרק ג ס"ג), בירר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע את שיטות הפוסקים בזה, ומסיים (שו"ת תורת שלום סי' מח): "ונראה דבמקום שמתקנים את המקוה, ואי אפשר לטבול בה, גם כן הדין כן, ואין מחייבין אותם לנסוע לעיר אחרת".

ומכל מקום כתב אל המ"ץ דליובאוויטש (שם סי' מט): "עתה באתי בדבר הקופאלני [=בית המרחץ והטבילה שבנו בנהר, שבו ישתמשו במשך זמן בניית המקוה], שלא להעמידה בכל חלק הנהר שמן בית הריחיים ולמטה, כי אם בגובה הנהר, בסמוך להמרחץ, ועל השטרעס [=זרם], שהוא עיקר מקום הילוך הנהר". והיינו שהטבילה תהי' רק במקום שזרם המים חזק גם בימות הקיץ.

אלא שיש עוד כמה קשיים בטבילה בנהרות: א) המקום הוא בדרך כלל גלוי לכל והנשים מתביישות לטבול בו, ומתוך כך ממהרות בטבילתן ואין נזהרות לטבול כראוי. ב) הטיט שבנהר נכנס בין אצבעות הרגלים וגורם חציצה.

לכן עמד אבוב דשמואל ותיקן לבנותיו גם בזה (שבת סה, א): "אבוב דשמואל ... מפצי ביומי תשרי". והיינו שבימי הקיץ של תקופת תשרי, אשר מי המעיין שבנהר רבו על מי הגשמים שבו, שאז כשרה הטבילה בו גם בזוחלין, תיקן להם מפצים בנהר שיוכלו לטבול בו. ופירש רש"י (שם): "שטובלות בפרת, ומפני הטיט שלא יהא חציצה נותנות המפץ תחת רגליהן". ובתוס' שם (ד"ה ומפצי): "ורבינו תם פירש שהיו נותנות מפצי זקופות, שלא יראו אותן העולם ויתביישו מהם ולא יטבלו היטב".

וזאת היא תקנת רבינו הזקן, בבניית תיבת מקוה על גבי הנהר, באופן שלא יהי' בו חשש זוחלין. וגם לא יהי' חשש טיט בין האצבעות. וגם יהי' אפשר לשפוך בו מים חמים, כדי שלא יצטרכו לטבול במי הקרים שבימי הכפור. וכפי שיתבאר לקמן בפתיחה לפרק הבא.

ג) חפירה לצד הנהר

אמנם הדרך הנוחה יותר היתה לבנות את המקוה בבית מיוחד הסמוך לנהר הכשר, והמים היו מגיעים למקוה דרך נקב חלול באדמה המביא את המים מהנהר הכשר למקוה הטבילה. ואז לא היו זקוקים למפצים שעשה אבוב דשמואל לבנותיו. וכמובא לעיל מגמרא ורש"י (שבת סה, א): "עביד להו מקוואות ביומי ניסן ... סמוך לנהר, וממשיך לתוכן מי הנהר וטובלות שם".

השאלה היתה מהו דינם של מים אלו שבאים מהנהר דרך נקב חלול באדמה, דין נהר המוזכר לעיל, שיש דעות הפוסלות הטבילה בו אם המים זוחלין, או דין מעיין שאינו נפסל בזוחלין.

והנה מבואר בתוספתא (מקוואות פ"א ה"ז): "החופר בצד הים בצד הנהר ... הרי הם כמי תמצית. החופר בצד המעיין כל זמן שהן באין מחמת המעיין ... הרי הם כמעייין".

ומכך מוכיח בשו"ת צמח צדק (סי' שלו סל"א): "שהרבה חפירות דמקוואות שבמדינתנו הוי דינן כמי מקוה ולא כמי מעיין, לא מיבעי' אותן שהכתלים בוצצין מעט מכאן ומעט מכאן כו', אלא אפילו אם בוצצין בשפע, אם

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

יא

הם באין מהנהר, כגון שחופר בצד הנהר והמים מתמצים בשפע דרך עובי הארץ מהנהר למקוה הרי זה כמי מקוה כנ"ל".

אלא שאחר כך מוסיף ומבאר (שם): "ולכאורה יש לומר דדוקא בחופר בצד הנהר דהיינו בסמוך לו ממש הוא דחיישין שבא מהנהר, משא"כ בחופר רחוק מהנהר. אך באמת גם בחופר רחוק קצת מהנהר כל שניכר שהמים באים מהנהר דהיינו שכשהנהר מתמעט מתמעטים המים בחפירה וכשתרבה מתרבים המים ודאי יש לזה דין חופר בצד הנהר".

ובתוספת ביאור בשו"ת צמח צדק (סי' קסז ס"ב): "נראה לומר כיון שהמי גשמים אין יורדין במים שהמעין מקלח, אלא שנבלעים תחלה בארץ ודרך עובי עפר הארץ נמשכים בגידי המעין, אזי גם הם עצמן כשהמעין מקלח מימיו חשובים מים חיים. דפירוש מים חיים היינו המקלחין מתוך עובי הארץ, והם מבועא דמים הם נקרא מים חיים, דתרגם מים חיים מי מבוע, היינו נביעה, לאפוקי מי גשמים ומי תמציות. וכיון שאלו המים באו דרך נביעה נקראו מים חיים וכאילו אין בהם שום תערובת מי גשמים כלל, שהרי נשתנו לעילויא על ידי שעברו דרך עובי הארץ ונעשו מים נובעים ... [ואם הנביעה היא] בצד הנהר ממש. אשר מפסיק ביניהן שטח מועט מהארץ, אין שייד לומר שבשטח מועט כזה תשנה הטבע את מי הנהר להיות מעין הנובע ומים חיים, כי זהו רק פועל מעשה ידי אדם שחפר הקרקע, הניח מקום למים של הנהר שילכו לשם, ואין זה מעשה הטבע כלל. אבל כשהמקוה או הבאר רחוק מן הנהר ויש שטח גדול מאה אמה מפסיק ביניהן וכשחפר שם מצא מים נובעים דרך גיד הנובע. או כמה גידים. ולא בציצת הכותל כולו יש לומר דהוי מעין".

ועוד מבאר בחידושו על הש"ס (קעא, ד – קעב, ב): "וצריך לחלק דחופר בצד הנהר הוא דלא חשוב מעין ... כיון שרק שטח מועט מהארץ מפסיק בין הנהר לחלל החפירה ... אבל כשהמים של הנהר עוברים דרך שטח רב מקרקע ועפר הארץ בענין שעל ידי זה הם נצללים ומזדככים כדרך כל מי מעין, הוה ליה מעין ... והדברים שכתבתי הן דברי אדמו"ר הגאון ז"ל בדרוש ע"פ עלי באר ענו לה, ואף שאין למידן מהדרש עם כל זה הדברים נכונים ומתקבלים ... ומכל מקום נראה דבעינן עוד שיהיה גם כן מקלח ונובע, ולא על דרך שהכתלים בוצצים ... ומכל מקום לענין איסור דאורייתא צריך עיון אם לסמוך בזה להקל".

והיינו שסוף כל סוף גם "מי מעין" מקורם מגשמים שיורדים לתהום, ו"עוברים דרך שטח רב מקרקע ועפר הארץ בענין שעל ידי זה הם נצללים ומזדככים", אם כן כך הם גם מי הנהר ש"עוברים דרך שטח רב מקרקע ועפר הארץ בענין שעל ידי זה הם נצללים ומזדככים" שנעשים על ידי זה מי מעין.

ומביא זאת ממה שנתבאר בלקוטי תורה (חקת סב, ב): "הנה הבאר מים שנובעת מתחת לארץ המים הן היורדים מלמעלה מן הארבעה נהרות דרך סולמא דפרת כו', וארעא חלחולי מחלחלא כו', יורדים המים דרך גידי הארץ עד שנעשה מי באר שחוזרים ונובעים מתחת לארץ מלמטה למעלה".

וכן הוא בהנחת כ"ק אדמו"ר האמצעי מדרוש זה (מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ו ח"ב ע' תקמה): "ובתחלה הרי המים נמשכים המה מלמעלה, כמ"ש למטר השמים תשתה מים, וכתבי ונהר יוצא מעדן כו'. אך אז הן נקראים עדיין מים עליונים. וכאשר אחר כך דרך סולמא דפרת חוזרין ונובעין דרך עובי הכדור מלמטה למעלה נקראים מים חיים, והן מים שבבארות דוקא שנקראו מים חיים, לפי שעברו מלמטה למעלה דרך עובי עפר הארץ ונתבררו ונעשים צלולים ואזי חיון ומתוקין המה. משא"כ קודם עברם את עפר הארץ מלמטה למעלה, אלא המה באים ונמשכים בד' נהרות מלמעלה למטה, לא נקראו עדיין בשם מים חיים".

ועל פי כל זה מסיק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שו"ת תורת שלום סי' נא ע' קט): "ועמ"ש בצמח צדק בחי' הש"ס בפ"א דמקוואות מ"ו, שכתב, אבל אם המים באים בתוך החפירה בכח וחוזק כדרך גיד הנובע ומקלח בחוזק אף שנמשך מהנהר דינו כדין מעין כו'. ואע"פ שלא החליט כן, מכל מקום נראה שדעתו הק' דעת נוטה

לזה. ובנידון דידן אינו נוגע כל כך דין המעיין, רק לרווחא".

והיינו שזהו גם סוג המקוה שנבנה בליובאוויטש, על גבי באר שליד הנהר, כדלקמן סי' ג. ואפשר שגם מקוה זה היתה מרוחקת לערך מאה אמה מהנהר עצמו, כמבואר בדברי הצמח צדק דלעיל, והיינו "שהמים של הנהר עוברים דרך שטח רב מקרקע ועפר הארץ, בענין שעל ידי זה הם נצללים ומזדככים כדרך כל מי מעיין ... מקלח ונובע", ואפשר שגם מקוה זה יש לו דין מעיין.

ד) הכשרת מקוה על ידי השקה

אנו דנים כאן בעיקר בתקופה שלפני יותר ממאה שנה, שעדיין לא היו נפוצים מי ברז בכל מקום, כי אם מי מעינות נהרות ומאגרי מים, ומשם היו המים מובאים לבתים על ידי "שואבי מים". לא היתה אז אפשרות לסדר מקוה כבימינו אלה, שבתוך בנין מיוחד מוחזק בור של מי גשמים ואילו מחובר מקוה טבילה שבו מועברים מי העיר, הנכשרים על ידי השקה לאוצר מי הגשמים, שהרי החלפת מי המקוה שבו טובלים, מזמן לזמן, על ידי שואבי המים, היא עבודה גדולה ועצומה, שלא בכל מקום היא אפשרית.

גם לאחר שנבנו, במספר מקומות, תעלות מובילי-מים, לא היתה עדיין רשת-צינורות, שתביא את המים לחצרות ולבתים, אלא שואבי-המים הם היו דולים ומביאים את המים לביתו של כל אדם. ובאשר למקוואות, בהכרח היה להסתמך באותם הימים על מקוואות הסמוכות ומחוברות למעינות ונהרות, או לפחות תעלות מים, כאמור לעיל.

בתקופה הבאה התחילו להתקין מי ברז בכל מקום, ואז התחילו להתקין מקוואות של מי העיר שמכניסים למקוה, ומכשירים אותם על ידי השקה, שפירושו הוא מלשון נשיקה, שנושקים מים השאובים למי גשמים, ונטהרים על ידי זה. וכמבואר בפרש"י (חולין כו, ב ד"ה משהחמיץ): "עד שנושקין המים והוי חיבור ובטלי לגבי מקוה".

ומקורו בתורת כהנים, על הפסוק "אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור" (ויקרא יא, לו): "מנין אם טמא יטהרנו, תלמוד לומר מקוה ומעין יהיה טהור. אין לי אלא מעין את המקוה מנין מקוה את המקוה, מקוה את הבור, בור את הבור, בור את המקוה מנין, תלמוד לומר מעין יהיה טהור בור יהיה טהור ומקוה מים יהיה טהור".

והיינו שממה שנאמר "יהיה טהור" למדנו, שגם מים שאובים יכולים להתכשר אחר כך על ידי השקה למעיין, לבור, או למקוה מים של מי גשמים.

אמנם רבו האופנים הפסולים בזה לכמה פוסקים, כדלקמן פרק ד. עד שקם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ותיקן אופן מיוחד של "מקוה על גבי מקוה", שהוא כשר לכל הדעות, וכפי שיתבאר לקמן פרק ה.

ב. תיקון המקוה של כ"ק אדמו"ר הזקן

פתיחה

טבילת הנשים במעינות, בורות ומאגרי מים, בימות החורף הקרים, היה אחד מהדברים שהטריד מאד את הנשים. בזה אין הפרש בין "מעין ובור מקוה מים" לבין נהרות (גם לדעת המתירים טבילה בנהרות), שבכל אלו אי אפשר להחם את המים שבהם, ואם מחממים מים במיחם ושופכים לתוך המקוה של מי המעיין או הנהר, הרי מיד יחזרו המים להיות קרים כמו שהיו בתחלה.

כבר בזמן בעלי התוספות דנו בבעיה של המקוואות הנהוגים, שקשה על הנשים לטבול במים צוננים. רבינו יצחק ב"ר אברהם (ריב"א; ריצב"א) בעל התוספות רצה לתקן מקוה של מים חמים, על ידי חפירת מקוה טבילה ליד הנהר, למלאותו במים שאובים חמים, ולהכשירו על ידי השקה לנהר. אחיו רבינו שמשון משאנץ, בעל

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

יג

תוספות שאנץ, השיב לו על כך (מרדכי ה' מקוואות סי' תשנ): "אמרו לי שהיית רוצה להתיר למלא מקוה מים חמין, ולחברו אל הנהר כשפופרת הנאד. ודבר זה ראוי לאסור יותר משום גזירת מרחצאות ... ואף על גב דתנן בפרק אמר להם (יומא לא): אם היה כהן גדול אסטניס מחמין לו חמין ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צינתן יש לומר כמה דברים התירו במקדש ואסרו בגבולין מדרבנן".

לכן המשיכו בכל הדורות לטבול במקוואות של מים קרים. וכן הובא בשו"ע (יו"ד סי' רא סע"ה): "יש מי שאוסר להטיל יורה מלאה מים חמין לתוך המקוה לחממו, וכן למלאת מקוה מים חמין ולחברו לנהר כשפופרת הנוד". ובט"ז שם (ס"ק פח): "משום גזירת מרחצאות שתטבול בהם".

אבל ברמ"א (שם): "ויש מקילין ומתירין להטיל חמין למקוה כדי לחממו. ומכל מקום יש להחמיר אם לא במקום שנהגו להקל, אז אין למחות בידן".

ובמדינות הקרות ובזמנינו הקילו בזה בכל אופן; אלא שעדיין מסובכת מאד הדרך להחם את מי המקוה, ושישאר המים כשרות לטבילה.

וזאת היתה תקנת רבינו הזקן, שמצא הדרך איך לבנות את התיבה בנהר, באופן שתהי' כשרה למקוה לכל הדעות, ובאופן שיהי' אפשר לחמם את המים שבה, כדלקמן בהמשך פרק זה.

אודות תקנה זו כותב כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (שו"ת חיו"ד סי' שלד, בהוצ' החדשה): "לכאורה הי' כוונת רבינו ז"ל בעשיית התיבה דוקא, כדי שעל ידי זה יוכלו לעשותה חמה, שזה תיקון גדול הוא לשמירת הנזק מצינים כו' כמ"ש שומר נפשו וכו', וכל שכן בקור העצום דמדינתנו וחולשת המזג דנשים רכות כו'. וגם יש לומר שיש קצת קפידא מדינא, דאם חשו שלא תטבול בטוב היכא דבעיתא^א, כל שכן שיש לחוש כן מפאת הקור".

ועוד כותב אודות תקנה זו (סי' קעו ח"ג אות ב): "כל עיקר מגמתו בתיקון התיבה הוא, כדי שיהיו יכולים לחממה על ידי שיטילו מים חמין לתוך התיבה, כדי שלא יזיקו המים הקרים ביותר במדינות אלו, ובפרט בימות החורף. וגם שתוכל לטבול במתינות קצת ולא תהיה דחופה ומבוהלת מחמת קרירות המים ביותר, שיש לחוש שמחמת בהילות לא תפשוט קמטי כל כך וכה"ג. ועל דרך שמצינו בש"ס אשה לא תטבול על גבי כלי חרס משום דבעיתא, ופרש"י ולא טבלה שפיר, וכן בנמל לפר"ח^ה, שממהרת לטבול מפני שבושה מבני אדם המצויין שם. וכמו כן יש לומר לכאורה כשהמים קרים ביותר, שגם כן ממהרת לטבול משום דבעיתא שלא יזיקו לה המים, או משום שקשה לסבול הצנה, והלכך עדיף טפי להטיל חמין לתוך המקוה. וכך נשמע ממנו ז"ל, שהתפאר מאד במה שתיקן מקוואות שיהיו יכולים לחממן (וכמדומה לי ששמעתי מאיש נאמן ששמע ממנו בנסיעתו בדרך לפני הסתלקותו, שזה א' מן ג' דברים^י שהתקין הוא ז"ל בחייו זי"ע).

^א משלי כב, ה: צינים ופחים בדרך עקש, שומר נפשו ירחק מהם.

^ב בנדה (סו, ב): "דבעיתא (שלא תפול, ולא טבלה שפיר – רש"י)". ובשו"ע (סי' קצח סל"א): "שמא תפחד שלא תפול ולא תטבול כראוי".

^ה בתוס' (נדה שם ד"ה אשה לא תטבול בנמל): "ולרבינו תם נראה כפירוש ר"ח לא תטבול בנמל כי בני אדם מצויין שם ובעיתא וממהרת מפני שבושה מבני אדם המצויין שם". וכן נפסק בשו"ע סי' קצח סל"ד.

^י לא נתפרש כאן מה הם שני הדברים האחרים שהתקין בחייו. גם ב"בית רבי" פ"י (טז, ב הערה ה) ציטט דברים אלו, ולא פירש מה השנים האחרים. אמנם באחד מכתבי-היד (1844 מ, ב) מצויין על הגליון: "סכינין[ם] מלוטש[ים] ולהרב[ות] בצדק[ה]".

אודות תקנת סכינים מלוטשים ראה שו"ת רבינו הזקן סי' ז, ואגרות-קודש שלו (קה"ת תשע"ב) אגרת קג. ואודות להרבות בצדקה ראה אגה"ק סימנים ג-יב ועוד. והכוונה למעות ארץ הקודש שתיקן וניהל רבינו הזקן, שעל ידי זה זכינו לאגרות הקודש

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

ועוד כתב בזה שם (סוס"י קעב): "מאד היה מקפיד כאזמו"ר נ"ע והיה מזהיר מאד שיעשו מקוה חמה, הן מצד בריאות הגוף בדורות חלשים כאלו כידוע, והן מצד הדין, שלעוצם הקור ממהרת לטבול ואי אפשר להקפיד כל כך להפשיט הקמטים שבבטנה".

והגאון החסיד רבי יצחק אייזיק מהומיל מסכם (שו"ת שבסוף חנה אריאל חלק המאמרות): "תיקון המקוה לדורותינו אלה, שהכל חולין הן אצל צינה, ומשום חולשא לחוד מבעי לתקוני מלתא לטבול בחמין. אלא דאיכא נמי חששא דמשום דבהיתו ובעיתי מן הצינה תמהרנה לטול בלא דקדוק כראוי בטבילתן, וע"ד שאמרו בסי' קצ"ח סל"ג בנמל לדעת ר"ת, ועל גבי חתיכת עץ או אחורי כלי לדברי הכל יעו"ש ... אשר על כן כבר פשט המנהג בכל תפוצות ישראל לטבול במים חמין, ולית דחש לה לההיא דסוף סי' ר"א, אפילו לכתחלה, ושלא במקום אסטניסות, כי היכי דלא ליפוק מיני' חורבה היכא דאיכא חששא כנ"ל. ותקנות קבועות שנה כאן, שוה לעשירים ולעניים, שאין ידם משגת להטיל בכל עת חמין למקוה לעשות באופן שלא יתקררו מי המקוה החמין מחמת חבורן למקוה הקרה".

*

תכנית בניית מקוה זו ביאר רבינו הזקן, ברשימה קצרה (דלקמן) בשם "דיני תקוני המקוה ועשייתה" שנדפסה בשו"ע שלו חיו"ד. ברשימה זו מבאר כ"ק אדמו"ר הזקן את אופן עשיית התיבה שבה טובלים, והיא מונחת בחפירת המקוה המחוברת לנהר או למעין.

התיבה שתומה בסיד ובזפת באופן שמי חפירת המקוה אינן נכנסים בה ואין יוצאים ממנה אלא לאט לאט, באופן שאין בה חשש זוחלין, ובאופן שהמים החמים שמטילים בה נשארים בחמימותם במשך איזה זמן, כי אחר שהתיבה מתמלאית לאט לאט במי' סאה מים כשרים מהנהר, ממלא הבלן את התיבה במים חמין השאובין, שנשארים בחמימותן למשך זמן, כיון שהתיבה מזופפת כנ"ל.

עיקר הקושי במקוה זה הוא, שצריך לדייק שהתיבה לא יהי' לה דין כלי, כדי שהמים שבתוכו לא יהיו שאובין; ואפילו באופן שהמים אינם שאובין לא מועלת הטבילה בתוך הכלי, וכמבואר בתורת כהנים, על הפסוק "אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור" (ויקרא יא, לו): "יכול אף בור שבספינה יהא טהור, תלמוד לומר מעין, מה מעין שעיקרו בקרקע, אף מקוה שעיקרו בקרקע". והעצה לזה היא, שיהי' נקב גדול בשולי התיבה, שמבטל את התיבה מהיות כלי.

אמנם באופן זה אי אפשר יהי' למלאות את התיבה במים חמין, כי מיד יתערבו במים הצוננים שבמעין או באר ויצטננו מיד כל המים. ויתירה מזו, שזחילת המים דרך הנקב תפסול את המקוה שאינה נכשרת בזוחלין. והעצה לזה היא, שיעמידו את התיבה על קרשים שברצפת החפירה, באופן שישתמו הקרשים האלה את נקב התיבה, ולא יצאו ממנה המים החמים.

ועדיין יש בעיה, שהרי המים החמים שמכניסים לתיבה הם מים שאובין שאינם כשרים לטבילה, וכיון שהנקב נסתם על ידי רצפת החפירה שוב אין כאן השקה בין המים השאובין שבתוך התיבה ובין מי המעין או הבאר שבתוך החפירה. והעצה לזה היא, שגם כאשר הנקב מכוסה ברצפת החפירה, עדיין נכנסים מי' סאה של מי המעין או הבאר אל התיבה לאט לאט, ואחרי שיש בה מי' סאה מים כשרים מוסיפין בתוכה מים חמים, שנשארים בחמימותן במשך זמן הטבילה.

בנושא הזה (ראה גם "תולדות חב"ד בארה"ק" עמ' יג-ד. מבוא לאגרות קודש שלו ע' 12-28).

בכת"י נוסף (517 ט, א) מביא מדברי ה"צמח צדק" הנ"ל, ומפרש: "ושארי הדברים לא כתב שם מה הם, ומסתמא הם מהדברים הנזכרים לעיל, ה' נוסח התפלה שחידש, והג' סכינים מלוטשים שחידש, והם כל הג' דברים".

אמנם יש ראשונים הסוברים, שגם כלי מנוקב אסור לטבול בו עד שיהיו המים שבתוכו מעורבים למי המעין בנקב כשפופרת הנוד, וכאן הרי אינם מעורבים, כדי שתישאר חמימות המים שבתובה. והעצה לזה היא, שיעשו את הנקב שבשולי התובה לפני שמחברים את השולים לדפנות, שאז לא יהי' על התובה תורת כלי מעולם, ובה יודו כולם שאין המים שבתוכה צריכים להיות מעורבים עם מי המעין בנקב כשפופרת הנוד.

ועדיין לא יצאנו ידי חובתינו, שהרי גם כאשר מעמידים את נקב התובה על הקרקע עדיין לא נסתם בזה הנקב לגמרי ולא ישמרו המים חמים שבתובה, שיזלו החוצה דרך אותו נקב. והעצה לזה היא, שלאחר שמעמידים את התובה ברצפת החפירה מחברים את התובה לקרקע החפירה במסמרים ובחול, שנעשית בזה התובה קבועה בארץ, שאז מתבטל ממנה שם כלי לגמרי, ואחר כך סותמים את הנקב בסיד, ושוב לא מקבל על ידי זה שם כלי.

ועדיין יש פוסקים (שיובאו לקמן) הסוברים, שגם עץ שקבעוהו בקרקע ואחר כך חקקו בו ועשאוהו כלי אסור לטבול בו, וגם כאן אחרי שנסתם הנקב ברצפת החפירה ובסיד נעשית התובה כלי ויהי' אם כן אסור לטבול בתוכה לשיטת פוסקים אלו. והעצה לזה היא, שלא יסתמו את הנקב בחומר העשוי לקיום כי אם בסיד, ועל ידי זה לא נעשתה התובה כלי אפילו אחר שנסתם הנקב.

תיקון מקוה זו נתקבלה בחוגים רבים. וכך מסיים הרה"ק מוהרמ"ד מהורנוסטייפל, בספרו "חיבור לטהרה" (ברדיטשוב תרנ"ח), אחר שמבאר פרטי אופני עשיית המקוה (כלל ד ס"ה): "כדי לצאת כל הדיעות המבוארין לעיל בסעיף ג', יעשה כמו שביאר הק' הגאון ז"ל מלאדי בסוף הלכות נדה".

*

רשימת "דיני תקוני המקוה ועשייתה" שרשם רבינו הזקן נכתבה בקצרה, אולם נכדו כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" כתב ביאור ארוך לרשימה הזאת. הביאור נחלק לשלושה חלקים שבהם עשרות פרקי משנה, ונדפס בשו"ת שלו חיו"ד סי' קעו. ועוד דן בזה בתשובות רבות.

רבים הם הספרים הדנים בפרטי הדינים שברשימה זו. בספר "מקוה ישראל" (וולודורסקי, סעיף ז אות לח) מבאר פרטים רבים שברשימה זו. ובספר "מקוה מים" ח"א (ירושלים, תשנ"ב. ירושלים תשס"ב), עמ' קסה-קעא, מעתיק ומבאר רשימה זו, ומלקט מספרים הדנים בדבריו.

מועתקת בזה רשימת רבינו הזקן "דיני תקוני המקוה ועשייתה". ובשו"ג בא ביאור קצר (המיוסד על הנ"ל ועוד):

(א) הטבילה

נודע בשערים המצויינים בהלכה, שגובה המים במקוה צריך להיות כחצי אמה

¹ אמנם יש אנשים יחידים הגרים בכפר רחוק מאד מהעיר, וקשה עליהם לבנות תובה כזאת, עם כל הפרטים המבוארים כאן.

על כן התיר להם ה"צמח צדק" (חיו"ד סי' קסו וסי' שלג וחי' על הש"ס רסג, ב) להכניס תובה גדולה לנהר עם נקב בתחתיתו כשפופרת הנוד (מבלי לבטלה מתורת כלי על ידי נקב טפח על טפח ומבלי לחברה לכתלים ולרצפה), לסתום הנקב ולמלאות התובה מים חמים, לפתוח הנקב ולטבול על ידי השקה, מדין השידה תובה שבים שטובלין בה על ידי חיבור לים בנקב כשפופרת הנוד (משנה פ"ו מ"ה. שו"ע סי' ר"א ס"ט). והיינו שאם הים מקיף את התובה מכל צד וגם יש בתובה חיבור כשפופרת הנוד אל הים, אזי אפשר לטבול אפילו בתוך התובה שהיא כלי. אלא שהצריך כמה תנאים לזה, עיי"ש.

ב"מקוה מים" (עמ' קנח) הביא כמה חששות שחששו האחרונים במקוה כזו, מטעם קבעו ולבסוף חקקו, וכבר נתבאר שעיקר טעם הצמח צדק להקל בזה הוא מטעם טבילה בתובה שבים שטובלין בה על ידי חיבור לים בנקב כשפופרת הנוד, אף אם לא נתבטלה לגמרי מתורת כלי.

² דרכו של רבינו במכתביו לכתוב בסגנון מליצי של שילוב קטעי פסוקים ומאמרי רז"ל. האמור כאן הוא על פי משלי לא, כג (נודע

ממעל לטיבורה^ט, בכדי שלא יהיו קמטים בבטנה כאשר תשוח ראשה ביותר אם היא טובלת מעומד.

ולפי שקשה הדבר מאד להטיל מים חמין הרבה כל כך למקוה, לכן ההכרח הוא שתטבול במתיחת גופה^י לארכה תחת המים כעין דג^י לאורך התיבה, דהיינו שתדחוק

(בשערים), וברכות ח, א (שערים המצויינים בהלכה). ועד"ז באגרות קודש שלו (אגרת ח ע' יט, ואגרת קג ע' שפג)

^ט בשו"ת הרשב"א (ח"ג סוס"י רכד. הובא בב"י סוס"י קצח): "אם אינו גבוה לפחות **עד חצי חזה** אין טובלין בו אלא אם כן שוטח כל גופו בקרקע, לפי שאם אינו שוטח יצטרך עכ"פ לכופ קומתו הרבה וירבו הקמטים בבטנו ובירכותיו". ולא הזכיר השיעור של חצי אמה.

והאמור כאן (כחצי אמה) הוא על פי תשובה אחרת (שם ס"י תתיט. הובא בב"י שם): "אין (ראוי) לסמוך על מקוה כזה שמא לא תטבול בו יפה יפה עד שיהיה בו ממעל לטיבורה **זרת לפחות**".

וכן נפסק בשו"ע (ס"י קצח סל"ו): "צריך שיהיה המקוה גבוה ממעל לטיבורה **זרת לפחות**". וכ"ה ברמ"א (ס"י רא סס"ו): "אם אין המים עמוקים עד טבורה ולמעלה ממנו **זרת**, לא תטבול בה לכתחלה שמא לא תטבול יפה".

וכתב בבאר הגולה (ס"י קצח שם): "פירוש **חצי אמה** של ששה טפחים". והוא עפ"י האמור בתוספתא (כלים ב"מ פ"ו ה"ד): "זרת אמורה בתורה חצי אמה של ששה טפחים". וכ"ה בשו"ת צמח צדק (ס"י שלג ס"ה): "צריך שיהיו המים בגובה כל כך עד שיהיו למעלה מטבור האשה כמו ערך חצי אמה דהיינו כמו שלשה טפחים". וכן הוא דעת רוב הפוסקים, כמבואר ב"שיעורי תורה" (ע' נה) וב"שדי חמד" (פאת השדה ע' 3390 ערך זרת).

אמנם מרא דהאי שמעעתא הוא הרשב"א, שכתב בתשובותיו (ח"ב ס"י רלג): "שאין זרת של תורה, חצי אמה, כמו שאמרת, אלא חצי אמה פחות שתות, שהן שני טפחים ומחצה. שלא אמרו חצי אמה, אלא באמה בת חמשה טפחים". הרי שגם כאן כוונתו לזרת שהיא ב' טפחים ומחצה, שהן י' אצבעות. וביאר בקובץ יגדיל תורה (נ.י. חובי יג עמ' נג), דאפשר מטעם זה כתב כאן "כחצי אמה" (ולא סתם: חצי אמה). וראה ליקוט דברים הפוסקים בזה ב"מקוה מים" ח"ג ע' ס-סא.

ובכל אופן נראה דמיירי כאן בכל אשה לפי גבהה. בנשים קצרי הקומה הוא לערך 115 ס"מ, ובנשים גבוהי קומה הוא לערך 130 ס"מ.

אלא שכל זה הוא רק לכתחלה, כמבואר ברמ"א (ס"י רא סס"ו): "אם אין המים עמוקים עד טבורה ולמעלה ממנו זרת לא תטבול **בה לכתחלה**". ונתבאר ב"שדי חמד" (שם).

^י כדאמרין (נדה סז, א): "אמר ריש לקיש האשה לא תטבול אלא דרך גדילתה, כדתנן האיש נראה כעודר ומוסק זיתים אשה נראת כאורגת וכמניקה את בנה". ופירש רש"י (שם): "כלומר לא תדחק זרועותיה על בשרה ולא רגליה ושוקיה זה בזה אלא כדרך הליכתה ושושה תמיד".

אשר על פי זה כתב בשו"ת הרשב"א (שם): "לפי שאם אינו שוטח, יצטרך על כל פנים לכופ קומתו הרבה, וירבו הקמטים בבטנו ובירכותיו".

^{יא} בגמרא נדה (סז, א): "אמר ריש לקיש האשה לא תטבול אלא דרך גדילתה". ופירש הרשב"א בתורת הבית הקצר (בית ז שער ז לב, ב): "האשה לא תטבול זקופה ממש, ולא שוחה ממש, אלא דרך גדילתה". וכן נפסק בשו"ע (ס"י קצח סל"ה): "לא תטבול בקומה זקופה, מפני שיש מקומות שמסתתרין בה". ואם כן איך כתב כאן "שתטבול במתיחת גופה"?

אמנם כתב על זה בתשובות הר"ן (ס"י סו): "דלא איתמר הכי אלא לאפוקי שלא תקפל קצתה על קצתה, דומיא דאתמר עלה דההיא פתחה עיניה ביותר או עצמה עיניה ביותר, אבל אם היא מתפשטת לגמרי אין לחוש כלל" (הובא ונתבאר ב"מקוה מים" (ח"ג ע' סב).

^{יב} כמובא לעיל מתשובת הרשב"א (ח"ג ס"י רכד): "אא"כ שוטח כל גופו בקרקע". ושם (ס"י תתיח): "להתהפך **כביניתא**" [=דג].

וכן הביא בבית יוסף (סוס"י קצח) מרבינו ירוחם (נתיב כו ח"ה רכה ע"ד): "כתבו הגאונים ואמת המים אף על פי שמימיו רדופים צריך שיהיה בו מ' סאה היו המים רדופים, ואשה יכולה **לטבול בהם כדג** זה שהוא במים ומים חופין מלמעלה".

וכן הוא בשו"ע (ס"י קצח סל"ז): "פניה וגופה כבושים בקרקע", ובהגהת הרמ"א (ס"י ר"א סס"ו): "להשתטח על פניה". ובש"ך

רגליה בדופן הקצר של התיבה סמוך לשולים, ובידיה תאחוז בשליבה הסמוכה לדופן הקצר שכנגדו^י, בשליבה התחתונה דוקא הסמוכה לשולי התיבה, בכדי שלא יהיה שיערה צף על פני המים^י אפילו משהו ח"ו^י.

(ב) גודל התיבה

ואי לזאת צריך להיות אורך התיבה מבפנים ערך ח"י טפחים מרווחים, ורוחב השליבות באורך התיבה ערך ד' טפחים, ונשאר י"ד טפחים להתפשטות גוף האשה תחת

(סי' קצח ס"ק ג): "לשון בה"ג דף פ"ה ע"ב ובדלא נפיש מיא למירמי בהו איתתא כולה קומתה, מיגנדרא **כביניתא** ושפיר דמי, וכן כתבו שאר פוסקים".

ובשו"ת צמח צדק (סי' שלג ס"ה): "ותטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים **כעין דג**". וכדלקמן (פרק ה ס"ו): "טבילה במתיחת כל הגוף ... כ"ק אדמו"ר בע"ל] הצמח צדק אמר ל[כלתו ה]רבנית [רבקה] אם כ"ק רבנו [מוהרש"ב] נבג"מ, כי ככה עיקר הטבילה".

"כאן מדובר בתיבת עץ, שיוורדים אליה בסולם הבנוי בה. רוחב התיבה אמה אחת וארכה שלוש אמות, הסולם קבוע בפנים התיבה – רחוק מהכותל הקצר ארבעה טפחים, ונשאר מקום פנוי בתיבה שתי אמות ושני טפחים, שבו מתפשטת האשה. בידיה אוחזת בשליבה התחתונה של הסולם וראשה בין השליבה הראשונה לשליבה השנייה (ראה לקמן הערה טז – כמה הוא אורך התיבה למדות שלנו).

וכעין זה הוא גם במקוואות שיוורדים אליהם במדרגות, אם היא מקוה קטנה שטובלת בה האשה על ידי שטיחת גופה על הארץ כדג, שאז צריך להיות בין סוף המדרגות לבין הכותל שכנגדו שתי אמות ושני טפחים, והאשה נוגעת ברגליה בכותל ואוחזת בידיה במדרגה התחתונה וראשה על גבי המדרגה התחתונה. וכדלקמן (פרק ה ס"ו): "טבילה במתיחת כל הגוף, בשים את הראש על השליבה התחתונה, כי כ"ק אדמו"ר בע"ל] הצמח צדק אמר ל[כלתו ה]רבנית [רבקה] אם כ"ק רבנו [מוהרש"ב] נבג"מ, כי ככה עיקר הטבילה".

וראה שו"ת צמח צדק סי' שלג "**ארכו ארבעה עשר טפחים** ... ותטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים כעין דג". ונראה שגם שם רוצה לומר י"ד טפחים מלבד השליבות, וכנ"ל.

"ולכן לא תאחוז בידיה אלא את השליבה **התחתונה**, ולא תשים את הראש אלא על השליבה **התחתונה**.

ומטעם זה לא סגי בטבילה באלכסון, במקוה קצרה יותר, כמבואר בפתחי תשובה (סי' רא סקמ"ב): "כגון שתטבול באלכסון בדף השוכב בשבוע, באופן שאין נעשים בה קמטים ... דזה אינו, דחלילה להורות כן, שהיא כמעט מהנמנע".

^י ראה שו"ת צמח צדק (סי' קנח ס"א): "משמע דהוא מדאורייתא, ודמי להא דמנחות דף כ"ז א' דמיעוטו מעכב את רובו".

וכן הוא בסדרי טהרה (סי' קצח ס"ק א): "אם בשעת טבילה נשאר כל שהוא מהגוף או מן השערות חוץ למים, לא עלתה אותו טבילה כלל מן התורה". וראה גם לקמן הערה קיא.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

המים (אם היא ארוכה^{יז}), וראשה יהיה על השליבה התחתונה^{יח}, רק שלא יהיה שיעור חוץ למים כנ"ל.

ורוחב התיבה מבפנים יהי' ששה טפחים מרווחים יותר מעט בכדי שיהיה כל שטח התיבה למטה עולה יותר ממאה טפחים טפח על טפח^{יט}.

וגובה המים במקוה יותר מעט משבעה טפחים מרווחים^{יט}. ושם יעשו סימן בהתיבה להזהיר הבלן הממונה על המקוה שיזהר מאד בנפשו שלא לשפוך מים חמין שאובין לתיבה עד שיראה שמים הכשרים שבתיהם הם מגיעים עד הסימן ועד בכלל בכדי שיהיה מים כשרים מ' סאה^כ בריח ולא בצימצום.

^{יז} כלומר שאשה ארוכה זו, אשר מכף רגליה ועד קדקדה ג' אמות, ועד צוארה – י"ד טפחים.

וכתב ע"ז במקוה ישראל (וולודורסקי, סעי' ז אות לח ד"ה והנה): "ולכאורה יש לתמוה על זה, דהא התוס' בפסחים ק"ט ע"ב ד"ה ברום כתב דקומת אדם הוא ג' אמות (שהוא י"ח טפחים) בלא הראש יעו"ש ... אמנם באמת נראה שפיר ... גם בטובלת בכ"ג נמי יכולה לכפוף את עצמה קצת ואין חשש כנ"ל וכמובן".

ולא כך נראה מסגנון רבינו "שתטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים ... י"ד טפחים להתפשטות גוף האשה תחת המים (אם היא ארוכה)". ואם הי' מדובר באשה שכופפת עצמה קצת בשעת הטבילה, לא הי' סגי בשבעה טפחים גובה המים, שכאשר היא כופפת גופה צריכה יותר, כמובן.

אמנם ראה שוע"ר (סי' שט ס"א): "כמדת אורך גופו שהוא ג' אמות, ואמה כדי לפשוט בה ידיו ורגליו ... ממרפיקו (שקורין עלינוגיין בל"א) עד ראש אצבע הארוכה הנקראת אמה על שם זה". הרי שג' האמות הוא אורך גופו עם הראש, והאמה הרביעית היא "ממרפיקו [שהוא נגד סוף הראש] עד ראש אצבע הארוכה".

ואם כן יוקשה, איך יספיק שיעור זה לאשה "ארוכה", שהיא לערך 170 ס"מ גובה, והרי ג' אמות הן רק לערך 150 ס"מ.

והנראה בפשטות, עפ"י המבואר לקמן (פרק י), כי לפני חזרה הי' רבינו סובר אשר האמה היא לערך 60 ס"מ, הרי שאורך תיבת המקוה, שהוא י"ח טפחים, הם לערך 180 ס"מ, שזה ודאי מספיק גם לאשה ארוכה שמותחת גופה כדג.

ואילו לפי השיעורים שלאחר חזרתו, אשר אורך האמה היא לערך 50 ס"מ (כדלקמן שם), לא תספיק תיבה באורך ג' אמות לאשה הארוכה (וראה לקמן הערה קיא, שלפי זה יהי' אורך המקוה לא פחות מ-170 ס"מ).

^{יז} לענין העמידה על השליבות בעת הטבילה, ראה שו"ע סי' קצח סל"א, ובנו"כ שם. והמסקנה היא שם (שו"ע סי' קמ"ד), שסולם העשוי שליובות קודם שקבעוהו במקוה ואחר כך קבעוהו במקוה, יש להחמיר לכמה פוסקים (ראה שו"ע סי' תרכ"ט ס"א: "הסולם יש להסתפק בו אם הוא מקבל טומאה, לפי שאין בו בית קבול והרי הוא כשאר כל פשוטי כלי עץ שאינן מקבלין טומאה, או אפשר שהנקבים שהשליבות תקועות בהן הן דומין לבית קבול ולפיכך אין לסכך בו").

ואם מתחלה עשו במקוה נסרים או מדרגות כדי לעמוד עליהם בשעת טבילה, אזי אין עליהם שם כלי, אלא שם בנין, ואפשר לטבול עליהן (ראה לקמן סוף הערה כד).

אלא ששם הצריכו שיהי' המדרגות רחבות ארבעה טפחים, לבל תפחד ליפול ממנה. משא"כ כאן לא שייך חשש זה.

^{יח} "כי ו' פעמים ח"י עולה ק"ח" (הגהת הצמח צדק, שו"ת חיו"ד סי' שס).

^{יט} "ועולה ס"ה תשניו טפח על טפח מרווחים, ו[הוא] יותר משיעור מקוה ח"י טפחים על ל"ו עולה תרמ"ח טפח על טפח" (הגהת הצמח צדק שם). ושיעור המפורט יותר ראה שו"ע סי' רא ס"א, ושו"ע שם ס"ק ו. וכאן הוסיף טפח בגובה המים. ויתבאר בפרטיות לקמן פרק י.

^כ נתבאר לקמן (סעיף ו והערה מ).

^{כא} כי אם ישארו בתיבה פחות ממ' סאה, וישפכו מים שאובין בתוכו, יפסל בשלושה לוגין, כמבואר במשנה (מקוואות פ"ז מ"ב): "מקוה

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

יט

(ג) נקב בתיבה טפח על טפח

להזהיר האומן העושה התיבה^כ שלא יחבר השוליים אל הדפנות עד שיעשה תחלה נקב בקצה השוליים (שיהיה תחת השליבות^כ) בכדי שלא יהיה עליה תורת כלי מעולם^כ.

שיש בו ארבעים סאה חסר קרטוב ונפל מהן קרטוב לתוכו, לא העלהו, ופוסלו בשלשה לוגין^כ. ובש"ע (סי' רא סט"ו): "כל זמן שאין במקוה ארבעים סאה, אפילו אם אינו חסר אלא כל שהו, אם נפלו לתוכו שלשה לוגים מים שאובים פסלוהו".

^כ בתיבה זו שטובלין בה, אין בונים אותה בתוך החפירה, כי אם מבחוץ, ואחר כך מכניסים אותה לתוך החפירה, ומחברים אותה לכתלי ולרצפת החפירה.

וכדי שלא יחשב התיבה "כלי" שפוסלת המקוה (כדלקמן הערה הבאה), מורה רבינו לעשות ג' דברים:

(א) לבנות את התיבה עם נקב בשולים, באופן שלא יהיה עליה תורת כלי מעולם (בסעיף שלפנינו).

(ב) לקבוע ולחבר אותה בדפני וברצפת החפירה, כי מחובר לקרקע אינו כלי (בסעיף הבא).

(ג) שגם אחרי החיבור לקרקע ישאר הנקב שבשולי התיבה, ויסתמוה רק בסיד (לקמן סעיף ה).

אמנם ישנה אפשרות נוספת, לבנות מתחלה את התיבה בתוך החפירה, באופן שמעולם לא היתה כלי (ראה לקמן פרק ג, שכך נבנה המקוה בליובאוויטש), ואפשר דאז יוכשר אף בלא נקב טפח על טפח בשוליו. מכל מקום החמיר בשו"ת צמח צדק (סי' קעב): "אלא דמכל מקום מסתפינא להקל למעשה, ובפרט בלכתחלה ובמידי דאפשר לתקוני. לכן נראה לי שיעשו נקב טפח על טפח כמ"ש כאזמור"ר נ"ע".

^כ שלא יפריע הנקב הזה (שסותמים אחר כך בסיד, כדלקמן) לעמידת האשה בתוך התיבה.

^כ ביאר בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"א ס"א וסי"ד וסי' שלו ס"א): "לפי שהראב"ד מחמיר שלא לטבול תוך כלי אף שהוא מנוקב, אלא אם כן יהיו המים שבתוכו מעורבים עם מקוה בנקב שהוא כשפופרת הנאד, וכן הוא גם דעת הריטב"א והרא"ש בתשו". ועל כן הצריך אאזמור"ר הגאון ז"ל שלא יהיה על התיבה תורת כלי מעולם, שיש לומר שבזה יוצאין גם לפי דעת הראב"ד".

ופירוש הדברים הוא, כי הנה מחמת שני טעמים צריך שיהי' נקב בקצה השולים של התיבה:

(א) שאם לא יהי' נקב בתיבה יחשב התיבה כלי, והמים שבתוכה שאובין, שפסולים לטבילה. פסול זה נתבאר בתורת כהנים (שמיני ר"פ ט): "אילו אמר מקוה מים יהיה טהור יכול אפילו מילא בכתיפו ועשה מקוה בתחילה יהיה טהור, תלמוד לומר מעין, מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים".

(ב) שאם לא יהי' נקב בתיבה יחשב התיבה כלי, ותהי' הטבילה בכלי. ופסול זה נתבאר בתורת כהנים (שם): "יכול אף בור שבספינה יהא טהור, תלמוד לומר מעין, מה מעין שעיקרו בקרקע, אף מקוה שעיקרו בקרקע".

הפסול השני הזה הוא חמור יותר מהפסול הראשון, לכמה הלכות ודעות, ולדוגמה:

(א) יש אומרים שפסול מים שאובים הוא רק מדברי סופרים, כמבואר ברמב"ם (פ"ד ה"ב): "מדברי סופרים שהמים השאובין פסולין לטבילה". אלא שלהלכה קיי"ל שפסול זה הוא מן התורה, כמבואר ברמ"א (סי' רא ס"ג): "ואם כל המקוה היא שאובין פסול מן התורה".

(ב) לענין טבילת עזרא נתבאר בשו"ע (סי' פח ס"א): "דיו ... ארבעים סאה (בקרקע) ... אפילו הם שאובים". וכ"ה בשו"ע (סי' קנט סכ"ג): "מי סאה שאובין בקרקע ... כשרים לטבילת בעלי קריין הצריכים טבילה לדברי תורה מתקנת עזרא". וכן הוא בשו"ע (סי' תרו ס"א): "טבילה זו שהיא משום קרי כשירה אפילו בארבעים סאה שאובים בקרקע, אבל לא בכלי".

ולכן גם בנידון דידן יש הפרש בין הפסול הראשון לפסול השני הנ"ל (ראה גם לקמן הערה צה):

תנן (מקוואות פ"ד מ"ה): "היתה כלי ... פוסלת את המקוה. נקבה מלמטה או מן הצד ואינה יכולה לקבל מים כל שהם, כשרה".

ועל פי זה פסק ברמב"ם (פ"ו ה"ד): "הלוקח כלי גדול כגון חבית גדולה או עריבה גדולה ונקבו נקב המטהרו וקבעו בארץ ועשאהו מקוה ה"ז כשר". והיינו שהנקב מועיל לבטלו מתורת כלי, הן לענין שהמים שבו לא יהיו שאובין, והן לענין הטבילה בו, שאינו טבילה בכלי.

אמנם הראב"ד חולק עליו (שם): "דבר זה אינו מחוור להטביל בתוכו, אלא שאין המים היוצאים ממנו פוסלים את המקוה אבל להטביל בתוכו עד שיהיו המים שבתוכו מעורבים עם המקוה". והיינו שהנקב מועיל רק לבטלו מתורת כלי לענין שהמים שבו לא יהיו שאובין, אבל לא לענין לטבול בו, אשר כיון שהי' פעם כלי נשאר בפסולו גם לאחר שנקבהו.

והנה בכסף משנה (שם) ובבית יוסף (סי' רא צט, א) הרבה להקשות על הראב"ד, ולכן פסק בשו"ע (סי' רא ס"ז) כלשון הרמב"ם. ופירש הש"ך (שם ס"ק כד): "אף להטביל בתוכו". אבל בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"א ס"ב-ח) ביאר שיטת הראב"ד בזה, ליישבו מהשגות הכסף משנה והבית יוסף. וביאר שמטעם זה חשש רבינו לדעת הראב"ד.

*

ועוד הוסיף וכתב הצמח צדק (שם): "וכן הוא גם דעת הריטב"א והרא"ש בתשו"י".

והיינו מה שכתב בתשובות הרא"ש (סי' לא ס"א): "נקבה מלמטה, או מן הצד, ואין יכולה לקבל מים כל שהוא, כשרה ... ומים שבתוכה אינן שאובין לפסול המקוה, אבל בתוכה אין טובלין". וביאר בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"א ס"ט-יב): "אי אפשר לפרש דבריו אם לא דסבירא ליה כהראב"ד דאין טובלין תוך כלי מנוקב כלל". ועל פי זה מסיק שם (קיצור לסי"א): "להראב"ד והרא"ש יש לומר אפילו היה נקוב כמוציא רמון אין טובלין בו".

וכעין זה פירש הלכה זו הרה"ק רבי הלל מפאריטש, בשו"ת שלו שכתב אל אדמו"ר הצמח צדק (שו"ת צמח צדק חיו"ד סי' קב): "לא ידעתי מה איכפת אם יהיה עליה תורת כלי מתחלה, אם אחר כך, קודם שיקבעו בארץ ינקבו ויבטלו אותה מתורת כלי ... אם לא שנאמר שזהו כדי לחוש לדעת הרא"ש, כמו שפירש ב"י דבריו, שסובר שאין לטבול בתוך הכלי כלל אפילו בנקב כשפופרת הנאד, ואחר כך חברו בארץ מחמת גזירה דלמא אתי למיטביל בלא נקב ... היכא שעשה הנקב בשולים קודם שחיברה אל הדפנות הוא דלא אתי לאיחלופי לטבול בתוך הכלי בלא נקב כיון דלא הי' עליה תורת כלי מעולם ... רק אם כן אין הדבר מעכב כיון דכל הפוסקים פסקו דלא כהרא"ש, וגם הטור אינו סובר כן אליבא דהרא"ש גופי', וגם המחבר ורמ"א לא פסקו כן בשו"ע".

אלא שכבר הובא לעיל שאדמו"ר הצמח צדק פירש, שהרא"ש סובר כדעת הראב"ד, ולכן חושש רבינו הזקן לדעתם.

ועוד כתב בשו"ת צמח צדק שם, שגם הריטב"א סובר כדעת הראב"ד והרא"ש בזה, והיינו מה שכתב הריטב"א (מכות ג, א ד"ה והוא. הביאו הבית יוסף בבדק הבית צט, ב): "ומיהו בנקוב כמוציא רימון מטבילין בו לדברי הכל, ואפילו לכתחלה, אלא שאין להתיר זה בכל מקום משום גזירה".

ועל פי זה מסיק בשו"ת צמח צדק שם (קיצור לסי"ג): "שגם דעת הריטב"א כן שאין לטבול תוך כלי מנוקב אפילו כמוציא רמון משום גזירה. לכן אף שהרמב"ם ועוד פוסקים והטושי"ע לא סבירא להו כן, עם כל זה יש לחוש לכתחלה לתקן המקוה שיהיה כשר גם לדעת הראב"ד והרא"ש בתשו"י והריטב"א".

*

ולכן הצריך "שלא יהיה עליה תורת כלי מעולם", שבזה יודו אף הראב"ד והרא"ש והריטב"א שאפשר לטבול בו.

דהנה מבואר בברייתא (ב"ב סה, ב): "צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה, קבעו ולבסוף חקקו אינו פוסל את המקוה". והיינו שאם חקק כלי, שמקבל טומאה, אף שאחר כך קבעו, שדבר המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה, מכל מקום נשאר בפסולו ופוסל את המקוה.

והטעם לכך נתבאר בגמרא (שם סו, ב): "שאני התם דאיכא תורת כלי עליו בתלוש", ופירש ברשב"ם (שם סה, ב): "כיון שהיה תורת כלי עליו קודם שקבעו לא מיבטיל תו שם כלי מיניה".

ועל פי זה מבאר בשו"ת צמח צדק (שם קיצור לסי"ד): "גם לפסול את המקוה מצינו גבי צינור שקבעו ולסוף חקקו דמשום שלא היה עליו תורת כלי בתלוש אינו פוסל את המקוה, אם כן יש לומר דגם לענין לטבול בתוכו בכלי מנוקב מהני גם כן מה שלא היה עליו תורת כלי מעולם".

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

כא

והוא בדומה למה שמצינו כעין זה בהלכות סכך (שוע"ר סי' תרכט ס"ב): "כל דבר שהיה ראוי לקבל טומאה שעה אחת אע"פ שאחר כך נטהר מלקבל טומאה כגון כלים שנשברו ... כיון שפעם אחת היו ראויין לקבלת טומאה גזרו חכמים עליהם שלא לסכך בהן לעולם".

וכן ביאר את דברי רבנו בעל הקצור שלחן ערוך, בלחם ושמלה (שמלה סוף ס"ק כט): "שכוונתו לחוש לדעת הראב"ד בהשגות דכל שהיה כלי לא מהני ב"י שום נקב לטבול בתוכו כי אם כשמחובר למקוה כשירה. ולכן כתב לעשות הנקב קודם החיבור דבענין זה לא הי' כלי מעולם, וגם הראב"ד מודה דמותר".

וכן הוא בשו"ת בית שלמה (יו"ד ח"ב סי' פג): "לענ"ד שכוונתו לחוש לכתחלה לדעת הראב"ד בהשגות (פ"ו) שלענין שלטבול בתוכה אף נקב המטהר מטומאתו לא מהני, משום דאכתי עכ"פ שבר כלי הוא וראוי לקבל טומאה על ידי יחוד. ואף שהכסף משנה דחה השגתו, כיון דעתה עכ"פ לא ירדו, מכל מקום דעת הראב"ד כן הוא. והרי אף הרמב"ם חשש לזה, דהכסף משנה כתב שם דמשום הכי הצריך הרמב"ם שאף אחר שיקבנו צריך שיקבעו בארץ דוקא, משום דאם לא כן אכתי שיוירי כלי הוא, ואם כן שפיר יש לומר דעת הראב"ד דסבירא ליה מהאי טעמא אף קביעות לא מהני לטבול בהם".

הובאו דבריו גם בשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' צט): "הנה חומרת הרב נובע משיטת הראב"ד ז"ל פ"ו מהל' מקוואות דלענין נקב בתוכו אין נקב מועיל דעדיין הוי גיסטרא, וכמ"ש בתשובות בית שלמה יו"ד ח"ב סי' פג, וזה שייך מכלי העשוי משוליים ודפנות, ואף שניקב הכלי מכל מקום ראוי עדיין להשתמש בכלי זה במקום שלא ניקב, דראוי להטותו על צדו ולקבל טומאה בתורת גיסטרא".

וכן הוא בשו"ת הרי בשמים (מהדורא תנינא סי' קלד ד"ה והנה ראיתי): "ולכאורה הי' נראה לפענ"ד דאיפשר שהוא משום דעת הראב"ד בפ"ו ממקוואות ה"ד, שכתב דכלי שניקב בכדי טהרתו לא מועיל רק לענין שאין המים היוצאים ממנו פוסלין את המקוה אבל לא לטבול בתוכו ... ובאמת מצינו כעין זה בובחים צ"ה ... והקשו התוס' ... ותרצו כיון דאי הי' מייחד לאותו כלי לזיתים או לרמון הי' מקבל טומאה מכאן ולהבא חשיב כלי לענין דם חטאת כיון דאין מחוסר מעשה אלא ייחוד בעלמא עי"ש".

וראה עוד בזה בשו"ת אמרי א"ש סי' עט.

והנה הטעם שאסרו הראב"ד והרא"ש והריטב"א לטבול בתוך כלי שניקב, הובא לעיל מהריטב"א שהוא "משום גזירה". וביאר בשו"ת צמח צדק (שם סי"ד): "דלמא אתי לטבול ב"י בלא נקב. או אפשר הטעם ... דעדיין שם כלי או שיוירי כלי עליו ... וכל זה לא שייך אלא כשהיה כלי גמור פעם אחת ואחר כך ניקבו אותו, דנמצא שייך לומר עליו שעדיין שם כלי או שיוירי כלי עליו, וכן שייך לומר גזירה שמא יטבול בכלי בלא נקב שהרי זה היה גם כן תחלה כלי גמור בלא נקב. משא"כ היכא שלא היה עליו תורת כלי מעולם, לא שייך לומר כל כך דהוה ל"י שיוירי כלי, וגם אין שייך לומר גזירה אטו טבילה בכלי, מאחר שמעולם לא היה עליו תורת כלי אם כן הוה ל"י כעצים ואבנים דלא מחמירין מלטבול בהם פן יטבול בכלים הנעשים מהם".

*

אחר כך הקשה בצמח צדק (שם סי"ח): "אך לכאורה נגד מה שהרווחנו בזה שלא יהיה על התיבה תורת כלי מעולם לצאת לדעת הראב"ד והרא"ש והריטב"א, לעומת זה נתחדש חומרא גדולה לדעת הרמב"ם פ"ו מהל' כלים ה"ג שכתב וז"ל כלים שעשאן מתחלתן נקובים כמוציא רמון כגון הסל והפחלץ של גמלים והאפפירות מקבלים טומאה עד שיקרע רובן עכ"ל ... ואם כן בתיבה זו שעושין בה מתחלתה נקב כמוציא רמון, לדבריו הוי' כלי עד שתפתח רובה".

וכן הקשה בשו"ת ערוגת הבשם (יו"ד סי' קפט): "ובאמת לא זכיתי לירד לסוף דעת רבינו בעל התניא, ואנכי עפר ואפר תחת כפות רגליו, דלכאורה נראה איפכא דלא יתכן לעשות כן, דבאמת ס"ל להרמב"ם בפ"ו מהל' כלים שהבאתי דכלים שעשאן מתחילה כמוציא רמון טמאים ... ושוב ראיתי בסי' חיבור לההרהר להגאון"ק מהו"ר מרדכי דוב ז"ל שכתב כדי לאפוקי מחשש זה יש לזהר באותן התיבות שעושין בשביל מקוה לעשות אותן מתחילה שלמין ואחר כך לנקוב אותן כמוציא רמון קודם קביעתן בארץ, אבל כשעשאו מתחילה נקוב כמוציא רמון יש לומר דאינו מועיל, עכ"ד. עכ"פ דברי הרב התניא שכתב להיות נזהר דוקא שלא יעשה חיבור השולים להדפנות קודם שיעשה הנקב צע"ג, ולא ידענא טעמא מאי, וצע"ג".

וביאר על כך בשו"ת צמח צדק (שם): "אך הנה הראב"ד השיגו שם ... ואף גם להרמב"ם צריך לומר דסל ופחלץ כו' הן כלים שדרך להשתמש בהן תשמיש הראוי להן אף אם נקובים כרמונים ... משא"כ בתיבה זו שעושין אותה להחזיק מים ... אם כן נקב

זה מקלקלה ומבטלה מתורת כלי, ולא דמי כלל לסל ופחלץ (וראי' מים של שלמה דעשאו מתחלה נקוב כמוציא רמון שלא יטמאוהו ושלא יהיה כלי אלמא דאינו מקבל טומאה בכה"ג).

והוא הים שעשה שלמה בבית המקדש שטבלו בו הכהנים, כאמור (מלכים א' פ"ז ודברי הימים ב' פ"ב): "ויעש את הים ... עומד על שנים עשר בקר ... והים לרחצה לכהנים בו". ואמרינן בירושלמי (יומא פ"ג ה"ח): "ולא כלי הוא? אמת המים מושכת לו מעיטם והיו רגליו שבדרום פחותים כרמונים". הרי שמתחלה עשוהו נקוב כמוציא רמון שלא יהי כלי.

ועד"ז ביאור בס' תקות זכרי' (ע' 46): "ואין לומר דאדרבא משום שנעשה מתחלה נקובה כמוציא רמון אדרבא תהא טמאה מספק, מפסק הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהל' כלי' ה"ג, שכתב כלי' שעשויים מתחלה נקובים כמוציא רמון כגון הסל והפוחלץ של גמלים וכו' מקבלים טומאה עד שיקרע רובה. משום שזה דוקא בכלים שהן עשויין לתחלה, דומיא דסל ופוחלץ ... ולכן אין דין זה נוהג בשאר כלי' שאינם דומיא דסל ופוחלץ".

*

טעם נוסף לדברי רבינו, שהצריך שלא יהי עליה תורת כלי מעולם, ביאר בס' תקות זכרי' (ע' 45): "אבאר כוונת השו"ע מבעל התניא זצוקלה"ה, במה שכתב בדיני תיקוני המקוה ועשייתה להזהיר האומן העושה התיבה שלא יחבר את השולים אל הדפנות עד שיעשה מתחלה נקב בקצה השולים בכדי שלא יהי עליו תורת כלי מעולם. לדעתי הקצרה הוא משום שאם יעשה כלי עץ מיוחדת לכך שהוא כלי שנעשה בין לקבלה ובין למדרס, אם יפחתה אחר כך כמוציא רמון, בכל זה תשאר טמאה מדרס, כמבואר ברמב"ם סוף פכ"ד מהל' כלי'ם, אבל אם בטרם הוא עושה אותה כלי הוא נוקב את השולים כמוציא רמון, האף אמנם כלי שכבר חל עליו שם כלי אם ניקבה כמוציא רמון עדיין היא טמאה מדרס, זה משום שכבר חל עליו שם כלי ולא פרח טומאתה ממנה, לפי שהיא עשויה לשתי מלאכות לקבלה ולמדרס, ועדיין היא עושה מלאכה אחת, אם כן עושה היא מעין מלאכתה, אבל לענין זה שיחול עליו לכתחלה קבלת טומאת מדרס בעיני' שתהי' כלי כמ"ש בתורת כהנים פרק ז' בפרשה א' פרק ב' משנה ה', הובא גם כן בדברי הרע"ב במ"ג פ"כ דכלים, שאמרו יכול אפילו ישב על האבן ועל הקורה, תלמוד לומר כלי, הרי דלענין שתקבל טומאת מדרס כלי בעינן, וביש בה נקב כמוציא רמון לא חל עליו שם כלי מעולם ואינה מקבלת טומאת מדרס".

אמנם השיב עליו בס' שואל כענין (קז, ב ואילך): "אם חשש לסברת הראב"ד ז"ל ומטעם חזי למדרס, או משום דלדידיה מקרי זה יחוד למידרס, אם כן מאי אהני בהנך נקבים, וכי מפני זה אינם ראויים למדרס ... מאחר שעיקר המקוה היא בנויה לכינוס מים לטבול בקרבה, וע"ד הטפל גם כן נתיחדה למדרס, ולזאת מאחר דבטל מתורת כלי לענין קבלת המים ושאר טומאה, אם כן ממילא שוב אין בה גם טומאת מדרס ובטל הטפל ... רצה לתלות בוקי סריקי בהגאון הק' אדמו"ר בעל התניא".

וכבר רמז לענין זה בשו"ת צמח צדק (סי' קעב): "נלע"ד שבאם שאפשר לעשות השוליים מנסרים שאין רחבים כל כך שיהיה כל אחד ראוי למדרס הרגל בפני עצמה, כי אם על ידי חיבורו הרבה נסרים, יש לעשות כן, שלא יהיו ראויים למדרס קודם שחיברן למקוה. ואף שאחר שחיברן למקוה על ידי צירוף נסרים הרבה ראויים הן למדרס, מכל מקום כיון שקודם שחיברום למקוה לא היו ראויים לקבל טומאת מדרס לית לן בה, כמ"ש בס' סדרי טהרה סי' קצ"ח ס"ק ס"ג ... ואע"ג שבתיקון המקוה של כאזמו"ר נ"ע לא נזכר תנאי זה, מכל מקום כיון שעשויים בצורת כלי ודאי אין חשש בזה כמ"ש הלבוש עצמו שם סי' קצ"ח סל"א הנ"ל וז"ל, ולא דמי לכלי דלקמן סי' ר"א ס"ז כו' עיי"ש. ותירוצו יש להעמיס גם כן על המקוה שכתב כאזמו"ר נ"ע אע"פ שלא היה תורת כלי ממש עליו מעולם".

והיינו מה שכתב הלבוש שם: "תמיהני מאד מה שראיתי נוהגין במקצת קהילות שעושין במקוואות נסרים למטה לעמוד עליהם בשעת טבילה ... נסרים רחבים הראוין למדרס ... ויש שהיו רוצים לתקן זה ואמרו לעשות נקבים בנסרים שמתחת שעומדים עליהם ... ולא יועיל להן אלו הנקבים ... ולא דמי לכלי דלקמן סימן ר"א סעיף ז', דהתם לא נעשה מתחלה לכך, לפיכך כשנקבו למטה אפילו כל שהוא שלא יוכלו עוד המים לישראל שם נתבטל שם כלי ממנו מה שאין כן כאן". הרי שמה שדורסים עליה בתוך תיבת המקוה המחוברת לקרקע אינו עושה אותה למדרס. ויש להשתדל רק "שקודם שחיברום למקוה לא היו ראויים לקבל טומאת מדרס", דהיינו "נסרים שאין רחבים כל כך שיהיה כל אחד ראוי למדרס הרגל בפני עצמה".

ועל זה הביא מהסדרי טהרה (סי' סג): "אבל בנסרים שקובעים במקוה על ידי בנין ודיבוק מסמרים, ודאי דלית בהו טומאת מדרס. דאין לומר שמשעה שתקנן לכך חל עליהן שם כלי, דזה אינו, דכל זמן שלא קבען שם עדיין לא נגמרה מלאכתן ... וכיון דקודם קביעתן אין שם כלי עליהן ולא מקבלין טומאה, אף לאחר קביעתן אין שום טומאה חל עליהן, דהא מחוברין לקרקע הן ... אחר שעיקר עשייתן ותיקונן היה לסדרן שם ולשמש עם הקרקע, חשיבי כקרקע ובטילי אגבו".

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

כג

והוא כמבואר בתוספתא (כלים ב"ק פ"ה ה"ו): "דכין של אולירין אף על פי שעשה לו פטפטין טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע".
ומכל מקום מציע בשו"ת צמח צדק (שם): "שבאם שאפשר לעשות השוליים מנסרים שאין רחבים כל כך שיהיה כל אחד ראוי למדרס הרגל בפני עצמה, כי אם על ידי חיבורו הרבה נסרים, יש לעשות כן, שלא יהיו ראויים למדרס קודם שחיברן למקוה".
כאן לא נתפרש כאן השיעור, עד כמה יש להחמיר בזה. אמנם כתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (תורת שלום סי' נח): "והנסרים יהיו פחותים מד' טפחים רוחב", שכפי הנראה כיוון בזה לחומרה הנ"ל של אדמו"ר הצמח צדק. והשיעור ד' טפחים הוא כמבואר בשו"ע (סי' קצח סל"א): "ותהיה המדרגה רחבה ארבעה, מקום הנחת הרגל".

ויהיה הנקב טפח על טפח מרובעיה, שהוא יותר מעט ממוציא רמוני לפי שאין אנו

כ"ה לקמן הערה הבאה יתבארו המקורות שצריך להיות הנקב כמוציא רמון. ועל זה כותב כאן "ויהיה הנקב טפח על טפח מרובע, שהוא יותר מעט ממוציא רמון".

ועל זה טענו שני הרבנים של העיירה וויעטקע, שיש להם הוכחות ששיעור כמוציא רמון גדול יותר מטפח על טפח מרובע.

הם פנו בזה אל הגאון החסיד רבי יצחק אייזיק מהומיל. והוא כתב בזה אל אדמו"ר הצמח צדק (חנה אריאל, ס' המאמרות בסופו): "המופלא מוה' משה במהו' זאב ר' קלמנס מטשאוווס, שכעת הוא חתן קיילעס מווייעטקע, עבד עובדא דלא כוותיה ... יותר מטפח על טפח". ופירש בבית רבי (פג, ב): "שמו הי' ר' משה חריף, ואחריו החזיק בזה הרד"ב רב דווייעטקע בעל גל[ו]ת עליות".

בעל הגלות עליות הוא הרב דובער ב"ר שמעון ליפשיץ, הרב דווייעטקא, ונכד הרב מרדכי אחיו של רבינו הזקן, הכותב בספרו הני"ל (פ"ד מ"ה פסקא א סכ"א): "וזה לי ימים רבים עדן בימי חרפי גליתי דעתי לפני הרה"ג מו"ה יצחק אייזיק הלוי ז"ל מאמ"י, שיש לי ראייה ממ"ד פ"י דכלים, דשיעור רמון הוא גדול הרבה מטפח על טפח, והוא ז"ל הרצה הדברים לפני רבינו נ"ע, ועל זה השיב רבינו נ"ע להרה"ג הני"ל, כמבואר בצמח צדק ס"י קע"ה, שהאריך לדחות דברי החכם מווייעטקא".

בתשובת צמח צדק (ס"י קעה): "לידידי עוז המפורסם וכו' מוהר"י אייזיק הלוי נ"י. מכתב כ"ת הגיעני כ"ח טבת העבר, נידון מוצא דבר המבואר בתיקון המקוה מאזמו"ר נ"ע, שטפח על טפח מרובע הוא יותר מעט ממוציא רמון. כי חכם אחד עבד עובדא בוויעטקא דלא כוותיה, משום שאומר שיש לו הוכחה ממ"ש פ"י דכלים להחמיר יותר על שיעור הני"ל. והנה ראשית נאמר שלענ"ד שיער כאזמו"ר נ"ע כל זה על ידי הנסיון ממש, כי זכורני שבלאזני ראיתי ממה שהובא לו חצי עגול ככדור מקליפת רמון, וכמדומה שהובא לו אז רמונים מאה"ק תובב"א, ואפשר שהובא לו כל זה כדי לידע שיעור מוציא רמון ... וכבר כתבתי שמסתברא כפסק אאזמו"ר נ"ע, וכל שכן שבדאי דבריו באו מצד הנסיון גם כן".

אחר כך פנה אדמו"ר הצמח צדק בשאלה זו לפני דודו מהר"ל מיאנאוויטש, אחיו של רבינו הזקן, שהשיב לו (שארית יהודה יו"ד ס"י לו): "במ"ש בשם רב דווייעטקא שחלק על רבינו הגדול אחמו"ר זצוקלה"ה נ"ע בענין שיעור הרמון שהוא פחות מטפח על טפח מרובע (כן כתב בתיקון המקוה שבשו"ע) ... מצאתי לי סמך לדברי רבינו ז"ל מן המקרא (ואפשר זו שמעתי מפיו הק'), וזכורני לי כמו אכזב, שכעת נראה לי שממני יצאו הדברים) ... ומהו אין לי לכתוב יותר, בשגם שלא כתב לי מעלי חכמת מדידתו ובקיאיתו בשיעורין של החולק, ואם הוא מהנדס גדול, ומאין לאין יצאו לו הדברים לחלוק על רבינו ז"ל, שהוא ז"ל בודאי הי' בקי בחכמת ההנדסה ותשבורת והי' יודע לשער כמה טיפין כו'. ואם החולק בקי בכל אלה ישאל נא אותו אם ידע שיעור הגריס והרביעית והסלע וקומת אדם ותינוק בן ט', שבכל זה שמעתי מפיו הקדוש שאחד באחד יגשו, והעמיק הרחיב בזה בשכל מבעית וחשבונות רבים. ומחמת קוצר שכלי והשגתי דלית תפיסא שכחת".

שוב דן בזה בשו"ת צמח צדק (חיו"ד ס"י קעו ח"ג ס"א): "מה שכתב שזהו טפח על טפח מרובע, אפשר ששיער בעצמו כן על ידי רמונים שהובאו לו, ושיער בבינוני כו'. ואפשר שמצא כן להפוסקים וכעת לא מצאתי גילוי דעת לזה. ואחר כתבי זה מצאתי ראייה שהוא קרוב לערך הני"ל מבריינתא דעירובין דכ"ח דמשמע התם דרמון גדול מתפוח. ויש עוד ראיות, אלא שאין כאן מקום להאריך. ודודי הרב מוהר"ל נ"י הביא ראייה שהוא קרוב לערך הני"ל ושאינו גדול יותר".

עוד מאריך בזה שם (ס"י שלה), ומסיים: "הלכך הדבר ברור לענ"ד שאין שום מקום ספק כלל שיהי' הרמון יותר מטפח וכנ"ל, ודברי כאזמו"ר נ"ע ברורים ואין לנטות מהן ימין ושמאל, וכנודע מדרכו בקדש לדקדק בשיעורים ומדות, וכמו בענין הרביעית, וכל שכן בדבר גדול כזה".

ועוד האריכו בביאור שיטת רבינו ולהוכיח כדבריו, בשו"ת דברי טעם (כה, א), וב"מנחת פתים" (ס"י רא ס"ז), וב"שיעורי תורה" (שם), ודנים בכמה סוגיות בש"ס, להוכיח מהם כדברי רבינו.

*

אודות מדידת רבינו הזקן את שיעור הרביעית – לקמן פרק י. ושם יתבאר, אשר לפי שיטת רבינו הזקן המבוארת כאן, שיעור הטפח הוא יותר מ-10 ס"מ. ואשר בסוף ימיו חזר בו משיעור זה, ושיעור הטפח שלאחר חזרה הוא פחות מ-9 ס"מ.

ולכאורה נראה שלא חזר בו אלא משיעור הטפח, ולא משיעור הרמון, אשר עליו כותב הצמח צדק "זכורני שבלאזני ראיתי ממה שהובא לו חצי עגול ככדור מקליפת רמון, וכמדומה שהובא לו אז רמונים מאה"ק תובב"א, ואפשר שהובא לו כל זה כדי לידע שיעור מוציא רמון". ולפי זה אפשר ששיעור כמוציא רמון הוא יותר משיעור הטפח שלאחר חזרה.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

כה

וב"שיעורי תורה" (סי' ג ס"ח סקמ"ד): "בזמננו כן הוא שרמון שרחבו 8 ס"מ הוא בערך בינוני". ומסכם: "הנה אם נימא דיצא לאדמו"ר ז"ל שיעור רמון מתוך המדידות ומצא שטפח על טפח מרובע הוא יותר קצת, יש מקום לומר שהטפח הזה הוא 9.1/3 ס"מ, לפי חשבון 7 שעורות הגודל, שכל גודל הוא 2.1/3 ס"מ, וכמו שכן חשב אדמו"ר את הגודל בשו"ע שלו יו"ד (סי' ק"צ), וגם בתקוני המקוה הלך בדרך זה. אבל חזר בו אחר כך וחשב הגודל 2 ס"מ ... ואם נימא שהי' לו הוכחה מהגמרא דטפח על טפח הוא יותר מרמון, והכי מסתבר כפי הראיות שהבאנו, הוי הטפח הזה 8 ס"מ. ומכל מקום יש להחמיר גבי מקוה ולחשוב הטפח על טפח דמוציא רמון 9.1/3 ס"מ".

וראה לקמן פרק י, שגם שיעור טפח שלאחר חזרת רבינו הזקן, נראה מדברי רבותינו שהוא קרוב ל-9 ס"מ, ואם כן הוא גדול יותר מגודל הרמון הבינוני (שהוא כנ"ל לערך 8 ס"מ).

י' לענין נקב בכלי חרס שיטהר מטומאתו, מבואר במשנה (כלים פ"ג מ"א): "שיעור כלי חרס ליטהר, העשוי לאוכלין שיעור בזיתים, העשוי למשקין שיעורו במשקין". וכן נפסק ברמב"ם (כלים פ"יט ה"א): "כמה שיעור השבר שישבר כלי חרס ויטהר מטומאתו אם היה טמא, או לא יקבל טומאה אם היה טהור, העשוי לאוכלין משינקב כמוציא זיתים, והעשוי למשקין משינקב מכניס במשקין".

ולענין כלי עץ נתבאר במשנה (כלים פ"ז מ"א): "כל כלי בעלי בתים שיעורן כרמונים". ופירש הר"ש (שם): "לענין טומאה בזיתים, הני מילי בכלי חרס, אבל הכא בכלי עץ". וכן נפסק ברמב"ם (כלים פ"ו ה"ב): "כמה שיעור השבר שישבר בכלי עץ או כלי עצם ויהיה טהור, כל כלי בעלי בתים שיעורין כרמונים, כיצד משינקב הכלי במוציא רמון טהור".

וגם לענין נקב המטהר כלי לענין מקוה, נפסק ברמב"ם (הל' מקוואות פ"ו ה"ד): "הלוקח כלי גדול כגון חבית גדולה או עריבה גדולה ונקבו **נקב המטהר** וקבעו בארץ ועשהו מקוה הרי זה כשר".

וכן נפסק גם בשו"ע (סי' רא ס"ז): "הלוקח כלי גדול כגון חבית גדולה או עריבה גדולה ונקבו **נקב המטהר** וקבעו בארץ ועשהו מקוה הרי זה כשר".

והוכיח מכך בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ב ס"א): "ולא חילק אם הכלי היא של חרס או של עץ, אם כן משמע ודאי דאף גם בכלי עץ צריך נקב המטהר, והיינו כמוציא רמון דווקא, ולא סגי בזה נקב כשופרת הנאד. וכן כתב בספר באר יעקב סי' ר"א ע"ש בתשובת בעל המחבר הג"מ יאקב ז"ל שהאריך להוכיח כן (ודלא כדפירש הרב"י בהרמב"ם). וכתב שם שהרמב"ם יצא לו דין זה מן הירושלמי דיומא דהים של שלמה היה מנוקב כמוציא רמון בכדי להוציאו מתורת כלי, אלמא דבעי' נקב המטהר, ולא סגי בכשופרת הנאד".

והיינו מים שעשה שלמה, כאמור (מלכים א' פ"ז ודברי הימים ב' פ"ב): "ויעש את הים ... עומד על שנים עשר בקר ... והים לרחצה לכהנים בו". ואמרין בירושלמי (יומא פ"ג ה"ח): "בית טבילה לכהנים הוא, והים לרחצה לכהנים בו. ולא כלי הוא? אמת המים מושכת לו מעיטם והיו רגליו שבדרום פחותים כרמונים". הרי שגם לענין נקב המטהר כלי לענין מקוה צריך שיהי' הנקב כמוציא רמון. ולכן הצריך רבינו גם בתיבה שלפנינו, שכדי לטבול בו צריך שיהי' בו נקב "בשיעור מוציא רמון".

*

אמנם תנן (מקוואות פ"ו מ"ה): "השידה והתיבה שבים אין מטבילין בהם אלא אם כן היו נקובין כשופרת הנוד". וכן נפסק ברמב"ם (הל' מקוואות פ"ו ה"ח): "השידה והתיבה שבים אין מטבילין בהן אלא אם כן היו נקובים כשופרת הנוד".

שיעור שופרת הנאד הוא כמבואר בשו"ע (סי' רא ס"מ): "שהוא כשתי אצבעות ראשונים מהארבע שבפס היד מתפכות בחלל הנקב", שהוא הרבה פחות משיעור כמוציא רמון, ומשיעור "טפח על טפח מרובע", שכותב רבינו כאן.

וכדי להתאים את שתי הלכות אלו מבאר בב"י (סי' רא ע"א): "ומ"ש אחר כך (שם ה"ח) השידה והתיבה שבים אין מטבילין בהן אלא אם כן היו נקובים כשופרת הנאד, והיא משנה בפרק ו' דמסכת מקוואות (מ"ה), הטעם שלא הצריכו בהן נקב המטהרן כמו שאמרו בכלי חרס, נראה דהיינו משום דכלי חרס שאני דשיעור המטהרן הוי בציר משופרת הנאד הילכך כיון דבטל שם כלי מינייהו בנקב כמוציא זית בהכי סגי, אבל בשידה [ו]תיבה שהן כלי עץ ושיעור המטהרן הוא גדול מאד שהוא בכמוציא רמון (כלים פ"ז מ"א), ראו חכמים דלבטלו מתורת כלי לענין מקוה דליסגי ליה בכשופרת הנאד, שהוא שיעור המספיק לענין עירוב מקוואות,

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו בקיאים בשיעור מוציא רמון (שיש אומרים שהם ג' אחוזים זה בזה).

דאף על גב דלבתלו מכלי לענין טומאה צריך שיהיה יותר גדול שיעורא דלטומאה וטהרה לחוד ושיעורא דלענין מקוואות לחוד¹. יוצא אם כן שלפי פירוש הב"י סגי בתיבה שלנו בנקב כשפופרת הנאד.

מאריך בזה בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ב), ומביא פוסקים רבים הסוברים כפשטות לשון הרמב"ם שבתבה של עץ צריך להיות הנקב כמוציא רמון. ומסיק (שם ס"ח): "לענין מעשה ודאי דיש להחמיר לענין טבילה תוך כלי, שהוא איסור דאורייתא, לחוש לדעת הרמב"ם והראב"ד והרא"ה והריטב"א, שלדבריהם צריך לעשות נקב המטהרו לענין טומאה, כמבואר למעלה באריכות".

ועוד שם (ריש ח"ג): "דאע"ג דבב"י נראה דסבירא ליה להב"י, דלהרמב"ם די בכלי עץ גם כן בנקב כשפופרת הנאד, מכל מקום הרי בשו"ע הקבוע להוראה נשמר להעתיק רק לשון הרמב"ם במ"ש הלוקח כלי גדול כו', עיי"ש ס"ז שהוא ממש לשון הרמב"ם, ואם כן מה שיש לפרש בלשון הרמב"ם יש לפרש גם כן בלשון השו"ע. וכיון שנתבאר שלדעת הרמב"ם היכא שאין המים מעורבים וליכא עירוב מקוואות בעינין בכלי עץ נקב כמוציא רמון, כמו כן יש לומר גם כן בדעת השו"ע ... ואף אם תמצוי לומר שבב"י לא נתכוין לזה, מכל מקום ... מלשון השו"ע נראה לפרש דבעינן כמוציא רמון, וכמ"ש הרמב"ם".

וכעין זה ביאר את דברי רבינו גם במקוה ישראל (וולודורסקי, ס"ז אות לו): "כי גם המחבר בשו"ע ס"ז העתיק לשון הרמב"ם כלשונו ממש, וכתב בסתם **נקב המטהרו**, ולא כתב שהוא כמוציא זית בכלי חרס (כמ"ש בב"י בפשט דברי רמב"ם אלו), והוא ודאי משום דהב"י בעצמו הסתפק בפשט דברי הרמב"ם אם הוא כמ"ש בב"י, או אפשר דכוונת הרמב"ם בדבריו הסתומין הוא בדרך אחר ... באמת כוונת הרמב"ם הוא להחמיר טפי, דבכלי עץ בעינן דוקא כמוציא רמון ... ולכן פסק הגאון מרש"ז להלכה למעשה כדעת הרמב"ם (וכפסק המחבר בשו"ע כוונתי)".

ומה שנתבאר ברמב"ם (הל' מקוואות פ"ו ה"ח): "השידה והתיבה שבים אין מטבילין בהן אלא אם כן היו נקובים כשפופרת הנוד", מבאר בשו"ת צמח צדק (שם בקיצור לס"א): "ולא מהני עירוב מקוואות לטבול בכלי אלא אם כן דוגמת השידה והתיבה שבים".

וביאר יותר (שם ס"ב): "ולא שייך לומר כן רק אם מי המקוה מקיפים להכלי מכל צד, שאף אם היו נוטלים הכלי משם היו יכולים להטביל שם במים שבאותו מקום שהיו כמו שהן עתה בהכלי, ככהאי גוונא שפיר יש לומר דכל עיקרה של טבילה זו הוא במקוה או מעיין שבקרע, ואין זה ענין לטבילה בכלים כלל, דכל הכלי מהכא הרי יש כאן המעיין או המקוה שהוא בקרע, אלא דבעינן כשפופרת הנאד בכלי שיהיו המים מעורבים".

*

ואף דהכא מיירי בתיבה שהיא גדולה יותר ממ' סאה, שבין כה אינה מקבלת טומאה, והי' אם כן מקום לומר שאינה צריכה נקב כמוציא רמון, וסגי בנקב כשפופרת הנאד. מכל נראה מדברי הרמב"ם ושאר הפוסקים שגם בזה צריכים נקב כמוציא רמון. והטעם לזה נתבאר בשו"ת צמח צדק (שם ס"ח): "והנה לדברי הרמב"ם יש לומר דגם כלי עץ גדול אף על גב שאינו מקבל טומאה אפילו הכי בעינן דייקא נקב כמוציא רמון ... והטעם בזה, דלכאורה קשה, דמאחר שאינה מקבלת טומאה אם כן למה צריכים נקב כמוציא רמון שזהו נקב המטהרו, מאחר דבלאו הכי אינו מקבל טומאה, ואם כן יהיה סגי עכ"פ בנקב כשפופרת הנאד לכל היותר, או אפילו בנקב בכונס משקה לדעת הפוסקים כר"א דתוספתא. אך אפשר לומר משום גזירה ... אך מלבד זה יש לומר דאפשר יש בזה איסור דאורייתא לדעת הני פוסקים. והוא דמאחר דאיסור טבילה תוך כלי הוא אסור מדאורייתא אף גם בכלי שאינו מקבל טומאה, משום שאינו דומיא דמעין שהוא בקרע ... יש לומר דגם בכלי גדול הנקוב כשפופרת הנאד או יותר, כל שהוא פחות ממוציא רמון, נמי אסור לטבול בתוכו, דהוי לה טבילה בכלי ולא בקרע, שהרי נקב זה אין מבטל התורת כלי מכלי עץ ששיעורו ברמונים, וכל שניקב פחות ממוציא רמון עדיין חשוב הוא כלי, והלכך כיון דהוא חשוב כלי הרי אינו דומיא דקרע. ואף על גב דאינו כלי לגבי טומאה, התם לאו משום דלא חשוב כלי אלא משום גזירת הכתב דבעינן דומיא דשק דמיטלטל מלא וריקן, אבל לענין חשיבות כלי ודאי חשוב הוא".

וראה "מקוה מים" עמ' קסז מה שליקט עוד מדברי הפוסקים בחומרא זו של רבינו הזקן.

¹ כמבואר במשנה כלים (פ"ד מ"ד): "הרמונים שאמרו, שלשה אחוזין זה בזה". ופירש הרא"ש (שם): "ונראה לפרש דבעינן שיצאו בנקב ג' רמונים הגדילים ביחד, ויצאו שלשתן כמה שהם גדילים יחד זה אחר זה, ואז יהא הנקב גדול מעט ממוציא רמון".

וכ"ה בתוס' (עירובין ד, ב ד"ה ושיעורן): "דג' אחוזים לא שיצאו ביחד אלא זה אחר זה, וצריך נקב רחב להוציא ג' בזה אחר זה

ולא יכניס השולים תוך הדפנות, אלא יכניס הדפנות תוך חריצים שבשוליים, בכדי שהנקב שבשוליים יהיה סמוך מאד וסתום יפה בנסר חלק שישימו תחתיו כמשי"ת.

יותר ממה שהיה האחד לבד".

וכ"ה בתוס' (סוכה ו, א ד"ה שיעור): "ונראה לפרש דהא דנקט שלשה רמונים אחוזים דאע"פ שמוציאם זה אחר זה אין נוחין לצאת דרך נקב צר כמו שהיה יוצא זה אחר זה בפני עצמו".

וזהו גם אחד הפירושים שכתב הראב"ד (הל' כלים פ"ו ה"ב): "כשהן ג' אחוזין זה בזה והכי יוצאין מצדן, אין בנקב אלא שיעור מוציא רמון אחד".

ואף שברמב"ם (הל' כלים פ"ו ה"ב) כתב סתם: "והרמון שאמרו בינוני לא גדול ולא קטן לפי דעת הרואה, ויהיו בכלי שלשה רמונים אחוזים זה בזה". ועוד הובאו כמה פירושים בזה. ביאר אחיו מהרי"ל בשארית יהודה (יו"ד סוס"י לו): "נראה שרבינו ז"ל תופס פירוש הג' של הראב"ד, שכתב שכן הוא גם דעת הרמב"ם. דלא ככסף משנה שכתב שדעת הרמב"ם הוא כדעת הר"ש דבעינן ג' רמונים, מדכתב ויהי בכלי כו', וגם מדחלקינהו לתרי בבי כמוציא רמון וגם יהי בכלי וכו', מכלל דתרי מילי נינהו, וכ"כ התוס' פ"ק דסוכה".

וגם בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג ס"א) ביאר שרבינו פסק כהמפרשים, שהנקב יהי קצת גדול יותר מכמוציא רמון, כדי שיוכלו לעבור בו ג' הרמונים האחוזים זה בזה, בזה אחר זה.

כ"ה היינו שאחר סיום בניית התיבה מכניסים אותה לחפירה ומעמידים אותה על גבי קרש חלק שמחובר לקרקע, כדי שהקרש התחתון הזה יסתום את הנקב שבשולי התיבה. ולכן הצריך להכניס את דפנות התיבה לתוך חריצי השולים, כמבואר בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג ס"ב): "וכוונתו מבוארת, שאם יכניס השוליים לתוך הדפנות, נמצא יהיה שולי הדפנות עודפים על שולי התיבה, ויהי חלל בין שולי התיבה להנסר, ולא תסתום יפה את הנקב שבשוליים. משא"כ כשיכניסו הדפנות תוך השוליים, נמצא שיכולים להדביק היטב הנסר לשולי הנקב, ויהיה הנקב שבשולי התיבה סתום היטב על ידי נסר זה ... שהוא רק עצה טובה, בהיות שכל עיקר מגמתו בתיקון התיבה הוא כדי שיהיו יכולים לחממה על ידי שיטילו מים חמין לתוך התיבה כדי שלא יזיקו המים הקרים ביותר במדינות אלו ... ולכך התחכם שיהיה הנקב שבשוליים נסתם יפה בכדי שלא יכנסו בו מים צוננים שמתחת לרצפה".

אלא שאחר כך הוסיף (שם): "אך לענ"ד נראה שיש מקום לומר שיש בזה גם כן קפידא מדינא ... כדי לחוש לדעת המרדכי דעל ידי זה הנקב חשיבי זוחלין. מה גם שטובל בהזוחלין". והאריך בזה שם ס"ג ואילך (וכן בס' שלו סכ"ב עד כז).

דהנה תנן (מקוואות פ"ה ה"ה): "נוטפים שעשאן זוחלין" פסולים עד שיעצרו את הזחילה. ופירש הר"ש (שם): "כגון מקוה שפרץ על שפתו ומימיו יוצאין זוחלין". והיינו אף אם נפרץ בעליונו של מקוה, נפסל המקוה בזחילה זו.

אמנם ברא"ש (הל' מקוואות סי' יא): "פי' רבינו שמשון ז"ל נוטפין שעשאן זוחלין כגון מקוה שנפרץ על שפתו ומימיו יוצאין זוחלין אסור לטבול בו, דכיון שמי המקוה ננערו והתחילו לצאת הרי הוא טובל במקוה זוחל, ואפילו ישאר במקוה ארבעים סאה אחר שיצאו הזוחלין מכל מקום השתא מיהא הוא טובל גם במים העליונים שהן זוחלין. והנכון יותר לפרש דמיירי שלא ישאר במקוה מ' סאה אם לא שיתום הזחילה ... אבל אם ישאר במקוה ארבעים סאה ... לכו"ע מותר לטבול בו אף כשהוא זוחל מלמעלה כיון דעיקר המקוה אינו זוחל".

וכדעת הר"ש פסק המרדכי במס' שבועות (הל' מקוואות סי' תשמה): "הטובל במקוה אפילו יש בו אלף סאין יזהר שלא יצאו המים משפת המקוה בשעת טבילה דא"כ הו' להו זוחלין".

כדעת הרא"ש נפסק בשו"ע (סי' רא ס"ג): "מקוה של מי גשמים שנפרץ אחד מכתליו והמים יוצאים דרך הסדק, אם ישארו בו מ' סאה אחר שיצאו קצתן שעד הסדק כשר, ואם לאו פסול, משום דהוי ליה זוחלין ואין מקוה מטהר בזוחלין".

אבל ברמ"א (שם): "ויש מחמירין אפילו אם ישארו מ' סאה עד הסדק, ויש לחוש לדבריהם לכתחלה לסתום הסדק".

ועל זה כתב בשו"ת צמח צדק (שם): "שיש בזה גם כן קפידא מדינא ... כדי לחוש לדעת המרדכי דעל ידי זה הנקב חשיבי זוחלין". והיינו שאף שגם כאן ישארו מ' סאה בתיבה, גם אחרי שיזחל חלק מהמים חמים שהוסיפו בתיבה, אל הנהר, מכל מקום יש לחוש לדעת

(ד) חיבור התיבה לקרקע

אחר שישפכו המים לגמרי מחפירת המקוה יקבע ב' נסרים חלקים בקרקעית המקוה של הרצפה סמוך לדופן בצד שיורידו שם התיבה. ואחר כך יורידו את התיבה לתוך המקוה לקרן זוית דהיינו שב' דפנות התיבה עכ"פ, שהן דופן הארוך והקצר, יהיו סמוכים ותכופים לדפנות המקוה, שהן בנין קבוע מעצמם^א, וישפילו התיבה ויורידוה

המרדכי, ולסתום לגמרי הנקב.

ועוד הוסיף (שם): "מה גם שטובל בהזחלין", וביאר דבריו (שם): "ואפילו לדעת הרא"ש עצמו, לפי מה שכתב הטור משמו שמיכל כשישאר במקוה מ' סאה, יש לפקפק בנדון זה, משום דאפשר שלא היקל הרא"ש אלא בהסדק הוא למעלה ויש מלמטה תחת הסדק מים מ' סאה שלא ננערו לצאת כלל כיון שהסדק הוא למעלה מהם, משא"כ הכא שהנקב למטה אם כן כל המים שבתבה ננערו לרדת ממקומן, שהרי כשהמים שלמטה יוצאים דרך הנקב ממילא שגם המים העליונים נשפלים ממקומן, ואם כן יש לומר דחשיבי כולן כזחלין ... אפשר לפקפק גם לדעת הרא"ש עצמו מטעם אחר דכיון שטובלת במתיחת גופה לארכה תחת המים כעין דג כמו שכתב רבינו, אם כן אפשר טובלת כל גופה במים תחתונים לבד, ובכה"ג אפשר שהרא"ש גם כן לא היה מיקל כיון שמים תחתונים הם זחלין כו' ... ולכן כתב רבינו ז"ל שלא יכניס השוליים תוך הדפנות כו' בכדי שהנקב יהיה נסתם יפה בנסר חלק שתחתיו, ואם כן גם כשיטילו חמין הרבה לתוך התיבה לא יהיו המים יוצאים וזחלים דרך הנקב רק מעט מעט, וההיא לאו זחילה הוא".

והיינו שאף שנתבאר לקמן (סעיף ו): "ואפילו התיבה היא זפותה בזפת, וכנודע מהספינות המזופפות שהמים נכנסים לתוכן", ולכן כאשר ממלאים את התיבה במים חמים, הם יוצאים ממנה לאט לאט לנהר – עד שמשתוים לגובה המים שבנהר, מכל מקום, כיון "שהנקב יהיה נסתם יפה בנסר חלק שתחתיו", לכן "גם כשיטילו חמין הרבה לתוך התיבה לא יהיו המים יוצאים וזחלים דרך הנקב רק מעט מעט, וההיא לאו זחילה הוא", כמבואר בשו"ע (סי' רא סנ"א): "ניקב המקוה ומימיו נוטפים מעט מעט או נבלעים בקרקע מעט מעט, כשר, לפי שאין זחילתן ניכרת".

ואף שיתבאר לקמן (הערה צז) שאנו חוששים לדעת הסוברים שגם זחילה שאינה ניכרת פוסלת את המקוה; הרי נתבאר שם דהיינו דוקא כשעל ידי זחילה זו לא ישאר במקוה מ' סאה, משא"כ כאן, שהזחילה אינה ניכרת, וגם ישאר בתיבה מ' סאה, בזה אין חוששים לכל הדעות. וכן נתבאר בדברי כמה פוסקים (נלקטו ב"מקוה מים" ח"ב ע' לז).

^{כט} אחרי שנתבאר (בסעיף הקודם), אשר כדי שהתיבה תהי' כשרה לטבול בה, צריך שלא תהיה עליה תורת כלי מעולם, והיינו שלפני בניית התיבה יעשה נקב טפח על טפח בקצה השוליים.

בא עתה לבאר (בסעיף שלפנינו) שגם זה לא מספיק, אלא צריך שתהי' התיבה מחוברת לקרקע. והיינו שאחרי ניקוי החפירה שלצד הנהר ממי הנהר שבה, קובעים בה קרשים בדפנותיה ובקרקעיתה, ומחברים את התיבה אל הקרשים האלה על ידי מסמרים, ועל ידי מילוי עפר בחלל שביניהם. ואז לא תהי' תורת כלי על התיבה, הן מצד הנקב שבתחתיתה, והן מצד חיבורה לקרקע.

ואחר כך יוסיף ויבאר (בסעיף הבא), שגם אחרי שחיברו לקרקע, יזהר שלא תיעשה התיבה כלי, היינו שלא יסתמו את הנקב לגמרי, כי אם על ידי סיד בלבד, כדי שלא יהי' לתיבה זו דין קבוע ובסוף חקקו.

^ל בשו"ת צמח צדק (סי' שלו סל"א): "מ"ש אחר שישפכו המים לגמרי מחפירת המקוה, לשון לגמרי הוא שפת יתר. וצריך לומר דדינא קתני, כדי שלא יהיו פסולים המים שבחפירה אם שאבו אותם בדליים שאינן נקובים, וכמ"ש רמ"א בסעי' מ"ם בהג"ה".

לא היינו שלפני הורדת התיבה לחפירה, יבנו קרשים בתוך החפירה, הן ברצפה והן בשתי הדפנות (כי שתי הדפנות האחרות ישארן פתוחות אל הנהר), אשר הקרשים אלו מחוברים לקרקע. ואחר כך יורידו לשם את התיבה, ויחברוה לקרשים הנ"ל, שתהי' גם התיבה מחוברת על ידם לקרקע.

וביאר במקוה ישראל (סעיף ז אות לח ד"ה ומ"ש): "דהיינו אם יורידו התיבה למשל בקרן (זוית) מזרחית צפונית, יקבע הנסרים גם כן אצל דפנות אלו, אחד סמוך לדופן מזרחי והשני סמוך לדופן צפוני. והנסרים יכולין לקבוע אותם קביעה חזקה (גם) בלא מסמרים כלל".

והטעם שהצריך לקבוע את הנסרים בתוך החפירה, לפני הורדת התיבה, ביאר במקוה ישראל (שם): "נלפע"ד בכוונתו בעשיית שני נסרים אלו, שהוא לא רק בשביל שישתום יפה את הנקב שבשולי התיבה שלא יכנוס בו מים צוננין שמתחת לרצפה ... עיקר כוונתו בזה הוא בכדי שהקביעה של התיבה בקרקע תהא חזקה ותועיל מדינא (כי אם תהא ארעי ורפוי בודאי לא מועיל מדינא), וכיון שנודע דכשיקבע במסמרים של ברזל או של עץ את שולי התיבה לקרקע המקוה ... בודאי תהא רפוי מאוד קביעה זו, כי המסמרים בקרקע (ובפרט בקרקע רכה כזה מחמת המים) אין להם אחיזה יפה כנודע ... ועל כן המציא הגאון ז"ל תחבולה לזה שיקבע מקודם ב' נסרים בקרקעית המקוה

עד למטה ממש על הנסרים החלקים הקבועים על הרצפה ממש. ויחברו שם התיבה

על הרצפה סמוך לדופן בצד שיורידו שם התיבה ... והנסרים יכולין לקבוע אותם קביעה חזקה (גם) בלי מסמרים כלל ... והיינו שיעשה את הנסרים ארוכים כאורך דפני המקוה ויותר קצת, ויכניס בדוחק היטב את שני קצוות הנסרים תחת דפני המקוה שהן בנין קבוע מעים, ושינוחו על הרצפה מהודקים היטב, וזאת היא קביעה חזקה כמובן, ואחר כך כשיורידו את התיבה עד למטה ממש על הנסרים ויחברו במסמרים את שולי התיבה להנסרים והרצפה, שיכנסו המסמרים לתוך הנסרים והרצפה ממש הרי תהא נקבע היטב להקרע בחוזק שלא יתרפה לעולם כלל".

^{כב} לעיל (סעיף הקודם) נתבאר שעל ידי נקב טפח על טפח אין על התיבה תורת כלי. ומכל מקום אינו מסתפק בזה ומצריך שתהי' התיבה מחוברת לקרקע. והוא כדי לחשוש לדעת הרמב"ם (הלי' מקוואות פ"ו ה"ד): "הלוקח כלי גדול כגון חבית גדולה או עריבה גדולה ונקבו נקב המטהרו וקבעו בארץ ... **שיקבענו בארץ או יבנה**, ואם הוליכו על גב הארץ ועל גב הסיד ומירח בטיט מן הצדדין הרי זה כשר".

ובכסף משנה (שם): "דלאכשורי מים שבחבית או עריבה של חרס הללו תרתי בעינן, חדא דנוקב נקב המטהרו דהיינו במוציא זית, ועוד צריך שיקבענו בארץ, דומיא דקסטלין, או שיהיה בו הוכחה שהוא דבר של בניין ולא דבר של כלי או שיורי כלי ... ובתר הכי קתני שאע"פ שלא קבעו בארץ, דהיינו קבורה בארץ כדרך הקסטלין, וגם לא בנאו בצרורות, אלא שהושיבו על הארץ ומירח מן הצדדין בטיט להדביק הכלי לארץ כשר".

וכ"ה בש"ך (סי' רא ס"ק כה): "כלומר תרתי בעינן, חדא שיהא ניקב נקב המטהרו, ועוד צריך שיקבע בארץ או שיהא בו הוכחה שהוא דבר של בנין ולא דבר של כלי".

ונתבאר בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג ס"ז): "המתבאר מדברי הרמב"ם, דאע"פ שכבר ניקב הכלי נקב המטהרו ומושיבו על גבי הארץ, אינו כשר לטבול תוכו, אלא אם כן קבעו או בנו בארץ באופן שעל ידי זה יוצאת מתורת שיורי כלי לתורת בנין". וכן פירש בשו"ת צמח צדק (סי' שלו סל"ג-ד. וסי' קעב ס"א).

ואף שהובאו שם דעות דסגי בנקב המטהרו, חושש רבינו לדעת הרמב"ם המצריך גם שיקבע בארץ, כמבואר בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג ס"ז-ז): "אך כל זה לשטת הרמב"ם, אבל להרא"ש אין צריך לכל זה, שהרי כתב שמותר ליקח גיגית של עץ ויושיבנה על הארץ כו'. מיהו בספר באר יעקב פירש דהיינו שיקבענה היטב ... והנה הר"ש והרא"ש ושאר פוסקים מפרשים התוספתא הנ"ל בענין אחר, ולדבריהם יכול להיות שאין זה הכרח כל כך, רק להושיבה על הארץ כדי שלא יהיה טבילה באויר או בזוחלין כו' או כדי שיהיו דומיא דמעין שהוא בקרקע ... אבל אין צריך קביעות גמור בקרקע ... מקור החיוב שיהיה מחובר אין לו שרש בפר"ש והרא"ש כ"א בדברי הרמב"ם". וכן ביאר שם (סי' שלו סל"ג-ה).

במסמרים של ברזל או של עץ הנכנסים תוך הנסרים ותוך הרצפה ממשיה. וגם

לג אע"ג דבהרמב"ם סגי כשיקברנו בארץ, ואין צריך חיבור ממש, ומדוע אם כן מצריכו רבינו כאן לחברו על מסמרים? מבאר על זה בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג סט"ז): "שיש לחלק בין כלי חרס דמייירי ביה הרמב"ם לפי דעת הב"י, לכלי עץ, דכלי חרס מתחבר לארץ שהיא קרקע עולם בחיבור קל יותר מכלי עץ, לפי שהחרס עם העפר הוא מין במינו, על כן במעט דיבוק שמקברים אותו בארץ ומדביקים דפנותיו להעפר אזי על ידי לחלוחית עפר הארץ מתלחלחים היטב דופני החרס והיו לאחדים עם דופני הקרקע והרי זה קביעות ממש, משא"כ בתיבה של עץ, אע"פ שידביקו לעפר הארץ אין זה דבק טוב ובקל יפרידו ביניהן ואין זה קביעות כלל ... צריך חיבור טפי, על כן צריך גם כן שיחברנו בענין היטב" – במסמרים.

ובמקוה ישראל (סעיף ז אות לח ד"ה ומ"ש): "דמקורו הוא על זה ברמב"ם הל' כלים (פכ"ו ה"א) שכתב שם קבעו במסמרים כו' (ויעו"ש בכסף משנה מ"ש על זה)".

והיינו מ"ש בכסף משנה (שם): "מ"ש קבעו במסמרים וכו' אינו במשנה, אבל נלמד הוא מסברא דעדיף מקבעו בבנין" (ראה מה שליקט בזה ב"מקוה מים" עמ' קסט ס"ק יח).

אלא שמכל מקום מסיים שם (ח"ג סי"ז. ועד"ז בסי' שלו סל"ה): "ומכל מקום אפשר שאינו מעכב, אלא שאם יש בנין קבוע מעצים צריך לחברו במסמרים, דעץ בעץ ודאי אינו מתהדק בהינוח לבד, אבל אין הכי נמי בדליכא בנין קבוע מעצים, סגי כשמדביקים התיבה היטב לכותל וקרקע עולם, ולשפוף עפר היטב בחלל מועט שביניהם".

¹² וכתב הצמח צדק (שו"ת סי' קסב): "לכאורה יש לחוש כשתיבה עשויה על ידי מסמרים של ברזל שמחזיקים אותה, אף שהיא מנוקב, מכל מקום שמא הוי כפשוטי כלי מתכת שמקבלים טומאה ... אך ... כלי מתכת שנקוב בכמוציא רמון טהור לגמרי ... לכאורה י"ל דמכל מקום ישאר הטומאה מהמסמרים שהן פשוטי כלי מתכת ... ואולי י"ל דלא אזלינן בתר המעמיד אלא כשאין המעמיד טפל לגמרי ... לפי זה שהתיבה הוא עיקר דעיקר יש לומר לא אזלינן בתר המסמרים של ברזל שהן ודאי טפל לגמרי אליה ... ובאמת לבד זה אין בזה שום חשש, דמאחר שהמסמרים קבועים בהתיבה שתהי' מחוברת לקרקע אם כן אין בהם קבלת טומאה ... בנדון זה סתם מסמרים גדולים כאלו נעשים רק בשביל לקובעם בבנין המחובר לקרקע".

והעירני ידידי הרב גרשון שי' גראסבאום, אשר מכל זה יש ללמוד הרבה, לענין מה שחששו איזה רבנים בעשיית מקוה מביטון שמוצק עם חוטי ברזל בתוכו (ראה מקוה מים עמ' קלו ואילך. מקוה כהלכה ע' קנג).

¹³ ואף שעל ידי מסמרים אלו מתחברת התיבה לנסר שתחתה ונסתם הנקב בסתימה של קיימא; ולקמן (הערה לח) יתבאר שאף אחר שנקבע בארץ אם נסתם הנקב בסתימה של קיימא נעשה כלי ואין לטבול בו. ועפ"ז הקשה בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג סי"ב): "לכאורה יפלא על רבינו ז"ל שהתיר כשיהיה נסתם הנקב יפה על ידי נסרים, דאם כן נעשית כלי מאחר שעץ בעץ מתהדק היטב".

וכן הקשה בשו"ת קנאת סופרים (למוהר"ש קלוגר, בהשמטות לחיבור שירי טהרה סי' נג): "כחאי גוונא הוי סתימה ממש והוי ככלי שלם. ואינו דומה להעמידו על גבי סיד וגפסס, דהתם אין זה דרך כלי ואינו מינו של הכלי. גם אם יטלטל הכלי לא יטלטל הסיד וגפסס עמו ואין זה דרך כלי. ועוד המים יצאו דרך הנקב רק יהיה נבלעים בהסיד וגפסס שהם מקבלים המים לתוכה. אבל לחברו בנסר ומסמרים זה הוי כמו מניח טלאי על הכלי דהוי מינו על הכלי, זה ודאי הוי סתימה מעליא, ואם יטלטל הכלי יטלטל הנסר עמו".

וביאר בשו"ת צמח צדק (שם סי"ד): "שסתימת הנסרים אינו דיבוק חזק כל כך עד שיהיו ניטלים עם התיבה, אילו היו נוטלים ומגביהים את התיבה, דאף שמחברים לה במסמרים מכל מקום יכול להיות שלא יוכלו המסמרים להגביה את הנסרים, וגם הרי הנסרים מחוברים גם כן להרצפה, ואם כן יצטרכו להגביה הנסרים עם נסרי הרצפה ולא יוכלו להגביהן (אף אם יהיו תלושין מהארץ). ולפחות יתהווה חלל מועט בין התיבה לנסר, ואם כן אז לא יהיה סתימה יפה". והביא כמה ראיות לזה.

ועד"ז בחי' על הש"ס (קעו, א): "אין התיבה נחשבת כלי על ידי סתימה זו כי אם מחמת הנסר החלק שתחתיו, והרי הוא דבר בפני עצמו, ואפשר אם תנטל התיבה לא ינטל הנסר החלק עמה, שהרי הנסר דבוק בהמסמרים גם כן אל הרצפה שמתחת גם כן, וכל שלא תנטל עמה לא חשיבא התיבה כלי על ידה, כדאית במשנה ספ"ה דמסכת פרה גבי והן יכולות להנטל כאחת. ושם לעיל מיניה משנה ז' עשו לה עטרה של טיט כו' אם היה בריא כדי שינטל עמה".

וכן ביאר במקוה ישראל (סי' אות לח ד"ה ומ"ש וד"ה אמנם): "ואין חשש מחמת זה שהנסר סותם את הנקב שתהא נעשית כלי (קיבול) על ידי סתימה זו (וכמו שהרעיש על זה בס' קנאת סופרים הנ"ל (באות ל"ז), דהלא סתימה זו בודאי הוי סתימה מעליא כיון שהוא מינו של הכלי והוי כמניח טלאי על כלי מנוקב דבודאי הוי סתימה מעליא יעו"ש), דזה אינו, כי הרי ציוה שיקבע את הנסרים

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

לא

מקודם להרצפה, והנסרים הלא אינם שום כלי כלל (אפילו כלי פשוט לא הוי כמובן), אלא כחתיכת עץ בעלמא הם, וכשקבעם להקרקע הרי נבטלו להקרקע והיו כקרקע ממש לכל דבר, ואם כן הלא זאת שהנסר סותם את הנקב אחר קביעת התיבה בהם ... הוא עדיף טפי משאר קבעו ואחר כך חקקו, והוא כי נתבונן בכל קבעו ואחר כך חקקו הרי הוא שקבע חתיכת עץ להקרקע ואח"כ חקקו ועשו כלי קיבול, ובהא הרי אם תלש בחזרה את העץ מן הקביעות הרי ודאי דנתהוה כלי מחדש כיון שיש לו בית קיבול עכשיו והוא תלוש עכשיו, ולכן יש לומר דבזה חוששין דאפילו בשעת שהוא קבוע עדיין הוי כלי לענין טבילה בתוכו ... אבל בסתימת הנסר שהחקיקה והקביעה באין כאחד, והנסר נקבע שם מקודם בחוזק כנ"ל, ואם יתלוש בחזרה את התיבה מקביעתה מן הנסרים והקרקע הרי הנסרים ישארו בהקרקע כמובן והתיבה תשאר מנוקב כמקודם, ולא יתהוה כלי גם אחר כך".

*

אך מכל מקום סיים וכתב (שו"ת צמח צדק שם): "ואעפ"כ נלע"ד שזה הנסר החלק שמתחת לנקב הסותם את הנקב, לא יהיה מחובר להתיבה כלל במסמרים, לא במסמר של ברזל ולא אפילו במסמר של עץ, ואעפ"כ יהיה סותם. ומה שצריך שתהיה התיבה מחוברת במסמרים להרצפה זהו תהיה מחוברת לשני נסרים אחרים ששימו תחתיה, אליהם תהיה מחוברת במסמרים כדרך שביאר אאזמו"ר הגאון ז"ל, אבל הנסר שמתחת לנקב יהיה נסר שלישי בלתי מחובר בשום מסמר להתיבה, רק יהיה מחובר במסמרים לרצפת המקוה, ואם כן בכהאי גוונא אין שום מקום ופקפוק לומר שהתיבה נעשה כלי על ידי זה, ועכ"ז יהיה נסתם הנקב על ידי הנסר חלק הנ"ל, ויוכלו להחם המקוה במים חמין".

ועד"ז בחי' על הש"ס (קעו, א): "ומכל מקום יותר נכון שהנסר הסותם את הנקב לא יהיה מחובר במסמרים כלל לשולי התיבה, דאז ודאי בהנטל התיבה לא ינטל הנסר עמה".

ובסי' שלו (סל"ו): "ואעפ"כ לכתחלה נכון לקבוע הנסרים להרצפה מתחלה במסמרים רבים יותר מאשר יחברו התיבה להנסרים, עד"מ שאם בחיבור התיבה להנסרים יתן לכל נסר ב' מסמרים אזי יתן תחלה בין נסר לנסר בחיבור אל הרצפה ד' מסמרים, ואם כן כיון שחיבור הנסרים להרצפה יהי' ביותר מחיבור התיבה להנסר אזי ודאי לא יהיו ניטלים עם התיבה, ואם כן אין עליה שם כלי בלי שום דנדוד ספק בעולם".

*

ואף שגם בלי חיבור המסמרים בין התיבה לנסר שסותם אותו, עדיין כובד התיבה מחברת אותה עם הנסר. מבאר על זה בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג סי"ג): "ונלע"ד דודאי אם סותמים על ידי עץ שתוחבים תוך הנקב ודאי הוה סתימה, משום דכיון שהעץ ממלא כל הנקב ומיהדק טובא בכה"ג ודאי סתימה מעליותא. משא"כ על ידי נסר שאין נכנס תוך הנקב רק שהוא סמוך מאד להנקב אין זה סתימה מעליותא כל כך".

והוא כעין הא דתנן (מקוואות פ"ד מ"ה): "השקת שבסלע ... אינה פוסלת את המקוה", וביאר בשו"ת צמח צדק (סי' קע קא, א): "דמיירי בשהחפירה נעשית בסלע שבארץ שלא היה תלוש מעולם, ובכה"ג ודאי לכו"ע אין שם כלי עליו, דאין נפקא מינה אם החפירה הוא בעפר או בסלע שבו ... דאף למ"ד דקבעה ולסוף חקקה אינו מוציא מתורת כלי בדאורייתא, עכ"ז בסלע שלא נתלש מודה דאם חקקו בו כלי אין תורת כלי עליו, ואתי שפיר מתניתין דשוקת שבסלע".

ועוד מאריך בזה בחידושי צמח צדק (רנט, ב – רס, א). ומסיים: "והנה בהתיבות דנדון דידן שקובעין אותה תוך הארץ והוי כבנין גמור יש לומר דלכו"ע אילו הוה קבעו ולסוף חקקו מהני ... בנדון זה שהתיבה מנוקבת כנקב כמוציא רמון ולא הי' מעולם תורת כלי עליו וגם קבעו בקרקע ודאי יש להקל גם לטבול בתוכו ... לא מיבעיא לפירוש ר"ש והרא"ש ... והרשב"א והטור ... אלא אפילו לשטת ר"י ודעימיה דגבי קבעו ולסוף חקקו יש חילוק בין שלא לפסול את המקוה ובין לטבול בתוכו, היינו משום דקביעות לא מהני רק מדרבנן, אבל כל שניקבו נקב כשפופרת הנאד או בכלי עץ כמוציא רמון דנתבטל מתורת כלי לגמרי ולא כלל, ודאי דכמו שאינו פוסל את המקוה אפילו בתלוש כך טובלין בתוכו כשקבעו בקרקע".

ונקודת הענין בכל הנ"ל נראה, שאף שהתיבה לא הי' עליה תורת כלי מעולם, והיא מחוברת לקרקע, יש לזהר שלא לסתום הנקב באופן שתיעשה התיבה קבעו ולבסוף חקקו; אמנם זה גופא שהנקב נסתם על ידי חיבורו לקרקע, אינו נחשב כמו קבעו ולבסוף חקקו, כיון: (א) שהוא נחשב כמו חפירה שעושין בסלע שבארץ, שאין עליו שם כלי לכל הדעות. (ב) בפרט שהחיבור אינו חזק, ואם יתלוש את התיבה מהנסרים המחוברים לקרקע, ישארו הנסרים כמקדם, ותישאר התיבה נקובה.

יחברוה במסמרים לב' דפנותיה הארוך והקצר לב' דפנות המקוה הסמוכים להם^ל.

וטוב לשפוך עפר בחלל מועט שביניהם הנראה מלמעלה^ל. הגם שאינו מעכב מאחר שמחוברת היטב במסמרים קבועים אל הדפנות ואל הרצפה.

(ה) מילוי הנקב בסייד

ואחר כליה יכולים לשום סיד הרבה תוך הנקב שבשולי התיבה הנסתם בנסר חלק

^ל משא"כ החיבור לדפנות לבד (ולא לרצפה) לא יספיק.

אמנם לפעמים תהי' רצפת הבור (הנהר או הבאר) עמוקה מדאי, מכדי לקבוע את התיבה עליה. וכל מה שיכולים לעשות הוא – לקבוע קרשים בכתלי הבאר, רחוק מרצפת הבאר, ולהניח את התיבה על גבי הקרשים האלו, ולחברה אליהם. על זה נשאל אדמו"ר ה"צמח צדק", והשיב (סי' קעב): "אם מעכב לדינא מה שהשוליים הם רחוק מן הרצפה, הגם שהוא מחובר לדפנות, שהדפנות הם מחוברים לקרקע ... נלענ"ד דלאו דוקא על הארץ ממש, אלא הוא הדין על גבי דבר המחובר לקרקע ... דכך מתבטל מתורת כלי על ידי חיבורו לדבר המחובר לקרקע כמו על ידי חיבור לקרקע ... בנדון דידן שעושים כן מצד עומק המים שיהיה הקרשים מבדילים בין מים עליונים למים תחתונים לית לן בה, כי מיא כארעא סמיכתא היא, והווי כאילו הקרשים מונחים בארץ". וכעין זה השיב גם בסי' קעא.

כל זה השיב לשואלים, אמנם כשבנה אדמו"ר ה"צמח צדק" את המקוה בליובאוויטש (ראה לקמן פרק הבא סי'א), לא רצה לסמוך על היתר זה. גם בפאריטש היתה אותה בעיה, ופנה בשאלה זו הרה"ק ר' הלל מפאריטש אל אדמו"ר ה"צמח צדק", שהשיבו (סי' קב): "כתבתי שם שאם אי אפשר בענין אחר סגי כשמעמידים אותה על קלעצליך שבארץ, כיון שמחוברת היטב בדפנות. ועכ"ז למעשה כשעשינו מקוה פה, וגם כן מחמת עומק המים לא יכלו להעמידה על הרצפה ממש, עשינו איזרוב, ומלאו אותו עפר גיטרעטין היטב, ואחר כך עשו עליו רצפה מנסרים והושיבו עליו התיבה של המקוה, כי קשה בעיני לשנות מאמרי קדשו. אע"ג שלענ"ד נראה שבזה אין עיכוב מדינא כלל. וקרוב דמיירי בענין שאפשר להעמיד התיבה על הרצפה, דאז ודאי עדיף טפי שיהי' החיבור של התיבה בכל צדיה. ואולם שמעתי מר"נ שגם אתם עשיתם כן ויפה הוא".

^ל וביאר בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג סי"ז): "היינו כענין מירוח שפירש הכסף משנה וב"י, וגם על ידי זה מתחברת התיבה לקרקע ממש".

והיינו מ"ש על דברי הרמב"ם (הל' מקוואות פ"ו ה"ד): "ואם הוליכו על גב הארץ ועל גב הסיד ומירח בטיט מן הצדדין הרי זה כשר", שעל זה ביאר בכסף משנה (שם): "וכל שמירח מן הצדדין בטיט חשיב כקבוע וכשר".

לח אחרי שנתבאר (בסעיפים הקודמים), אשר כדי שהתיבה תהי' כשרה לטבול בה, צריך שלא תהיה עליה תורת כלי מעולם, והיינו שלפני בניית התיבה יעשה נקב טפח על טפח בקצה השוליים. ואחרי בנייתה יחברוה לקרקע על ידי מסמרים ומילוי עפר.

בא עתה לבאר, שגם אחרי שחיברו לקרקע, יזהר שלא תיעשה התיבה כלי, שלא יהי' בזה דין קבעו ולבסוף חקקו (והיינו שלא יסתמו את הנקב לגמרי, כי אם על ידי סיד בלבד).

והנה דין קבעו ולבסוף חקקו נתבאר בב"ב (סה, ב ואילך): "ת"ר צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה קבעו ולבסוף חקקו אינו פוסל את המקוה. מני לא רבי אליעזר ולא רבנן ... דתנן דף של נחתומין (דף שקבוע בכותל ליתן עליו את הפת למכור, רשב"ם) שקבעו בכותל רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין (דלא בטיל לגבי קרקע ותיקון הדף שמחליקין אותו לכך הוא במקום חקיקת הצינור דתיקון משוי לה גמר כלי לקבל טומאה, רשב"ם), מני אי רבי אליעזר אפילו חקקו ולבסוף קבעו, אי רבנן אפילו קבעו ולבסוף חקקו נמי ... לעולם רבנן היא ושאינה שאיבה דרבנן (הלכך גבי צינור הוא דמקילי רבנן ואמרי אינו פוסל בקבעו ולבסוף חקקו, אבל לגבי דף דטומאתו מן התורה לעולם טמא אפילו בקבעו ולבסוף תקנו, דסבירא להו לרבנן דכל המחובר לקרקע אינו כקרקע, רשב"ם). אי הכי אפילו חקקו ולבסוף קבעו נמי, שאני התם דאיכא תורת כלי עליו בתלוש".

ופסק בטור (סי' רא צח, ב): "גיגית שקבועה בארץ ונתמלאה ממי גשמים אין טובלין בה כיון שהיה שם כלי עליה קודם שקבעה". היינו שאם קבעה ואחר כך עשאה כלי מותר לטבול בה.

וכן הוא ברמ"א (שם סי' ז): "מותר לעשותו [את המקוה] על הגג, ובלבד שלא יהי' תוך כלי או אבן אחת, שחקקו ולבסוף קבעו". הרי שבקבעו ולבסוף חקקו מותר לטבול בו.

ולפי כל זה הקשה הרה"ק ר' הלל מפאריטש (שו"ת צמח צדק סי' קב): "ולפ"ד אין שום קפידא בזה במה שנעשית כלי אחר שקביעות

שתחתיו. וכשיכנסו המים לתיבה יתקשה הסיד ויסתום יפה את הנקב שלא יכנסו בו מים צוננין שמתחת לרצפה. ואעפ"כ אינה נעשית כלי על ידי סתימה זו של סיד דוקא לט.

בארץ, דומיא דסלע שקבעו ואחר כך חקקו ... ולפי זה הוא הדין בנידון דידן כיון שנעשית כלי אחר הקביעות בארץ. בכל בקשתי מכמע"ה לבאר לי דבריו הקדושים".

ומשיב על זה הצמח צדק (שם): "זה אינו, דהמעין בב"ב דס"ו, דייקא בשאיבה דרבנן הקילו בקבעו ולבסוף חקקו (וכבר עמד בזה מוהר"ש והקשה על הטור, כמו שהובא בסדרי טהרה סי' קצ"ח סוף ס"ק סג ד"ה ומה שהקשה מוהר"ש), משא"כ לענין טבילה תוך כלים דההוא מדאורייתא".

ועוד מבאר בזה (שם סי' קעו ח"ג סי"ג): "הן אמת דלרשב"ם ור"ח שפסקו כר' אליעזר שם לא קשה מידי, אך דעת הרבה פוסקים דהלכה כרבנן ... וכן נראה ודאי דעת רבינו שכתב גבי סיד וז"ל ואעפ"כ אינה נעשית כלי על ידי סתימה זו של סיד דוקא עכ"ל. מכלל דעל ידי סתימה מעליותא נעשית כלי, ואף על פי שנעשית כלי במחובר, והיינו ודאי להחמיר כפשטא דסוגיא דב"ב דס"ו הנ"ל דבדאורייתא לא מהני קבעו ולבסוף חקקו כנ"ל" (וכן כתב שם סי' שלו סכ"ט).

וראה עוד מה שליקט ב"מקוה מים" (ע' קנח הערה 5) את דברי הפוסקים לאסור לטבול בתוך תיבה שקבעו ולבסוף חקקו.

ואף דהכא מיירי בתיבה שעשויה מתחלה לשמש עם הקרקע, ומבואר בתוספתא (כלים ב"ק פ"ה ה"ו): "דכין של אולירין אף על פי שעשה לו פטפטין טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע".

ביאר בזה במקוה ישראל (סי' אות לו): "ואעפ"י דהכלי שכתב מרש"ז הלא הוא נעשה מתחילה לשמש עם הקרקע ... הוא רק בכלים שנעשים תמיד לשמש עם הקרקע ותמונתם מוכחת עליהם על זה, אבל בשאר כלים שנעשים תדיר לתשמיש אחר, אלא שהוא עשה אותו עכשיו על דעת לקובעו בקרקע לא הוה כנעשו לשמש עם הקרקע ... ולכן בעינן בהם כמוציא רמון דוקא וכאמור, והגאון מרש"ז נמי מיירי בכלי כזו שנעשה תדיר לתשמיש אחר וכמובן, והלכך נכונים הם שפיר דבריו מה שהצריך נקב כמוציא רמון".

*

כיון שכך נשאלת השאלה, אם העמידו את התיבה בעקמימות, "היינו שהורד הצד אשר נגד הנקב טע"ט שעושין בהמקוה, ומקבלת שם מים הרבה עד הנקב בערך ג' או ד' עמער" (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה אגרת א'קז), שהרי גם כאן נעשית התיבה כלי שמקבלת בתוכה – אחר שנקבעה בארץ, ואם כן דינו תלוי בדין קבעו ולבסוף חקקו.

בתשובה הנ"ל חסר הסיום, אמנם בס' מי מרום (סי' יו"ד סק"ג; נעתקה בקובץ יגדיל תורה נ"י. חוב' א' עמ' כב) כתב שאדמו"ר מוהר"ש נ"ע פסל מקוה כזו.

^ט מקור הלכה זו הוא בתוספתא (מקוואות פ"ד ה"ד): "פקקו בסיד ובבנין אינו פוסל את המקוה בסיד ובגפסיס פוסל את המקוה".

תוספתא זו הובאה ונתבארה בר"ש (מקוואות פ"ד מ"ה): "בסיד ובבנין, שהביא סיד וצרורות ופקק בהן הנקב לא חשיבה סתימה, אבל בסיד וגפסיס יחד חשיבה סתימה מעליא היא".

וכן נפסק בשו"ע (סי' רא ס"מ): "ואם עירב סיד וצרורות וסתם בהם הנקב, לא חשיב סתימה להחזירו לתורת כלי ... אבל אם עירב סיד וגפסיס וסתמו חשיב סתימה".

וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' קנט ס"י): "סתם הנקב לגמרי שלא [י]פתחו עוד ... אם פקקו בסמרטוט אינו מועיל לעשות כלי לפי שהוא תיקון עראי ואינו עשוי להתקיים ... ובכלי חרס אין סתימה מועלת אלא בזפת או גפרית או סיד מעורב בגפסיס".

ועל פי פירוש זה כתב הרשב"א בתורת הבית (שער המים ש"ה סוף בית המים): "כי הסיד או גפסיס לבדן אין עושין סתימה מעליא, אבל סיד וגפסיס יחד עושין סתימה מעליא".

ולכן כתב כאן רבינו, שלא יסתום אלא בסיד לבד, שאז לא חשיב סתימה להחזירו לתורת כלי.

(ו) מילוי התיבה במי הנהר

וצריך להושיב שם תיכף שומר נאמץ לשמור שלא יפלו מים שאובין למקוה (או לסגור המקוה) עד שיתאספו המים ויתרבו תוך התיבה עד הסימן הנ"ל מאליהם. ואפילו התיבה היא זפותה בזפת, וכנודע מהספינות המזופפות שהמים נכנסים לתוכן.

*

אמנם ברמב"ם (הל' מקוואות פ"ו ה"ד): "הלוקח כלי גדול כגון חבית גדולה או עריבה גדולה ונקבו נקב המטהרו וקבעו בארץ ועשאהו מקוה הרי זה כשר, וכן אם פקק את הנקב בסיד ובבנין אינו פוסל והמים הנקוין בתוכו מקוה כשר. סתמו בסיד או בגפסיס עדיין הוא פוסל את המקוה עד שיקבענו בארץ או יבנה".

וכתב על זה בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג סי"ח): "אכן לפי פירוש הרמב"ם בהתוספתא הלז הדבר מבואר שהוא מפרש בסיד וגפסיס היינו בסיד או בגפסיס, כמ"ש להדיא סתמו בסיד או בגפסיס כו', ואם כן יש לתמוה על הב"י הא"י סמך להקל נגד דעת הרמב"ם ... מיהו י"ל דאף את"ל דבכלי חרס הוי סיד סתימה מכל מקום בעץ אינו סתימה מפני שאינו מינו ... אך זה קשה לי על רבינו ז"ל מ"ש וכשיכנסו המים יתקשה הסיד ויסתום יפה את הנקב כו' ואעפ"כ אינה נעשית כלי ... וצריך לומר משום דלא דמי נסר זה לצנור דהתם שולי הצנור הוי גוף אחד עם חלל הצנור ע"כ העפר שנכבש במקום החטט יש לו מקום טוב על מה שיסמוך. אבל הכא הנסר שתחת הנקב הוא גוף בפ"ע ולכשתנטל התיבה אפשר לא ינטל הנסר עמה א"כ אז לא יתקיים הסיד. מיהו אם הנסר מחובר במסמרים לשולי התיבה אין שייך כל כך לומר כן דשמה ינטל עמה. אבל לפמ"ש"ל שיותר נכון שהנסר הסותם את הנקב לא יהיה מחובר במסמרים כלל לשולי התיבה אז שפיר יש לומר דיכולים לסתום הנקב בסיד, דאף אם יתקשה לא דמי לעפר ונכבש כיון שאין לו על מה שיסמוך, היינו שבהנטל התיבה לא תתקיים סתימה. ומכל מקום טוב יותר לסתום הנקב רק בסמרטוטים".

וכעין זה כתב שם בס"י שלד וסי' שלו סל"ו ובחידושו (קעו, א-ב). ומסיים בס"י שלד: "ומכל מקום כמדומה לי אם היו עושים בלי סיד הוי ודאי כשר וישר גם כן, וכמ"ש רבינו ז"ל יכולים לשים סיד כו', יכולים דוקא".

^מ כי אחר שכבר הוכשרה המקוה במי סאה, אפשר לסמוך על הבלן, ואין חוששים שיפסול המקוה. אבל בתחלת הכשר הכשר המקוה במי סאה אין לסמוך על הבלן, אלא צריך דוקא "שומר נאמן".

וטעם החילוק הוא כמבואר בשו"ע (סי' רא ס"ד): "מקוה שהוא של הגוי ומקבל ממנו שכר אין להאמין לגוי עליו, אלא אם כן יש (תמיד) במקוה עשרים ואחד סאה, דמאחר דרובו כשר ספיקו לקולא".

ובש"ך שם (סי' טז): "ומשמע דלא חיישין שנטלו משם מים והחליפו, אלא כשנחנה בחליפין, כגון שהמים שבמקוה סרוחים ומתיירא שלא יפסיד שכרו שלא יטבלו בו הנשים ... הא לאו הכי לא חיישין שמא כוון להכשיל" (ראה גם שו"ת תורת שלום סוס"י עא).

ולכן דוקא בתחלה חוששין שלא ירצה לחכות, וימלא המים חמים מיד. משא"כ אחרי שכבר הוכשר, תו לא שייך כל כך החשש שיחליף המים הסרוחים.

ובזמנינו יש בכל אופן חשש שמא יחליף המים הסרוחים, ולכן צריך המקוה להיות סגור תמיד בידי יהודי שומר תורה ומצוות (ראה מקוה כהלכה ע' צא). ואפשר שבמקוה על גבי מקוה לא שייך כל כך החשש של שמא יחליף המים שבבור התחתון.

^{מא} דלעיל סעיף ב: "ושם יעשו סימן בהתיבה להזהיר הבלן הממונה על המקוה שיזהר מאד בנפשו שלא לשפוך מים חמין השאובין לתיבה עד שיראה שמים הכשרים שבתיה הם מגיעים עד הסימן ועד בכלל".

^{מב} ואז יהי אפשר "לשפוך מים חמין השאובין לתיבה" (כדלעיל סעיפים א-ב). והקשה בשו"ת בית שלמה (יו"ד ח"ב סי' פג): "ולפלא בעיני על הגאון בעל התניא שבתיקון מקוה שבשו"ע שלו חש לתקן שיהי לכתחלה על צד היותר מוכשר לכולי עלמא כנ"ל, ולא חש כלל לדברי הקדמונים שבש"ך (סקפ"ג) המחמירין בשאובין בתנן סאה כו', דהא לפי התיקון שלו לא היו המים שבתיה מחוברים אחר כך למעיין או למקוה אחרת" (ונדון בזה לקמן פרק ד).

אמנם נתבאר על זה בשו"ת צמח צדק (סי' קעא): "נלע"ד דאין לומר דלא חש כלל לחומרת הש"ך נגד השו"ע, אלא יש לומר טוב טעמו משום דממה נפשך, הרי הסבה שהמים שבתיה נחסרים מעט מעט כל כך הרבה, אין זאת אלא מפני שהתיבה אין מחזקת מים כל כך בטוב שלא יצא ממנה שום מים לחוץ, כי אם יש בה סדקים קטנים מאד כמוציא משקה ומהם יוצאים המים מעט מעט, ואם כן בהם ועל ידם גם כן נכנס מים שבבור מקוה הגדולה מים כשרים אל תוך התיבה, ואם כן מנ"ל שנחסרו ממי סאה מים

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

לה

אלא שאין למים אלו אלא דין מקוה כשר ולא דין מעין^מ, אף גם אם הם מי מעין הנובע לחפירות המקוה כידוע ליודעים.

ג. המקוואות שבנו רבותינו במשך הדורות

(א) המקוה בליובאוויטש – תקע"ד-תרמ"ג

מיד כשהתיישבו בליובאוויטש, בשלהי שנת תקע"ג^מ, בנו שם מקוה כפי תיקון רבינו הזקן. את המקוה בנו אצל הנהר העובר שם, אשר לשם הכניסו תיבת עץ מנוקבת, כמבואר לעיל.

אמנם המים שבנהר היו עמוקים מדאי, ואי אפשר הי' להעמיד את התיבה על גבי רצפת הנהר. ואילו בתיקוני המקוה של רבינו הזקן נתבאר^מ שלכתחלה יש לחבר את התיבה גם אל הנסרים שברצפת החפירה.

מה עשו, השחילו צינור רחב וחלול בתוך הבאר, מילאוהו עפר דחוס, שעל ידי זה העלו את רצפת הנהר למעלה

כשרים בהתיבה, דכמו שיצאו ממ' סאה הכשרים כך נכנסו ממים כשרים שבבור להתיבה, שהרי דופן התיבה הוא המבדיל בין מים שבתבה למים שבבור, וכיון דממה נפשך החשש הוא מפני שאינו מבדיל בטוב אם כן אדרבה כפולטו כך בולעו ... ונראה לי ראה שעל זה סמך רבינו ז"ל ממה שכתב כנודע מספינות המזופפות^מ.

והיינו שמביא מהספינות המזופפות מה "שהמים נכנסים לתוכן"; ולא רק שיוצאות מהן.

ואפילו אם מחליפים את המים על ידי משאבה, גם אז אין חשש זה, כמ"ש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שו"ת תורת שלום סי' נב): "מש"כ שעל ידי כמה חילופים, הכשרים מתמעטים והשאובים מתוספים, אני חושב בזה, להיות שהמעין נובע תמיד ... ואם כן הרי הוא מתחלף מעט מעט שיעור נכון במי המעין".

ואם אין מספיק מים בחפירה כדי למלאות את התיבה מ' סאה, כגון שהתיבה גבוהה הרבה מקרקעית החפירה, ואי אפשר שתמלא מ' סאה מים כשרים מבור המקוה אלא אם כן על ידי ששופכים מים רבים שאובים בתוך חפירת המעין, וכשמים השאובים מתערבים במי המעין עולים וממלאים את התיבה. כתב על זה בשו"ת צמח צדק (סי' קעא), שלשיטת הראב"ד, הפוסל בנתן סאה ונטל סאה גם כאן יהי' פסול, שהרי "כשנכנסו מ' סאה בהתיבה פסולה היא להראב"ד מטעם דבמ' סאה אין חשבון כשרים כל כך".

^מ נתבאר בשו"ת צמח צדק (סי' קעא): "מים אלו שבהתיבה אין דינן כמעין, אף אם מקורן ממי מעין, כיון שנפסקו מן המעין, וכדתנן פ"ה דמקוואות מ"א[והפסיקו כו', אלא דינן כמי מקוה".

והיינו כדתנן (שם): "מעין שהעבירו ... על גבי בריכה והפסיקו, הרי הוא כמקוה". ושם מייירי שהפסיקו לגמרי, משא"כ כאן מייירי שהמים נכנסים לתיבה דרך הסדקים הקטנים שאינם מפסיקים לגמרי. וכתב על זה בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רה): "וכל זה בהפסק לגמרי, אבל אם לא נפסק לגמרי אפילו כניסת המעין והנביעה הם נקבים קטנים לא מקרי נפסק המעין דהרי כל נקבי נביעת המעין הם קטנים".

אמנם בבית מאיר (הל' מקוואות קוני' ג ס"מ): "אף שהם מי מעין שאינם נפסלים בשאיבה, מכל מקום באופן הנ"ל שהמים שלמעלה מופסקים על ידי הנסרים ואינם מחוברים ע"י נקב כשפופרת לא חשיבי המים שלמעלה אלא כ[מי] גשמים שנפסלים בשאיבה בס' לבד מ' סאה" (ראה מקוה מים ע' קעא).

וכן ביאר במקוה ישראל (ס"ז אות לח ד"ה ויעוין): "הוא פשוט, משום דאין להמים שבתבה שום חיבור כדין למי המעין והוי כנפסק מן המעין ... דאין כאן נקבים אפילו כנקבי הנביעה שהם גדולים קצת עכ"פ ... משא"כ כאן כמובן, ולכן הכא הו' כמי מקוה ולא כמעין".

והיינו המים שבתבה, אבל המים שבחפירה יש להם דין מעין (צמח צדק סי' קסא וסי' קסה).

^מ ד ראה בארוכה – מבוא לאגרות קודש אדמו"ר האמצעי (ע' 11 ואילך).

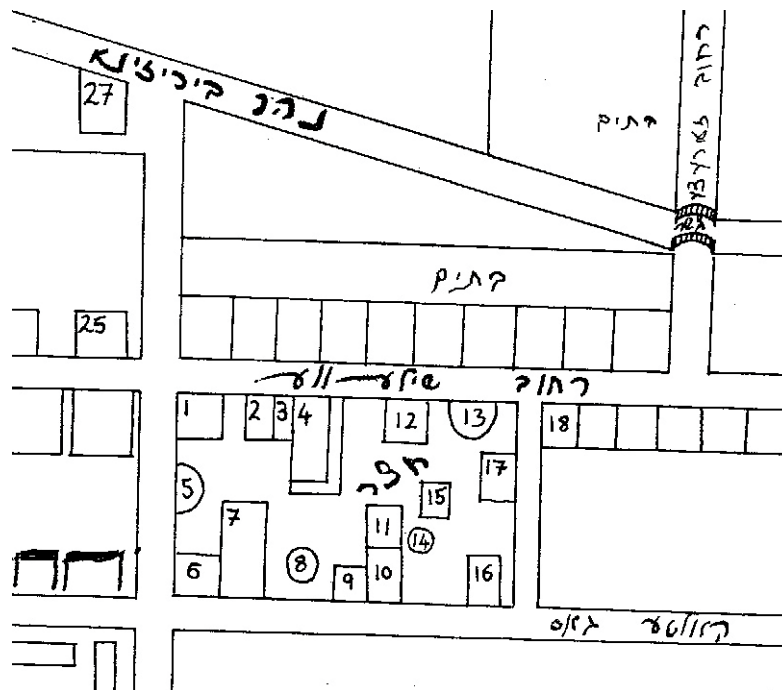
^מ ראה פרק הקודם ס"ד, והערה לו.

כך מספר כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" בתשובתו, שכתב אל הרה"ק ר' הלל מפאריטש (שו"ת חיו"ד סי' קב): "למעשה כשעשינו מקוה פה, וגם כן מחמת עומק המים לא יכלו להעמידה על הרצפה ממש, עשינו איזורב, ומלאו אותו עפר גיטרעטין היטב, ואחר כך עשו עליו רצפה מנסרים והושיבו עליו התיבה של המקוה".

מתוכן הדברים האלו נראה, שלא העמידו את תיבת המקוה בחפירה שחפרו בצד הנהר, אלא על גבי הנהר עצמו; ומצד עומק המים לא יכלו לקבוע את הרצפה בקרקע הנהר, אלא על גבי הצינור הממולא בעפר דחוס, שדינו כקרקע עצמו.

*

את התשובה הנ"ל כתב בתחלת שנת תקפ"ד. ולא ידוע כמה זמן התקיים המקוה הזה. מה שידוע הוא, שאחר כך היה המקוה בנוי על גבי חפירת באר, אשר בסמוך לנהר שעבר בלובאוויטש, לא רחוק מחצר בית הרב^{מו}.

מפת החצר (מס' 1-17) והמקוה (מס' 27) בליובאוויטש

את המקוה בנו מרוחק קצת מהנהר, חפרו באדמה עד שהגיעו למעיין מים, המים הגיעו לשם כנראה מהנהר דרך נקבים חלולים באדמה, ועד שבור המקוה היה מתמלא מים מעצמו עד לגובה הנהר. ועל גבי מים אלו היתה בנויה תיבת מקוה הטבילה, שהיתה מתמלאת מעצמה ממי המעיין יותר מארבעים סאה, ואחר כך היו שופכים בה מים שאובים חמים.

כדי לנקות את מי המקוה אשר בתיבה, היו מריקים מזמן לזמן את מי המקוה אשר בתיבה, והיתה מתמלאת

מ^י ראה שירטוט שבס' "ליובאוויטש וחייליה" ע' 15 מספר 13 ושבס' "רשימת דברים" ח"ב בסופו מספר 27. ובמהדורת תשס"ט ע' 326.

מעצמה ממי המעיין.

וכבר הובא לעיל (פרק א ס"ג), שמקוה זה לא הי' על גבי הנהר, ולא הי' בחפירה שבצדי הנהר, כי אם בחפירה שחפרו רחוק קצת מהנהר, עד שהי' מקום לספק שמא יש למים אלו דין מעיין.

(ב) המקוה בליובאוויטש – תרמ"ד-תרס"ו

מקוה זה התקיים כמה עשרות שנים ולאט לאט התקלקל, עד אשר בשנת תרמ"ג-ד הוצרכו לבנותו ולשפצו מחדש.

כיסו את המעיין בעפר רב, העלו את רצפת החפירה, בנו עליה רצפה וכתלים חדשים (במקום להוריד אליה תיבה בנויה מבחוץ). קדחו חור חדש עד שמצאו את מי המעיין, אשר מילאו את המקוה במים כשרים. אמנם זרם מי המעיין החדש לא הי' חזק כל כך. מי המעיין היו ממלאים לערך 18 ס"מ (כרבע ארשין) על הרצפה^{מז}, ועליו היו ממלאים מים שאובין.

לקמן (בסעיף הבא) יסופר אודות שיפוץ המקוה מחדש בשנת תרס"ז. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע שהה באותה תקופה בעיר ווירצבורג שבמדינת באייערן (גרמניה המערבית), ומשם התכתב עם הגאון רבי דוד יעקבסון רבה של העיר ליובאוויטש, בקשר לאופני בניית המקוה. ובאחת מתשובותיו אלו (שו"ת תורת שלום סי' נא, ע' קו ואילך) אף מספר על אופן בניית המקוה בתקופות הקודמות: "המים כשרים הם רק כרבע ארשין על הרצפה, והטבילה היא בהמים שמוסיפין ... חשבתי (ואינני זוכר אם אמרתי זאת לכי) שנתקן עתה את המקוה שיהי' עמידת הטובל במקום קרקעית המקוה עתה, ותהי' המקוה עמוקה יותר ממה שהיא עתה^{מח}. אשר כן היתה בעת שהי' בה תיבה^{מט}, שהיתה עמוקה יותר מכפי שהיא עתה (היינו מהרצפה דעתה, ובערך הי' עמידת התיבה במקום שעתה קרקעית המקוה. וכן שערתי בעמדי בהמקוה אשר היא עתה גבוהה בהרבה מהיותה אז). וכאשר יהי' נצרך עתה לחפור אותה בעומק יותר, בכדי להשיג המעיין ... ובפרט אם יעזור לנו השי"ת ונשיג את המעיין הקודם שהלך בחוזק ... (ואם ח"ו יחסר אז קצת^{מט} ... ויש לקוות שלא יחסר משום תוקף המעיין ... ומה שבעת תיקון המקוה בשנת תרמ"ג או תרמ"ד, כשתיקן הר"י ווידראויץ^כ, הי' חסר, זהו מפני שסתמו את המעיין). וכאשר יהי' המעיין טוב, לא יהי' נצרך להחליפה לעתים קרובים, וכאשר אומרים שבשנים הקודמים שהי' המעיין היו מחליפים אותה רק פעם אחת בשנה, ובמשך השנה היו טובלים בה ריבוי אנשים מאד כנודע, ומכל מקום לא הי' לה ריח רע והמים היו בטוב. וכמו כן אני משער כעת כאשר נשיג אי"ה המעיין הטוב יהי' גם כן כנ"ל. ולעת מן העתים שיהי' נצרך להחליפה, היינו קצת מהמים ... הנה באיזה שעות יבואו מים מהמעיין".

^{מז} שהוא פחות מאמה, אמנם מחמת גודל שטח המקוה היה בו יותר ממי' סאה.

^{מח} ר"ל שיחפרו את חפירת המקוה בעומק יותר (שיחפרו אותה בעומק כפי שהיתה לפני השיפוץ של תרמ"ד, שהוא עמוק יותר מכפי שהוא בחפירה של שנת תרמ"ד ואילך), ויבנו את רצפת המקוה באותו גובה שעתה הוא קרקע החפירה.

^{מט} ר"ל המקוה שהיתה עד שנת תרמ"ג, שאז היתה המקוה בתיבה שבנו מבחוץ והורידוה לחפירה, כפי שתיקן רבינו הזקן. משא"כ במקוה שבנו בשנת תרמ"ג, בנו את רצפת וכתלי המקוה בתוך החפירה.

^י כפי שהי' עד שנת תרמ"ג, שכיון שהחפירה היתה עמוקה יותר לכן היתה נביעת המעיין בזרם חזק יותר, כדלקמן.

^כ ר"ל אם נביעת המעיין תהי' עדיין חלשה מדאי, שלא יעלו המים עד הגובה הרצוי, ויהי' נצרך להוסיף מים שאובין.

^{כב} את בניית המקוה בשנת תרמ"ד ניהל הגאון החסיד הרב יעקב ווידרעוויץ. הוא הי' מהדיר סדרת "צמח צדק", ורבה של מוסקבא. אחרי גירוש היהודים ממוסקבא בשנת תרנ"ב היגר לארה"ב והתיישב בנ.י. (ראה אודותיו "תולדות חב"ד בארה"ב" עמ' ג. תולדות חב"ד ברוסיה הצארית. תולדות אברהם חיים – לפי מפתח אנשים).

את התשובה הזאת כתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בכ"ה תמוז תרס"ז, ובאותה שעה עדיין לא הי' ידוע אם יתגלה תוקף המעיין על ידי החפירה. אמנם בה' אלול כותב לו שוב (שם רס"י ז): "מכתבו מיום ד' נכון הגיעני, וממש החי' את רוחי בהבשורה אשר מצאו מים בעזרתו ית', ויהי' מבוא מי המעיין אל המקוה".

ג) המקוה בלויבאוויטש – תרס"ז ואילך

כבר נזכר לעיל, אשר בשנת תרס"ז התחילו לתקן מחדש את המקוה בלויבאוויטש, על פי הוראות מפורטות שכתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אל הגאון רבי דוד יעקבסון רבה של העיר לויבאוויטש.

במכתביו אלו ביאר רבינו את שיטות הרמב"ם והראב"ד וסייעתם, לאסור מקוה שנעשה על ידי נתן סאה ונטל סאה (כפי שיתבאר בפרק הבא), ומסיים (שו"ת תורת שלום סי' נא): "ובדבר המקוה שלנו, עם היות שכאשר עיינתי כעת בהענין, נראה לי אשר חומרת הרמב"ם והראב"ד יש להם מקום וסמך גדול. מכל מקום בהמקוה שלנו לפי דעתי אין חשש מזה", והיינו כיון שהוא בנוי על גבי באר, שנובעים בו מים כשרים.

*

האמת ניתנה להאמר, שבשעה שהוצרכו לבנות מחדש את המקוה בלויבאוויטש בשנת תרס"ז, לא רצה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבנותו ליד הנהר, כי אם רצה לחפור מעיין בתוך חצר בית הרב, ולבנות עליו את המקוה.

את הסיבה לכך כתב אל מחותנו ר' ישעיה ברלין, בכ"ד ניסן תרס"ז (אגרות-קודש ח"ד אגרת תתקסג): "זה כמה שנים אשר רצוני וחפצי לעשות מקוה בחצירינו, ובשנים האחרונים כאשר נתמעטה ההשגחה בעיר מורגש בזה הנחיצות. וכמה מהאורחים הנכבדים גם כן תובעים זאת. ובשנה העברה התחלנו לחפור בחצר במקום שבררנו לצד הרחוב הקטנה^י שבצד השמאל להחצר שלנו. אך באשר הבית תפלה שלהם הוא ברחוב ההיא, עמדו הערלים ודברו בחוזק מאד שלא יניחו בשום אופן. אם כי על פי זאקאן^י מותר, אמנם פחדנו מהם, וגם אדון העיר בקשני בזה והפסקנו את החפירה וסתמנו המקום ... עתה נתעורר אצלי הענין מצד הנחיצות הגדולה כעת, מצד העדר ההשגחה ביותר על המקוה שבעיר, ועוד כבדות הרבה, אשר נחוץ מאד שיהי' לנו מקוה בחצירינו. ואני חושב לעשותה אי"ה בסוף חצירינו, לא אל הרחוב, ולעשות בנין חומה^י. והפריסטאווי^י אומר שלא יהי' בזה שום דבר ח"ו. ובדעתי לבנות חדר א' ערך ט"ו ארשין על יו"ד^י. מזה יהי' 5 ארשין על מקום הפאראביק ויו"ד על יו"ד יהי' חדר המקוה. וכפי הנראה בסוף החצר לא יהי' כבד להשיג אי"ה מים. ודעתי לחפור בעגבער^ייח".

אמנם נראה שגם תוכנית זאת לא התבצעה, ולכן במשך ימי הקיץ קיבל הרבי על עצמו את עול בניית המקוה העירונית מחדש^{יט}, וכמסופר לעיל.

^י שעובר בין חצר בית הרב ובין בית התיפלה שלהם, והי' נקרא מטעם זה "די קאלטע גאס" (ראה מפת החצר דלעיל).

^{יד} על פי החוק.

^י כלומר עמוק בתוך החצר, שלא ליד הרחוב, ולכן לא תהי' התנגדות הנכרים לזה. ויבנו אותו בתוך בנין חומה, כלומר בנין אבנים (ולא בתוך צריף של עצים, כמו רוב הבתים אשר בחצר ובעיר).

^י ראש המשטרה.

^י כל ארשין הוא 71.1 ס"מ, ואם כן יהי' החדר לערך 11 על 7 מטר, חדר המקוה יהי' לערך 7 על 7 מטר, והשאר בשביל מקום המיחם לחמם את המים.

^{נח} מקדח.

^{נט} לצורך מינוי רבינו כאחראי על המקוה העירונית, מונה גם לגבאי חברה קדישא בעיר, כנזכר בשו"ת תורת שלום (סי' עז): "על פי כוונה מיוחדת (בשביל בנין בית המרחץ ותיקון המקוה) מינו אותי לגבאי".

בניית המקוה מחדש התקיימה במשך קיץ תרס"ז, אמנם שיפוץ הבנין שעליו, נדחה לקיץ תרס"ט, באותו קיץ כתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (שם ח"ב אגרת רלג): "בדבר הבנין שעל המקוה ... הוחלט אצלי שנעשה אי"ה בנין חומה על המקוה ... ולזאת אני שולח כעת את מש"ל לליובאוויטש, וכעת ינקו את המקוה ולהכשיר אותה, ולהעמיד עלי מחיצות מדראניצעס"א וכה"ג, ולהתחיל תיכף בבנין הכותלים ... והשי"ת יהי בעזרנו למלאות ולתקן כל הצריך תיקון כו' ויהי בהצלחה בכל פרט".

במקוה הזאת השתמשו בליובאוויטש עד נסיעת הרבי ובני ביתו מליובאוויטש והתיישבו ברוסטוב (ואחר כך גם הישיבה), ואז נשאר המקוה לאחדים מאנ"ש שנשארו לגור בליובאוויטש.

בשנת תרפ"ב התקלקלה המקוה, ואז כתב להם כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ב"ט מ"ח (אגרות-קודש ח"ד אגרת ה'פז): "הסכמנו, כבוד אמי מורתי הרבנית הכבודה תחי' ואני, ליתן לעת עתה, בסך מיליאן רוי"כ בתיקון בית הטבילה והמרחץ, וסך כזה נוכל לשלוח בעז"ה במשך כחדש ימים".

ד) המקוה בגזאטסק תרס"ט-תרע"ג

כשם שבבניית המקוה בליובאוויטש, בשנת תרס"ז, השתדל רבינו להבטיח שלא יהי בזה חשש נתן סאה ונטל סאה, שפסול לדעת הרמב"ם והראב"ד, כך גם בשאר המקוואות שבנו אנ"ש בתקופה ההיא, דרש מאתם רבינו שתהי' הבניה באופן שלא יהי בהם חשש נתן סאה ונטל סאה.

בראשית שנת תרס"ט שאל החסיד ר' בנציון רסקין, אשר אנשי עירו גזאטסק רוצים לבנות מקוה של מי גשמים, שמחליפים המים, במקום מקוה על גבי מעין, כנהוג עד אז. השיבו על זה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שו"ת תורת שלום סי' נג): "מכתבו הגיעני בדבר המקוה. האופן הקל שכותב הוא חמור הרבה, וצריך זהירות והשגחה יתירה, וח"ו להחליף הראשונה בכזו. ולא יעשו חדשות, והשי"ת יהי בעזרם".

כעבור שנתיים וחצי שאל שוב (שם סי' נד): "המתחדשים מבני עירנו מתאוננים תמיד על בית הטבילה שאיננה לפי רוחם ... צויתי מכ"ק שליט"א שלא להחליף מקוה כזו באחרת, הנה כמובן מצדנו לא אתן להם לעשות מקוה חדשה ממי גשמים ... גם השו"ב עומד לימינם ותמה על זה, אם על פי דין הותר לנו לעשות מקוה ממי גשמים מדוע נאסור זאת עלינו, אחרי שקל מאד להשיג זאת. הרב חיים סאלאביציק יחי' מבריסק היתה תשובתו מהבד"צ שלו שהעתיק הדין משו"ע כלשונו ממש, ולא אסר ולא התיר הדבר. מבעל חפץ חיים יחי' מראדין היתה תשובתו שמדחה את עצמו מלפסוק הדבר, שבודאי יש רבנים בסביבותינו".

וכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע השיבו, בכ"ג מנחם אב אעת"ר (שם): "בדבר המקוה, כתוב בספר גדולי טהרה על מ"ש בשו"ע סי' ר"א ס"א במי מקוה או מעיין, וז"ל, ושניהם שוין, ואם יש לפני מקוה כשר של מי גשמים יוכל לכתחלה לטבול כו', אבל בתחלת עשיית המקוה יהדר מאד אם אפשר במעיין כו', והתוקע עצמו לעשות מקוה של מי גשמים מכניס עצמו לספק איסור כרת, לפי שאי אפשר בשום ענין שבעולם שיהא כשר לכל הדיעות כו'. וטוב לפני אלקים ימלט מזה, עכ"ל. והשי"ת יהי בעזרו ויצליח בכל עניניו בגו"ר".

עברה עוד שנה וחצי, ובראשית שנת תרע"ג הוא כתב שוב (שם סי' נה): "המתחדשים והמתקדמים בעירנו חפצם להיפטר מהמקוה הנמצאת אצלנו ולבנות חדשה כרצונם, ותחלת בנינם הוא להרוס את הישנות, ועל כן מתאמצים להוציא לעז פיסול, וכבר כתבו למורים שונים, זה אומר בכה וזה אומר בכה".

^ס בנין אבנים.

^{סא} עצים דקים.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע השיבו, בטי"ז כסלו תער"ג (שם) שיבקש מאת הרב העניך גינזבורג (חתנו של האדמו"ר מקאפוסט והרב בעיר סמאלענסק) שיבא למחנם לבדוק המקוה. וגם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בעצמו פנה אליו בבקשה זו, ומוסיף לכתוב (שם סי' נו): "אמנם זאת הנני לבקש את כבודו שלא ליתן להם מקום לעשות מקוה עפ"י המעטאדע החדשה"^{סב}.

ה) מקוה במענטאן – תער"ב-תרד"ע

בחורף תער"ב נסע כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע להתרפאות במעינות הרפואה שבמענטאן (צרפת), שם שהה משלהי טבת עד שלהי אדר. באותה שעה רצה רבינו לארגן בניית מקוה מהודרת במענטאן, וכתב בזה תשובה ארוכה, אל הרב מנחם מענדל חן, רבה של ניעז'ין, וביקש לשמוע חוות דעתו בזה.

התשובה לא הגיעה לידינו, כי אם מענה הרמ"מ חן, שהשיב עליה בארוכה בערב פסח תער"ב (חלקה נדפס בקובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' יג סי' יד. ובשו"ת תורת שלום נספח לסי' נז. שוב הגיעה לידינו בשלימות, בתאריך הכתיבה ובחתימתו, בכת"י 3420 45, א ואילך, ובכת"י 3432 בתחלתו), ומתחיל: "פקודתו הקדושה לעיין בדבר המקוה טהרה, שברצון כ"ק שי' ליסד במענטן, שומרת רוחי, והנני להציע לפניו ברוב ענותנותו, את אשר עלה במצודתי בזה בעז"ה, והנני בא על סדר דברי כ"ק מרן שליט"א אשר המה יהי לי לאורים. העיר כ"ק בדברי החתם סופר בסי' ר"ג, שכתב לתקן מקוואות על ידי עשית שתי מקוואות ולהחליף המים כו', מדברי הראב"ד לענין נתן סאה ונטל סאה כו', ובאותו ענין יצא כ"ק בהרחבה של תורה לבאר דברי הראב"ד והרא"ש בזה, וכבר ביאר כ"ק רבינו כל מה שיש לבאר בזה ולא הניח מקום להתגדר כלל, ואני מה כי אבוא להוסיף על דבריו".

ומסיים: "בארתי כל דעות המחמירים, ללמד על זה שבנתן סאה ונטל סאה עכ"פ יש לנו להחמיר כמעט מעיקר הדין בכל ענין ... וכמו שכתב רבינו שי' בקונטרסו. ולא נוכל להסכים לכתחלה לתקן ולשנות מקוואות על פי הציוור הנ"ל".

תוכניות בניית המקוה במענטאן נמשכו כמה שנים. בחורף תרד"ע נסע רבינו שוב להתרפאות במעינות הרפואה שבמענטאן, ומשם כתב אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, בכ"ג כסלו (תורת שלום סי' נז): "כעשרה ימים קודם נסיעתי כתבתי להרב מונק^{סג} לברלין בדבר המקוה פה, שיעורר את הפעריין דהמבורג. אם נתקבל מאתו מכתב תשובה תשלח לי. גם רצוני לכתוב אודות זה להרב ברייער^{סד}. וטוב לכתוב גם לידידינו וואלף^{סה} וראהטשילד^{סו} שיעוררו את הנ"ל".

לא ידוע לנו מה עלה בסופה של תוכנית בניית מקוה זו, שהרי באותה שנה פרצה מלחמת העולם הראשונה, ונשתבשו הדרכים בין רוסיה לבין מענטאן שבצרפת.

ו) מקוואות לפליטי המלחמה

בשנות מלחמת העולם הראשונה רבו הנודדים מערי הספר של רוסיה ופולין לערי רוסיה הפנימית. העיירות שהתיישבו בהם היו, עד אז, מחוץ לתחום מושב היהודים, ולכן לא היו בהם לא מקוואות ולא שאר מוסדות הדת.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע שלח אז את הג"ר יעקב לנדא לעיירות האלו, להשתדל לבנות שם מקוואות ושאר

^{סב} ראה מקוה מים ע' קנז הערה 1, מה שליקט בענין זה, איך שנהגו בכל הקהלות לאהדורי על מקוה של מעיין דוקא.

^{סג} הרב עזריאל מונק.

^{סד} הרב שלמה זלמן ברייער.

^{סה} ר' אליקים וואלף.

^{סו} ר' יוסף ראהטשילד.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

מא

מוסדות הדת^{סז}.

הדבר התחיל בג' אד"ש שנת תרע"ו. למחרת כתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות-קודש ח"ה אגרת א'נב) אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע: "תמול קראתי את יעקב קורנעצער [לנדא] ודברתי אתו, והוא מבין את הענין, ואחר ש"ק הבע"ל יסע אי"ה על חדש ימים".

נסיעה זאת היתה רק כדי לברר את מצב היהדות בעיירות שאליהן גלו הפליטים, וממנה חזר לרוסטוב לפני חג הפסח, כמסופר בזכרונותיו (קובץ יגדיל תורה, נ.י. חוב' נב סי' לו).

כשחזר מהנסיעה ערך סקירה והצעות (נדפסה כנספח לאגרת הנ"ל). בסקירה הזאת רשם את מספר היהודים שיש בכל מקום שביקר ואת מצב היהדות במקומות האלו. ובקשר למקוואות מסכם: "בפלך וואראנעזש ... בכל מקומות הנזכרים לא הי' מקוה – לבד בעיר וואראנעזש. ובאסטרי"ג, זיעמליאנסק, וואלויקי וניזשניעביעוויצק הייתי עוד הפעם בדבר המקוואות ביחוד ... בפלך טומבוב ... בבאריסגלועבסק יש מקוה מכבר, אם כי רחוקה מהעיר. בקוזלוב עשו כעת מקוה והיא עשוי' בטוב, אולם באוסמאן הי' שם איזה מקוה, קטנה ביותר, מכבר, ועתה נשרף הביהמ"ד הישן ואין להם כעת מקוה". והולך ומפרט את מצב ההתעוררות ליהדות בכלל ולבניית מקוה בפרט, בכל מקום שביקר בו.

אחר חג הפסח נשלח שוב הגר"י לנדא לאותן עיירות. הגיעה לידינו רשימה של 8 עיירות שרשם הרבי "מקומות מהנודדים שאין שם מקוואות" (ח"ב אגרת תנז), כמו כן הגיעו לידינו מכתבים שכתב אל הגר"י לנדא, עם הוראות מפורטות איך ומה לעשות (שם אגרת תנח; תעח), ומסיים: "ובד"כ ישתדל למהר מלאכתו ולבוא לפה, כי עוד המלאכה מרובה כו', והשי"ת יהי בעזרו".

לצורך הדבר הזה יסד הרבי ועד מיוחד מנגידי אנ"ש בפטרבורג, שבראשם עמד החסיד ר' שמואל מיכל טריינין. אליו סיפר הרבי את תוצאות הנסיעה הזאת, בכ"ח סיון (אגרת א' נח): "עסק המקוואות הולך בכבדות. מיד בבואי כתבתי לאיזה מקומות שיכתבו הסמיעטאס" כמה שיעלה, ומה שביכולתי ליתן על זה, ולא הי' תשובה, ושלחתי את ר"י לאנדא, ובמקום אחד ישב יותר משבוע, והי' מניעה מהבע"ב, שלא נתאספו ולא מצאו מקום המוכשר לבנין המקוה, והעיקר הוא מפני שהמקומיים רחוקים מזה, והבייעזשינצעס"ט רפה ידם מאד, ונ[ע]ם כל התמרמרותם על העדר הדבר, אין להם הרמת רוח ר"ל, ועל דרך ולא שמעו כו' מקוצר רוח' כו', ויום ליום אני מקווה שיבוא באיזה ידיעות, ושנתחיל אי"ה במלאכת הקדש הזאת".

ושוב כותב בח"י תמוז (אגרת א'נו): "בדבר בנין המקוואות, בדרך כלל הולך הדבר בכבדות, עד שמקבלים ידיעות מהמקומות, ועד שבאים לידי איזה הסכמה והחלטה, ושום דבר אינו נעשה על המקום לפועל, ובהכרח לשלוח אליהם, וזה לוקח זמן והוצאות רבות".

ועוד ממשיך הרבי לספר בפרטיות את מצב השתדלות בניית המקוה בכל אחת מהעיירות, כמה השתתפות בהוצאות נתן, וכמה עדיין צריך, ומסיים: "והלואי שיתעוררו בעוד מקומות בהדבר הגדול הזה, ולפי הנשמע במקומות שלא יש מקוואות (שזה כמעט בכל מקומות הנודדים) נעשים דברים נוראים ר"ל, ואם הי' לנו כסף

^{סז} כמסופר במבוא ל"אגרות-קודש" אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה ע' 6-9. ובתולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרקים קמ-קמא.

^{סח} הצעת מחיר.

^{סט} הנודדים, פליטי המלחמה.

^ע וואראו, ט.

רב, כמו שיש להקאמיטעט הראשי, היינו צריכים ליתן כל כחותינו על הדבר הזה, לאפרושי את אחינו מהאיסור הנורא הזה ר"ל.

כך נמשך במשך כל שנת תרע"ו ושנת תרע"ז. הגיעו לידינו שתי רשימות אשר רשם הרבי אודות המקומות הזקוקים לעזרה ואלו שעזרו להם בבניית המקוה (ח"ב אגרת תסד וח"ה אגרת א'סו*).

על סיכום המצב בקיץ תרע"ז מדווח שוב אל ראש הועד החסיד ר' שמואל מיכל טריינין, בער"ח תמוז (אגרת א'עא): "כבר שלחתי פעם אחת ליסט מהמבקשים על תקוני מקוה, וכעת אני שולח הוספה ... היום נוסע ר"י לאנדא לוואלויקא בדבר תקון המקוה, ויש לי ע"ז תקפ"ה רובל".

ובי"ב מנ"א (אגרת א'עד): "הנני לעורר את כבודו עוד הפעם בדבר ענין המקוואות, אם השיבו לאותן שכתבתי לו".

מסכם את הדברים כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, באגרת שכתב בח' מנ"א תרפ"א (אגרות-קודש ח"א אגרת פג): "בעת המלחמה, ובאו כמה מאחינו שיחי' בפלכי רוסיא, שלא הי' שם מקוה וכו', ושלח איש מיוחד ויסד מקוואות (במקומות שונים כ"ב מקוואות)".

בנוסף לכל ההשתדלות הזאת, להשיג האמצעים לבניית מקוואות בעיירות אלו שנדדו אליהם פליטי המלחמה, התכתב עם שליחו הרב יעקב לנדא, באופני הידור בניית המקוואות. כך כתב לו בי"ב תמוז תרע"ז (תורת שלום סי' נח): "בסך הכל נתקבלו שני מכתבים מיום ועש"ק ומיום ד'. בתחתית המקוה צריכים לעשות רצפה מצעמענט. בכדי שבמשך הזמן לא יהי' זחילה מתחת להדפנות^{עא}. גם שיהי' נוח לנקות בעת מן העתים כשינקו את התחתון, ומובן שיניחו בהרצפה מקום נביעת המעין. בהרצפה האמצעי יעשו נקב טפח על טפח^{עב} (ואם כי זה השיעור הוא לבטל מתורת כלי^{עג} משא"כ לעירוב^{עד}. ואין חילוק בין מן מצד ובין מלמטה, והראי' מעוקת המערה רפ"ו ובשו"ע סעי' נ"ט. מכל מקום נכון לעשות כנ"ל). והנסרים^{עה} יהיו פחותים מד' טפחים^{עו} רוחב. מה שכתב שכבר הגיעו למים, צריכים לידע אם זה מי מעין, אשר על פי הרוב לא ימצא שלא בעומק כלל. ואפשר זה רק מי תמצית (משטיפת הפשרת השלגים שעומד זמן רב על הפליאץ הזה^{עז}). עמ"ש הרמב"ן על פסוק

עא נתבאר לקמן (הערה צז).

עב וכן תיקן רבינו במקוה שבנה ברוסטוב (בשנת תרע"ח), כדלקמן פרק לד ס"ב.

עג כמבואר ברשימת תיקוני המקוה לרבינו הזקן (לעיל פרק הקודם ס"ג).

עד דסגי בשפופרת הנוד (כמבואר בטוש"ע סנ"ב), שהם כשתי אצבעות מתהפכות בחלל הנקב (טוש"ע ס"מ).

עה שבין בור הטבילה לבין בור התחתון.

עו כמבואר בטוש"ע (סי' קצח סל"א): "ולא על גבי נסרים שראויים למדרסות". והשיעור ד' טפחים הוא כמבואר בשו"ע (סי' קצח סל"א): "ותהיה המדרגה רחבה ארבעה, מקום הנחת הרגל".

ואף שכאן הנסרים קבועים בתיבה, ראה שו"ע שם סל"א, ובנו"כ שם. כבר הובא לעיל (הערה כד בסופה), משו"ת צמח צדק (סי' קעב): "נלע"ד שבאם שאפשר לעשות השוליים מנסרים שאין רחבים כל כך שיהיה כל אחד ראוי למדרס הרגל בפני עצמה, כי אם על ידי חיבורו הרבה נסרים, יש לעשות כן, שלא יהיו ראויים למדרס קודם שחיברן למקוה. ואף שאחר שחיברן למקוה על ידי צירוף נסרים הרבה ראויים הן למדרס, מכל מקום כיון שקודם שחיברום למקוה לא היו ראויים לקבל טומאת מדרס לית לן בה".

עז במקום הזה.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

מג

עינות ותהומות^{ע"ה}. ובתרגום יונתן שם עינוון חליין (מתוקים) ותהומין דלא מייבשין, דהמעין האמתי אינו מתייבש ואינו נפסק לעולם^ה.

בכל המקוואות האלו התאמץ כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע שיהי' המקווה על גבי מעין דוקא, כדי שלא יהי' בהם חשש נתן ונטל סאה, שפסול לדעת הרמב"ם והראב"ד וסיעתם.

את מצב הדברים בתקופה הזאת ואחריה, מסכם הגר"ש ע"ה דווארקין (קובץ רז"ש עמ' 45): "הנה בארץ מולדתי רוסיא היו בכל המקומות רק מקוואות של מעיינות, וכמעט שלא הי' בנמצא מקוה של מי גשמים. מובן שהי' צריכים לירד להמקוה על ידי הרבה מדריגות, והי' מקומות שהי' צריכים לירד יותר מארבעים מדריגות. גם החימום של המים הי' כבד מאד, וגם עלה ביוקר. מכל מקום לא רצו רבני הדור שלפנינו לעשות של מי גשמים. והטעם כדי לצאת לדברי הש"ך בשם התשב"ץ שלכתחילה נכון לצאת דעת הראב"ד ז"ל (וגם הרמב"ם) ולמנוע החשש דנתן ונטל סאה. בזמן האחרון לפני המלחמה העולמית הראשונה, ואחרי', שנראית התרשלות וחלישות בטהרת בנות ישראל, והרבה נשים נמנעו מלכת לטבול בהמקוואות העמוקות וכו', התחילו לעשות מקוואות על ידי מי גשמים, וגם התחילו להקפיד על הידור ויופי החיצוני, כדי להמשיך לבות בנות ישראל לזה".

ד. נתן סאה ונטל סאה

א) נקב ההשקה שנסתם

משנה מקוואות (פ"ו מ"ז): "ערוב מקוואות כשפופרת הנוד כעוביה וכחללה כשתי אצבעות חוזרות למקומן".

וכן נפסק בשו"ע (סי' רא סנ"ב): "הבא לערב מקוה פסול או חסר עם מקוה כשר להכשירו, או ששניהם חסרים ובא לערבם להכשירם, צריך שיהא נקב שביניהם רחב כשפופרת הנאד".

והנה במקוואות חסרות שהוכשרו על ידי השקה, מובן ופשוט שהוכשרו רק בזמן שהם עדיין מחוברים על ידי השקה, משא"כ אם סתמו אחר כך את נקב ההשקה ונשאר במקוה פחות ממ' סאה, חזרו לפסולם, שאסור לטבול במקוה שאין בה מ' סאה. והי' מקום לומר שכן הוא גם במקוה פסול של מים שאובים, שהוכשרה על ידי השקה למקוה של מי גשמים, שגם זהו רק בזמן שעדיין מחוברים על ידי השקה, משא"כ אם סתמו אחר כך את נקב ההשקה ונשאר במקוה רק מים שאובין, חזרו לפסולם.

אמנם נתבאר בשו"ע (שם): "ולאחר שנתערב הפסול עם הכשר אפילו רגע נשאר לעולם בהכשרו, אפילו נסתם הנקב אחר כך".

ומקורו בשו"ת הרא"ש (כלל לא ס"ב): "נראה לי, דכיון דנתחברו פעם אחת, הוכשרו, ופקע שם שאיבה מינייהו, ואינם נפסלים עוד בסתימת הנקב".

אמנם ברבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב כו ח"ה רכו, א): "שני מקוואות א' [שא]וב וא' כשר ונקובים זה לזה כשפופרת הנאד ונסתם הנקב נסתפקו המפרשים אם נשאר השאוב בהכשרו או כיון שנסתם הנקב חוזר לפסולו כבתחלה קודם שנתע[ר]ב דרך הנקב עם הכשר. ויש מפרשים דכיון דהוכשר פעם א' שוב אינו חוזר לפסולו".

ולפי זה כתב בש"ך (סי' רא ס"ק קיב): "ורבינו ירוחם כתב שנסתפקו המפרשים אם נשאר השאוב בהכשרו, או כיון שנסתם הנקב חוזר לפסולו כבתחלה, ומביאו ב"י ודרכי משה, וטוב להחמיר לכתחלה".

^{ע"ה} עקב ח, ז: "כי יש מן המעינות שנוזלים מתמצית לחות ההרים, מן הגשמים שנבלעים בתוכם ... ויש מהם שיוצאים ממקור התהום".

(ב) נתן סאה ונטל סאה

לפי דעת הפוסקים שהכשר המים הוא רק כל זמן שמחובר למי גשמים, משא"כ אם נסתם הנקב חוזר לפסולו, יוצא אם כן שגם אם נשאר הנקב פתוח, אלא שנתן סאה ונטל סאה, עד שרוב המים שאובים ואין בו מ' סאה מי גשמים, גם זה חוזר לפסולו.

וגם בזה יש מחלוקת הפוסקים, שכתב הרמב"ם בהל' מקוואות (פ"ד ה"ז): "מקוה שיש בו מ' סאה מכוונות ונתן לתוכו סאה מים שאובין ונטל אחר כך ממנו סאה הרי זה כשר, וכן נותן סאה ונטל סאה והוא כשר עד רובו".

ומקורו במשנה מקוואות (פ"ז מ"ב): "מקוה שיש בו ארבעים סאה חסר אחת נפל מהם [מי פירות] סאה לתוכו לא העלהו. היה בו ארבעים סאה, נתן סאה ונטל סאה הרי זה כשר". ואמרינן על זה בגמרא (יבמות פב, ב): "נתן מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות נתן ונטל סאה כשר. א"ר יהודה בר שילא אמר ר' אסי א"ר יוחנן עד רובו".

אמנם חלק על זה הרא"ש וכתב (הל' מקוואות סי' א): "ודבריו תמוהין ... ודאי ההיא דנתן סאה ונטל סאה במי פירות כמו שפירש רבינו תם (ספר הישר חדושים סי' תרעא), והחמירו חכמים במי פירות דלא חזו לטבילה כלל דמקוה מים כתיב הילכך פסלי ברובא".

וכן נפסק בשו"ע (סי' רא סכ"ד): "מי פירות ... אם יש בו מ' סאה ונפל לתוכו סאה אחת מאלו ונטל מתוכן סאה אחרת כשר אפילו עשה כן עד י"ט פעמים. אבל במים שאובים שנפלו סאה לארבעים סאה כשרים ונטל מתוכן סאה אחרת ונפל לתוכן סאה מים כשרים אפילו עשה כן עד עולם כשר".

וגם כאן כתב הש"ך (שם סי' ק סג): "ודעת הרמב"ם דבמים שאובים עד רובו דוקא כשר. וכן הביא הב"י הרשב"ץ שכתב כן בשם הראב"ד. וכתב אע"פ שהאחרונים הסכימו להכשיר, מכל מקום אין ראוי להכניס הרא"ש בין המחלוקת, ע"כ".

אף שלפוס ריהטא נראה בש"ך שהן שתי מחלוקות נפרדות, שלענין נסתם נקב ההשקה מכשיר הרא"ש ופוסל רבינו ירוחם, ולענין נתן סאה ונטל סאה מכשיר הרא"ש ופוסלים הרמב"ם והראב"ד. מכל מקום סובר הצמח צדק ששני מחלוקות אלו תלויות זה בזה, אם על ידי ההשקה נכשרו המים שאובין לגמרי, או שהוכשרו רק כל זמן שהם מחוברים למי גשמים, כמבואר בשו"ת צמח צדק (יו"ד סי' קעא): "מה שיש לחוש לכאורה הוא עפ"י התשב"ץ ח"א ס"י י"ז, שיש לחוש לכתחלה לדעת הראב"ד דסבירא ליה ... אם חזר ונטל הרי נחסרו ממ' סאה ... והרמב"ם מחמיר גם כן בנתן סאה ונטל סאה עד רובו. ואע"ג דבשו"ע סעיף כ"ד פסק שלא כדבריהם ... מכל מקום הש"ך שם סי' ק ס"ג כתב להחמיר לכתחלה כהראב"ד וכמ"ש התשב"ץ ... הראב"ד על כרחך צריך לומר דסבירא ליה כרבינו ירוחם, ולא כהרא"ש, דהא בהא תלוי והיינו הך ממש".

ויתירה מזו כתב בגידולי טהרה (שו"ת סי' י): "ולדינא נראה דקשה מאוד לסמוך על הרא"ש באיסור דאורייתא והוא יחיד בהיתר זה ... ולדברי הרמב"ם דפוסל בנתן סאה ונטל סאה ... גם לדברי הראב"ד מקוה זה אחר שנסתם הנקב ודאי הוא דפסול, דלדידי' בעינן שישאר לעולם במקוה רוב מים ... על כן אין אני יודע מקום להקל אפילו בדיעבד אם לא במקומות שעושים כן על פי גדולים שהתירו להם בשעת הדחק שלא היה אפשר בענין אחר, אבל במקומות שלא נהגו כן חלילה להם להקל"עט.

(ג) תיקון המקוה של החתם סופר

לערך לפני מאה או מאה וחמישים שנה התחילו לבנות במקומות רבים רשת צינורות מים עירוניות, שהביאו את מי הנהרות ומאגרי המים לבית, דרך צינורות וברזים. המים נמשכים לצינורות בכח מנועים מיוחדים,

^{עט} ראה גם מה שדן בזה הג"ר חיים מרדכי פרלוב (מח"ס גט למעשה) בקובץ יגדיל תורה נ"ג. חוב' כז סי' יח. ומה שכתבתי בזה בקובץ דברי תורה (כולל ליובאוויטש נ"ג). ח"י ע' סה-ת. ומה שליקט בזה בס' מקוה מים עמי' לו ואילך ועמי' סז ואילך.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

מה

שבדרך כלל יש בהם כלי קיבול הפוסלים את המים מלהיות כשרים לטבילה (ראה מה שליטת בזה בס' טהרת מים סי' מ), ויש להכשירם אחר כך על ידי חיבור לאוצר מי-גשמים כשרים שנמצא בתוך הבית.

כאן התחיל הדיון בין גדולי ישראל באיזו צורה לבנות את סוג המקוה החדשה הזאת ובאיזו צורה יהיה החיבור בין אוצר מי הגשמים לבין מקוה הטבילה. רבו הדיונים בנושאים אלו בספרי שו"ת והלכה. רובם נאספו בספר "טהרת מים" מאת הגאון רבי ניסן טלושקין. הדיון הוא בשנים: (א) באיזה אופן החיבור כשר. (ב) איזהו האופן המהודר יותר שכדאי להתקינו לבניית מקוואות בתפוצות ישראל.

הראשון שהציע פתרון לשאלה הזאת היה בעל ה"חתם סופר" בשנת תקע"ד. באותה שעה עדיין לא היו בנויים צינורות המובילים מים לבתים, מכל מקום מציע הוא בתשובתו שנדפסה בשו"ת שלו (חיו"ד סי' רג): "ומה טוב אם יעשו שני חפירות סמוכות זו לזו, והמחיצה שביניהם פרוצה למעלה סמוך לעליונה של מחיצה, באופן שאם תהיה אחת מלאה תתמלא האחרת על ידי פרצה הנ"ל ... וכיון שהיא כשרה במי גשמים שוב אינה נפסלת על ידי מים שאובים, וכל מה ששופכים לתוכה נעשה הכל כמקוה כשר ... אם ירצו לנקות אחת מהם יריקו המים ממנה וינקו אותה ואחר כך ישפכו מים בכתף להמלאה עד שתתמלא הריקנית ... וכן עושים פה במקוה הגדולה, ולעולם לא יחסר המזג והוא עצה טובה והגונה אין בה פקפק כלל".

ועד"ז מבאר שם סי' ריד; אלא ששם כותב ששני המקוואות "נקובים זה לזה נקב גדול משפופרת הנוד", שאז אפשר להכשיר אותם גם על ידי השקה בין שני המקוואות (ראה מה שדן בזה בס' טהרת המים סי' כו וסי' סד).

ועל זה כותב בגדולי טהרה (שם): "אין אני יודע מקום להקל אפילו בדיעבד, אם לא במקומות שעושים כן על פי גדולים שהתירו להם בשעת הדחק שלא היה אפשר בענין אחר, אבל במקומות שלא נהגו כן חלילה להם להקל". והיינו כיון שמקוה פסולה לדעת הפוסקים הפוסלים נתן סאה ונטל סאה במים שאובים.

ובשעה שהשתדל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבנות את המקוה במענטאן (כדלעיל פרק הקודם סי"ה), כתב קונטרס שלם, לבאר הטעמים והמקורות שיש להחמיר בזה לדעת הפוסלים נתן סאה ונטל סאה, ושלא לסמוך על תיקון המקוה של חתם סופר, ושלח את הקונטרס אל הרב מנחם מענדל חן רבה של ניעזין. התשובה לא הגיעה לידינו, אבל במענה הרממ"ח האריך לבאר את שיטות הפוסקים בזה, ומביא מדברי רבינו בזה: "העיר כ"ק בדברי החתם סופר בס' ר"ג, שכתב לתקן מקוואות על ידי עשיית שתי מקוואות ולהחליף המים כו', מדברי הראב"ד לענין נתן סאה ונטל סאה כו', ובאותו ענין יצא כ"ק בהרחבה של תורה לבאר דברי הראב"ד והרא"ש בזה, וכבר ביאר כ"ק רבינו כל מה שיש לבאר בזה ולא הניח מקום להתגדר כלל, ואני מה כי אבוא להוסיף על דבריו ... בארתי כל דעות המחמירים, ללמד על זה שבנתן סאה ונטל סאה עכ"פ יש לנו להחמיר כמעט מעיקר הדין בכל ענין ... ועל כן הנני כיהודה ועוד, מסכים ועולה בכלל לדעת כ"ק מרן שליט"א בקונטרסו, שהמצאת המקוה שבהחתם סופר סי' רי"ד הנ"ל, ושרצון קהלות הישראליות שבחו"ל לעשות כאלה, אינה עולה יפה לפי דעת הראב"ד והרשב"ם הנ"ל ועוד גדולי הראשונים, דבכל ענין שחסרו להו המים הכשרים משעורם של מ' סאה, אף כהא דממלא בכתף, שוב יש לפסול ברבו שאובין ... ובציורו של החתם סופר לא פלטינן מחשש הלז בהמשך הזמן, וכמו שכתב רבינו ש"י בקונטרסו. ולא נוכל להסכים לכתחלה לתקן ולשנות מקוואות על פי הציור הנ"ל".

וכך נתבאר באגרות-קודש אדמו"ר זי"ע (ח"ג אגרת תקמ): "לא נתקבל אצלנו היתר החתם סופר בזה, להכשיר בתחילה את המקוה על ידי השקה להבור, ואחר כך להוריק הבור ולמלאותו ולהכשירו על ידי השקה להמקוה".

ד) מקוה על ידי בור זריעה

כדי להכשיר המקוה גם לשיטת רבינו ירוחם וסיעתו, התקינו בכמה מקומות לעשות המקוה על ידי מה שמכונה בשם "זריעה". והיינו שבצדו של מקוה הטבילה יש בור הזריעה. אחרי שממלאים את בור הזריעה במי גשמים, הנה כל פעם שרוצים למלאות את מקוה הטבילה, נפתח ברז מי העיר אל בור הזריעה, ואחרי שנזרעים

ונכשרים בו מי העיר, הם נשפכים ממנו אל המקוה שטובלים בה.

ויש אומרים שגם רבינו ירוחם יודה להכשיר בזה, כמבואר בגדולי טהרה (שו"ת סי' י): "אפילו לדעת הפוסקים דנתן סאה ונטל סאה כשר עד עולם משום דקמא קמא נטהר בתורת זריעה, אפילו הכי אין זה ענין להשקה, דהתם הוי תערובות ממש ושייך בהו זריעה כמו מים טמאים, אבל השקה על ידי נגיעה לא ... יש חילוק גדול ביניהם דאם שפך השאובין לתוך המקוה עצמו הוי כריבה בגומת המעין משא"כ בהשקה".

ויתירה מזו נתבאר בשו"ת צמח צדק (יו"ד סוס"י קעא): "לרבינו ירוחם בש"ך ס"ק קכ"ב לא מהני ההשקה כשחזר ונסתם, והש"ך חשש לו ... הראב"ד עכצ"ל דסבירא ליה כרבינו ירוחם, ולא כהרא"ש, דהא בהא תלוי והיינו הך ממש, דאת"ל דסבירא ליה כהרא"ש דמקוה שאוב ממש שנטהר על ידי השקה אפילו נסתם טהור, כל שכן שראוי להיות כשר מקוה שיש בו מ' סאה כשרים ושפכו לתוכו שאובים, דעדיף מהשקה וחזרו השאובים ככשרים, ואם כן מה בכך שחזרו ונטלו כו' אלא ודאי סבירא ליה כרבינו ירוחם".

והיינו שרבינו ירוחם פוסל רק ב"מקוה שאוב ממש שנטהר על ידי השקה" ואחר כך נסתם. אבל אפשר שגם הוא מכשיר במה שמכונה "זריעה", והיינו ב"מקוה שיש בו מ' סאה כשרים ושפכו לתוכו שאובים, דעדיף מהשקה וחזרו השאובים ככשרים". אבל הראב"ד אוסר אפילו בנתן סאה ונטל סאה, אף ששפכו את השאובים לתוך מי הגשמים.

וכן הובא גם בשו"ת תורת שלום (סי' ע): "וכמדומה לי שהגדולי טהרה בתשובה כתב לחלק, דבדין המשנה הרי השאובין כזרועים המה, ולכן גם כשנפרדו אינן נפסלים עוד, אבל מקוה שאוב שהושק למקוה כשר הרי אי אפשר לומר דכזרועים דמי, ולכן צריכה להיות ההשקה תמיד".

והכוונה למשנה במקוואות (פ"ו מ"ח): "היה בעליון ארבעים סאה ובתחתון אין כלום, ממלא בכתף ונותן לעליון, עד שירדו לתחתון ארבעים סאה". שבה יודה רבינו ירוחם שהשאובין כזרועים המה ואינם נפסלים. וכן חילקו כמה פוסקים שבדורות הבאים (ראה מקוה מים ח"א ע' כג-ד).

*

אמנם כתב רבינו ירוחם (נתיב כו ח"ה רכה, ד): "מקוה שיש בו מ' סאה ומעין כל דהו אינן נפסלים במים שאובים אפילו ישליכו לתוכן כמה סאין. ואם הלכו אותן המים שהשליכו במעין למקוה חסר שלא היה בו כלום יש מתירים גם כן לטבול בו". וכתב על זה הש"ך (ס"ק מא): "מכאן משמע שיש אוסרין, ונכון להחמיר".

ובשו"ת תורת שלום (סי' נא ד"ה אמנם בהדין): "בהדין דרבינו ירוחם נראה לי, דבמקומם הרי הם מתכשרין על ידי התערובות במים הכשרים של המעין וכזרועים דמי ... וכשבאים למקום אחר, מאחר שהרוב הוא המים הנתוספים הרי הוא חוזר וניעור, דאע"ג שכבר נזרעו ונטהרו מכל מקום אמרינן חוזר וניעור". הרי שגם בזריעה אמרינן חוזר וניעור ונפסלו.

אלא שעל זה כתב בשו"ת תורת שלום (סי' ע): "והגם שכבר נטהרו בהשקה, צריך לומר דהרבינו ירוחם מיייר שנספקו מהשקתן ... וצ"ע מהמשנה דה"י בעליון מ' סאה ובתחתון אין כלום, ממלא בכתף ונותן לעליון עד שיורד לתחתון מ' סאה, שזה ממש דינא של הרבינו ירוחם ... ואפשר דרבינו ירוחם מיייר במעין כל שהוא, דאי אפשר [לומר] דריבוי המים שהשליכו לתוכו הם כזרועים ... מצד הריבוי שלהם לגבי המעין כעומדים בפני עצמן דמי, וכל זמן שמושקין הרי הן כשרים וכשנפסק השקתן הרי הן נפסלין".

יוצא אם כן לפי זה שבמקוה הנ"ל שמכשירים על ידי זריעה יהי כשר לדעת רבינו ירוחם. משא"כ לשיטת הראב"ד והרמב"ם גם זה יהי פסול, דהא פוסלים גם בנתן סאה ונטל סאה, וכנ"ל משו"ת הצמח צדק.

*

אמנם יש מקום לומר שגם הרמב"ם והראב"ד לא אסרו אלא בנתן סאה ונטל סאה, שנטל בידים, משא"כ בנתן בעליון עד שיורד מעצמו לתחתון אפשר שגם הם יודו שכשר.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מז

שהרי כתב הראב"ד בבעלי הנפש (שער המים פ"ג): "שנינו בפ"ו היו בעליון מ' סאה ובתחתון אין כלום ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון מ' סאה, והא ודאי לאכשודי תרווייהו עליון ותחתון קא בעינן, ואי ס"ד דלא נפקי כי הדדי או האי פסול או האי פסול, שהרי כנתן סאה ונטל סאה דמי ואמרין עד רובו, אלמא שמע מינה דכי הדדי נפקי, ושמע מינה דלא קפדינן בכה"ג אלא דלא נשקול רובו דמקוה, כתירוצא דתריץ בפרק הערל, ומשם הכי תרווייהו מתכשרי".

והיינו שמקשה על עצמו ממשנה הנ"ל, ומתרץ שהמשנה מיירי באופן תיאורטי שיצאו בדיוק כ' אמה מהעליון לתחתון, ואם נשארו הן בעליון והן בתחתון כ' סאה מי גשמים וכ' סאה מים שאובים, וכשרים שניהם כיון שאין בכל אחת מהם רוב מים פסולים.

וכן נראה שמפרש בשו"ת צמח צדק (יו"ד סי' קעא): "דתנן היו בעליון מ"ס ובתחתון אין כלום ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון מ' סאה ... ולא ידעתי איך יתרוצו משנה הנ"ל ... שוב ראיתי תירוץ על זה בהראב"ד בפ"י משנה פ"ג בור שהוא מלא כו', מחצה על מחצה עיי"ש".

וכן פירש דבריו הרב דוד יעקבסון, רבה של ליובאוויטש, בשו"ת שכתב, כנזכר במענה שכתב אליו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שו"ת תורת שלום סי' נב): "ומה שכתב לתרץ הקושיא על הראב"ד מהמשנה דממלא בכתף, משום דלהראב"ד אם השאובים מחצה או מיעוטא מתבטלין כו', ומיירי שישפוך לעליון רק מ' סאה שאובים מצומצמות, וממילא גם אם יהי' בשניהם פחות ממ' סאה מים כשרים המקוואות כשרים מאחר שהן רק מחצה על מחצה ואינם פוסלים, אדרבא משלימים. לא ידעתי הלא הראב"ד [ריש שער המים] פוסל במחצה על מחצה, ואם כן כשיש בשניהם מחצה כשרים ומחצה שאובים הי' צריך להיות שניהם פסולים. וגם שאי אפשר הדבר שיתן בהעליון מים שאובים רק מ' סאה מצומצמות, ובהכרח שיהיו השאובים יותר, וכמ"ש הרא"ש בהל' מקוואות סי' א', ועמ"ש המעדני יום טוב שם. ולמה לנו לייגע עצמנו בזה, אחרי שהראב"ד עצמו מתרץ זה במה שכתב ושמע מינה דלא קפדינן בכה"ג ... ואינו פסול כי אם בנתן ונטל, דכן משמע ממה שכתב כאן ושמע מינה דלא קפדינן בכה"ג אלא דלא נשקול רובו דמקוה כו'. מכל מקום אי אפשר להעמיד על זה יסוד".

שוב כתב בזה רבינו בארוכה, כשדן אודות בניית המקוה במענטאן בשנת תער"ב (התשובה לא הגיעה לידינו, אבל במענה שכתב אליו הרב מנחם מענדל חן, רבה של ניעזין, בשו"ת תורת שלום נספח לסי' נז): "שרצה כ"ק שי' לתרץ בקונטרסו עמוד ג' "דהראב"ד מחלק בין נטל ליוצאים מעצמם", דכשנטל סאה בידים אמרינן דנוטל הסאה כולה מהכשרים".

מכל מקום לא רצה רבינו לסמוך על סברה זו, וכמועתק לעיל: "מכל מקום אי אפשר להעמיד על זה יסוד". ולכן לא רצה להסתפק בעצה זו של הכשרת המקוה על ידי בור זריעה, והתאמץ בכל עוז שיבנו את המקוואות דוקא על גבי מעיין, כמובא בארוכה בפרק הקודם.

ועוד בעיות יש בהכשר מקוה על ידי זריעה, כדלקמן סוף פרק ט.

ה. מקוה על גבי מקוה

א) המקוה ברוסטוב

הרבי ובני ביתו התיישבו ברוסטוב בתחלת שנת תרע"ו; אמנם במשך שנתיים וחצי גרו בדירה שכורה, ולא הי' מקום לדון אודות בניית מקוה בביתו.

בשנת תרע"ח קנה בית גדול עם חצר (לערך 16*32 מטר) בן שתי קומות ומרתף, ואז התחיל להתעניין אודות בניית מקוה בביתו.

ברוסטוב לא היתה החצר סמוכה כל כך לנהר כמו בליובאוויטש, ואי אפשר היה לחפור בור תחת המקוה, שיבואו אליו מי הנהר על ידי נקב חלול באדמה.

התקופה היתה תקופת ימי מלחמת העולם הראשונה וימי מלחמת האזרחים ברוסיה, ותחלת ימי שלטון הקומוניסטים והלאמת הרכוש, כך שאי אפשר הי' לדבר על קניית שטח נוסף הסמוך לנהר ולבנות עליו מקוה על גבי מעיין.

לא היתה ברירה אלא להסתמך על מי הגשמים; דבר שבמשך כל השנים התנגד לו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (כמובא לעיל פרק ג ס"ד).

עיין הרבי בכל אופני בניית המקוה האפשריים, וקבע שהדרך הכי טובה, שתוכשר לפי כל השיטות, היא מקוה על גבי מקוה.

כותב על כך הגרז"ש ע"ה דווארקין (קובץ רז"ש עמ' 51): "יכול אני להעיד שאני ראיתי המקוה שנבנה בבית כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשביל נשים על פי הוראתו וציוויו, שהי' גאון עולם וקדוש עליון מפורסם בגאונותו וצדקתו וקדושתו, ודייק שיהי' בדוקא מקוה על גבי מקוה, ולא עשה אפילו בור הזריעה, באמרו שכל העצות שהמציאו האחרונים בכדי לצאת דעת הראב"ד ז"ל בענין נתן סאה ונטל סאה לא יצאו ידי חובתם כלל, כי אם בדרך זו דוקא דמקוה על גבי מקוה".

וכבר בעת שעסק בבניית המקוה במענטאן, השתדל לשכנע אותם לבנות מקוה על גבי מקוה, וכתב בזה קונטרס שלם (כדלעיל פרק ג ס"ה), ושלחו אל הרב מנחם מענדל חן רבה של ניעזין, וביקשו לחוות דעתו בזה. הקונטרס הזה לא הגיע לידינו, אבל בסוף המענה הארוך של הרממ"ח כותב: "ועל כן הנני כיהודה ועוד, מסכים ועולה בכלל לדעת כ"ק מרן שליט"א בקונטרסו, שהמצאת המקוה שבהחתם סופר סי' רי"ב הני"ל, ושבוצון קהלות הישראליות שבחו"ל לעשות כאלה, אינה עולה יפה ... הנני גם כן נוטה **דהעצה של עשיית מקוה על ידי השקה שכתב כ"ק**, יותר טוב מהתקון של החתם סופר". ומתוכן הדברים נראה שמדבר בתיקון מקוה על גבי מקוה^פ.

והיינו שמי הגשמים יורדים מהגג ומצטברים במאגר שבחצר (מאגר מי הגשמים), משם נמשכים לבור שתחת מקוה הטבילה (בור התחתון). אל מקוה הטבילה שעל גבו ממשיכים מי העיר מהברז, שמתכשרים על ידי השקה למי הגשמים שבאוצר התחתון, דרך הנקבים שברצפה שביניהם.

ב) מעלת מקוה על גבי מקוה

הטעם העיקרי (המובא בדברי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בתשובותיו וברשימת הגר"י לנדא), להעדפת ה"מקוה על גבי מקוה", הוא לחוש לדעת הראב"ד הפוסל בנתן סאה ונטל סאה, היינו שבמקוה של "מים שאובים" שהוכשרו על ידי "השקה" ל"מי גשמים", צריך תמיד להשאר בה רוב שיעור מקוה של "מי גשמים" מקוריים.

מטעם זה לא רצו לסמוך על ההשקה דרך נקב שבמחיצה שבין מקוה הטבילה לבין אוצר מי הגשמים שבצדה, כי באופן זה מתערבים מים אלו באלו, ולאחר הרקת מקוה הטבילה פעמים מועטות ישארו גם רוב המים שבאוצר מי הגשמים ממים שאובים, שפסול לדעת הראב"ד וסיעתו^{פא}. משא"כ במקוה על גבי מקוה שאין המים

^פ על פי זה יש לתקן במה שהובא בשם מוהרמ"מ חן – לקמן פרק יב, בדברי הרב אליהו לנדא.

^{פא} לכן יעץ בשו"ת דברי חיים (חו"מ סי' לו), ובעוד כמה פוסקים שהובאו בס' מקוה מים עמ' מז-ט, שיפתחו את נקב ההשקה לזמן מועט ומיד יסגרו, ועל ידי זה לא יתערבו המים אלו באלו.

אמנם בשו"ת הצמח צדק (יו"ד סי' קעא): "מיהו זה אינו, דממה נפשך למי אנו חוששים לצאת דעת הראב"ד, והרי הראב"ד על כרחך צריך לומר דסבירא ליה כרבינו ירוחם ולא כהרא"ש, דהא בהא תלוי, והיינו הך ממש ... ואם כן אם באנו לחוש לסברתו על כרחך צריך לומר שיהיה הברזא פתוח בשעת טבילה".

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מט

שבאוצר התחתון מתערבין כל כך עם מי המקוה העליון ונשארים בס מי הגשמים זמן רב.

וטעם החילוק הוא: במקוה בצד מקוה צריכים למלאות את מקוה הטבילה למעלה מנקב ההשקה, וכיון שטבע המים להשתוות בגבהם לכן נשפך עודף המים שעל גבי הנקב אל תוך אוצר הגשמים שבצדו ומתערב במי הגשמים שבאוצר, וכאשר מריקים את מקוה הטבילה חוזר אותו עודף המים המעורבים אל תוך מקוה הטבילה שמריקים וזהו ממש נתן סאה ונטל סאה האמור לעיל.

יתירה מזו, כיון שטבע המים להשתוות בגבהם, הרי כל פעם שנכנסת האשה לטבול במקוה הטבילה עולים המים ונשפכים לאוצר הגשמים שבצדו ומתערבים במי הגשמים שבה, וכאשר היא יוצאת מהמקוה חוזרים המים ויורדים לגובה הקודם ועודף המים המעורבים חוזר ונשפך אל תוך מקוה הטבילה; ובפרט אם משאירים את הנקב שביניהם פתוח בשעת טבילה. וכיון שמריקים את מקוה הטבילה כל יום או לפחות מדי כמה ימים, הרי לאחר שתים שלוש הרקות של מקוה הטבילה נשארו רוב המים שבאוצר מי הגשמים ממים שאובים, והרי זה נתן סאה ונטל סאה שפסול לדעת הראב"ד וסייעתו²³.

כל זאת באוצר מי הגשמים שבצד המקוה, משא"כ במקוה על גבי מקוה, כאשר הבור התחתון מלא במי גשמים, ישארו מי הגשמים שבו זמן רב, שהרי:

(א) האוצר התחתון מלא על גדותיו וגם גגו מכוסה (מלבד נקבי ההשקה שבו), כך שגם אם ימלאו ויוריקו את המקוה העליון כמה פעמים יעמדו המים שבאוצר התחתון על עמדם, והמים העליונים לא ידחקו אותם לצאת לא בשעת המילוי וההרקה ולא בשעת הטבילה.

(ב) מי המקוה העליון הם בדרך כלל חמים יותר וראויים לטבילה ומי האוצר התחתון הם תמיד צוננים יותר, וכיון שטבע המים הצוננים הוא לרדת למטה וטבע מים החמים לעלות למעלה, הרי גם טבע זה ימנע את יציאת מי הגשמים שבאוצר התחתון אל המקוה העליון.

*

ביארנו הדברים, שבמקוה על גבי מקוה לא מתערבים כל כך מי הגשמים התחתונים עם המים השאובים העליונים, ומי הגשמים נשארים זמן רב באוצר התחתון.

ואולם, מסתבר שהמציאות היא, שגם זה אינו לנצח, סוף סוף גם במקוה על גבי מקוה מתערבים קצת מים מבור לבור, ובמשך זמן ארוך הופכים רוב המים שבאוצר התחתון להיות מים השאובים. לכן, הרוצה לצאת ידי דעת הראב"ד וסייעתו צריך גם הוא להחליף, את מי הגשמים שבאוצר התחתון מזמן לזמן, עכ"פ בזמן ארוך.

זאת למרות העובדה, אשר גודל האוצר התחתון ברוסטוב הי' יותר מאלף וארבע מאות ליטר, שהוא כפול

ואם כן אין עצה ואין תבונה, לצאת ידי שיטת הראב"ד והרמב"ם ורבינו ירוחם, כי אם במקוה על גבי מקוה.

²³ ומטעם זה הערתי בקובץ דברי תורה (ח"י עמ' סה ואילך), על מה שראיתי חסידים ואנשי מעשה מדייקים לפתוח את נקב ההשקה בעת הטבילה, במקוה בצד מקוה, לצאת ידי שיטת רבינו ירוחם שנקב ההשקה צריך להיות פתוח בעת הטבילה.

וכתבתי אשר רבינו ירוחם אמורים רק במקוה על גבי מקוה, משא"כ במקוה בצד מקוה, מה יועיל ומה יוסיף אף אם נפתח את נקב ההשקה בעת הטבילה, והרי כבר הובא לעיל מדבר אדמו"ר הצמח צדק אשר דברי רבינו ירוחם והראב"ד הם "הא בהא תלוי והיינו הך ממש", וכיון שלדעת הראב"ד המים שבבור כבר נפסלו על ידי נתן סאה ונטל סאה, כן הוא אף לדעת רבינו ירוחם, ואם כן שוב מה יועיל אם נפתח אליו את נקב ההשקה של המקוה.

ואדרבא, על ידי פתיחת נקב ההשקה נכנסנו לחשש זוחלין לכמה שיטות, כמבואר שם, וראה גם לקמן סעיף הבא.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

משיעור הגדול של מ' סאה (כדלקמן פרק ז ס"ה), מכל מקום יש חשש שיתערבו מי הגשמים אשר בו עם המים השאובין שבמקוה הטבילה, עד אשר יהי חשש נתן סאה ונטל סאה.

עדיין אין זה דומה למקוה בצד מקוה, שבה, תוך ימים אחדים, אחרי שתיים שלוש הרקות, נשארים רוב המים שבאוצר מי הגשמים – מים שאובין. אך מכל מקום נראה כאמור, שגם במקוה על גבי מקוה לא נשארים רוב מי הגשמים שבאוצר התחון לנצח, ואחרי משך זמן ארוך, מתערבים מי הגשמים שבבור התחתון עם מי העיר שבמקוה העליון.

ולכן נתבאר בהוראות של רבינו לבניית המקוה ברוסטוב (לקמן פרק ז):

(א) בס"ט: "תמיד רצוי שיהי מחסן מי גשמים בכדי שיהיו מוכנים להחלפה". ובודאי לא נבנה המאגר הזה תחת קרקע החצר, בכדי למלאות ממנו את מי הגשמים שבבור התחתון רק פעם אחת; כי אם בכדי להחליפם מזמן לזמן.

(ב) בס"ח: "פתיחת הברזא בשביל כניסת מי הגשמים לא תהי במקוה, כי אם במרחק מה מהמקוה, בכדי שלא יבאו ישר מכח אדם, אלא אחר פתיחת הברזא במרחק מה מהמקוה יזרמו לצנור הראוי לבלוע והיינו דרך המשכה", והטעם לזה נתבאר בארוכה בשו"ת תורת שלום (סי' סה-ו). וכל זה מחמת מאגר מי הגשמים התמידי שבנה בחצר תחת הקרקע, כדי למלאות המקוה מזמן לזמן במי גשמים חדשים. משא"כ אם היו ממלאים את מי הגשמים רק פעם אחת, לא היינו זקוקים למאגר הבנוי תחת קרקע החצר, ולא היינו זקוקים לתעלת צמנט רך מהמאגר עד המקוה, כי אם מיד מהגג היו באים מי הגשמים אל המקוה.

(ג) בס"ב: "בשביל זה עשיתי 'קלעצל אויסגעטאקט' ובתוך אמצעה – ברזא של עץ, וה'קלעצל' הכניסו בבנין הבטון, וברזא של עץ באסיתא של עץ מחזיק היטב". שגם זה הוא מחמת מאגר מי הגשמים התמידי שבנה בחצר תחת הקרקע, כדי למלאות המקוה מזמן לזמן. משא"כ אם היו ממלאים את מי הגשמים רק פעם אחת – ישר מהתעלה שבה נכנס צנור מי הגשמים מהגג, לא היינו זקוקים לבניית המאגר, ולא לבניית התעלה השנייה, ולא לבניית סטימת העץ בעץ הנ"ל.

(ד) בס"ד: "ברצפה אשר בין שניהם יהי שיש כמדת אדם בערך אמה על אמה, בכדי שאפשר יהי להכנס דרך שם לתחתונה לנגב אותם בזמן שיצטרכו להחליף את מי הגשמים", שבודאי לא נבנה כל זאת כדי שיהי אפשר למלאות את מי הגשמים בבור התחתון פעם אחת ויחידה, כי אם כדי שיהי אפשר לעשות זאת מזמן לזמן. ומכל זה מובן שמפעם לפעם היו מחליפים גם את מי הבור התחתון, במי גשמים חדשים שבמאגר המים שבחצר.

(ה) עוד נתבאר ברשימותיו של הגר"י לנדא (נדפסו ב"שמועות וסיפורים" ח"א עמ' 337): "פעם בהיותי בהיכל קדשו נסבה השיחה בנוגע למקוה, אם כדאי להחליף כבר את המים באוצר, כי תמיד הי' עוד אוצר מתחת לאדמה בחצר (רעזערווי)". הרי מפורש שמזמן לזמן היו מחליפים המים שבאוצר התחתון, ובזה נסבה השיחה, אם כבר הגיע הזמן להחליף המים. ולא נתפרש זמן ההחלפה, אמנם מעת סיום בניית המקוה ברוסטוב (אלול תרע"ח), ועד להסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (ב' ניסן תר"פ) עברה רק שנה ומחצה, ובמשך הזמן הזה החליף את המים לפחות פעם אחת, ומסתבר שיותר מפעם אחת.

(ו) ראה גם אגרות קודש אדמו"ר זי"ע (ח"י"ח אגרת ו'תשו): "שהרי בודאי מזמן לזמן מוכרח להחליף המים".

אמנם כל זה דורש טרחה יתירה, ולכן יש המסתפקים במילוי מי הגשמים פעם אחת בבור התחתון, מתוך תקוה שמים אלו ישארו בו לעולם, ולעולם לא יתערבו במי העיר שבמקוה העליון. ולצורך זה התקיימו דיונים מסועפים בנושא, אם המים שבאוצר התחתון מתחלפים מזמן לזמן, מטעם יש בילה בלח, או מטעם טבע המים להתערב, או מטעם קלות מי הגשמים לגבי מי העיר (ראה מ"ש ב"מקוה מים" עמ' סז ואילך וע' קא ואילך, ומ"ש הרי"י הכהן ש"י הענדל בקובץ אהלי שם גליון ו' עמ' קצה, ומש"ש ההרי"י ש"י פייגלשטוק בגליון ז' עמ' 100).

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

נא

רעג, ומש"ש הר"מ שי' לברטוב בגליון ט' עמ' שכ. ומ"ש לקמן פרק יב יבהג"ר הלל שי' פעווננער, הג"ר משה ליב שי' לנדא והג"ר חיים אליהו שי' לנדא).

אמנם כבר נתבאר לעיל שמדברי רבינו נראה שלא סמך כלל על סברות אלו, אלא הצריך להחליף מי הגשמים שבבור התחתון מזמן לזמן.

ג) מעלות נוספות במקוה על גבי מקוה

בנוסף לטעם העיקרי האמור בפרקים הקודמים – חשש "נתן סאה ונטל סאה", יש עוד כמה מעלות ב"מקוה על גבי מקוה" דוקא³⁹:

ונתחיל עם העתק דברי הג"ר חיים מרדכי פרלוב מח"ס "גט למעשה" (קובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' כז סי' יח):
"לפי דעתי בזה שהמקוה של המי גשמים תהי' תחת הרצפה וההשקה תהי' על ידי ב' נקבים שברצפה יש בזה טעם פשוט, אמנם נפלא הוא וגדול עד למאד. שידוע שבזמן שההשקה הוא על הצד, כמו שמורגל על פי רוב, מוכרח לעשות ההשקה למעלה מן השיעור, היינו שעד זה הנקב ממלאים מים הרגילים ומתחברים. וידוע שמזדמן ... שהבלין היה חס על מים חמים ... ולא היו מביטים כל כך על זה שיהיו ממלאים המים את הנקב, ובפרט שיש הרבה מקומות כעת שהבלין הוא אינו יהודי ... והנה גם לי ידוע מעשה כזה שהאשה הממונה על הטבילה שהיתה צנועה במעשי ויראת אלקים ביותר, ובשעה מאוחרת בלילה נזכרה היא בעצמה ששכחה לפתוח את הנקב המשיק, והלכה היא בעצמה והודיעה להנשים שטבלו שיבואו לטבול עוד הפעם. וזה היה במקום קטן, אבל אם ח"ו יזדמן זה בעיר גדולה, והיא בעצמה גם כן לא תזכור זה, והנשים הטובלות אינן יודעות כלום, אז בודאי יכול להיות מזה מכשול גדול רח"ל. ובפרט בצוק העתים האלו, שלא יש משגיחים ומנהלים כראוי ... בודאי שח"ו יכול להזדמן מכשול רב רח"ל. אבל בזמן שההשקה היא למטה על ידי ב' הנקבים שברצפה, נופלים לגמרי כל החששות הנ"ל, כי יהיו לעולם פתוחים, ותיכף שמתחילים ליתן מים, אף כמה שהוא, הלא הם מתחברים עם המי גשמים שלמטה ומתכשרים, ואינו יכול להיות שום מכשול ח"ו. ובאמת לפי ענין די זה הטעם כדי לעשות המקוה למטה". עד כאן תמצית דבריו, ראויים הדברים למי שאמרם ודברי פי חכם חן.

וכעין זה באגרות קודש אדמו"ר זי"ע (ח"ו אגרת א'תקמז): "במ"ש זה מכבר, בענין המאורע של הטבילה במקוה, אשר ראה אחר כך שהמים לא הגיעו להנקב המחובר שעל ידו נעשית ההשקה".

וראה גם מ"ש הר"י הלוי שי' הורוביץ בקובץ "אהלי שם" (כפר חב"ד תשמ"ט) גליון 1 ע' לא, ומש"ש הר"י הכהן שי' הענדל בגליון ו עמ' קצט. ובס' מקוה מים עמ' נז.

*

שוב נעתיק בזה את דברי הג"ר דוד מינצברג בספרו "מבנה מקוואות והכשרם" (ע' מב): "המגרעות באוצר השקה – המים שבאוצר-השקה אינם נקיים כל כך, כי הם מכונסים ועומדים במקום אחד זמן ממושך ללא החלפה, וכן מתערבים בהם תדיר מי-מקוה משומשים, ובחדרם למקוה – פוגעים לרעה בנקיון המים ... אלא בונים את אוצר ההשקה שתי קומות זו על גב זו ... המים הקרים שבאוצר, בקומה התחתונה, נשארים תמיד על מקומם, מי-גשמים מקוריים, מבלי שיתערבו עם המים החמים שבעליונה". וראה גם מ"ש בקובץ "אהלי שם" גליון 1 ע' לא.

*

³⁹ בהבא לקמן ראה גם מקוה מים עמ' ס-סא ואילך.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מטעם זה יש גם סיבה חסכונית להעדפת מקוה על גבי מקוה, כי די בחימום מי המקוה העליון, בעוד שבמקוה שבצד מקוה, כיון שמים אלו מתערבים באלו בכל טבילה וטבילה, מוכרחים לחמם את המים השאובים עד שגם המים שבאוצר מי הגשמים יתחממו.

נעתיק בזה את דברי האדריכל הרב צבי שי' שפלט, מומחה לבניית מקוואות (אהלי שם ח"ו עמ' רכו):
"לאוצר התחתון יתרונות נוספים, כיון שהמים מוכשרים מיד בכניסתם למקוה ניתן למחזר את המים – לשאוב מי מקוה חמים, לסננם ולנקותם מחיידקים ומשקעים ולהחזירם למקוה במעגל סגור בדרך "המשכה", ובכך:

א. לשמור על נקיון והיגיינה מירביים.

ב. לחסוך במים רבים שאין צורך להוסיפם מבחוץ...

ג. לחסוך בהוצאות חימום...

אך ישנו יתרון פשוט בהשקעה הראשונית:

א. חסכון בבניה – אוצר אחד במקום שניים לכל מקוה.

ב. חסכון במקום – כי האוצר הוא מתחת למקוה ולא שני אוצרות בצידה ... חדר הטבילה מקבל אופי מרווח ונעים יותר".

וראה עוד מ"ש בזה הרי"י הכהן שי' הענדל בקובץ אהלי שם גליון ו עמ' קצט-ר.

*

בנוסף לכל הנ"ל יש מעלה נוספת במקוה על גבי מקוה, שהרי מקוה שמימיו זוחלין לחוץ דרך נקב או סדק הוא פסול. לכמה דיעות פסול זה חל גם בב' מקוואות זה בצד זה ונקב פתוח ביניהם, וכשהאדם טובל באחד מהם עולין המים שבמקוה זה ונשפכים למקוה הב' שבצדו, שכן טבע המים להשתוות בגובהו, כמוזכר לעיל. משא"כ במקוה על גבי האוצר, מאחר שהמקוה התחתון מלא על גדותיו אין מי המקוה העליון זוחלין למקוה התחתון על ידי האדם הטובל בו.

דהנה תנן (פ"ו מ"ג) שלשה מקוואות בזה כ' סאה כו', וירדו שלשה וטבלו בהן, ונתערבו המקוואות טהורין. והקשו על זה דאמאי לא נאמר דאין המים מטהרין כיון שהם זוחלין ממקוה למקוה. ונאמרו בזה תירוצים רבים, וביניהם:

(א) המהרי"ק (שרש קנ"ו, הובא בב"י ובש"ך סק"ל) תירץ דהתם מיירי במעיין שנפסק.

(ב) הש"ך (שם בתי' הא') דמיירי במעיין שלא נפסק.

(ג) הש"ך (שם בתי' הג') דהתם המקוואות מתערבות זה אצל זה כו' ואין כאן זוחלין. והוכיח הצמח צדק (שו"ת יו"ד קעו ח"ג ס"ז) דאין הפירוש בזה דאע"פ שבאמת יוצאין המים מזה לזה מכל מקום אין נידונין כזוחלין משום שהם כמקוה אחת, אלא הכי פירשו דהתם באמת בשעה ששניהם טובלים זה במקוה זה וזה במקוה שבצידה, אין המים זוחלין ויוצאין מזו לזו כלל, אלא שהמקוואות מתערבין, ור"ל שהמים עולין כו' כל אחד דוחה את המים של חברתה מלכנוס בה כו'. והיינו ממש דברי הט"ז ס"ק ס"ט (וראה גם מהרש"ם ח"ג סימן רל"ט. מהר"ם שייק סימן ר"ה).

ולפי ג' תירוצים אלו, עדיין יש חשש זוחלין בשני מקוואות זה בצד זה (ואינם מעיינות) ואדם אחד טובל במקוה (ואף אחד אינו טובל אז בשני שבצדו), ויוצאין המים ממקוה זה לשני שבצדו.

אמנם אנו סומכין בזה על תי' הש"ך (בתי' הב' שם), דכיון שיצאו מכח אדם הטובל, וכשיצא הטובל יחזרו המים למקומם הראשון, ודאי בכה"ג לאו זוחלין. ועל דרך תירוץ התשב"ץ (ח"ג סימן ל"ד, הובא בצמח צדק שם) דמאחר שהם נחשבין כמקוה אחת (על ידי נקב המחרס) לא חשיבי זוחלין מזה לזה. וכמו"כ יש לצרף לזה

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

נג

את דעת המכשירים זחילה במקוה, אם ישארו במקוה מ' סאה אחר הזחילה (ראה לעיל הערה כח).

והנה בשו"ת צמח צדק (סי' קעו ח"ג ס"ז) מביא הסברא שעל ידי נקב כשפופרת הנאד לא מחשיב זחילה ממקוה למקוה, ומעיר על זה: "אך ממהרי"ק נראה לכאורה דלא סבירא ליה סברא זו ... וחשיב ליה מהרי"ק זחילה אע"פ שהמקוואות מעורבים בשיעור עירוב מקוואות שהוא בשפופרת הנאד ... והנה אע"פ שהש"ך השיג על דין של מהרי"ק הנ"ל ... שמעינן מינה דסבירא ליה דאף יציאת המים ממקוה זו לזו שבצידה נקרא זחילה".

ולפי זה רצה לבאר את טעם תיקון רבינו הזקן לסתום הנקב בנסרים ובסיד, כדי שלא תהיי זחילה בין התיבה והמים שבחפירה. אמנם אחר כך סיים (סי"א): "אך עם כל זה נראה הסברא דכשיש עירוב מקוואות מה שזוחל מזו לזו אין זה זוחלין כי אם אשבורן, וכמו במקוה אחת ... ולכן נראה דמה שהצריך אאזמו"ר ז"ל שלא יכנסו השוליים תוך הדפנות כו' חש להיכא דליכא עירוב מקוואות" (ועל דרך זה כתב גם שם סי' קסד סי"ד. ובסי' שלו סכ"ה ואילך). אך מכל מקום הרי במקוואות חוששין אנו אפילו ליחיד כמבואר בכ"מ.

וכל החשש הזה הוא רק במקוה בצד מקוה, משא"כ במקוה על גבי מקוה, אין שום זחילה בין המקוואות בעת הטבילה. וראה מה שכתבתי בזה בקובץ דברי תורה (כולל אברכים נ.י.) ח"י ע' סח. קובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' כז סי' יט. קובץ אהלי שם גליון 4 עמ' קי-קיב.

ומלבד חשש הזחילה בשעת הטבילה יש כאן גם חשש זחילה בעת ההשקה, שלכמה דיעות אינה מועילה. וכתב על זה בס' מקוה מים (עמ' נז): "ומלבד כל הנ"ל, יש שהעירו לחשוש על עצם ההשקה ... שאם המים שבמקוה הטבילה יהיו גבוהים יותר מהמים שבבור ההשקה, או להיפך, אם כן כשפותחין הנקב רק לרגע אז זוחלין המים ממקום הגבוה למקום הנמוך, ונמצא דהכשר המקוה הי' בשעה שהוא זוחל, ובזה באנו למחלוקת הפוסקים אי נכשר בכהאי גוונא".

*

גם עצם החיבור בין המקוה העליון לבין המקוה התחתון הינו תקיף יותר מאשר חיבור ההשקה שבין ב' מקוואות זה בצד זה, עד כדי כך שהחיבור שבין המקוה העליון למקוה התחתון איננו רק "השקה" אלא שעל ידי החיבור נחשבים שניהם למקוה אחד ממש.

יש לכך מספר טעמים וגם נפקא-מינה לכמה הלכות⁷⁹:

איתא בתוספתא (ונפסק להלכה ברמב"ם פ"ג הכ"ו ובטוש"ע סעיף ט): "קומקום שהוא מלא כלים והשיקו למקוה, אע"פ שפיו צר כל שהוא, כלים שבתוכו טהורין, הטהו על צדו, עד שיהא בפיו כשפופרת הנוד⁸⁰ פיה. ופירש הדברים בר"ש (פ"ו מ"ה): "אע"פ שפיו צר כל שהוא, כיון דפיו למעלה והמים צפין על גביו הוי חיבור בכל שהוא אבל כשמטהו על צדיו אין מתחבר למעלה אלא מן הצד לכך בעי כשפופרת", ומכאן שהחיבור הבא מלמעלה למטה הוא חיבור מעולה יותר, ולכן בכללי, אין צורך שהנקב יהיה כשפופרת הנוד אלא מספיק נקב כלשהו (ראה ש"ך סקכ"ח).

מעלת החיבור שמלמעלה למטה היא לא רק בכלים אלא גם במקוה על גבי מקוה עם נקב ברצפה שביניהם, שכן כתב הרמב"ם (הלי' מקוואות פ"ו הי"א וי"ב), וכך נפסק בשו"ע (סעי' יז וי"ח): "מים שאובין שהיא בצד המקוה, אע"פ שהמים נוגעים במי המקוה לא פסלוהו. שתי בריכות זו למעלה מזו וכותל ביניהם, והעליונה

⁷⁹ ראה מה שכתבתי בכל זה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י. חוב' כז סי' יט ובארוכה בקובץ "אהלי שם" גליון 4 עמ' קז-י. וראה גם מש"ש גליון 1 ע' ל. וראה מה שליטת בזה ב"מקוה מים" עמ' סג ואילך.

⁸⁰ שיטות הפוסקים בזה, מתי מועילה טבילה בתוך כלי המעורב למקוה, ראה חידושי צמח צדק על הש"ס (קעז, א – קעז, א).

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

מליאה מים כשרים (פחות ממ' סאה – ב"י וש"ך סקנ"ג) והתחתונה מלאה מים שאובין, ונקב בין העליונה לתחתונה, אם יש כנגד הנקב ג' לוגין מים שאובין נפסלה העליונה, מפני שהנקב כאילו הוא באמצע העליונה לא בצדה".

פירוש הדברים הוא, שכאשר הנקב הוא בכותל (היינו ברצפה) שבין העליונה לתחתונה והחיבור הוא מלמעלה למטה, החיבור הוא חזק יותר, עד ששם מקוה אחת עליהם; ועכ"פ המים שכנגד הנקב בודאי נחשבו כאחד עם המים העליונים.

דין זה הוא אפילו אם יש למי המקוה התחתון מוצא אחר, שלא על ידי המקוה העליון, כגון אם הוא רחב יותר מהמקוה העליון ופתוח לחוץ בסרח העודף. נוסף עליהם מקוה על גבי מקוה, שאין למקוה התחתון מקום מוצא לחוץ רק דרך המקוה העליון, שאז החיבור הוא תקיף יותר, כדתנן (פ"ג מ"ב) ראב"ע פוסל (טהרת העליונים מן התחתונים) אלא אם כן פקק. ופירש הרמב"ם (פירוש המשניות שם) "אלא אם כן סגר כו' עד שלא יגע אחד באלה המים אלא מן הבור". והוא הדין במקוה על גבי מקוה, כיון שלמי הגשמים שלמטה אין מוצא אלא דרך הנקב שבבור העליון – הרי הם כמקוה אחד ממש.

את הפרט הזה האחרון (שכיון שהחיבור הוא מלמעלה למטה נחשב כמקוה אחת ממש) ביאר כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש חכ"ב אגרת ח'רפא): "לכאורה פשוט, שהתועלת הכי גדולה באופן בניי האמורה, היא, שאז הטבילה בהאוצר עצמו, אלא שהרצפה מחלקתו לשני חלקים, ובטלה הרצפה מענינה על ידי החורים שבה, והתועלות בטבילה באוצר עצמו כו"כ". ועד"ז ביאר הגר"ש דווארסקין בס' קובץ רז"ש עמ' 44. וראה עוד מה שהביא בזה הרב העלער לקמן פרק יב.

*

אודות הדיוק בבניית המקוואות לפי תקנות אלו דוקא, כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש ח"א אגרת ג'תרלט): "הוראות בעניני המקוה מכ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע, הם ע"פ רשימת הרב מוה"ר יעקב שי' לנדא – שהיו לעיני כ"ק מו"ח אדמו"ר כאן, ואישרם אשר נכונים המה".

ובח"כ אגרת ז'תק"ח (עמ' פב): "תקנת מקוה על גבי מקוה דהאוצר תקון שהוא מקדוש ישראל ותפארתו הוא כ"ק אדמו"ר מהורש"ב (אביו של כ"ק מו"ח אדמו"ר) זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, שמסר נפשו הקדושה על ענין המקוואות כידוע לכל באי מדינתנו מלפנים. ושקלו וטרו עמו גדולי דורו דור דעה בהלכות אלו במיוחד וכו' וכו'. וכל היודע בטיב מקוואות יבין כמה מעלות במקוה על גבי האוצר".

ד) שיטת הדברי חיים בענין קטפרס

טהרות (פ"ח מ"ט): "הניצוק והקטפרס ומשקה טופח אינן חיבור לא לטומאה ולא לטהרה".

הניצוק הוא קילוח מים מהמקוה העליונה למקוה התחתונה, והניצוק הזה אינו מחבר ביניהם להכשיר את העליונה או התחתונה, וכן אינן חיבור לטומאה, כמבואר ברש"י (גיטין טז, רע"א): "כגון המערה מכלי טהור לכלי טמא, וניצוק הקלוח מחבר משקה שני הכלים, אינו חיבור לטמא משקין העליונים".

והקטפרס הוא כמבואר ברש"י (שם): "אם העבירו דרך דף הנתונים במדרון והתחתונים מחוברים לטומאה אין העליונים טמאים ... וכן לטהרה לענין מקוואות שני מקוואות שאין באחד מהן ארבעים סאה ... וקטפרס ... מחברן, אינו חיבור".

ומשקה טופח, כמבואר ברש"י (שם): "אם היתה עריבה ארוכה ובשני ראשיה משקין אחד טמא ואחד טהור, ומשקה טופח מחברן, אינן חיבור לטמא הטהורים. וכן לטהרה לענין מקוואות, שני מקוואות שאין באחד מהן ארבעים סאה ... ומשקה טופח מחברן, אינו חיבור".

כל זה מדובר כשאין טופח על מנת להטפח, אבל אם הוא טופח על מנת להטפח (שיש משקה הרבה שאם

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

נה

טפח בו יכול להטפח במקום אחר, רש"י, בזה יש מחלוקת תנאים במקוואות (פ"ז מ"ו. ומובא בגיטין שם): "מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות (לא פחות ולא יותר, רש"י), ירדו ב' וטבלו זה אחר זה, הראשון טהור והשני טמא (שחסר המקוה על ידי הראשון, רש"י), ר' יהודה אומר אם היו רגליו של ראשון נוגעות במים (בשעת טבילת השני, רש"י) אף השני טהור (דכמאן דמחברי מים שעל הראשון למי המקוה דמו, רש"י)".

וקי"ל כחכמים, שאף טופח על מנת להטפח אינו חיבור, כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' רא סס"ב): "טבלו בו שנים זה אחר זה, אע"פ שרגליו של ראשון נוגעות במים, השני בטומאתו, שהרי חסרו המים מארבעים סאה". ובש"ך שם (ס"ק קלא): "וטופח על מנת להטפח אינו חבור".

במה דברים אמורים כשהוא רק טופח על מנת להטפח, אבל יש בו משהו מים, נתבאר בשו"ע (יו"ד סי' רא סנ"ד): "כותל שבין ב' מקוואות ... ואם נפרץ הכותל למעלה זה לזה על רום כקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנאד, כשר".

וביאר בש"ך (שם ס"ק קיט): "והוא הדין היכא דלא נפרץ, אלא שהמים הולכין מזה לזה למעלה מן הכותל ורואים האויר, בעי כקליפת השום, ולא סגי בטופח על מנת להטפח".

ואף שכדי לחבר שני מקוואות צריך שיהי' דוקא חיבור כשפופרת הנאד, ביאר בש"ך (שם ס"ק כח): "לשון רבינו שמשון (מקוואות פ"ו מ"ה), דבפיו למעלה כיון שהמים צפים על גביו הוי חיבור בכל שהוא, אבל כמטהו על צדהו אין מתחבר למעלה אלא מן הצד, לכך בעי שפופרת הנאד, עכ"ל".

כל זה הוא לענין מקוה, אמנם לענין נטילת ידים לסעודה יש מחלוקת הפוסקים אם טופח על מנת להטפח הוי חבור, כמבואר בשו"ע (סי' קסב ס"ז): "כששופך הראשונים על היד צריך לזוהר ולשפוך בשפיכה אחת ... ויש אומרים שאם יש עדיין על מקצת היד שנטל טופח על מנת להטפח מצטרפת נטילה זו עם מה שהוסיף ונטל הנשאר מידו, שמשקה טופח על מנת להטפח חיבור לטהרה, והרי זה כנטילה אחת. ויש להחמיר כסברא הראשונה".

אחר כך אומרת המשנה שם (מקוואות פ"ז מ"ו): "הטביל בו את הסגוס (בגד צמר עב ובולע מים הרבה – רע"ב) והעלהו, מקצתו נוגע במים טהור (האיש הטובל, אע"פ שנחסר שיעור מקוה בטבילת הסגוס, מאחר שמקצת הסגוס נוגע במים – רע"ב)".

ואף שכבר נתבאר בתחלת המשנה שלדעת חכמים הטופח על מנת להטפח אינו חבור; כותב על זה הרע"ב (שם): "ורבי יהודה היא". והיינו שדין הסגוס שזה לדין טופח על מנת להטפח, ובשניהם קי"ל שאינו חיבור.

אמנם בשו"ע (יו"ד סי' רא סס"ג): "הטביל בו בגד עבה שהמים נבלעים בתוכו, כל זמן שהבגד נוגע במקוה, הוא כשר". והיינו שאינו דומה לדין טופח על מנת להטפח, כי כאן מודים כולם שהוא חיבור והכי קי"ל.

וטעם החילוק בינם נתבאר בשו"ת הריב"ש (סי' רצג. הובא בט"ז שם ס"ק עז, ובש"ך שם ס"ק קלא): "ואינו כמו האדם, שאין המים בלועים בעצם חלקיו אלא בשטח גופו, וכיון שאין טופח להטפח שעל גופו חבור, הרי נחסרו המים, אבל הסגוס העבה הוא בלוע הרבה מן המים, ולזה כשקצתו הוא במים הרי הוא כאלו כל המים הבלועים בבגד בקצתו של מעלה נוגעים במים שבקצתו שבתוך המים והרי כל המים מעורבין למקוה"^פ.

ואף שגם בקטפרס מדובר בשטף של "הרבה מים" שעוברים ממקוה העליון למקוה תחתון ואין זה חשוב חיבור ביניהם, היינו מטעם שאין עומדים במקום אחד, ואין הנזחלין מערבים, כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' רא ס"ס): "ג' גומות שבנחל, התחתונה ועליונה של כ' סאה, והאמצעית של מ', ושטף של גשמים עובר בתוך הנחל, אע"פ שהוא נכנס לתוכן ויוצא מתוכן, אין זה עירוב ואין מטבילין אלא באמצעית, שאין הנזחלין מערבים אלא

^פ ראה מ"ש בזה בקובץ כינוס תורה (חוב' יז ע' ט). מנחת יהודה וירושלים (ח"ב עמ' 117).

אם כן עמדו.

משא"כ כאן בסגוס, ש"בלוע הרבה מן המים" שעומדים במקומם, הוי שפיר חיבור בין המים העליונים לבין המים התחתונים.

לסיכום יוצא לנו מכל זה:

- (א) קילוח מים באויר הוא ניצוק שאינו מחבר לא לטומאה ולא לטהרה.
- (ב) שטף מים שיוורד במדרון הוא קטפרס שאינו מחבר לא לטומאה ולא לטהרה.
- (ג) טופח שאינו על מנת להטפח אינו מחבר לא לטומאה ולא לטהרה.
- (ד) טופח על מנת להטפח, לענין מקוה אינו מחבר ולענין נטילת ידים יש מחלוקת הפוסקים אם הוא מחבר.
- (ה) מים כקליפת השום שרואה פני האויר מחבר למקוה ברוחב שפופרת הנאד.
- (ו) אם אינו פני האויר לא סגי ברום קליפת השום, ואינו מחבר אלא בשפופרת הנאד עגול (כשתי אצבעות מתהפכות).
- (ז) מים הרבה שבלוע בבגד צמר עבה מחבר למקוה.

*

ולפי זה יוצא לכאורה, שכן הוא גם במקוה עליון המחובר למקוה תחתון על ידי צינור מלא מים, כגון שהצינור סגור הרמטית בתוך האוצר התחתון ועולה משם למקוה העליון, הוי חיבור בין המקוואות.

אך מכל מקום כתב בשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סי' פח): "מים שנתחברו על ידי ניצוק, ורק על ידי תחבולה ומכריח הוא עומד באויר, בסור המכריחו יפול למטה, בודאי לא הוי רק כמו שעומד באויר". והיינו שכיון שהחיבור הוא על ידי צינור יש לזה דין של ניצוק וקטפרס שאינו מחבר את המקוה העליונה לתחתונה.

לעומתו טען בעל ה"נפש חיה" מקאליש (קוני גולת עליות סעיף ד), ועוד כמה מגדולי דורו, שניצוק וקטפרס היינו דוקא כשהם נשפכים וזוחלים, משא"כ כאן המים שבצינור עומדים על מקומם, שדינו כמו כל מקוה על גבי מקוה או על גבי נהר או מעין, שמעולם ומקדם נהגו לעשות כן בכל העולם (והרי כן הוא גם בתיקון המקוה של רבינו הזקן דלעיל פרק ב).

וכן נתבאר בחידושי צמח צדק (קעה, ג) דאפילו להרמב"ם שפוסק שאין קטפרס חיבור היינו רק בזוחלין, משא"כ על ידי סילון, שמניח ידו תחתיו וברגע שמשיקו מסיר ידו לא נחשב על ידי זה זוחלין, ובכה"ג הוי גם קטפרס חיבור, שהרי משנה מפורשת היא (פ"ו מ"ח): כיצד מביא סילון כו'.

מכל מקום השיב להם (בשו"ת דברי חיים שם): "מה שכתב מעלת כ"ת שראה מנהג מגאוני שמתהרים מהתחתון את המקוה העליונה שמלא שאובין ... היכי דהמים נונעים כל העליונים בתחתונים ורק שמפסיק איזה נסרים שאינם כלים הרי הם ממש אחד ולא צריכי לגוד אסיק ולא לקטפרס, משא"כ אם רחוקים המה ורק נתחברו על ידי קטפרס בודאי אינו חיבור ... והחילוק מובן במוחש, דמים הניתן על מים שבבור הרי נחו ואינם זוחלין, ורק בטבעו הם נחים הרי נ[ת]חברו מים במים בשטח השוה, אבל מים שנתחברו על ידי ניצוק ורק על ידי תחבולה ומכריח הוא עומד באויר, בסור המכריחו יפול למטה, בודאי לא הוי רק כמו שעומד באויר".

ואף שכבר הובא לעיל שגם הסגוס הוי חיבור, ומדוע נאמר שהצינור המלא מים עומדים על מקומם יהיו גרוע יותר מהסגוס? מכל מקום סובר הדברי חיים שהמים בצינור יש לו גם דין קטפרס, ואינו דומה לסגוס הנ"ל.

את כל אריכות הדעות בזה ליקט בספר מקוה מים (ע' עא ואילך), ומסיים: "המורם מכל האמור בפרק זה: א. דעת התוס' רי"ד, המאירי, והרא"ש, והצמח צדק, והאור שמח, שאין חשש קטפרס על ידי חיבור של סילון המחבר בין מקוה העליון להתחתון אם המים שבתוך הסילון עומדים ונחים באשבורן. ב. דעת הגרש"ק, והג'

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

נז

בעל נפש חי, והאבני נזר, והג' בעמח"ס שאילת דוד, והשו"מ, להתיר בהדיא מקוה על גבי מקוה בחיבור על ידי סילון בין מקוה העליון להתחתון, ומטעם דהמים שבתוך הסילון עומדים באשבורן. ג. בנוסף למש"כ יש לצרף כמה סניפים דאפילו אם שייך בסילון סברת קטפרס, מכל מקום בנידוננו י"ל דקטפרס הוי חיבור. א. סברת החת"ס דכשהמים באים בשפע אז אפילו באופן של קטפרס הוי חיבור. ב. סברת הפני יהושע דהיכא שהחיבור הוא מגוף מי המקוה אז גם קטפרס חיבור. ג. סברת השמלה והכתב סופר דהיכא דעשה החיבור בכוונה אז גם קטפרס חיבור. ד. סברת החת"ס דאם אין המים המתברים זוחלין לחוץ אז גם קטפרס חיבור".

*

כשהגיעו אנ"ש לארה"ב והתחילו לבנות מקוואות בשיטת מקוה על גבי מקוה, כתקנת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, יצאו עליהם עוררים מכמה מההולכים בדרכי בעל הדברי חיים, וטענו שגם במקוה זו יסבור הדברי חיים להחמיר שהוא חשוב חיבור על ידי קטפרס.

ועל זה כתב בשו"ת דברי יואל (יו"ד סי' פ): "אמנם מ"ש לחוש במקוה על גבי מקוה מטעם ניצוק שאסרו בדברי חיים ובעמק שאלה, זה אינו, דהם לא אסרו אלא כשהמקוואות רחוקים זה מזה ואינם מחוברים אלא על ידי סילון ההולך מזה לזה, אבל אם הם סמוכין יחד ואינו מפסיק אלא דופן הצימטנט אינו בכלל ניצוק, וכמבואר זה בהדיא בדברי חיים שם"פ".

ומה שהזכיר גם את העמק שאלה, שחיבר חתנו של בעל הדברי חיים, גם הוא כתב כן בשו"ת עמק שאלה (סי' נז): "וידע מעלת כת"ר כי המקוה שעשו בטשערקאס, הנה יש ברצפת מקוה העליונה נסר הנלקח בעת שרוצים לנקותה ... ויש בו נקב כשפופרת הנוד, אשר מחובר תמיד בהשקה".

וכן מחלק בשו"ת מהר"ש ענגל (חי"ג סי' מו): "דוקא באם הם מקוואות חלוקין לגמרי, ורק שרוצין לחבר המקוואות על ידי חיבור כשפופרת הנאד, בזה אמרינן דלא אמרינן גוד אסיק, אבל הכא באמת הוא מקוה חדא, רק שנתחלק באמצע ונשאר מחובר במקום כשפופרת הנאד, אם כן מעולם לא נתבטל ממנה שם מקוה חדא ... ובכל ערי ישראל נוהגין כן והדבר פשוט".

חילוק זה בשיטת הדברי חיים נתבאר גם בשו"ת אמרי יושר (חי"א סי' קא וח"ב סי' עג אות ד). קוני מקוה על גבי מקוה (עמ' 32 ואילך). קובץ אהלי שם (חי"ד עמ' קיג-ד. חי"ז עמ' נ).

ביתר הבהרה ביאר את החילוק שביניהם הג"ר אייזיק ע"ה שוויי, בספרו "כתבי ר' אייזיק" (חי"א עמ' ריב): "ההבדל בין ב' הענינים הוא גדול מאד ומובלט ביותר, כיון שהסילון הוא מציאותו שיש מסביב לו אויר, ועוד שהסילון אינו חלק מהמקוואות כלל, כי המקוואות הן רחוקות זה מזה והסילון הוא דבר נוסף עליהם ומשמש כאמצעי ביניהם לחברן, וכשיעשו נקב בכותלי הסילון אז הרי יזובו המים דרך הנקב ויצאו מחוץ להמקוואות ... משא"כ בנקב ההשקה של ב' מקוואות שהם זה על גבי זה ממש ורצפה מפסקת ביניהם ... כשישברו הרצפה לא יצאו מי המקוה חוצה, אלא אדרבא, יתחברו יותר המים העליונים עם המים התחתונים שיתאחדו ויהיו מקוה אחת ממש".

בענין זה האריך גם הגר"י כץ בספרו מקוה מים (נ.י. תשנ"ב) עמ' פ ואילך, והביא כמה פוסקים (בדורינו ובדורות שלפנינו) שמבארים את הדברי חיים באופן האמור, והסכימו לדבריו גם גדולי הרבנים ההולכים בדרכיו של הדברי חיים. וכן כתב הגאון הרב יחזקאל ראטה (שם עמ' ו): "היטיב אשר דבר דברצפה המפסיק בין עליונה לתחתונה אין זה נופל בדבר חשש הקטפרס שחושש מרן הדברי חיים בדבר עשיית מקוה על גבי מקוה, דברים נכונים הם, שכן הוא דעת גדולי המורים בזה, אף החרדים להוראת מרן הדברי חיים, וכאשר מביא כ"ת בזה

¹⁹ ראה גם מ"ש בזה לקמן פרק יב הג"ר חיים אליהו שי' לנדא, בשם האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל.

מגדולי הפוסקים". ומאז שקטה המחלוקת בנושא הזה.

ו. הוראות בניית המקוה ברוסטוב

(א) ההוראות לכ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

בתקופה שנבנתה המקוה ברוסטוב, מאמצע תמוז עד אמצע אלול תרע"ח, שהה רבינו בנאות דשא סלאוויאנסק, ומשם הורה על כל פרט והידור שבבניה הזאת.

ההוראות המפורטות היו לא רק בקשר להלכות והידורים שבבניית המקוה אלא אף בכל פרטי ואופני הבניה. בשו"ת תורת שלום נדפסו תשעה סימנים הדנים בבניית המקוה ברוסטוב, בחדשים תמוז-אלול תרע"ח (סי' נט-סז), באופן שיהי' כשר ומהודר לכל הדעות. זאת בנוסף לפגישות ודיונים עם המתעסקים בבניית המקוה, שבאו לסלאוויאנסק לדון עם רבינו – בדרך נסיעתם לרוסטוב להתעסק בבניית המקוה.

כ"ק בנו שהה באותה שעה ברוסטוב, להשגיח על בניית המקוה. וההוראות שהורה רבינו בקשר לבניית המקוה, נכתבו אל כ"ק בנו; הן ההוראות אל הקבלן והאדריכל והן ההוראות אל הרב המכשיר.

וכך כתב לו בח"י תמוז (שם סי' נט): "בדבר המקוה ... ובדבר המאטראיאל...".

ובכ"ב תמוז (שם סי' ס): "בדבר תיקון המקוה ... ואבקשך למסור ... ובדבר לחמם את המקוה...".

ובכ"ח תמוז (שם סי' סא): "הודעתי לך היום בטע"ג ... ואי"ה במכתב הבא אכתוב ביתר הענינים".

ובערב ראש חודש מנ"א (שם סי' סב): "בדבר המקוה ... תמול קבלנו מכתבך ... בדבר לעשות הבאסיין [=מאגר מי הגשמים] ... אך זאת אצלי לעכובא...".

ובו' מנ"א (שם סי' סג): "מכתבכם על ידי וידרין קבלנו לרוב עונג ... מסרתי שהרצפה שבין התחתונה והעליונה יעשה מצעמענט ביטאן. יתן השי"ת שילך הכל כשורה".

ובי"ג מנ"א (שם סי' סד): "וכאשר כתבת ... גם בבית המקוה יהי' נצרך...".

ובד' אלול (שם סי' סז): "והי' טוב שיתמלא הבאסיין והמקוה ... צריכים להסיר ... בכל אופן טוב למלאות תחלה המקוה, לראות עם לא יחסר המים".

(ב) ההוראות לקבלן ר' נחמן טיקטינער

הקבלן לשיפוץ הבית והמקוה, הי' ר' נחמן טיקטינער, אשר נפגש עם רבינו בתחלה לדון בפרטי הוראות אופני בניית המקוה, כנזכר באגרת שכתב רבינו אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בי"ד תמוז תרע"ח (אגרות קודש שלו ח"ה אגרת א'פ): "בטח אתה נותן מעות לטיקטינער על הראמאנט" [=שיפוץ].

ובח"י תמוז תרע"ח (שו"ת תורת שלום סי' נט): "ואמרתי לנחמן טיקטינער שיקנה אז צעמענט ... ונחמן כאשר עשה עד כה באותו נפשו, בטח יעשה גם להבא, ויברך על המוגמר".

ושוב כותב בכ"ב תמוז (שם סי' ס): "ואבקשך למסור לטיקטינער ולבקשו משמי ... וישתדל נא למהר המלאכה, היינו ליקח פועלים יותר, וגם להשתדל להשיג את הדרוש לכשרות המקוה בעזרתו ית', ואכיר לו תודה על זה".

רבינו ביקש שלא יסע טיקטינער מרוסטוב עד סיום הבניה, כאמור באגרת שכתב כ"ו מנחם אב (אגרות קודש שלו ח"ה אגרת א'צז): "כפי הנראה הראמאנט עוד יתמשך, ואם יסע טיקטינער מסתמא יתמשך יותר ... אמרתי לטיקטינער קודם נסיעתו...".

עם התקדמות בניית המקוה, נסע שוב הקבלן להפגש עם רבינו ולדון אתו על הפרטים האחרונים שבבניה, כאמור באגרת נוספת שכתב בד' אלול (שם סי' סז): "טיקטינער אמר לי שעשו ... וזה למותר לגמרי ... צריכים

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

נט

להסיר...".

ג) ההוראות לאדריכל ווידרין

עם התקדמות בניית המקוה הכניס רבינו לזה גם את האדריכל ווידרין, שהי' מומחה בבניית מקוואות, כאמור באגרת שכתב בכ"ח תמוז (שם סי' סא): "ה' ווידרין נזדמן לפה, והוא בקי גדול בבנין מקוואות ועשה הרבה, ועל כן הוא נוסע לראסטאב בשביל זה".

ולמחרתו בערב ראש חודש מנחם אב כתב שוב (שם סי' סב): "בדבר המקוה נסע ווידרין לראסטוב ... ובבקיאותו בענינים אלו, בטח ימצא אי"ה איך להמשיך המים באיזה אופן, אך זאת אצלי לעיכובא ... כאשר הציע לי ווידרין".

כעבור כמה ימים חזר ווידרין אל רבינו בסלאוויאנסק, לדון אתו בכמה הצעות לאופני בניית המקוה, כאמור באגרת שכתב בו' מנחם אב (שם סי' סג): "מכתבכם על ידי ווידרין קבלנו לרוב עונג ... המצאת ווידרין לעשות המקוה בהמרתף טובה וישרה היא".

אחרי דיון זה חזר ווידרין לרוסטוב לפקח על בניית המקוה, כאמור באגרת שכתב בי"ג מנחם אב (שם סי' סד): "ווידרין אמר לי שהמלאכה בראסטוב ... ישתהה ג' שבועות ודאי. וכאשר כתבת שישתהה רק ב' שבועות, צריכים להודיע לוידרין שלא יהי' מניעה מצידו".

שוב כתב רבינו בכ"ו מנ"א (אגרות קודש אגרת א'צז): "האב איך אן גיזאגט לוידרין שימהר במלאכתו. הי' פה ימים אלו ר' משה יהושע גורארי', ומסרתי גם על ידו לוידרין".

מרוסטוב הי' נוסע ווידרין לעיירות אחרות להשיג את הדרוש לבניית המקוה, ואף הי' מתכתב עם רבינו בפרטי הבניה, כנזכר באגרת שכתב רבינו בד' אלול (שם סי' סז): "מוידרין הי' טע"ג ששלח את הקאטיאל [=דוד מים חמים]. בטח יבוא גם כן ימים אלו לראסטוב".

ד) ההוראות למשגיח הרב נטע לערנער

לפני תחלת הבניה הזמין רבינו אליו את הרב נטע לערנער מקרעמענטשוג, ואחרי שדן אתו בכל פרטי ההלכות וההידורים, מסר על ידו את פרטי ואופני בניית המקוה, ושלח אותו לרוסטוב להשגיח על הבניה.

בתחלה לא הרשו לו אנשי הקהלה לנסוע, כאמור באגרת שכתב רבינו אל כ"ק בנו ביי"ד תמוז (אגרות קודש שלו ח"ה אגרת א'פז): "מקרעמענטשוג קבלתי טע"ג שיש איזה עיכוב לנסיעת הר"ר נטע נ"י, ומסתמא יבוא ימים אלו אי"ה".

בח"י תמוז כתב אליו שוב (שו"ת תורת שלום סי' נט): "בדבר המקוה, ה"ר נטע מושכר בבית המדרש ללמוד עם בעלי בתים, ואינו נותנים לו רשיון לנסוע ... כתבתי אליו ולר' מ[ענדל] ג[ורארי'] יחי', שיבקשו אנשי המנין, שיתנו לו רשיון על זמן שני שבועות, ותקותי שיבוא אי"ה לפה יום ב' הבע"ל, וביום ג' יסע אי"ה לראסטוב".

אחרי שהרב נטע לערנער הגיע לסלאוויאנסק הי' עסוק רבינו לדון אתו בפרטי ההלכות וההידורים בבניית המקוה, כאמור באגרת כב תמוז (שם סי' ס): "ימים אלו הייתי טרוד עם ה"ר נטע יחי' בדבר תיקון המקוה בעזרתו ית'. מחר בקר הוא נוסע אי"ה לראסטוב, ודברתי אתו שיהי' שמונה ימים בראסטוב. ואבקשך למסור לטיקטינער, ולבקשו משמי, שבכל מה שיהי' נוגע אל המקוה לא יעשה דבר בלי שאלת פי הר"ר נטע, וכפי שיאמר לו יעשה".

וגם כשהתחיל להתעסק בזה האדריכל ווידרין, הורה רבינו (שם סי' סא): "וכמובן יעשה הכל רק על פי הסכם הר"ר נטע נ"י".

ושוב חזר על הדברים האלה (שם סי' סב): "בדבר המקוה נסע ווידרין לראסטוב, ובטח ימסור לו ה"ר נטע את כל הדרוש על פי הדין, וכאשר כתבתי שיעשה הכל על פי הסכם ה"ר נטע דוקא ... אך זאת אצלי לעכובא ...

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

כאשר דברתי בפרטיות עם ה"ר נטע יחי"ל.

כעבור שמונה ימים חזר לקרעמענטשוג, כאמור לעיל. אמנם בשלבי סיום הבניה, הזמינו שוב רבינו לבוא לרוסטוב, להשגיח על סיום הבניה, כאמור באגרת שכתב בכ"ו מנ"א (אגרות קודש אגרת א'צז): "לה"ר נטע כתבתי שבוע העברה ובקשתיו שימהר לנסוע לראסטוב, כי בגמר המלאכה נצרך שיהי". גם האב איך אן גיזאגט לוידרין שימהר במלאכתו. ה"ר פה ימים אלו ר' משה יהושע גורארי, ומסרתי גם על ידו לוידרין ולה"ר נטע".

ושוב כתב באגרת שכתב בד' אלול (שו"ת תורת שלום סי' סז): "וידרין ... בטח יבוא גם כן ימים אלו לרסטוב ... וגם ה"ר נטע מסתמא יבוא אתו".

ובמשך הזמן שבינתיים ה"ר מתכתב אתו רבינו לדון בהלכות הקשורות לבניית המקוה. תשובה אחת של רבינו אליו הגיע לידינו, שכתב אליו בטי"ו מנ"א (שם סי' סה): "כבוד ידידי הרב המפורסם ווח"ס ונכבד יר"א כו' מו"ה נטע לערנער נ"י ... מכתבו נכון הגיעני, ובדבר ... מה שכתב כבודו ... והנה מה שכתב כבודו..."

מכל ההתכתבות הזאת רואים אנו, כמבואר באגרות-קודש אדמו"ר זי"ע (חי"ט אגרת מב): "עד כמה התענינו בזה רבותינו נשיאינו זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ונפלא הענין – שאפילו אלו מהם שמכמה טעמים לא רצו לפסוק דינים, ועד כדי כך, אפילו כשה"י הכרח לפסוק דין, מסרו הנוסח לרב שיאמר הוא שכן הוא הדין, יצאו מכלל זה עניני מקוה טהרה, שהתענינו בזה בתשומת לב מיוחדת, שלחו שו"ת, הוראות מפורטות וכו' וכו'".

ה) רשימת הרב יעקב לנדא

הרב יעקב לנדא שימש אז כרב החצר בראסטוב, ורבינו ביאר לפניו את פרטי ההידורים שבבניית המקוה הזאת. בנוסף למה שאמר וכתב לו בעת שליחותו לבניית מקוואות לפליטי המלחמה בשנים תרע"ו-ז, כדלעיל פרק ג ס"ו.

אחר כך צייר ורשם הר"י לנדא את תכנית בניית המקוה, וסיכום מכל ההוראות וההידורים של רבינו בבניית המקוה הזאת.

בד' מ"ח תשי"י כתב לו כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות קודש ח"ג אגרת תקלט): "מתעסקים במקום אחד בעשיית מקוה של מי גשמים, ושאלו אם יש איזה ענינים ופרטים אשר אנ"ש מקפידים או מהדרים עליהם עכ"פ ביחוד, ובאשר ידעתי אשר הוא ה"י מהמתעסקים בכגון זה בראסטאוו, ובלי ספק שמע בזה כמה ענינים והוראות מכ"ק אדמו"ר נ"ע. הנה ת"ח ת"ח אם יואיל לכתוב לי על דבר זה בפרטיות האפשרית, ומה טוב עם הוראת הנימוק לשלימות הדבר, אם ידוע הוא".

מה שכתב "מתעסקים במקום אחד בעשיית מקוה של מי גשמים, ושאלו..." , הכוונה כנראה אל הרב אשר אברמסון, שבנה אז מקוה בסידיני שבאוסטרליה^{פח}. ובח' מר חשון השיבו כ"ק אדמו"ר זי"ע (שם אגרת תקמ): "כתבתי עד"ז להרה"ג וכו' מהו"ר יעקב שי' לנדא, שהוא התעסק בעשיית המקוה ברוסטוב בהוראות כ"ק אדמו"ר נ"ע, ואם יודיעני איזה חדשות בזה, כמוכן אודיענו".

הר"י לנדא שלח את הרשימה אל כ"ק אדמו"ר זי"ע, אשר מסר אותה מיד לידי כ"ק חותנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, אשר אישר את האמור בו, כפי שסיפר כ"ק אדמו"ר זי"ע, באגרת שכתב אל הרב סעדי' ליברוב (שם חי"א אגרת ג'תרלט): "הוראות בעניני המקוה מכ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע, הם על פי רשימת הרב מוה"ר יעקב שי' לנדא – שהיו לעיני כ"ק מו"ח אדמו"ר כאן, ואישרם אשר נכונים המה".

מיד שלח כ"ק אדמו"ר זי"ע העתק מהרשימה אל השואל, הרב אשר אברמסון, כאמור באגרת שכתב אליו בכ"ט מר חשון (שם ח"ג אגרת תקמז*): "זה לא כבר הגיעני מענה מהרה"ג וכו' מהו"ר שי' לנדא, והנני מסג"פ העתק ממנו, ובטח ימצא ענין בו. ומיני ומיני תסתייעא מילתא ביותר דקדוק והידור".

^{פח} התיישב שם בקיץ תשי"ח, כמסופר ב"איי המלך" ע' לו-ח.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

סא

וגם הודיע על כך אל השולח הרב לנדא (שם אגרת תקנב): "בת"ח הגיעני מכתבו מט"ו מ"ח, עם ההוראות שקיבל מכ"ק אדני"ע בנידון המקוה, ותיכף לקבלתו שלחתי העתקה מחלק מכתבו זה להשואל, כמובן בהוראת שמו".

באותה שעה עסק הרב ניסן טעלושקין בהכנה לדפוס של ספרו טהרת מים (הוצאה השניה, נ.י. תש"י), ומיד שלח אליו כ"ק אדמו"ר זי"ע את הרשימה, על מנת להדפיסה בהוספה לספרו, שהקדים לה הקדמה קצרה (שם ע' רפג): "אחר שכבר נסדרה מהדורא זו של ספרי בדפוס, קבלתי רשימת דברים שרשם לעצמו הוותיק וחסיד הגאון המובהק ר' יעקב לנדוי שליט"א, הרב דבני ברק בארץ ישראל, זה שיצק מים על יד כ"ק אדמו"ר הר"ר שלום דוב נבג"מ זי"ע מליבאוויטץ, והי' ממקורביו בשהותו בעיר רוסטוב שברוסיה, וברשימה זו חקק לזכרון את דעתו של כ"ק נ"ע ורצונו כפי שהביע לו בשנות תרע"ח-תרע"ט, באופן בנין ותיקון מקוה בשבילו בביתו בעיר רוסטוב. **ורשימה זו היתה למראה עיני בנו כ"ק אדמו"ר גאון ישראל וקדושו מהר"ר יוסף יצחק שליט"א מליבאוויץ**; בידים רועדות, בלב כואב ובעינים דומעות הריני רושם, כי אחרי שנסדר הספר (ו"ההוספה") בדפוס, חשך מאור עינינו, ואדמו"ר שהאיר עיני ישראל שלשים שנה, ולא הי' דבר שנוגע לגופו ורוחו של ישראל שלא מסר עליהם את גופו ונפשו ולבו הנשבר – עלה השמימה בש"ק פרשת בא, יו"ד שבט שנה זו. הכאב נורא. ד' ירחמנו וינחמנו והאור הבהיר שהודלק ע"י אדמו"ר הזקן נ"ע לפני כמאתים שנה ימשיך להבהיר עד ביאת גואל צדק".

בזה לא הסתפק כ"ק אדמו"ר זי"ע. בכ"א סיון כתב אל הגרש"ז גרליק, רבה של כפר חב"ד (שם אגרת תרל): "אם יש להם איזה קבלה בזה, נוסף על מה שכתב לי הרה"ג וכו' וכו' מהור"י שי לנדא".

ובט' שבט תשי"א כתב אל הרב בצלאל ווילשנסקי (באוסטרליה): "זהו מהוראות כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע להרב לנדא שי' בעת עשיית המקוה ברוסטוב. – העתקה מכל הוראות אלו שלחתי להרה"ג וכו' אברמסון שי', מכבר. אם אמצא עוד עקזעפליאר אחד – אשלח לו, בלי נדר".

ועד"ז בכ"א תמוז תשי"ב (ח"ו אגרת א'תשיט): "שמחתי לקרות במכתבו אשר עוסק הוא בבנין מקוה חדשה שתהי' בתכלית ההידור, אף שאין כותב פרטי תקון המקוה, ומוסג"פ איזה מהתקנות של כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע, שסידר בשעתו, ומסדרים על פי הוראתו בהמקוואות של מי גשמים, ובטח ישתדל גם כת"ר שי' לעשות כן במחננו, וזכות הרבים תלוי בו".

ובכ"ז כסלו תשכ"ב כתב אל הרב דוד חנוזין (חכ"ב אגרת ח'רפא): "כיון שהרה"ג וכו' הר"י שי' לנדא מבני ברק דיבר בזה (וכנראה איזו פעמים) עם כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע, מהנכון שיתקשר עמו ויברר אצלו הפרטים בזה, כי לי אין ידוע בזה לבד הרשימה שניתנה לפרסום (בספר טהרת המים להר"ן שי' טעלושקין)".

ו) סתימת וגילוי המקוה ברוסטוב

אחרי אשר פנה הודה פנה זיוה ופנה הדרה של נשיאות רבותינו ברוסטוב, בקיץ תרפ"ד, סתמו הנכרים את המקוה, ובנו על גביו את הרצפה של המרתף.

כך היה סתום במשך תקופה של יותר משבעים שנים, עד אשר נגאל הבית הזה בחודש מר-חשון תשנ"ח, על ידי אגודת חב"ד שבמדינות חבר העמים.

נקנו אז כמה דירות קטנות שבקומה העליונה, שכללו את חלק הארי של דירת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ה"זאל" שבזו אמר הרבי את המאמרים בשבתות וחגים ובו היה מקבל אנשים ליחידות, חדר האוכל שבו רגיל הי' הרבי להתוועד. המרפסת שבה היתה בנויה הסוכה ועוד.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

פרשה בפני עצמה היתה חיפוש המקוה שבנה במרתף, אשר כאמור לעיל נסתמה על ידי הנכרים^פ.

אחרי דרישות וחקירות רבות אצל זקני החסידים שהיו ולמדו באותה שעה ברוסטוב נתברר באיזה מקום במרתף היה המקוה.

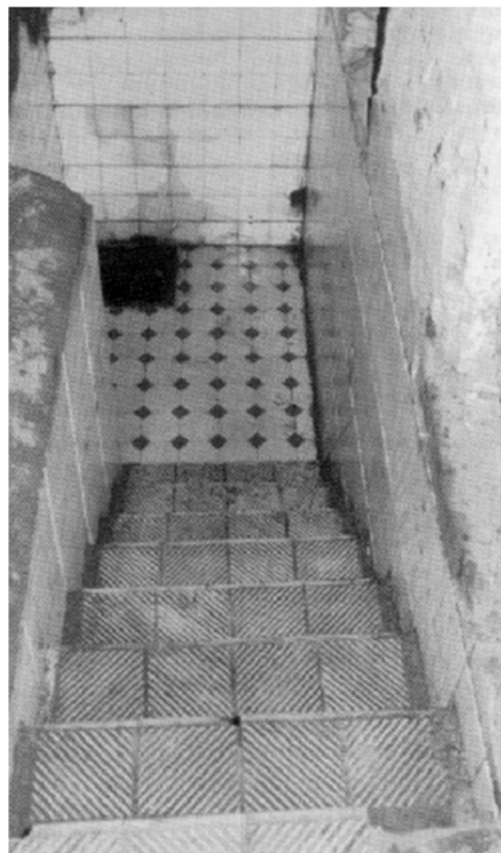
בל"ג בעומר התחילו לחפור באותו מקום ומצאו את המקוה בשלימותה, תחת רצפת המרתף.

המשיכו לחפור, הוציאו את כל העפר ממקוה הטבילה, עד שנתגלה האוצר התחתון, עם מי הגשמים אשר בו, ששמורים בו עדיין מאותה תקופה, כאשר רבותינו מילאו את האוצר הזה במי גשמים.

לקיים מה שנאמר (בראשית כג, יז) "ויקם שדה עפרון גוי לאברהם למקנה", "תקומה היתה לו", "ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו, ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם גוי, וימצאו שם באר מים חיים" (בראשית כו, יח-ט).

המקוה בנוי בצורה מהודרת ויופי חיצוני המושך את הלב, (בפרט לפי ערך התקופה ההיא ולפי ערך המצב הקשה בתקופת ימי המלחמה ברוסיה); מתאים להאמור באגרת אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש חי"ח אגרת ויתקפט): "שמעתי כ"פ מכ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע עד כמה הקפידו רבותינו נשיאנו, שיהיו השיפורים במדה הכי גדולה [ופשיטא שאין המדובר בשיפורים הנוגעים על פי דין, דמאי קמ"ל, כי אם הכוונה לשיפורים חיצוניים אלו שמושכים את לב [...]] דהאדם, ולא מכללא איתמר אלא בפירוש איתמר מכ"ק מו"ח אדמו"ר, שלזה נתכוונו".

*

בסופו של דבר, יש ללמוד על פרטי הדיוקים שבתיקון המקוה של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, על פי:

(א) הרשימה של הרב יעקב לנדא (דלקמן פרק הבא).

(ב) מכתביו ותשובות רבינו שנדפסו בשו"ת תורת שלום (ויועתק הנוגע לעניינינו – לקמן פרק הבא בשולי הגליון).

(ג) ציור ומדידות המקוה והאוצר שרשם אז הרב יעקב לנדא (דלקמן פרק ח ס"ב-ג).

(ד) ציור ומדידת המקוה והאוצר אחר שנתגלו ברוסטוב (דלקמן פרק ח ס"א).

ז. רשימת הוראות בניית המקוה ברוסטוב

^פ סקירה מפורטת על כך – ב"כפר חב"ד" גליון 812.

(א) מקוה על גבי מקוה

רצון קדשו של כ"ק אדמו"ר נבג"מ זי"ע הי' שיעשו מקוה על גבי מקוה, היינו:

שבתחתונה יהיו מי הגשמים, וממעל לרצפה תהי' המקוה ממים הרגילים, אשר בה יהיו טובלים (כ"ק נבג"מ הכריע לעשות את מקוה מי הגשמים למטה מחשש "נתן סאה ונטל סאה" לחוש לדעת הראב"ד^א, וכשהיא מלמטה רחוק הדבר שיתערבו, מצד שינוי מדת החום שבמים^ב).

(ב) נקבי ההשקה

ההשקה תהי' על ידי נקב שמחזיק טפח על טפח^ג, ובטעמו של דבר נאמר לי מפי קדשו: שעכשיו (דהיינו בזמן שהי' הדבור אלי על זה) אינו זוכר אבל הי' לו טעם בזה. שיהיו שני נקבים כאלה, אחד במקום אחד והשני בפנה אחרת. וזה פשוט מחשש אולי

^א נתבאר לעיל פרק ה.

^א נתבאר לעיל פרק ד ס"ב.

^ב היינו כי המים שבאוצר התחתון הם צוננים, והמים שבמקוה הטבילה הם בדרך כלל חמים יותר, ואין מתערבין כל כך.

ובאמת נראה מתשובות רבינו שלא היו שופכין מתחלה מים חמים למקוה כי אם היו מחממין את המים אחרי היותם בתוך המקוה, כדלקמן סעיף ז. אלא שמכל מקום רחוק הדבר שיתערבו המים העליונים בתחתונים, מהטעמים שנתבארו לעיל פרק ה ס"ב).

ועוד נתבאר לעיל שם, שזה מועיל רק לזמן קצר, אבל מזמן לזמן צריך להחליף המים שבאוצר התחתון במי גשמים חדשים, וכדלקמן (ס"ט): "תמיד רצוי שיהי' מחסן מי גשמים בכדי שיהיו מוכנים להחלפה".

וברשימותיו של הגר"י לנדא (נדפסו ב"שמועות וסיפורים" ח"א עמ' 337): "פעם בהיותי בהיכל קדשו נסבה השיחה בנוגע למקוה, אם כדאי להחליף כבר את המים באוצר, כי תמיד הי' עוד אוצר מתחת לאדמה בחצר (רעזערווי)".

ולא נתפרש זמן ההחלפה. אמנם מעת סיום בניית המקוה ברוסטוב (אלול תרע"ח), ועד להסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (ב' ניסן תר"פ) עברו רק שנה ומחצה, ובמשך הזמן הזה החליף את המים לפחות פעם אחת, ומסתבר שיותר מפעם אחת.

^ג ולא סגי בנקב כשפופרת הנוד, שהוא שיעור נקב השקה (כמבואר בטוש"ע סנ"ב). וכך כתב גם באגרת אל הגר"י לנדא (בהוראה איך לבנות המקוואות לפליטים, שו"ת תורת שלום סי' נח): "בהרצפה האמצעי יעשו נקב טפח על טפח (ואם כי זה השיעור הוא לבטל מתורת כלים, משא"כ לעירוב. ואין חילוק זה בין אם מצד ובין מלמטה, והראי' מעוקת המערה רפ"ו ובשו"ע סעי' נ"ט, מכל מקום נכון לעשות כנ"ל)".

והיינו כמבואר בשו"ע (שם): "עוקה שבתוך המקוה [הוא חפירה שתחת המקוה, ש"ך שם] ... אין מטבילין במים שבעוקה עד שיהי' מעורבין עם המקוה כשפופרת הנאד".

טעמים רבים נאמרו לבאר הידור זה, שיהי' הנקב שבין המקוה לבין אוצר התחתון טפח על טפח. ראה שבט הלוי (ח"ב סי' קד). מנחת יצחק (ח"ה סי' כג). ויחי יוסף (פ"ו מ"ז). מקוה מים (ע' סה-ו). וראה מ"ש בזה הגרמ"ש שי' אשכנזי (קובץ אהלי שם גליון 2 עמ' מו). והר"י שי' הורביץ (שם גליון ה עמ' קמא-ז). והר"י הכהן שי' הענדל (שם גליון ו עמ' קצו).

ולשיעור טפח על טפח, ראה לקמן פרק הבא סי"א שלמעשה נבנה הנקב 15X10 ס"מ. וראה לקמן סי"ד – מדת הטפח לענין מקוה.

יקרה פעם שיסתם אחד מהם ולא ירגישו בזה.

(ג) בלי נקב ליציאת המים

שום נקב בשביל יציאת המים לא יהי' לא בעליונה ולא בתחתונה. ומקום כניסת

²⁴ ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר זי"ע (חי"א אגרת ג'תשעט): "במ"ש אשר כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע רוצה שיהי' שני נקבים בתחתית המקוה שבין שתי המקוואות הנמצאות זו על גבי זו, הרי גם בעצמו מעורר ע"ד טעמים האפשרים. והפשוט ביותר, שאם מאיזה טעם יתמעט נקב אחד הנה השני יכשיר המקוואות. וכידוע אשר בענייני מקוה מהדרין ככל האפשרי".

²⁵ הטעם לזה, הוא כאמור כאן "בכדי שלא יהא חשש זחילה" – בשעה שהסתימה אינה טובה כל כך.

עוד טעם בזה (שלא יהי' שום נקב במקוה), ובהקדים:

תנן (מקוואות פ"ו מ"י): "האביק שבמרחץ, בזמן שהוא באמצע פוסל, מן הצד אינו פוסל מפני שהוא כמקוה סמוך למקוה, דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים אם מקבלת האמבטי רביעית עד שלא יגיעו לאביק כשר ואם לאו פסול. רבי אלעזר ב"ר צדוק אומר אם מקבל האביק כל שהוא פסול".

ופירש ר"ש: "אביק הוא לשון חקק ... והאי אביק כלי מתכות הוא ומשוקע באמבטי ויש בו נקב, דכשנמאסים מי האמבטי מחמת טבילות פותחין הנקב שבאביק ויוצאין המים שבאמבטי וממשיכין לו מים אחרים נקיים וסותמין הנקב שלא יצאו המים, ובזמן שהוא באמצע פסל לפי שכל המים גרורין על גביו ... מפני שהם גרורים על גבי כלים, ואם הוא מן הצד לא פסל דאין המים גרורין על גביו, ואין כאן שאוב אלא מה שבתוכו, ושאר המים הוו להו כמקוה כשר סמוך לשאוב. ורבנן סברי דאם מקבלת האמבטי רביעית מים כשרים קודם שיגיעו לאביק כאילו מקבלת מ' סאה דמי, משום דרביעית שיעור מקוה הוא מדאורייתא למחטין ... רבי אלעזר ב"ר צדוק סבר דכיון דמקבל האביק כל שהוא [פוסל], כלומר בכל ענין שיהיה בין באמצע בין מן הצד בין מקבלת האמבטי רביעית קודם שיגיעו לאביק בין אינה מקבלת ... והלכה כחכמים". הרי שעכ"פ אם הנקב הוא למטה בתחתית המקוה, "שכל המים גרורין על גביו" הוא פסול לדברי הכל.

ולענין סתימה של עץ, שיטת הרמב"ם (הל' כלים פ"א ה"י): "כלי עץ ... מקבליהן ... מקבלין טומאה מדברי תורה, אבל פשוטיהן ... אינן מקבלין טומאה אלא מדברי סופרים". הרי שעכ"פ סתימת העץ מקבלת טומאה מדברי סופרים, ויש מקום להחמיר גם בזה שלא יהיו "שכל המים גרורין על גביו" (ראה ש"ך סקע"ו בענין הווייתו על ידי פשוטי כלי עץ שמטמא מדרבנן).

בזה דן כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשו"ת תורת שלום (סי' סה), ומסיק: "ובכל תפוצות ישראל נהגו לסתום במגופת עץ, וכדומה שלא נמצא בשום מקום השקו"ט בזה משום פשוטי כלי עץ לדעת הרמב"ם ז"ל ... ונעשה כמו שעושים מעולם בכל ערי ישראל, במגופה של עץ".

אמנם שם דן באוצר מי הגשמים, שבזה נתבאר לקמן (סי' ב) שיש לעשות סתימה של עץ, ואין לחשוש שסתימה זו גורמת שהמים שבאוצר יהי' עליהם תורת מים שאובים. משא"כ כאן שסתימה זו מחזקת את המים בעת הטבילה במקוה זו, שהוא חמור יותר (כדלעיל הערה כד), יש מקום להחמיר בזה.

ואף שנתבאר בשו"ת צמח צדק (סי' קעא): "אם לומר כיון שהמים גרורים ומוחזקים מחמת הברזא גרע טפי, דאולי הברזא של עץ חשוב קצת כלי, ואם כן כשהמים גרורים על גבי כלי יש לומר דפסול, כדתנן ספ"ו דמקוואות מ"י גבי האביק שבמרחץ כו'. אך זה אינו, דממקומו הוא מוכרע, דדוקא כשהאביק מקבל כל שהוא פסול ואם לאו כשר, וחכמים ורבי מאיר מקילי טפי מרבי אלעזר ב"ר צדוק, ואם באביק של מתכת אמרו כן כל שכן בברזא של עץ שפשוטי כלי אינו כלי כלל ... בנידון דידן שהוא פשוטי כלי עץ שנעשה לשמש עם הקרקע".

והיינו שמדברי רבי אלעזר ב"ר צדוק, שהאביק אינו פוסל אלא "אם מקבל האביק כל שהוא", למדים גם לדברי חכמים ורבי מאיר, שגם הם אינם פוסלים אלא כשהאביק מקבל כל שהוא. והיינו אפילו באביק של מתכת, ומכל שכן בסתימה של עץ. ואם כן מובן שאין לחשוש בסתימת עץ לדין אביק. ומיירי בשו"ת צמח צדק שם אף לענין הטבילה בתיבה זו שסותמים הנקב שבו בסתימת עץ.

ובפרט כאן שנעשה לשמש עם הקרקע, ונתבאר בתוספתא (כלים ב"ק פ"ה ה"ו): "דכין של אולירין אף על פי שעשה לו פטפטין טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע".

מי הגשמים יהי' על ידי נקב בעליונה למעלה ממדת המים^{צו}, בכדי שלא יהא חשש

אמנם מכל מקום יש מקום לומר שרבינו חשש גם בזה לכתחלה, שלא לעשות נקב וסתימה במקוה שטובלים בו, משני טעמים אלו, כמבואר באגרות-קודש אדמו"ר זי"ע (חכ"ב אגרת ח'שמח): "הנפקא מינה בין מקוה ששואבין המים ממעל, או שיש נקב ברצפת המקוה, גדול מאד כמובן: **חשש זחילה** (בפרט לדעת האומרים שאיסור זחילה הוא מן התורה) אפילו באם הסתימה אין בה כל פקפוק, וביחוד כשסתימה היא בדבר **שקבל טומאה**".

וכן נרמזו שני טעמים אלו שם (ח"כ אגרת ז'תרצד): "מוכרח שהרקת המקוה תהי' מלמעלה, ולא מלמטה, מפני **חשש זחילין**, אפילו באם הסתימה דלמטה בדבר שלא **מקבל טומאה**".

וכן נתבאר שם (ח"א אגרת ג' תקסח): "נהגו בכל מקום שידי מגעת – היינו שלא יהי' בכלל חור בהרצפה, ויוציאו המים על ידי פומפ" [=משאבה], וכדלקמן סעיף י.

וראה לקמן פרק יב מ"ש בזה הגי"ר משה לנדא.

^{צו} היינו שמי הגשמים ומי העיר שבאים למקוה העליונה על ידי המשכה (כדלקמן ס"ז), יכולים ליכנס לתוך המקוה על ידי נקב בכתליו, אלא שהנקב הזה יהי' גבוה יותר ממדת ממדת המים שבו. וראה מה שדן בזה הרב אליהו לנדא לקמן פרק יב.

זחילה, ודרך העליונה יכנסו לתחתונה.

^{צז} ומטעם זה גם כתב בשו"ת תורת שלום (סי' נח): "בתחתית המקוה צריכים לעשות רצפה מצעמענט, בכדי שבמשך הזמן לא יהי זחילה מתחת להדפנות. גם שיהי נוח לנקות בעת מן העתים כשינקו את התחתון".

והיינו שמערבים בצמנט חומר שמחזק את הצמנט שהמים לא יזחלו דרכו (ראה מקוה כהלכה ע' קנג).

וראה לקמן פרק יב בדברי הרב אשכנזי (סי' י), שמטעם זה כדאי לצקת את המקוה העליונה והתחתונה יחד, דכשאינם יוצקים ביחד יש חשש זחילה בהחיבור ביניהם; אלא שכותל בור התחתון עבה יותר, שעליו בונים את הרצפה שבין המקוה לבור התחתון (ראה מקוה כהלכה ע' קכד).

ועוד כתב בשו"ת תורת שלום (סי' סז): "והי' טוב שיתמלא הבאסיין והמקוה, למען לידע אם מחזיקים את המים, והעיקר נוגע בהמקוה עס זאל ניט רינען [=שלא יזחלו] ח"ו ... בכל אופן טוב למלאות תחלה המקוה, לראות אם לא יחסר המים". והיינו שממלאים המקוה ועושים סימן על כותל המקוה בגובה המים, וסוגרים את המקוה למשך יום, ואז רואים אם נפחתו המים או שהם נשארו בגובה המדויק שהי' אתמול.

ובנקב עם סתימה אין סומכים על בדיקה זו, כי שמא במשך הזמן תתקלקל הסתימה, ויתחילו המים לזחול מהמקוה לחוץ. וכן ברצפה של עץ אין סומכים על בדיקה זו, כי שמא במשך הזמן יתקלקל העץ, ויתחילו המים לזחול מהמקוה לארץ. וכן נתבאר בכמה מהפוסקים האחרונים (נלקטו ב"מקוה מים" ח"ג ע' קלה-ו).

*

ובאמת גם אם יש זחילה קטנה כזו אין המקוה נפסלת מעיקר הדין לכמה פוסקים, כמבואר בשו"ע (סי' רא סנ"א): "ניקב המקוה ומימיו נוטפים מעט מעט או נבלעים בקרקע מעט מעט, כשר, לפי שאין זחילתן ניכרת".

ומקורו בשער המים להרשב"א (שער ב): "נפרץ המקוה ומימיו יוצאים ונעשו זוחלין פסול ואין טובלין בו, לפי שנעשו כל המים זוחלין. ויראה לי שאף על פי שניקב המקוה ומימיו נוטפין מעט מעט או נבלעין בקרקע מעט מעט כשר, לפי שאין זחילתן ניכרת. ואם אי אתה אומר כן אין לך מקוה מים כשר שהקרקע מתחלחל ובולע מעט מעט".

אבל בביאור הגר"א (שם): "דברי המחבר תמוהין, דהרשב"א כתב לשיטתו דסבירא ליה כפירוש הר"ש, אבל לפי מה שכתבתי בסעיף הקודם דאין נפסל אלא אם כן לא ישאר מ' סאה, ואז אף בכהאי גוונא פסול".

ובשו"ת צמח צדק (יו"ד סי' קסד ס"ט): "מה שהשיג הגר"א ס"ק צ"ז על השו"ע סעיף נ"א, וכתב דדברי המחבר בשו"ע שם תמוהין, דבלא ישארו מ' סאה אף בניקב פסול, נהפוך הוא דדבריו תמוהין, דכיון שעל ידי נקב לא חשוב זוחלין כלל מה איכפת לן שאחר כך יטוף מעט מעט עד שלא ישארו בו מ' סאה, דכיון שעכשיו יש בו מ' סאה ויותר, והרי הוא מקוה כשר, וזחילה אין כאן, מהיכי תימא יפסול. וכ"מ מהרא"י שהביא הרשב"א ... שנבלעין המים מעט מעט, אם כן אם במקוה רק מ' סאה מכוונות, הרי אחר כך כשיבלעו המים מעט יחסר ממ' סאה, ואפילו הכי כל שיש בו עכשיו מ' סאה כשר, כיון דאין זה זחילה".

אמנם רבים מהפוסקים האחרונים חששו לדברי הגר"א (נלקטו ב"מקוה מים" ח"ב ע' ל-לא. ח"ג ע' קלב). וגם בדעת הרשב"א והשו"ע יש כמה פירושים בפוסקים האחרונים (נלקטו ונתבארו ב"מקוה מים" ח"ב ע' כא-ט. ח"ג ע' קלא). לכן מחמיר רבינו בזה גם בזחילה מועטת שאינה ניכרת, על ידי קלקול העץ שבסתימה.

אמנם אם: א) הזחילה אינה ניכרת, ב) וגם ישארו במקוה מ' סאה, בזה יוכשר לדברי הכל, כמובא לעיל מהגר"א, וכדלעיל הערה כח. וכן נתבאר בדברי כמה פוסקים (נלקטו ב"מקוה מים" ח"ב ע' לו).

^{צח} והיינו כאמור בסעיף הבא: "ואת השיש הזה [=שבין המקוה העליונה לבין הבור התחתון] יסירו לגמרי בזמן מילוי מי הגשמים לתחתונה דרך עליונה".

וכך כותב בשו"ת תורת שלום (סי' ס): "החפירה של המקוה צריכים לעשות בעומק יותר מחבפירה של הבאסיין [מאגר המים שבחצר], וטוב שהמי גשמים יגיעו במקוה למעלה על גבי הרצפה, כאשר דברתי עם הר"ן יחי', ולזה דרוש שיהי החפירה בעומק יותר".

והיינו שמאגר מי הגשמים שבחצר יהי' גבוה יותר מהמקוה העליונה שבפנים, שכשיפתחו את הסתימה שבתחתית המאגר, ימשכו המים ממנו אל מקוה הטבילה העליונה, ודרכה יכנסו מי הגשמים לתוך הבור שתחת המקוה; כי אם יכנסו מי הגשמים ישיר לבור

(ד) החלפת המים בבור התחתון

ברצפה אשר בין שניהם^{צט} יהי' שיש כמדת אדם בערך אמה על אמה^ק, בכדי שאפשר יהי' להכנס דרך שם לתחתונה לנגב אותם בזמן שיצטרכו להחליף את מי הגשמים^{קא}, ואת השיש הזה יסירו לגמרי בזמן מילוי מי הגשמים לתחתונה דרך עליונה. ושהמים יעלו על גדות הרצפה^{קב} (על זה דנתי אז בפני כ"ק, ובזכרוני נשאר שכל"ק רבינו הסכים

התחתון, דרך נקב שבכותל, יהיו גם בזה החששות הנ"ל.

ובתחלה היתה סברא לבנות את המקוה בקומה ראשונה של הבית, שאז לא הי' אפשר לסדר כל זאת. ואחר כך הוחלט לבנותה במרתף הבית, כנזכר שם (סי' סג): "המצאת ווידרין לעשות המקוה בהמרתף טובה וישרה היא".

ועד"ז נתבאר באגרות קודש אדמו"ר זי"ע (חכ"ב אגרת ח'רפא): "בכלל נכון מכו"כ טעמים שתהי' המקוה בקרקע ולא בקומה שני, ולכאורה גם מצד האדריכל צריך להיות הרצון לזה, וגם הוצאות הבני' תהיינה קטנות יותר".

^{צט} בשו"ת תורת שלום (סי' סג): "שהרצפה שבין התחתונה והעליונה יעשה מצעמענט ביטאן".

^ק למעשה הוא קצת פחות מאמה על אמה, כדלקמן פרק הבא ס"א (40X30 ס"מ) וס"ג (עשוי פתח מהמקוה עליונה לתחתונה, בערך רוחב חצי אמה, ובכלל בכדי שיוכל אדם לכנוס דרך שם, וסתום באבן שיש).

^{קא} כדלעיל פרק ה ס"ב, שמזמן לזמן צריך להחליף את המים שבבור התחתון במי גשמים חדשים, ואז צריך לרוקן את בור התחתון ולנגב אותו, כדי להיות בטוח שלא נשארו בו ג' לוגים מים שאובים, שאם ישארו בו ג' לוגים שאובים ישאר המקוה בפיסולו גם אחר שימשיכו בו מ' סאה מי גשמים, כמבואר בשו"ע (סי' רא סכ"ב): "היה המקוה חסר שלשה לוגין ונפלו לו שלשה לוגין מים שאובים לעולם הוא בפיסולו". ובש"ך שם (ס"ק נז) מביא מהאגודה (מקוואות סכ"ה): "אם לא שהוציאו כל המים וינגבו המקוה בסדינים".

וכדי שיהי' אפשר לנגב את הבור התחתון, צריך שיהי' השיש שבינם אמה על אמה כמדת אדם, שיוכל האדם להכנס דרכו לבור התחתון, כדי לנגבו.

*

במקוה שברוסטוב נבנה הפתח הזה והשיש ונקב ההשקה שבאמצעו – בפינת רצפת המקוה. אמנם כדי שהשיש והנקב שבו לא יפריעו לעמידה על גבי רצפת המקוה, יש הבונים את מדרגות המקוה באופן שישאר חלל תחתיהם, ושם בונים את הפתח אמה על אמה והשיש ונקב ההשקה שבאמצעו, כך שאינם מפריעים לעמידה על גבי רצפת המקוה. וכן הוא בתיקוני המקוה של רבינו הזקן (לעיל פרק ב ס"ג והערה כג): "נקב בקצה השוליים (שיהיה תחת השליבות)".

ומטעם זה יש מתקינים גם את צנורות חימום מי המקוה תחת המדרגות (ראה מקוה כהלכה ע' רא)

^{קב} והיינו שכל פעם שמחליפים את מי הגשמים שבבור התחתון, יעלו מי הגשמים על גדות הרצפה שבין הבור התחתון למקוה העליון. ואחר כך ימלאו את המקוה העליון במי העיר.

ונתבארו בזה שני טעמים:

(א) באגרות-קודש (ח"ג אגרת תקנב): "אולי אפשר לומר הטעם, כדי שלא יתקבצו ג' לוגים מים הבאים ממפעל העירוני במקום נמוך שבמקוה העליונה טרם שישיקו המים".

(ב) שם (אגרת תקפה): "מה שכתבתי לו הטעם לפענ"ד בהוראת כ"ק אדנ"ע, שהמים דמקוה התחתונה יכסו רצפת מקוה העליונה טרם יזרמו לשם מים שאובים – נמוקי פשוט – כי אז תהי' נתינת מים שאובים במקוה כשרה, מה שאין כן כשיכנסו מקודם מים שאובים יוכשרו רק על ידי השקה, וק"ל".

ועד"ז נתבאר שם (ח"יז אגרת ו'תסב): "מה שכתב שעשו עוד אוצר מן הצד כדי שתהי' זריעה – הנה עפ"י האופן דכ"ק אדמו"ר נ"ע שהיא מקוה על גבי האוצר, והוא רצה שיעלו מי התחתונה על גבי רצפת העליונה (ע"פ הרי"ל שי' לנדא), הנה הרי זו זריעה באופן

לדברי, אבל כפי הרשום אצלי שבכל זאת למעשה נשאר כמו קודם, שהיו ממלאים עד שמי הגשמים היו עולים על הרצפה). בשיש הזה באמצעו הי' נקב ההשקה.

ה) שיעור המים בבור התחתון
שעור המים בתחתונה הי' כפול, מחשש אולי פעם יחסרון משעור על ידי רפש עפר

היותר מועיל, שאין צריך השקה כלל לכל הדיעות, כמובן".

והתועלת בזה היא כמבואר לעיל (פרק ד ס"ד), שיש פוסקים הפוסלים נתן סאה ונטל סאה בהשקה, ומכשירים נתן סאה ונטל סאה בזריעה.

*

אמנם תמה על זה באגרות-קודש שם (אגרת תקנב): "ובכל אופן כשירצו לנקות מקוה העליונה בלא התחתונה, איך יתנהגו?". והיינו שכשמנקים את המקוה העליונה (ואין מחליפים את מי הגשמים שבבור התחתון) מוציאים את כל המים שבו, ולא ישארו מי הגשמים עולים על גדות הרצפה של המקוה העליונה.

ואולי היו ממלאים אז מעט ממי הגשמים שבמאגר המים שבחצר, ש"תמיד רצוי שיהי' מחסן מי גשמים בכדי שיהיו מוכנים להחלפה", כדלקמן סעיף ט.

ובאגרת נוספת (ח"י אגרת ו'תסב) מצא עצה גם לזה: "גם אם לא יעלו על הרצפה, יש לסדר שהשאובים יפלו ישר בנקב ההולך לאוצר התחתון, דהיינו זריעה".

וראה מ"ש בזה הר"י שי' הורביץ, בקובץ אהלי שם גליון 5 עמ' קלט-קמא. ומה שדנו בזה לקמן פרק יב, הרב פטוונער והרב אשכנזי.

^ק כאמור לעיל (סעיף ב): "שיהיו שני נקבים כאלה, אחד במקום אחד והשני בפנה אחרת". ועל זה כותב כאן, שאחד מהנקבים יהי' בתוך השיש. אפשר שהוא מטעמי נוחות, ואפשר שיש בזה גם דיוק בהידור המקוה.

יש מי שרצה לבאר הטעם (אהלי שם גליון ה עמ' קמב-ג), כדי שאף אם ישחק השיש ויהי' בו בית קיבול קצת, על ידי נקב זה לא יהי' כלי המקבל טומאה. אמנם גם בכלי ממש שבתוך המקוה מועלת הטבילה, שהרי מטבילין כלי בתוך כלי (סי' רא ס"ט), ורק זאת שלכמה דיעות יש בזה גזירת מרחצאות (סי' קצח סל"א), דהיינו שמא יטבלו בכלי שאינו בתוך המקוה. וגם הסוברים גזירה זו היינו דוקא בכלי עץ ולא בכלי חרס (שם, וראה ח"י צמח צדק קעח, ג-ד), ועאכ"כ שלא בכלי אבן.

טעם נוסף לזה – ראה לקמן פרק יב מ"ש הגרמ"ש אשכנזי.

וכדי שהנקב שברצפה לא יפריע לעמידה על גבי רצפת המקוה, יש העושים את שני הנקבים בשיש הזה, אשר אותו מעמידים בחלל שתחת המדרגות (כדלעיל הערה קא), כך שאין השיש ושני הנקבים מפריעים לעמידה שעל גבי רצפת המקוה (אבל ראה מ"ש הגרמ"ש אשכנזי – לקמן שם).

^ק עתה שנתגלה המקוה שבנה ברוסטוב, ומדדו את מדותיו של הבור התחתון: ארכו 142 ס"מ, רחבו 108 ס"מ וגובהו לערך 93 ס"מ. בס"ה לערך: 1,426 ליטר.

וראה בדברי הרב אליהו לנדא (לקמן פרק יב), שהעתיק מדברי אביו שרשם אז, שלפועל היו בבור התחתון 16,128 ווערשאק מעוקבים, שהם לערך 1,417 ליטר.

והנה שיעור המקוה נתבאר לקמן (סי"ד): 726 ליטר; שלפי זה יהי' שיעור הכפול 1452 ליטר.

ולקמן הערה קלב נתבאר שהשיעור הנכון לפי חשבון זה הוא 723 ליטר; שלפי זה יהי' שיעור הכפול 1446 ליטר.

היינו שלמעשה הי' בבור התחתון קצת פחות מכפול.

שמצטבר למטהקה, וכשיהי' שיעור כפול ישאר שיעור אחד ודאי.

(ו) אורך מקוה הטבילה

אורך המקוה יהי' לא פחות מל"ב וויערשאק (היינו 1.424 ק"מ מטר), בכדי לאפשר טבילה במתיחת כל הגוף^ק, בשים את הראש על השליבה התחתונה^{קט}. כי כ"ק האדמו"ר בע"ל] הצ"צ אמר לרבנית^ק, אם כ"ק רבנו נבג"מ, כי ככה עיקר הטבילה^{קיא}.

^ק וגם החשש שיתערבו קצת מי הגשמים שבבור התחתון עם המים השאובים שבמקוה, וכשיחליפו המים שבמקוה ישארו בבור התחתון פחות משיעור מ' סאה, כדלעיל (פרק ה ס"ב).

^{קו} אלא שעדיין יש חשש שברבות הימים ישארו בבור התחתון פחות משיעור מ' סאה, ולכן הנהיג להחליף מזמן לזמן גם את מי הגשמים שבבור התחתון, כדלעיל שם.

^{קי} היינו מלבד המדרגות, כדלעיל בתיקון המקוה של רבינו הזקן (פרק ב ס"ב), אשר אורך המקוה הוא 14 טפחים, מלבד השליבות. ונתבאר לעיל (הערה טז) שהכוונה היא לשיעור טפח שלפני חזרה, שהיא לערך 10 ס"מ, ושיעור 14 טפחים הם לערך 140 ס"מ (כדלקמן פרק י).

ועתה שנתגלה המקוה שבנה ברוסטוב, מדדו את ארכו: 1.42 – מלבד המדרגות. רוחב המדרגה – 24 ס"מ. וביחד – 1.66 מטר.

^{קיח} גם "אם היא ארוכה" (בגובה 1.66 מטר לערך), וכדלעיל (פרק ב ס"ב והערה טז).

^{קט} כמבואר בתיקון המקוה של רבינו הזקן (לעיל פרק ב ס"ב): "וראשה יהיה על השליבה התחתונה, רק שלא יהיה שיעור חוץ למים".

והעיר ע"ז כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות קודש ח"ג אגרת תקנב): "לכאורה דבר קשה הוא, כי המים מגביהים, וצריך להתאחז באיזה דבר, – ולהעיר מ"תיקון המקוה" לאדמו"ר הזקן: ובידי' תאחוזו כו' – ובמילא נעשו קמטים. וחומרנו נעשה קולו".

והיינו כאמור בתיקון המקוה של רבינו הזקן: "דהיינו שתדחוק רגליה בדופן הקצר של התיבה סמוך לשולים, ובידיה תאחוז בשליבה הסמוכה לדופן הקצר שכנגדו".

ועיקר השאלה בזה – מהקמטים שנעשו בגופה על ידי שאוחזות בידיה כו', ולא מטעם חשש חציצה כאשר אוחזות בידיה, וכן מה שאוחזות ברגליה בדופן השני.

והטעם בזה, שהרי שנינו במשנה מקוואות (פ"ז מ"ז): "מפני שהמים מקדמין". ושם (ספ"ח): "ואם הדיח את ידו במים טהורים". ובשו"ע (סי' קצח סכ"ח): "שמשקה טופח שעל ידיה חבור למי המקוה".

^{קי} הרבנית רבקה, כלת אדמו"ר ה"צמח צדק" ואמו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

^{קיא} והיינו כאשר המים שבמקוה הם נמוכים מדאי, כמבואר בתיקון המקוה של רבינו הזקן (לעיל פרק ב ס"א): "שגובה המים במקוה צריך להיות כחצי אמה ממעל לטיבורה, בכדי שלא יהיו קמטים בבטנה כאשר תשוח ראשה ביותר אם היא טובלת מעומד. ולפי שקשה הדבר מאד להטיל מים חמין הרבה כל כך למקוה, לכן ההכרח הוא שתטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים כעין דג לאורך התיבה".

וכן הוא גם במקוה שבנה ברוסטוב, שגובה הכתלים הם 140 ס"מ, אבל גובה המים שבמקוה היו הרבה פחות מזה (ראה לקמן פרק יב, בדברי הרב ירוסלבסקי והרב אליהו לנדא), ולכן הצריך אשר הטבילה תהי' רק בשכיבה כדג". ולכן הי' "ככה עיקר הטבילה", "במתיחת כל הגוף" לאורך המקוה.

וכל זה הוא בזמניהם שהי' "קשה הדבר מאד להטיל מים חמין הרבה כל כך למקוה" עד לגובה "כחצי אמה ממעל לטיבורה" של האשה. אמנם בזמנינו רגיל יותר למלאת את המקוה מים חמים בגובה הנ"ל (ראה אגרות משה יו"ד ח"א סי' קו. מקוה מים ח"ג ע' סא). ולכאורה אין הכרח לפי זה "שתטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים כעין דג", כמובא לעיל מתיקון המקוה של רבינו הזקן (ראה לקמן פרק יב מה שכתב הרב ירוסלבסקי).

אמנם נתבאר בשו"ת תורת שלום (סי' עב): "אצלנו הנהיג רבינו בעל השו"ע נ"ע טבילה כדג, אם כי המקוה עמוק, כי כבד הדבר שיהי'

ז) מילוי המים על ידי המשכה

המים הכשרים באו על ידי המשכה^ק על גבי דבר הראוי לבלוע^ק, אולם גם העליונים שבאו ממפעל המים העירוני נכנסו למקוה העליונה דרך המשכה בתוך הקירקיד.

השיעור הנ"ל לכולם, ועתה בשערות הארוכות החשש ביותר^ר (ראה לעיל הערה טו).

יוצא אם כן לכאורה שאין הכרח למלאת את המקוה עד לגובה "כחצי אמה ממעל לטיבורה". אמנם כתבו כמה פוסקים (נלקטו במקוה מים ח"ג ע' סג) שאין לטבול כדג במים נמוכים אלא בשעת הדחק, ולכתחלה יהי גובה המים "כחצי אמה ממעל לטיבורה".

והנה גובה חצי אמה ממעל לטיבורה הוא לערך 120 ס"מ לבינוניות, 115 ס"מ לקצרי הקומה, ו-130 ס"מ לגבוהי הקומה (ראה לעיל הערה ט. מקוה כהלכה ע' נה).

ועל פי כל הנ"ל נראה שלכתחלה יהי מקום הטבילה:

(א) באורך לפחות 170 ס"מ (שגם גבוהי הקומה יוכלו לטבול בו כדג במתיחת גופה).

(ב) גובה המים 130 ס"מ (שגם גבוהי הקומה יוכלו לטבול בו בעמידה).

(ג) גובה כתלי המקוה לפחות 140 ס"מ (כדי שגם בעת טבילת האשה בו לא יעלו המים ויזחלו מחוץ למקוה. ראה מקוה כהלכה ע' נב וע' סד).

(ד) רוחב מקום הטבילה יהי לפחות 60 ס"מ (שלא תצטרך האשה לדחוק עצמה בעת הטבילה).

ויתירה מזו: נתבאר באגרות קודש אדמו"ר זי"ע (ח"ג אגרת תקמ): "כשבאה אשה קצרת קומה לטבול מוציאים חלק ממי המקוה כמובן רק מהיתר על שיעור מרווח".

וכדי שיהי גובה המים מתאים הן לקצרי הקומה והן לגבוהי הקומה, יש הבונים את המדרגה התחתונה רחבה עד סוף אורך המקוה, שהיא גבוהה מרצפת המקוה 15 ס"מ (ראה לקמן ריש פרק יג – צורת מקוה כזו). והיינו:

(א) גובה המים מרצפת המקוה – 130 ס"מ (כנ"ל).

(ב) גבהם מהמדרגה התחתונה הרחבה – 115 ס"מ (ראה מקוה מים ח"ג ע' סו-ח. מקוה כהלכה ע' קנו-ז).

(ג) רוחב המדרגה התחתונה – לפחות 35 ס"מ (שהוא מעט יותר מד' טפחים, כמבואר בשו"ע סי' קצח סל"א: "ותהיה המדרגה רחבה ארבעה, מקום הנחת הרגל, כדי שיהא בה שיעור מקום לבל תפחד ליפול ממנה").

והנה יתבאר לקמן (סעיף יד והערה קלב) ששיעור מ' סאה מים במקוה יהי 726 (או 723) ליטר. אבל באופן זה הרי יהיו במקוה זו מינימום של 2000 ליטר מים.

^קיב מטעם שיתבאר בסעיף הבא.

^קיג כמבואר ברמ"א (סי' רא סמ"ו): "ויש אומרים דאין המשכה מועלת אלא דוקא על גבי קרקע הראוי לבלוע בה". והיינו על גבי קרקע עשוי ממלט (צמנט) הראוי לבלוע (כדלקמן סי' וסי"ג).

וראה גם אגרות קודש אדמו"ר זי"ע (ח"ז אגרת ב"כ): "מה שכתב שבמקום שרוצים להמשיך – המי גשמים – שצריך להיות בקרקע הראוי לבלוע, אם מותר לעשות זה ממלט (צעמענט). הנה כבר הובא בדרכי תשובה למקואות סימן ר"א ס"ק ר"ו בשם שו"ת אמרי יושר "דפשיטא דעל ידי צעמענט כשרה ההמשכה" (ועצ"ע ובירור אם לא נשתנה המלט מאז)".

ונוהגים עתה לעשותו בצמנט רך ש10% שבו הוא מלט ו90% חול (ראה מקוה כהלכה ע' פא).

ותהי ההמשכה באורך ג' טפחים, כמבואר בשו"ע (סי' רא סמ"ה): "שיעור המשכה זו אין פחות מג' טפחים".

^קיד שכאשר מי העיר יכנסו למקוה דרך המשכה, תוכשר המקוה מעיקר הדין, אפילו אם לא היו בה מ' סאה מי גשמים, כמבואר בשו"ע (סי' רא סמ"ד): "מקוה שיש בו עשרים סאה ומשהו מים כשרים, והיה ממלא ושואב חוץ למקוה והמים נמשכים ויורדים למקוה ... הרי הוא כשר ... שהשואבה שהמשיכה, כשרה אם היה שם רוב מ' סאה מן הכשר".

וגם אפשר שלא יהי בזה חשש נתן סאה ונטל סאה אפילו לדעת הראב"ד (ראה לקמן פרק יב מה שהביא הרב ירוסלבסקי).

וראה לקמן פרק יב מה שהביא הגרמ"ש אשכנזי, להזהר שאחר המשכה זו, בהכנס המים למקוה, לא יגעו ברדיטורס וכיו"ב,

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

עא

(ח) תעלה בין המחסן למקוה

פתיחת הברזאקטו בשביל כניסת מי הגשמים לא תהי' במקוה, כי אם במרחק מה מהמקוה, בכדי שלא יבאו ישר מכח אדם, אלא אחר פתיחת הברזא במרחק מה מהמקוה יזרמו לצנור הראוי לבלועקטו והיינו דרך המשכהקטו. גם בקיר המקוה העליונה הי' ברזא, למעלה ממדת המים וכו"ל, אבל אותו היו פותחין טרם שפתחו את הברזא השני'

דבעינן הווייתו על ידי טהרה; והרי הרדיטור הוא כלי מתכת שחקק ולבסוף קבע.

*

ומטעם זה הוצרך רבינו לסדר, שחימום מי המקוה יהיו אחרי כניסת מי העיר לתוך המקוה, וכפי שהורה לעוסקים בבניית המקוה (שו"ת תורת שלום סי' ס): "ובדבר לחמם את המקוה, כאשר היא אצל דופן התנור הגדול (אמאסיסווקי [=תנור מסיבי, רוסי]), אפשר יכולים לעשות שתתחמם מן התנור על ידי טרובין [=צינורות מים רותחים מהתנור, שיעברו במקוה ויחממו את המים], או אפשר יכולים לחממה על ידי פארע מהבאק מים רותחים [אדים מדוד החימום] שיהי' מהפליטא"

ועוד שם (סי' סב): "ולהחם המקוה הי' טוב שיהי' על ידי פאראויק [מיחם של אדים] קטן, כאשר הציע לי וידרין.

וראה גם לקמן פרק הבא סי'ב, אודות מקום "צנור הקטור" לחמם מי המקוה, ומקום עמידת "מיחם האדים". ולקמן פרק יב בדברי של הרב אליהו לנדא בזה.

קטו של מאגר מי הגשמים, שנבנה בחצר, אשר לשם היו יורדים מי הגשמים מהגג, ומשם היו יורדים מי הגשמים מהאוצר אל המקוה – על ידי פתיחת הברזא שבשולי האוצר.

קטז היינו תעלה שתחת הקרקע, בין מאגר מי הגשמים שבחצר ובין המקוה שבמרתף הבית, והיא עשויה מצמנט רך הראוי לבלוע.

קיו והטעם לזה ביאר בארוכה בתשובתו (שו"ת תורת שלום סי' סו): "מי גשמים הנקוים דרך צנורות הגגות לבנין אבנים שבתוך הקרקע הנק' באסיין, וממנו הולכים דרך סילון של חרס למקוה, וכשמתמלא המקוה סותמים צנור הבאסיין במגופה, וכשרוצים להחליף מי המקוה, אחרי שמנקים אותו היטיב, מסירים המגופה ונכנס בו מהמים הנקוים בהבאסיין. אם יש בזה חשש כח אדם בהסרת המגופה".

ואחרי שמאריך ומבאר שיטות הפוסקים בזה, מסיים: "ומעתה נבוא לנידון דידן בהמגופה שבהבאסיין, אם הסרת המגופה פוסל משום תפיסת ידי אדם. ולכאורה אין בזה תפיסת ידי אדם כי הוא רק הסרת המונע בלבד שהרי אין זה שמביא את המים רק מסיר מניעת המים ועל ידי זה המים באים ממילא ... אך בנטילת ידיים לסעודה שצריכים כח גברא וכו' יוסי בספ"ג ידידים, וכתב רבינו נ"ע בשו"ע או"ח סי' קנ"ט סעי' י"ח דהסרת דבר המונע שפיכת המים כאילו שפך המים בידיו, ועל כן מועיל הסרת הברזא לכח גברא. הרי דזה שמסיר את הסתימה הרי זה כאלו מביא את המים, ואם כן הסרת המגופה הרי זה תפיסת ידי אדם ... הרי גבי נטילת ידיים כתב הטור, וכן הוא בשו"ע סי"ט, דצריך להחזירה ולהסירה בכל שפיכה ושפיכה, דרך שפיכה הראשונה היא שבאה מכחו, אבל אם לא סתם בהברזא והלכו המים אין זה כח האדם, ועל כן צריך לסתום ולפתוח בכל שפיכה ושפיכה. ומהתם נלמד להכא דרך בשפיכה הראשונה שייך תפיסת ידי אדם ... ואם נאמר שזהו תפיסת ידי אדם, צריכים המשכה ... ומכל מקום נראה לי לעשות סתימת המגופה בהבאסיין [=מאגר המים שבחצר] בכדי שביאמו המים למקוה דרך המשכה".

וכן כותב שם (סי' סב): "אך זאת אצלי לעיכובא, שמהבאסיין להמקוה יהי' המשכת המים כשיעור המשכה על גבי דבר הבולע את המים, בכדי להכשיר החשש מפתיחת הסתימה של הבאסיין בידי אדם".

וכיון שבעת פתיחת נקב המאגר, באים המים שבו בזרם חזק, לכן צריך לדייק, ששיעור ג' טפחים של ההמשכה יתחיל – ממקום הפסקת הזרם הזה (ראה מקוה כהלכה ע' קמט).

ליקוט שיטות הפוסקים בזה, אם הסרת הברזא נק' הווייתו על ידי תפיסת ידי אדם, ואם מועילה המשכה בתפיסת ידי אדם, ראה "מקוה מים" עמ' ל-לב.

הרחוקה מהמקוה^{ק"י}, בכדי שלא יהיו כח אדם וכו"ל.

(ט) מחסן מי הגשמים

תמיד רצוי שיהי' מחסן מי גשמים בכדי שיהיו מוכנים להחלפה^{ק"ט}, ועל יד המחסן הזה שהי' בקרקע החצרי^{ק"י} יהי' עוד בור ריקניא, ומשם יהיו פותחים את הברזא אשר בקיר המחסן הזה אשר באדמה, והמים יהיו זורמים דרך צנור ממלט (צמנט) רך הראוי לבלוע.

(י) ניקוי המקוה

נקוי המקוה הי' על ידי משאבה וצנור גומיקב.

^{ק"י} וכך כתב בשו"ת תורת שלום (סי' סז): "טיקטינער אמר לי שעשו סתימת מגופה גם להנקב שבמקוה, היינו במקום הילוך המים מהבאסיין להמקוה עשו סתימה, לבד סתימת הבאסיין, וזה למותר לגמרי, כי הכוונה בעשיית הילוך המים מהבאסיין להמקוה שיהי' על גבי לבנים עם צעמענט הוא, בכדי שבהסרת הסתימה מהבאסיין ילכו המים דרך המשכה על גבי קרקע, והסתימה שנעשה בהמקוה סותר לגמרי הכוונה הזאת, כי שם הרי לא יהי' המשכה על גבי קרקע כי אם הולך ישר להמקוה. ועל כן אינו צריכים הסתימה הזאת, ויהי' סתום רק הבאסיין, ובהסרת הסתימה מהבאסיין ילכו המים בלי עיכוב להמקוה. ואם סתמו בבי' המקומות, צריכים להסיר תחלה הסתימה שבמקוה, עס זאל אראפ המים שבהצנור ההולך להמקוה, היינו המים שמן סתימת הבאסיין עד סתימת המקוה, ולנגב המים האלו, אויס ויסין טרוקן, ואחר כך לפתוח סתימת הבאסיין".

^{ק"ט} כיון שסוכ"ס, גם במקוה על גבי מקוה, בור התחתון מתמלא לאט לאט ברפש וטיט, וגם מתחלפים קצת המים שבבור התחתון, לאט לאט, ובמשך זמן רב לא ישארו בו מ' סאה מי גשמים, וכדלעיל (פרק ה' ס"ב, ובהערה קה). ולכן צריך לנקות מזמן לזמן את הבור התחתון, ולמלאו במי גשמים שנשמרים במאגר המים שבחצר.

^{ק"ב} בתחלה היתה סברא לבנות את מאגר המים בתוך הבית (או המרתף) כדי שיהי' שמור יותר, ועי' כתב רבינו (שו"ת תורת שלום סי' סב): "בדבר לעשות הבאסיין בבית, איני יודע המעלה בזה, הלא בבית במהרה יותר יתקלקלו המים. וכשיהי' בחצר איך יתערבו בו מים אחרים כאשר יהי' מכוסה בהמאסטאוואיע [=מדרכה] והסילון המוליך הגשמים מהגג יכנס בתוך הקרקע, כאשר עשוי בחצר של ווייסמאן. ויהי' מכוסה מכל צד ופנה".

^{קכא} ליד מאגר מי הגשמים שבחצר, יש בור בקרקע, משם פותחים מבחוץ את סתימת הנקב שבמאגר, כדי שיצאו מי הגשמים מהמאגר אל המקוה – דרך התעלה שתחת הקרקע, העשויה מצמנט רך הראוי לבלוע.

^{קכב} ולא על ידי נקב וסתימה, כדלעיל סעיף ג, ובשוה"ג שם.

וכן נתבאר באגרות-קודש אדמו"ר זי"ע (חי"א אגרת ג' תקסח): "נהגו בכל מקום שידי מגעת – היינו שלא יהי' בכלל חור בהרצפה, ויוציאו המים על ידי פומפ (נאסאס), וטוב יותר על ידי נאסאס הנקרא סיפאן, וידוע לעוסקים בכגון דא".

משאבת סיפון הוא צינור בצורת האות חי"ת, שהרגל החיצונית ארוכה יותר, וזה גורם שהמים נוזל מהמקוה הגבוה יותר, לרצפה (או בויב) שמחוץ למקוה הנמוך יותר. ואם כן מובן שהמשאבה הזאת לא תהי' בתוך המקוה בעת הטבילה, שאז היא יכולה לגרום לזחילה גם בשעה שאינה פועלת.

ועדיף שתהי' הרצפה בשיפוע מעט, וצינור המשאבה היא במקום הנמוך יותר, שאז לא ישארו מים במקוה אחרי הניקוי (ראה מקוה כהלכה ע' סה וע' קנז).

והעירני ידידי הרב גרשון שי' גראסבאום, שלפעמים יש בזה חשש שישכחו ותישאר המשאבה פועלת גם בעת הטבילה, ואז נכנסים לחשש זחילה (ראה שו"ת קנה בשם ח"ב סי' פה אות ב. מקוה מים ח"ג ע' קלו. מקוה כהלכה ע' קסא). ולכן כדאי להתקין, שמעל גבי המקוה תהי' מנורה ירוקה, שנדלקת באופן אוטומטי – עם הפסקת הפעלת המשאבה. מתחת למנורה ישנו שלט האומר "אפשר לטבול במקוה רק בשעה שהמנורה הירוקה דולקת".

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

עג

(יא) להמנע מפקק גומי במחסן המים

לא להשתמש בפקקי גומי^{קכ}, דלפי דעת רבנו נבג"מ הוא דבר המקבל טומאה קבד.

(יב) להשתמש בפקק עץ במחסן המים

בשביל זה עשיתי "קלעצל אויסגעטאקט" ובתוך אמצעה – ברזא של עץ, וה"קלעצל"
הכניסו בבנין הבטון, וברזא של עץ באסיתא של עץ מחזיק היטב^{קכ}.

(יג) הגג והצינורות להבאת מי הגשמים

הגג דרך עליו עוברים מי הגשמים לא יהיו בו מקומות המעכבים המים^{קכ}, וכל שכן

^{קכ} ולא רק גומי, אלא גם משאר סוגי חומר מלאכותי, כמבואר באגרות קודש אדמו"ר זי"ע (חכ"ב אגרת ח'תמח): "לכתבו ע"ד ניילאן ופלאסטיק - כמדומה (קרוב לודאי) ישנם שינויים (עתה, ומשתנה גם מזמן לזמן) בהנוגע להדברים מהם עושים הני"ל. וכיון שכ"ק אדני"ע מחשב גומי לדבר המקב"ט - אין להשתמש גם בהני"ל".

^{קכד} כן הבין מדברי רבינו רושם רשימה זו – הרב יעקב לנדא.

אמנם נתבאר הענין בתשובה ארוכה שכתב רבינו אל הרב נטע לערנער הני"ל (שו"ת תורת שלום סי' סה), ומסיים: "ולמעשה הנה לכאורה בסתימא של רעזינא אין שום חשש כני"ל, רק שזה דבר חדש, ואין אנו יודעין בבירור מה היא מציאותה (וכמדומה שאין להשיג מגופה גדולה כדרוש לענייננו), ועל כן להשתדל בזה איני יודע אם כדאי הדבר, ונעשה כמו שעושין מעולם בכל ערי ישראל, במגופה של עץ, ועם פאקוליע" [=חבל שעוטפים בו ראש המגופה של עץ, כדי לחזק את הסתימה].

ועל פי הדברים האמורים ברשימה שלפנינו, נתבאר בס' טהרת מים (עמ' קצח): "בנידון דידן שעושים מן הרובער מנעלים וכדומה וראוי למדרס אם יחדו אם כן אין צריך שיהא טווי וארוג. על השאלה: אם אמנם כשיחדו לכך מקבל טומאת מדרס, אבל כל זמן שלא יחדו, כמו בנידון דידן שאינו מיוחד כלל למדרס, איך יכול לקבל טומאת מדרס... השיב לי כ"ק אדמו"ר מוהרמ"ש שליט"א מליבאוויטץ, דכיון שיש שעושים סתימה של רובער בשולי המקוה ודורסים עליה הרי הוא המעשה למדרס.

והוא באגרות-קודש (ח"ז אגרת א'תתקפח): "ומי"ש כת"ר שהרי לא יחדו למדרס, הנה י"ל בפשיטות, שכיון שסותמת היא חור הנמצא ברצפה, הרי נוסף ע"ז שלפעמים תכופות רק חלק קטן ממנו בולט על הרצפה ובמילא הטובלת או הסותם החור דורס עליה ברגלו, אם באקראי או גם בכיוון כדי לסתום יפה פי החור, הנה גם אם בולטת ביותר, לפעמים מסתייעים בעמידה עליה כדי לקחת דבר מעל גבי כותלי המקוה וכיו"ב, ופשיטא שאם דורסים עליה אפילו באקראי ה"ז מהווה חלק מהרצפה ויחדו לשם זה. ולא עוד אלא שאם גם דורסים עליה כדי לסתום יפה החור, הרי סוף סוף נעשית על ידי סתימה זו חלק מהרצפה שלמדרס נועדה, וגם זה יחדו למדרס נקרא".

ועדיין צ"ע הכוונה, שהרי: א) אם הי' הפקק ברצפה ודורסים עליו, אזי מכל שכן שאסור להיות הפקק של עץ, שהרי פשוטי כלי עץ שעשו למדרס מקבל טומאה מן התורה (רמב"ם הל' כלים פ"א ה"י). ב) נתבאר לעיל הערה צה, שגם כשאין דורסים על הפקק, אסר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע פקק של עץ במקוה הטבילה, כיון שמדברנו פשוטי כלי עץ מקבלים טומאה להרמב"ם (ולא רק בפקק של גומי). ג) נתבאר לעיל סעיף ב, שהנקב שבין המקוה לבור התחתון נשאר תמיד פתוח, ואין בו פקק. ד) נתבאר לעיל סעיף ג, ששום נקב לא יהי' במקוה בשביל יציאת המים לחוץ. ה) באלו הנוהגים מקוה לצד מקוה, הרי הנקב והפקק הם למעלה ממ' סאה, ואין דורכים שם. ו) כן מייירי בסתימה שבמאגר המים, שאין טובלים בו, ואין דורכים עליו. ז) נתבאר לעיל (הערה כד בסופה) שלא חששו לכתחלה במדרס אלא ברחב ד' טפחים.

^{קכ} ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר זי"ע (ח"י"א אגרת ג'תקסח): "וכיון שבין עץ ואבן קשה לצמצם ולהדק, הנה העצה לזה, שקרן הרצפה עושים חלק ממנו של עץ, ובתוכה חור הנסתם על ידי מגופה של עץ, והידוק עץ בעץ קל יותר".

ובשו"ת תורת שלום (סי' סה): "ונעשה כמו שעושין מעולם בכל ערי ישראל, במגופה של עץ ועם פאקוליע" (היינו חבל שעוטפים בו את ראש המגופה של עץ, כדי לחזק את הסתימה).

^{קכ} במשנה (מקוואות פ"ד מ"ג): "החוטט בצינור לקבל צרורות, בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית".

שלא יהיו סילונות פח סתומים^{קכ}. רצוי שהסילון מהגג למטה יהי' ישר בלי ארכובות^{קכז}. ואחר כך יעברו המיסים^{קכח} דרך צנור בתוך הקרקע עשוי ממלט שיהי' ראוי לבלוע.

(יד) שיעורי המקוה

את מדת האמה^{קכט} למקוה הי' חושב כ"ק אדמו"ר נבג"מ זי"ע למדת ארבעה עשר וויערשאקע (במד' הרוסית). שהם עולים במדת המטר לסכום של 62.3 סנטימטרקלא. שיעור מקוה לפי זה הוא: 725,413,101 מ"מקלי, והיינו 726 ליטר מים בקירוב.

ונתפרש ברמב"ם (הל' מקוואות פ"ו ה"ו): "החוטט בצינור מקום לקבל בו הצרורות המתגלגלין במים כדי שלא ירדו עם המים, אם היה הצינור של עץ וחפר בו כל שהוא פוסל, שהרי כל המים שיורדין באין מתוך כלי שנעשה לקבלה ... ואם היה צינור של חרס אינו פוסל עד שיהיה בחקק כדי לקבל רביעית".

וכן נפסק בשו"ע (סי' רא סל"ו): "צינור שאין לו ד' שפות אינו חשוב כלי וראוי להביא על ידו מים למקוה, ואם חקק בו גומא אחת קטנה קודם שקבעו, אם הוא של עץ אפילו אין הגומא מחזקת אלא כל שהוא נעשה כולה על ידה כלי, וכל המים שעוברין עליו חשובין שאובים, ואם הוא של חרס, אין החקיקה פוסלתו אלא אם כן היא מחזקת רביעית".

ולכן יש לבדוק תחלה הגג אם אין בו גומות המעכבות את המים, שאז נעשים המים שאובים על ידם ונפסלים.

קכז הם המרזבות, שמי הגשמים מהגג נשפכים אל המרזב שעומד בשיפוע קצת, וסמוך לסופו עושים נקב בתחתיתו, שדרכו יורדים מי הגשמים מהמרזב אל הצינורות שתחתיהם. ובקצה המרזב מתקינים לפעמים דופן, לעכב את המים הזורמים שלא ישפכו לחוץ, אלא יחזרו לנקב הסמוך. ומים אלו נעשים שאובים. ולכן הצריך רבינו "שלא יהיו סילונות פח (מרזבים אלו) סתומים".

ולענין דיעבד יש מחלוקת הפוסקים אם זה חשוב לכוונת קבלה (ראה מקוה מים ח"ג ע' קצב-ג).

קכח בלי זויות, שאע"פ שעומד בצורה שאינו מקבל מים כלל, מכל מקום כיון שאפשר להעמידו בצורה שיקבל מים, יש להחמיר בו. וכ"ה באגרות קודש אדמו"ר זי"ע (ח"ג אגרת תקמ): "הסילונות שבהם הולכים מי הגשמים להבור לא יהיו כפופים".

וכן כשמחברים שני צנורות על ידי שתוחבים את קצוותיהם לתוך צינור קצר ורחב יותר, יש מקום עכוב המים בתוכו, ויש להחמיר בו (ראה טהרת מים סי' נג. מקוה מים ח"ג ע' קצח-ט).

וראה לקמן פרק יב, בסוף דברי הרב אליהו לנדא, מה שרשם אביו הרב יעקב לנדא מהוראות רבינו אז: "הצינור המוליך את המי גשמים מן הגג להצינור של הבאסיין [=להתעלה שבקרקע החצר, דלקמן הערה הבאה], שהוא אצל החומה [=שהצינור הזה מהגג עד לקרקע הוא צמוד לכותל הבנין], צריך להיות עומדת בשוה, לא עקומה".

קכט מהצינור שיורד מהגג, ועד למאגר המים שבחצר, עוברים המים דרך המשכה בתעלה של צמנט רך הראוי לבלוע. והטעם לזה בפשטות, שאפילו אם הי' על הגג איזה מקום המעכב המים, או סילון סתום וכיו"ב, כך שמקצת ממי הגשמים שבאים מהגג הם שאובים או הוויתם על ידי טומאה, מכל מקום נכשרים הם על ידי המשכה בתעלה.

ועוד הורה (שו"ת תורת שלום סי' סב): "והסילון המוליך הגשמים מהגג יכנס בתוך הקרקע ... ויהי' מכוסה מכל צד ופנה".

קל האמור בסעיף זה נתבאר בפרטיות לקמן פרק י.

קלא הגר"י לנדא חישוב זאת לפי המדה שכל וויערשאקע הוא 4.45 ס"מ. אמנם המדה המדוייקת יותר היא, שכל וויערשאקע הוא 4.445 ס"מ. ולפי זה יוצא שמדת האמה היא 62.23 ס"מ.

$$\text{כי: } 14 \times 4.45 = 62.3$$

$$\text{ואילו: } 14 \times 4.445 = 62.23$$

קלב היינו 725,413,101 מילימטר מעוכבים.

אלא שהוא חישוב זאת (כנ"ל) לפי המדה שכל וויערשאקע הוא 44.5 מ"מ. אמנם המדה המדוייקת יותר היא, שכל וויערשאקע הוא 44.45 מ"מ. ולפי זה יוצא שמדת המקוה היא 723 ליטר בקירוב.

$$\text{כי: } 14^3 \times 44.5^3 \times 3 = 725.413.101$$

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבوتינו

עה

טו) נקב ופקק מחסן המים

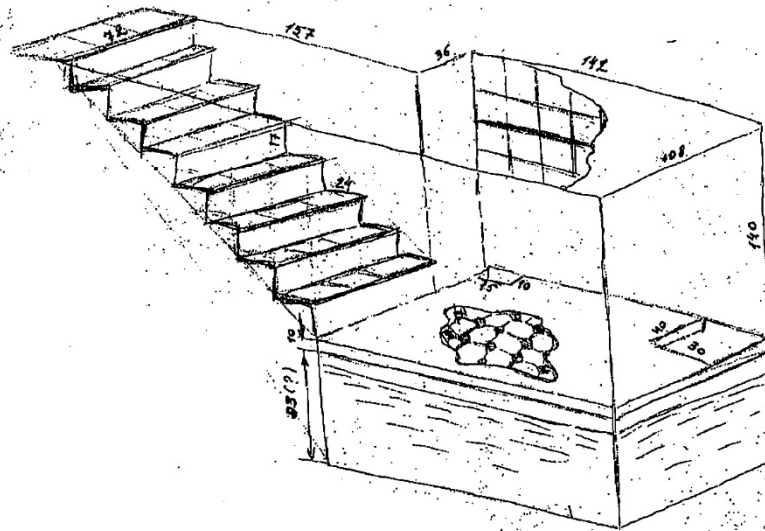
הברזא ממחסן המים כמובן עושים קצת למעלה מקרקעיתו, למען ישקע למטה כל העפר שבא עם הגשמים מהגג, ועל יד קרקעיתו ממש עושים יציאה לחוץ לביוב (קאנאליזאציע) למען לאפשר נקיון קלג.

$$\text{ואילו: } 14^3 \times 44.45^3 \times 3 = 722.970.634$$

קלג ראה לקמן פרק יב, בדברי הרב אליהו לנדא, שגם למעלה בקצה העליון של מאגר המים, נבנה נקב פתוח לניקוז עודף מי הגשמים שבאים אליו מהגג, שהרי כל מי הגשמים הבאים מן הגג זורמים רק אל התעלה המוליכה אל המאגר (ראה גם מקוה כהלכה ע' קמח-ט).

א) ציור ומדות המקוה

כפי שנמדדה אחרי שנתגלתה בשנת תשנ"ח

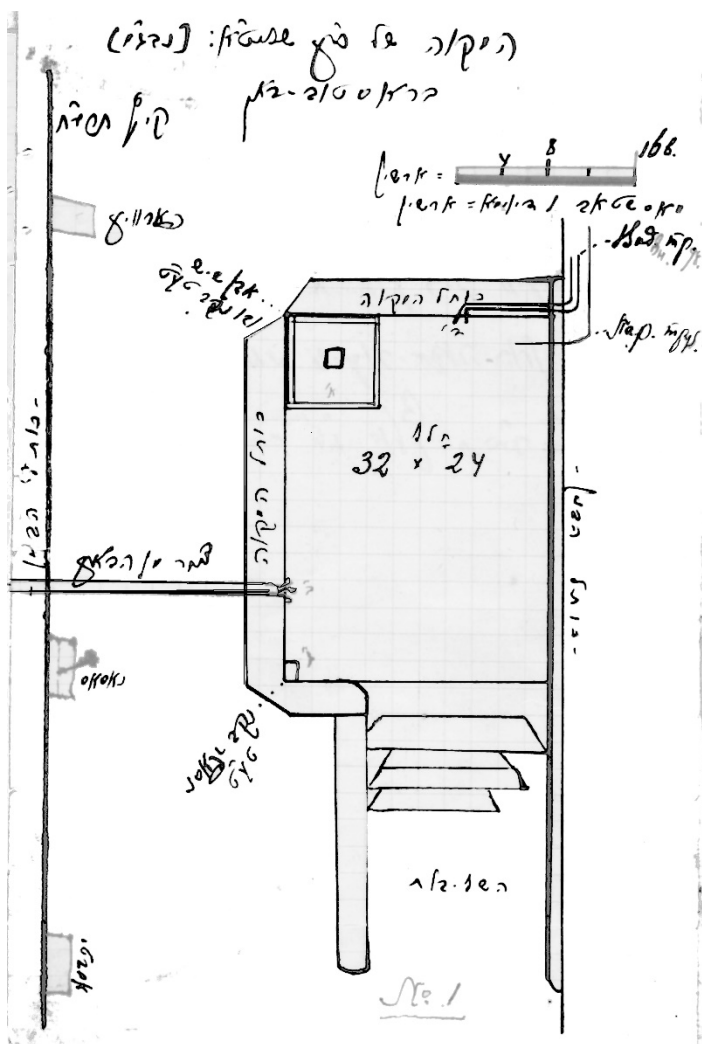

מים").

ובס"ה 157 ס"מ).

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

עז

(ב) ציור ותכנית בניית המקוה

בכתב ידו של הרב יעקב לנדא, שרשם בקיץ תרע"ח
המקוה של כ"ק שליט"א [נבג"מקלד], בראסטוב-דאן,
קיץ תרע"ח.

ימין – מלמעלה למטה:

- מאסשטאב קלה
- ד. צנור מי העירקלו.
- צנור קטורקלו.
- כותל הבנין.

אמצע – מלמעלה למטה:

- כותל המקוה.
- חלל 32X24 קלח
- השליבות קלט.
- מספר 1 קמ.

שמאל – מלמעלה למטה:

קלד ציור זה נרשם בקיץ תרע"ח, ואחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע בתר"פ, הוסיף: נבג"מ.

קלה קנה מדה לפי מדות רוסיות.

קלו שנכנס לתעלת צמנט רך שבכותל המקוה (כדלעיל פרק הקודם ס"ז).

קלז לחמם את מי המקוה. ראה לקמן פרק יב בדבריו של הרב אליהו לנדא בזה. ולעיל הערה קיד.

קלח כל וויערשאק הוא 4.445 ס"מ, ואם כן יהי' חלל המקוה 142X107 ס"מ.

קלט מדרגות הירידה למקוה.

קמ שרשם שני ציורים: (א) שלפנינו, עם פירוט חלקי המקוה והחדר. (ב) רק אותיות, עם ביאור הציור – דלקמן סעיף הבא.

עח

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

פארוויקמא

א. אבן שיש, ובו נקב טפח על טפח.

כותל המקוה.

כותל הבנין.

ב. צנור מן הבאקקמב

נאסאסקמג

ג. נקב זפאסניקמד טפח על טפח.

אמבטיקמה.

קמא מיחם אדים. אשר ממנו נמשך ה"צנור קטור" דלעיל. וגם נמשך ממנו צנור נוסף, לחמם את דוד המים בשביל ה"אמבטי", כדלקמן הערה קמה.

קמב התעלה שמביאה את מי הגשמים מהמאגר שבחצר (כדלעיל פרק הקודם ס"ז-ט).

קמג משאבה לרוקן את המים מהמקוה (כדלעיל פרק הקודם ס"י).

קמד נקב נוסף רזרווי, של השקה לבור התחתון של מי גשמים (כדלעיל פרק הקודם ס"ב).

קמה כנזכר גם בשו"ת תורת שלום (סי' סד): "גם בבית המקוה יהי נצרך להעמיד אמבטיא, וממילא צריכים קאטיאל [=דוד מים] קטן למים חמים, שיתחמם על ידי פארע מהפאראויק" [=אדים ממחם האדים].

ביאור ציור

בכותל המסומן באות ג'קמ'. נכנסים המי
גשמים ע"י צנור מצעמענט ההולך מתחת
קרקעית החדר. ובתוך כותל המקוה עשוי
מגופה של עץ באסיתא של עץ כדי שיהא
הסתימה יפה ולא יהי חשש זחילה ח"ו
מהמקוה להצנור, ומסומן באות מס' 1קמ'.

בקרן זוית ב-גקמט. עשוי פתח מהמקוה עליונה לתחתונה, בערך רוחב חצי אמה, ובכלל בכדי שיוכל אדם לכנוס דרך שם, וסתום באבן שיש אשר באמצעיתו יש נקב טפח על טפח שהוא פתוח תמיד ושם היא ההשקה להמי גשמים, ומסומן באות מספר 3קמט.

בקרן זוית ג-ד עשוי נקב טפח על טפח
זאפאסניק^ק שהוא גם כן פתוח תמיד, ומסומן
באות מספר 3 קנא.

אות מספר 4קנב מקום כניסת מי
הוואדיפראוואדקנב, דרך כותל המקוה בכדי
שיהי' על ידו המשכה גם כן. ונעשה צנור קטן
מצעמענט בתוך כותל המקוה ודרך שם
עוברים המים מן הצנור הוואדיפראוואד אל

קמו הכוונה לכותל השמאלי שבשרשטוט.

קמז ברישום שלפנינו הוא מסומן באות ב.

קמח סימון הכתלים באותיות אינו מופיע ברישום זה.

קמט ברישום זה מסומן באות א.

קי רזרווי, בנוסף לנקב שבאבן שיש (כדלעיל פרק הקודם ס"ב).

קנא ברישום זה מסומן באות ג.

קנב ברישום זה מסומן באות ד.

קנג מי העיר.

[illegible]

המקוה קני' והצנור הוואדיפראוואד נכנס לתוך הכותל.

ט. המקוואות שבדורות האחרונים

(א) בתקופת השמדות והגזירות ברוסיה

התקופה שלאחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ב' ניסן תר"פ, היתה מרה וקשה ברוסיה, מלחמת אזרחים, רעב ומגיפות, והתחלת הגזירות של המשטר החדש נגד היהדות.

על כס נשיאות תנועת חב"ד ישב כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שפעל בכל יכלתו לעורר ולעודד את היהודים על חיזוק היהדות בכלל ובפרט על שמירת טהרת המשפחה ובניית מקוואות.

בי"ט מ"ח תרפ"ב כותב אל תושבי רודניא (אגרות-קודש חי"ד אגרת היפה) :

כולנו כאחד יודעים את התורה והמצוה לנו, בדבר טהרת בית ישראל, הנוגע בנפש כל אחד ואחד מישראל ממש, וכאשר במחנם בית הטבילה נתקלקלה וצריכה תיקון, וכבר יש לכם קורות במה לתקנם, התעוררו עם קדש ועשו ועד מיוחד, אשר ישתדל בתקנת הבית טבילה, אשר זה נוגע לכל אחד ואחד מישראל.

עשו אסיפה מכל העיר ובחרו באיזה אנשים, אשר הם יביאו אל הפועל תיקון בית הטבילה. ובגלל הדבר הזה יברך השי"ת פועל כל אחד ואחד ויצליחם בכל אשר לו.

כעבור ימים אחדים כותב להם שוב (שם חי"ג אגרת ד'תרמח) :

ע"ד בית הטבילה, היא עצלות נוראה, וראוים הם הבע"ב והרבנים שי' לגעור בהם על התרשלות כזו, ואין לך דבר שעומד בפני עבודה ותעמולה ... ובאשר הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצולקללה"ה נבג"מ זי"ע הי' משתדל בדבר מקוואות ליסדם ולכוננם, הנני מרחיק קני' להשתתף בבנין המקוה, ומכספו הנני ליתן בסף מאה אלפים ר"כ, אשר ידעתי כי מה הוא והוא רק למען להשתתף בזה, ויתחילו בשעטומ"צ לעשות בזה והשי"ת יצליחם.

בעיר לאזניא סגרו את המקוה בעל כרחם, ובי"ט מ"ח כותב אל רב העיר מו"ה אברהם קלאצקין (היפו) :

ספר לי דבר הסגר בית הטבילה במחנם, דבר שהכאיב את לבי במאד מאד, ולא ידעתי מה עלי לעשות בזה, ולו יכולתי הכל עשיתי, ולא הי' דבר נשגב מאתי לעשותו. והדבר יפלא לי במאד, באיזה אופן, ובאיזה חוק יכולים היו לסגור בית הטבילה, לא אדע. עד כמה שחקרתי פה, אין איש יודע מזה, והוא רק מעשה איש רע ובליעל, שעשה זאת על חשבון עצמו בלי שום יסוד חוקי. ואפשר יש דברים בזה, אשר לא אדע.

והפלא עוד יותר על הבע"ב ועם הקדש שלא ישימו לב לזה. הלא כל עם ה' יודעים

קני' כדלעיל פרק הקודם ס"ז.

קני' ר"ל הנני יוצא מגדרי ונותן מקופת כ"ק אאמו"ר הרה"ק.

כי טהרת בית ישראל נוגע לכל אחד ואחד מישראל, ועם ה' כולם קדושים, מגדלם ועד קטנם לבם מלאה אהבה לה' ולתורתו, ובהתעוררות קלה מתעוררים, ואם עוד לא נתתקן הדבר פלא הוא. והשי"ת יעורר לב אנשי העיר בחדס וברחמים, ויתעוררו לתקן את זה בהקדם האפשרי, והשי"ת יצליחו.

בשנת תרפ"ג חל שיפור קטן במצב, המלחמה נגמרה הרעב הוקל והמגיפה נעצרה, אמנם מוסדות הדת הנהרסים טרם הוקמו.

את המצב באותה שעה מבכה כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, במכתב כללי שכתב בכ"ב טבת (אגרות-קודש ח"א אגרת קיד):

אמנם רחוב היהודים עודנו חרב – ר"ל – ומה גם בעירות הקטנות ברוב פלכי המדינה, אין ידם משגת לבנות הנהרסות לתקן בתי הכנסת ולהבדיל בתי הטבילה.

במשך השנה פנה רבינו למוסדות צדקה במדינות שונות, בבקשת עזרה להקמת מוסדות הדת הנהרסות, באחת מאגרות אלו (ח"א אגרת קכו) מסכם:

הבתי טבילה בכל העיירות עומדים במצב גרוע ושפל במאד ודורשים תמיכה ועזרה נכונה, והנסיון הראה דכאשר נותנים עזרה גם קטנה נעשה התעוררות גדולה בכל עיר ועיר.

אמנם העזרה לא הגיע, ובי' אלול תרפ"ג כותב הרבי אל המשפיע הרש"ז הבלין בארה"ק (שם אגרת קכח):

הישמע או היראה כזאת במחנה ישראל עם קדש אשר זה כשמונה חדשים שנשלח הקול-קול יעקב בכל מרחבי המדינות בבקשת רחמים בעד נשמת ישראל, ולא הגיע אף עזרה היותר קלה ... קבלתי הרבה והרבה מכתבים במאד אשר ממש כמה חדשים שאין בית טבילה, ומהם שנה, ושנה ומחצה, וענין כמעט שנעשה הרגל והסכם, ונרעדתי על זה.

וראיתי אשר בהרבה מקומות יכולים לתקן זה בעזרתו ית' בדבר מועט ... ועזרתי בכמה מקומות ... ועוד היום הנני מקבל ריבוי מכתבים בבקשת עזרה ולא ידעתי מה לעשות. בעבודתי המצומצמת הלזו נעשה התעוררות גדולה במאד במאד בבקשת עזרה עוד יותר ויותר, וכסף אין במה לענות להדורשים.

בחורף תרפ"ד פנה רבינו באגרת ארוכה אל אנ"ש בארה"ב, בה מתאר את כללות המצב, וגם את מצב המקוואות (ח"א אגרת ג'תשפה):

התבוננו נא ידידינו יחיו, בצערואנין אחד (שהוא בערך ארבעה וחצי דאללאר) יכולים להחזיק בית טבילה בעיר שיסיקו אותה ב' פעמים בשבוע, והנסיון הראה כי כאשר עוזרים בעזר מועט, אז מתעוררים דיירי העיר ומשיגים כחות שלהם, כי לב ישראל פתוחה היא לכל דבר טוב.

שוב מספר באגרת שכתב בג' כסלו תרפ"ד (ח"א קנא):

דבר המקוואות ותיקונם ... בקיץ העבר מאחר הפסח, שלחתי מכתבי התעוררות לכמה וכמה גלילים, לרבנים ונכבדים, בדברים המעוררי את הלב, ואשר אליהם החובה והמצוה לעורר איש איש בעירו ומקום מגורו, וגם יבואו בכתובים את מכירהם איש איש בגלילו והקרוב אליו, ויצעקו אל בני עד מתי ח"ו יכלו זרעם כו'.

והולך ומפרט את מצב המקוואות בעיירות קאראלעוויץ, חרסון, וואראניז' וסומי, ומסכם:

סוף דבר אשר בכל הארבעה מקומות נעשו מקוואות ת"ל וס"ה עלה זה כסף מזומן בערך ששה צער' (לבד השילוח) ורק יגיעת כתיבת מכתבי התעוררות.

באותה שעה קיבל הרבי בקשת עזרה לתיקון מקוה בקיוב, והרבי השיב (שם אגרת קנח):

בדבר הבתי טבילה, הנה אנכי כתבתי וכותב אבל עוד טרם נעניתי במענת עזר, ובכ"י ויום הנני מקבל מכתבים מעיירות שונות קטנות וגדולות צועקים ככרוכיא להושיעם בעזר תיקון הבתי טבילה, ומה אוכל לעשות ... היום קבלתי מכ' מהרב מלמד שי' מעיר חארושקופקה פלך פאדולי' בדרישת עזרה על מקוה ... להרב מאוורוטש שלחתי צערואנ' אחד על תיקון מקוה.

הגיעו לידינו כמה מכתבים בתוכן זה: "ומאד אתענין לדעת מצב ביה"ט במחנם, והאם משימים לב על זה כראוי" (אגרת קפז). "אודות בית טבילה במחנם ... בקשתי להודיעני איך הוא מצב הדבר כהיום" (אגרת ריד). "אודות בית טבילה במח' הט' מאד מאד מצטער על זה שלא אוכל להיות בעזרם בענין זה במאומה, ורק הנני להודיע את אשר הורה הנסיון, כי כאשר ימצאון שלשה חמשה אנשים אשר יתנדבו עצמם לעורר בקרב אזרחי מחנם הט' על דבר הבית טבילה ברור לי הדבר כי בזמן קצר יהי להם בעזרתו ית' כל הסכום הדרוש לצורך זה. והאפשר הדבר אשר בעיר ואם בישראל כמחנם הט' – כן ירבו – יהיו בלא מקוה" (אגרת ריט). "האפשר הדבר אשר ח"ו וח"ו לא תהי' להם בית טבילה" (אגרת רכד). "ובדבר בית הטבילה, הגם כי אין לי מקור מפורט עדיין בזה, בכ"ז חפצי לדעת כמה צריך לעלות בנין בית טבילה ... וכמה דרוש עזר מן הצד, והאם יש מי שבקי בההלכה ובהפועל של בנין בית טבילה כדין" (אגרת רפט).

וכהנה מכתבים רבים באגרות-קודש של השנים ההם. סקירה כללית על מה שפעל במשך שנות הגזירה (תרפ"ב-ז) בעיירות רוסיה, נדפסה שם בנספח לאגרת שיט (עמ' תקעג-ד). ועל המצב משנת תרפ"ח ואילך – בסי' תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית פרק לח.

*

גם אחרי נסיעת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מרוסיה, בראשית שנת תרפ"ח, המשיך לעזור ולעורר בדבר תיקוני המקוואות ברוסיה, למרות כל הקשיים והרדיפות ברוסיה נגד הדת, כאשר המשטרה החשאית היתה סוגרת את המקוואות בעיירות רבות.

כך כותב ביי"ט טבת תרפ"ט (ח"ב אגרת תכא):

חוסר המקוה במחנם הט' מבהיל הוא עד למאד, ומכאיב הלב מאד מאד. עיד גדולה כן ירבו לטובה ולברכה ירדו פלאים בירידה עצומה כזו מה שאין בינת אדם משיגו, וזאת אומרת כי חסרו המעוררים האמיתיים, אשר באמת כאשר היו מעוררים הי' הדבר הגדול והנורא הלזה מתתקן, ויהי' בעזרנו אשר נוכל להושיע לאלו הדרושים עזרה.

גם בשנים הקשות יותר, כשהתרבו המאסרים של אנ"ש ברוסיה, ממשיך ה"י הרבי לכתוב להם בדבר המקוואות בשפה מסתורית וברמזים. כך כתב להם באגרות רבות בשנים תרצ"ג-ו (ח"א אגרות ג'יתקטז-יז; ג'יתקצה; ד'סב; ח"א ד'תשדמ*):

**מאד אתענין לדעת המצב דמ"ם סאה ... הנני מתגעגע לידע המצב דמ"ם סאה ...
נהניתי במאד מאד מתיקון ביה"ט והשי"ת יהי' בעזרם בגו"ר ... ואתענין לדעת
מהנעשה אתו עמו בכלל והמצב בדבר בית טבילה בפרט ... שמחה גדולה גרם לי
הידיעה טובה כי נגמר הרעמאנט של הבית ט' ובטח משתמשים בה.**

ברוסיה נוהלה העבודה הזאת באותה שעה על ידי נציגו של הרבי הגרש"י ז"ל. בקיץ תרפ"ד ביקשו הרבי (שם אגרת ג'יתקפד) לשלוח לו:

**רשימת העיירות שיש שם בתי טבילה, והעיקר במקומות שלא נמצא, באיזה אפשרות
הי' להשיג זאת.**

וכהנה באגרות רבות.

בכל משך התקופה הזאת של שנות גזירה, לא הי' מקום לדון בבניית מקוואות מהודרות לפי דעת כל הפוסקים. עיקר ההתאמצות ומסירות הנפש היתה לבנות מקוואות במחתרת, שיהיו כשרים מעיקר הדין. ומובן אם כן שמהתקופה הזאת איננו מוצאים דיונים בנושא מעלות המקוה על גבי מעיין או מקוה על גבי מקוה.

ב) התעמולה בשאר המדינות

לא רק את יהודי רוסיה הי' מרבה לעורר לעמוד במסירות נפש נגד סגירת המקוואות, כי אם גם מחוץ לגבולות רוסיה הרבה לעורר על אודות תיקוני מקוואות. כך כותב לאנ"ש בריגא (ח"א אגרת תתל):

**שמעתי כי עניני המקוה עזובים, היינו שהיו זמנים שהי' דוחק בהסקה, והקול נשמע
בין הנשים כי המקוה קרה ועלולים ח"ו להצטנן, והי' לי מזה צער גדול.**

וממשיך לספר את דברי כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב אודות המס"נ שנדרש על הדבר הזה. ובאגרת נוספת כותב לאחד הרבנים (ח"א אגרת ד'דש):

**בדבר שאלת בנין מקוה, התחלתי להשתדל בזה, לקרוא א' הגבירים שיש לו אחוזת
יער סמוך למחנם ולבקש מאתו שינדב על זה, אבל לסבות שונות עדיין לא הי' אצלי,
וא"א לסמוך ע"ז, ומוכרח שתהי' התחלה מהעירה גופה ומהעיירות הסמוכות, וביחד
יש לקוות להשי"ת שיצא מה.**

אל רבה של ראקשיק, השד"ר הרב שמואל לוויטין כתב (ח"ד אגרת תתקכ):

**שמוע שמעתי אשר ת"ל עלה בידי ידידי שי' לתקן את ביה"ט ונהניתי במאד מזה,
ובטח מתענין ידידי שי' לעורר אודות שמירת הטהרה, ובבקשה להודיע מזה.**

באותו תוכן כתב באגרות רבות, שאין להסתפק בתיקון המקוה, כי אם צריך להשתדל ולעורר את הנשים להשתמש במקוה. כך כותב לא' מאנ"ש בארה"ק בשנת תרח"צ (ח"ד אגרת תתקעז):

במענה על מכתבו המבשר אשר בנין המקוה נגמר ת"ל, וכבר משתמשים בה. בשורה

גדולה היא לי, אבל אין זה מספיק עדיין, וצריכים להניח כחות גדולים בהשתדלות מרובה ובתעמולה עצומה בלי הרף, שכל הנשים הצריכות טהרה ישתמשו בהמקוה.

בנושא הזה של התעמולה ועבודה בטהרת המשפחה פנה באגרת מיוחדת אל כמה אדמו"רים וגדולי ישראל בשנת תרח"ץ. באגרת הזאת כתב (ח"ד אגרת תתקצג):

ידידי כ"ק שליט"א יודע עד כמה נפרצו בעו"ה חומות של טהרת המשפחה בישראל ... ועלינו – כמו על כל אחד מרבני ישראל – החובה והמצוה בשעה זו לבא אל בני ובנות ישראל, הנדכאים והנשברים, בדברי התעוררות של תשובה ... ולמען אשר יהי' ביכולת הקהלות לתקן ולחזק עניני טהרת המשפחה, הנני מציע אשר כל הקהלות והעדות במרחבי עולם יתאגדו לחבורה אחת, ועם מס האמור בהצעת הקול-קורא שהנני מצרף בזה.

ובזה הנני מצרף הצעת קול-קורא אשר יואיל נא כ"ק שליט"א לעיין בו, ולהגיד חוות דעתו אם להשאירו כמו שהוא או לגרוע או להוסיף, ויואיל לשלחו אלי חזרה ואז אשלחנו לכבוד הגאונים שליט"א לחתום עליו.

באותו קול-קורא (אגרת תתקצד) מתאר את המצב הכואב בענין המקוואות וטהרת המשפחה ברוב הקהלות, ומסיים:

על כן החלטנו ליחד ולאגד כל קהלות הקדש בכל העולם לחבורה אחת מיוחדת לשם טהרת המשפחה, ותכלית זאת החברה תהי' בעזה"י:

לבנות מקוואות מחדש בכל מקום שנתישב כעת מישראל, ובישובים קטנים שאין ידם משגת.

לחזק בדק הבית במקוואות שנתישנו, בקהלות שצריכות לעזר.

ולהדפיס ספרי דינים והתעוררות בכל מדינה ומדינה כלשונה.

לא נודע לנו אם תוכנית זאת יצאה אל הפועל, בשנה שלאחריה כוסו השמים בערפל והתחילה מלחמת העולם השניה, ובשלהי חורף ה'ת"ש ניצל הרבי והגיע לארה"ב.

*

מיד עם הגיע כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע לארה"ב, בט' אד"ש ה'ת"ש, התחיל להתעסק, בין השאר, בתעמולת תיקוני מקוואות וטהרת המשפחה.

ימים אחדים אחרי הגיעו לנ"י. בעצם יום הפורים, כתב רבינו מכתב אל הרב ד"ר יאנג (ח"ה אגרת א'קסו):

יום ועש"ק העבר בקרני ידידי הנכבד הרב לוקשטיין שי', ובין יתר הדברים שדברנו בעניני חזוק היהדות דברנו גם על אודות מצב טהרת המשפחה. אבל מה נשתוממתי לשמוע ממנו אשר בגלילו, שהוא בגליל ידידי שי', אין כלל בית הטבילה, אלא שזה משך זמן אשר כבוד ידידי והרב לוקשטיין והרב גאלדשיין והרב האפמאן מתעסקים ועובדים לכוון בית טבילה בגלילם.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

פה

הרבי מזרזו להביא את בניית המקוה לידי גמר, ובקשר לסיום בניית אותו מקוה כתב באותו קיץ לפחות 18 אגרות (ח"ב אגרות דיתי. ד'ת"ז. ד'ת"ט-כג. ד'תכט. ד'תלו-מג. ד'תנא. ח"ד ה'רצה), כולל מכתב-כללי לתושבי השכונה (ח"ה אגרת א'ר), לעוררם ולזרזם על התמיכה בסיום בניית המקוה הלזה.

באותה שעה עסקו גם בוואשינגטון בבניית מקוה. הרבי כתב בקשר לזה אל הרב יעקב עוזר דובראו (ח"ה אגרת א'ריח):

נהייתי לשמוע אודות גמר בית הטבילה החדש במחנה ה', ובודאי נכון ונחוץ הדבר במאד מאד לסדר חגיגה פומבית בסעודה ערוכה, ולהזמין נואמים מפורסמים בשפה המדוברת ובשפת המדינה ולהזמין המעמבערס מכל בתי הכנסיות ואגודות נשים, והעיקר הצעירות מדור החדש, אשר רובן ככולם אינן יודעות כלל ענין טהרת המשפחה במקוה כשרה.

ובהמשך לזה כתב עוד כמה אגרות באותו תוכן (שם אגרות א'רכט. א'רל).

כל זאת במחצית השנה הראשונה לבואו לארה"ב. בתוכן דומה, אודות בניית המקוה בעיירות שונות, קוראים אנו באגרות מרובות במשך השנים ת"ש-תש"י.

גם בתקופה הזאת איננו מוצאים שידונו במעלות המקוה על גבי מקוה. עיקר ההתאמצות ומסירות הנפש בתקופה הזאת היתה עצם התעמולה לבנות מקוואות שיהיו כשרים מעיקר הדין.

עד אשר נרגע קצת מצב בני ישראל אחרי השואה, ואז פנה כ"ק אדמו"ר זי"ע אל הרב יעקב לנדא, ששלח את רשימת הדברים בנושא תיקון כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בענין מקוה על גבי מקוה.

ואחרי שאישר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע את פרטי הדברים, מסרם כ"ק אדמו"ר זי"ע לפרסום, ושלח את הרשימה אל רבני חב"ד שהתעסקו בבניית מקוה, כמסופר כל זאת לעיל פרק ו ס"ה.

לאט לאט חזרה עטרה לישנה לבנות מקוואות באופן מהודר של מקוה על גבי מקוה, כנזכר באגרת שכתב כ"ק אדמו"ר זי"ע בכ"ח כסלו תשי"ג (אגרות קודש ח"ז אגרת א'תתקסה): "בודאי ידוע לו אשר בשנים האחרונות התחילו להחמיר בזה ביותר ואפילו בארצות הברית, אבל תקותי שכשיהי' יותר קרוב להפועל בודאי ימצא אופנים איך לעשות מקוה ולצאת י"ח כל הדיעות, מבלי ההיתר דנתן סאה ונטל סאה".

ג) הוספת בור זריעה בשעת הדחק

בתקופה הזאת, היו עדיין רוב המקוואות נכשרות על ידי נקב השקה, אל אוצר מי גשמים שבצדו. והמהדרים הוסיפו גם בור זריעה, שעל ידו באים מי העיר על המקוה. והיינו שממלאים אותו באופן חד פעמי במי גשמים, וכל פעם שמחליפים את מי המקוה מוסיפים מי העיר לתוך בור הזריעה והמים עולים על גדותיהם וגולשים משם לתוך בור הטבילה.

וכבר נתבאר לעיל פרק ד ס"ד, שאף שהכשר זה עדיף מתיקון המקוה של החתם סופר, מכל מקום גם זה נפסל לדעת כמה פוסקים. ולכן לא רצה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לסמוך על היתר בור זריעה^{קני}.

^{קני} המעלות והחסרונות שבהכשר מקוה על ידי זריעה נלקטו בס' מקוה מים כז-מד. וראה מ"ש הג"ר משה שי' לנדא (קובץ אהלי שם גליון 1 עמ' כג), במעלת בור הזריעה על בור ההשקה:

י"א (הב"י בשיטת הרמב"ם) שחשש נתן סאה ונטל סאה הוא רק משום מראית העין, וכיון שהמים שנכנסים לבור הזריעה מיד

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

אמנם בשעת הדחק, במקום שאי אפשר הי' לבנות מקוה על גבי מקוה, יעץ כ"ק אדמו"ר זי"ע להוסיף גם בור זריעה^{קני} (אגרות קודש חכ"ב אגרת ח'תמח): "פשוט שבמקום שלא יסכימו למקוה זה על גב זה – יש לעשות מן הצד, ושניים: לזריעה ולהשקה".

ועוד שם (אגרת ח'תכג): "במקום ש(מסיבה) מציע לעשות בור המכשיר מן הצד – פשוט לאחרונה לעשות ב' בורות מכשירים (מב' צדדים) א' – על ידי זריעה, ב' על ידי השקה. ונכון במאד, וק"ל".

ועוד כתב (ח"י אגרת ג'ק"ח): "בודאי ידוע לו, אשר בשנים האחרונות נתפשט המנהג לעשות שני בורות – נוסף על המקום שבו טובלים".

ופירש דבריו שם (אגרת ג'קמ): "כאן התחילו להנהיג בכמה מקומות שיהיו שני בורות של מי גשמים (מלבד זה שהוא זאפאסנא למלאות ממנו האוצר), אחד להשקה והשני לזריעה, שדרך בו יבואו להמקוה שטובלים בה.

יוצאים לבור הטבילה לא מחזי כנתן סאה ונטל סאה.

ויש להוסיף על זה, דהנה אופן הנ"ל דבור הזריעה הוא ממש כדברי המשנה (פ"ו מ"ח) "ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון ארבעים סאה".

והקשה מכאן בשו"ת הצמח צדק (סי' קעא), על שיטת הראב"ד הפוסל בנתן סאה ונטל סאה, וכותב:

משנה שלימה פ"ו [דמקוואות ... היו בעליון מ"ס ובתחתון אין כלום ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון מ"ס ... ולא ידעתי איך יתרצו משנה הנ"ל, ואולי יאמרו דהתם מיירי כשיש אחר כך עירוב מקוואות על ידי סילון שמחבר ב' המקוואות וה"ז כשיש מ' סאה כשרים יחד (שוב ראיתי תירוץ ע"ז בהראב"ד בפ"ו משנה פ"ג בור שהוא מלא כו' מחצה על מחצה ע"ש).

ובתשובת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות-קודש ח"א אגרת קסז) כתב ע"ז:

וגם הראב"ד מודה דבאופן כזה כשר, דכ' בפ"ו המשנה בור מלא מ"ש והאמה נכנסת כו' שבפ"ג דמקוואות (שהובא לעיל בצמח צדק שם בהמוסגר שוב ראיתי) וז"ל והא ודאי לאכשורי תרויהו עליון ותחתון קא בעי כו' ש"מ דכי הדדי נפקי וש"מ דלא קפדינן בכה"ג אלא דלא נשקל רובו דמקוה ... הרי דגם להראב"ד ז"ל כשר באופן כזה.

והנה בשו"ת צמח צדק שם דן בתיבת המקוה שעומדת בתוך חפירה של מי מעיין, וממלאים את תיבת המקוה "על ידי ששופכים מים רבים שאובים בבור מקוה הגדולה". וכותב שלשיטת הראב"ד תהי' המקוה פסולה.

ולכאורה אופן זה הוא ממש דומה לאופן המבואר במשנה הנ"ל "ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון", אשר בזה מכשיר גם הראב"ד כנ"ל. כותב ע"ז באגרות-קודש שם:

ובלתי ספק הוא שמ"ש לעיל בהמוסגר שוב ראיתי כו' הוא הג"ה אחר זמן, וכשכתב התשובה הזאת היתה דעתו הק' שהראב"ד פוסל בענין זה ... ומכל מקום משנה ראשונה לא זזה ממקומה, דבלא"ה אין להתיר כ"כ באופן הנ"ל, שהרי הרבינו ירוחם כ' גבי מעין שהשליכו בו מים שאובים אם הלכו למקוה ריקן יש מתירין גם כן לטבול בו, וכ' ע"ז הש"ך ס"ק מ"א ומשמע דיש אוסרין, והלכך טוב להחמיר. א"כ כמו"כ הוא במקוה.

יוצא אם כן, שגם הראב"ד יודה בבור הזריעה דכשר אף כשאין (רוב) מ' סאה מים כשרים במקוה, ורק לדעת רבינו ירוחם יש לחשוש בזה.

ובאמת גם לדעת רבינו ירוחם יש המוכיחים שמתיר על ידי זריעה (ראה שו"ת כתב סופר חיו"ד סי' צ"ט. מקוה טהרה אות קל"ג. טהרת מים סי' ל"ד. וראה מה שכתבתי בזה בקובץ אהלי שם גליון 4 עמ' קטז-ז. וראה מה שליקט בזה בס' מקוה מים עמ' מט-נא). אמנם אדמו"ר הצמח צדק ואדמו"ר מוהרש"ב נ"ע סוברים שם, שלדעת רבינו ירוחם גם בזריעה פסול בנפסקה ההשקה למים כשרים.

ומלבד זאת יש בהכשר על ידי זריעה החשש של הכשר על ידי זחילה, ועוד כמה חששות, כמבואר בכמה פוסקים שנלקטו ב"מקוה מים" עמ' כז ואילך ועמ' נט-ס.

^{קני} אף שלא נתפרש הדבר, מכל מקום נראה, שגם כאשר מוסיפים בור זריעה מן הצד, יש להשתדל שהמים השאובין יכנסו אל בור הזריעה על ידי המשכה, כי בור הזריעה עצמו אינו נקרא המשכה, מכמה טעמים, ויש להאריך בזה.

ואף שבמדינתנו לפנינו לא הורגלו בזה, הנה, כיון שבמקוה צריכים לצאת ידי כל הדיעות ככל האפשרי, הנה אם אין קישויים בדבר, יש לעשות גם במקומם כזה".

וכן כתב שם (ח"כ אגרת זיתרצד): "ומובן וגם פשוט שטוב שתהיינה ג' בורות".

והיינו שאף שבשעת הדחק (בתקופת הגזירות ברוסיה) הסתפקו בבור השקה בלבד. מכל מקום כאן שאפשר הדבר, יוסיפו עכ"פ גם בור "זריעה". וכן הי' גם כאן במקוה נשים שבשכונתנו, בתקופה הראשונה להתיישבות חב"ד בקראון הייטס; עד שהתקינו בה מקוה על גבי מקוה.

*

אלא שגם כאשר הוסיפו בור זריעה, לא סמכו על זה בלבד, אלא רק בתור הוספה לבור השקה שמן הצד. והטעם בזה, כי גם בלא החשש של נתן סאה ונטל סאה, יש עוד שני חששות בהכשר המקוה על ידי בור זריעה בלבד:

(א) יש אומרים שהשקה אינה מועלת בשעת זחילה, וכמבואר בשו"ע (יו"ד סי' רא ס"ס): "ג' גומות שבנחל, התחתונה ועליונה של כ' סאה, והאמצעית של מ', ושטף של גשמים עובר בתוך הנחל, אע"פ שהוא נכנס לתוכן ויוצא מתוכו, אין זה עירוב ואין מטבילין אלא באמצעית, שאין הנזחלין מערבים אלא אם כן עמדו".

ואף שיש כמה אופנים איך מתקנים חשש זה (ראה מקוה מים ח"א ע' כו ואילך). מכל מקום לא רצו לסמוך על זה, רק בתור הוספה לבור השקה שמהצד.

(ב) כשמנקים את מקוה הטבילה, אם לא ניקוהו לגמרי ונשארו בו ג' לוג מים שאובים, יפסל המקוה ולא יועיל מה שימלאוהו אחר כך ממי בור הזריעה, כי ג' לוג מים פוסלים במקוה שאין בו מ' סאה. משא"כ כשיש בו גם בור השקה שמהצד, נכשרים גם ג' לוגים אלו על ידי ההשקה לבור מי גשמים שמהצד (ראה מקוה מים ח"א ע' לט ואילך).

וכל זה הוא כשאי אפשר לעשות מקוה על גבי מקוה, משא"כ אם בונים מקוה על גבי מקוה קני, בזה נתבאר באגרות קודש (ח"י אגרת ויתסב): "מש"כ שעשו עוד אוצר מן הצד כדי שתהי' זריעה – הנה עפ"י האופן דכ"ק אדני"ע שהיא מקוה על גבי האוצר, והוא רצה שיעלו מי התחתונה על גבי רצפת העליונה (ע"פ הרי"ל שי' לנדא), הנה הרי זה זריעה באופן היותר מועיל, שאין צריך השקה כלל לכל הדיעות, כמובן. גם אם לא יעלו על הרצפה, יש לסדר שהשאובים יפלו ישר בנקב ההולך לאוצר התחתון, דהיינו זריעה, ואם כן האוצר שמן הצד מהו מוסיף? – (אם לא לזהירות בעלמא, אולי יתקלקל אוצר התחתון)".

י. שיעורי המקוה לשיטת רבתינו

שיעור המקוה נתבאר בגמרא (עירובין ד, ב): "ורחץ את כל בשרו ... מים שכל גופו עולה בהן וכמה הן אמה על אמה ברום ג' אמות, ושיערו חכמים מי מקוה מ' סאה".

אלא שבשיעור אמה יש כמה דעות, יש האומרים ששיעור אמה הוא 48 ס"מ, ולפי זה שיעור 40 סאה למקוה הוא לערך 332 ליטר. ויש האומרים אשר שיעור אמה הוא 64 ס"מ, ולפי זה שיעור 40 סאה למקוה הוא לערך 786 ליטר. ויש גם שיעורים גדולים יותר.

נשתדל לברר אם כן את שיטת רבינו הזקן בשיעור המקוה, אשר בתחלה הי' סבור כשיעור הגדול, ואחר כך חזר בו והסיק כשיעור הקטן. ומתוך דבריו, והדברים שנכתבו בשמו, יתבאר לקמן שכפי הנראה, השיעורים של

קודם חזרה הם לערך:

אצבע	טפח	אמה	רביעית	מקוה מדינא	מקוה למעשה
2.52 ס"מ	10.08 ס"מ	60.48 ס"מ	172.8 גרם	663,677 ליטר	775 ליטר

או מעט יותר מזה:

אצבע	טפח	אמה	רביעית	מקוה מדינא	מקוה למעשה
2.593 ס"מ	10.37 ס"מ	62.23 ס"מ	187.6 גרם	722.97 ליטר	844 ליטר

והשיעורים של אחר חזרה הם:

אצבע	טפח	אמה	רביעית	מקוה מדינא	מקוה למעשה
2.16 ס"מ	8.64 ס"מ	51.84 ס"מ	108.8 גרם	417,94 ליטר	488 ליטר

או מעט יותר מזה:

אצבע	טפח	אמה	רביעית	מקוה מדינא	מקוה למעשה
2.22 ס"מ	8.89 ס"מ	53.34 ס"מ	118.6 גרם	455.28 ליטר	532 ליטר

כן נראה מדברי כ"ק אדמו"ר הזקן, ומדברי אחיו הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש בשמו, ומדברי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בשמו, ומדברי גלות עליות בשמו, ומדברי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

למרות זאת מפרש הגרא"ח נאה, בספרו שיעור מקוה, שהשיעורים המדויקים לשיטת רבינו הזקן לאחר חזרה הם:

אצבע	טפח	אמה	רביעית	מקוה מדינא	מקוה למעשה
2 ס"מ	8 ס"מ	48 ס"מ	86.4 גרם	331,78 ליטר	387 ליטר

נשתדל אם כן להוכיח ולבאר כל אחת משיעורים אלו, בסגנון קל לפי ערך, שיקל על הבנתם.

א) שיטת רבינו הזקן קודם חזרה

ב"תיקוני המקוה" כותב רבינו: "צריך להיות אורך התיבה מבפנים ערך ח"י טפחים מרווחים ... ורוחב התיבה מבפנים יהיה ששה טפחים מרווחים יותר מעט ... וגובה המים במקוה יותר מעט משבעה טפחים מרווחים". והיינו שאף ששיעור המקוה הוא אמה על אמה ברום ג' אמות (יח טפחים), מכל מקום עדיף להוסיף עוד טפח בגובה המים ("יותר מעט משבעה טפחים מרווחים"). ועל ידי זה הוסיף רובינו לערך שתות, על כל שיעור המקוה קטן.

רבינו לא ביאר כאן את מדת הטפח והאמה וארבעים סאה במדות שלנו, ועדיין לא ידענו מכאן אם קודם חזרה נשנתה או אחר חזרה. מכל מקום יש להוכיח מדבריו שנכתבה לפני חזרה, שהרי נכתב בה: "צריך להיות אורך התיבה מבפנים ערך ח"י טפחים מרווחים ורוחב השליבות באורך התיבה ערך ד' טפחים ונשאר י"ד טפחים להתפשטות גוף האשה תחת המים (אם היא ארוכה) וראשה יהיה על השליבה התחתונה". כלומר שהאשה הארוכה, מכף רגליה ועד קדקדה הן ח"י טפחים (ג' אמות), ועד צוארה – י"ד טפחים.

קט" טעם הוספת הטפח השביעי הוא כנראה, א) לגודל חומר טהרת בנות ישראל. ב) כי הסולם היורד לתוך התיבה אוכל מעט משיעור המקוה. ג) להבטיח שגם בטבילתה "תחת המים כעין דג", "לא יהיה שיעור צף על פני המים אפילו משהו ח"ו".

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

פט

אם נפרש דמיירי אחר חזרה, שהאמה היא לערך חצי מטר, יהי גובה האשה הארוכה לערך מטר וחצי, וזה לא מסתבר כלל. מסתבר יותר שנכתבה קודם חזרה, שהאמה היא לערך 60 ס"מ, וגובה האשה הארוכה קרוב ל-180 ס"מ. וכן כתב ב"שיעורי תורה" (סי' ג סיי"ח סקמ"ד): "לפי חשבון 7 שעורות הגודל, שכל גודל הוא 2.1/3 ס"מ, וכמו שכן חשב אדמו"ר את הגודל בשו"ע שלו יו"ד (סי' ק"צ), וגם בתקוני המקוה הלך בדרך זה".

מכל מקום לא נתפרש כאן השיעור המדויק לאורך אמה. וזאת מבאר רבינו הזקן על יסוד דברי הרמב"ם (הל' ס"ת פ"ט ה"ט): "רוחב הגודל האמור בכל השיעורין האלו ובשאר שיעורי תורה כולה הוא אצבע הבינוני, וכבר דקדקנו בשיעורו ומצאנוהו רחב שבע שעורות בינוניות זו בצד זו בדוחק, והן כאורך שתי שעורות בריות, וכל טפח האמור בכ"מ הוא ארבע אצבעות מזו, וכל אמה ששה טפחים".

ועל זה נתבאר בשו"ע"ר (הל' נדה סי' קצ סק"ג): "גודל הוא כרוחב ז' שעורות זו אצל זו בדוחק ... יותר הרבה מכגריס מרובע, שאינו מחזיק אלא לערך ה' על ה' שעורות בריבוע ... כמצוייר בתשובת מעיל צדקה". והיינו ששיעור כגריס שבשו"ע מעיל צדקה הוא לערך 5 שעורות, ושיעור האצבע (אגודל) הוא 7 שעורות זו אצל זו.

והנה לפנינו תצלום הציור שבתשובת מעיל צדקה (סי' כז), שהוא מחזיק ה' על ה' שעורות, וגדלו 1.8X1.8 ס"מ (כנראה בתמונה שלפנינו). וכיון ששיעור האצבע הוא 7 שעורות, הרי אפשר לראות (בחשבון ובתמונה) דהיינו 2.52 ס"מ. והאמה (שהיא 24 אצבעות) היא לפי זה 60.48 ס"מ. ושיעור מקוה (שהוא מעיקר הדין אמה על אמה ברום ג' אמות) – 663,677 ליטר. ולפי מה שהצריך רבינו להוסיף עוד יותר משתות – 775 ליטר.

אמנם מדברי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע נראה שהוא קצת יותר מזה, שהרי כתב הגר"י לנדא (במכתבו שנדפס בס' "שיעור מקוה" עמ' פו): "כ"ק קדה"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א (הרש"ב נ"ע) ... לענין מקוה חשב את האמה ארבעה עשר ווערשאק" (והיינו שהחמיר לענין מקוה, לחשוש לשיעור רבינו הזקן שקודם חזרה, כדלקמן).

והיינו שווערשאק רוסי הוא 4.445 ס"מ, והאמה (שהיא 14 ווערשאק) היא 62.23 ס"מ. והאצבע – 2.593 ס"מ. ושיעור מקוה (שהוא מעיקר הדין אמה על אמה ברום ג' אמות) – 722.97 ליטר. ולפי מה שהצריך רבינו הזקן להוסיף עוד יותר משתות – 844 ליטר.

ב) שיטת רבינו הזקן אחר חזרה

אודות החשבונות והקביעה של החזרה הזאת כותב אחיו הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש (שו"ת שארית יהודה יו"ד סי' לו): "שיעור הגריס קסא והרביעית והסלע וקומת אדם קסב ותינוק בן ט"קסג, שבכל זה שמעתי מפיו הקדוש

קס נתבאר לעיל הערה קלב.

קסא שנתבאר בשארית יהודה שם סי' יא. וכן לענין הסלע דלקמן.

קסב שהוא ג' אמות – עם הראש או בלעדיו, כדלעיל הערה טז.

קסג שנתבאר בשו"ע"ר (סי' טז ס"א): "שיעור טלית שחייבת בציצית שיערו חכמים אם היא גדולה כל כך שקטן שהגיע לכלל חינוך מצות ציצית דהיינו שהוא בן ט' שנים ... מתכסה בה ראשו ורוב אורך גופו ורוב רחבו".

ובפסקי הסדור (הל' ציצית ד"ה ורוחב הטלית): "ורוחב הטלית קטן צריך להיות אמה של תורה".

יוצא אם כן שרוחב טלית אמה מכסה את ראש ורוב אורך הגוף של ילד בן ט' שנים.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

שאחד באחד יגשוקסד, והעמיק הרחיב בזה בשכל מבעית וחשבונות רבים".

את ההוכחה והמסקנא מבאר (שם סי' יא): "מ"ש הרב רבינו אהרן ז"ל נבג"מ בסי' ק"צ ס"ק י"ג ... שמעתי מפי קדשו שחזר בו, לפי שתירוצו זה הוא נמשך לפי פשט לשון הרמב"ם שהגודל הוא שבע שעורות, אבל אין חכם כבעל הנסיון שמדד בעצמו בהרבה גודלים של הרבה בני אדם גדולים ובינונים ואין הגודל מחזיק אלא כששה שעורות. ולכן אמר לפרש לשון הרמב"ם שבע שעורות זו בצד זו, פירוש דהיינו כשהן שוכבות על צדיהן ולא על רוחבן, והן ברוחב ששה שעורות מיושבות על רחבן".

רואים מכאן שהקטין את השיעור בשביעית (מלבר, שהוא שישיית מלגאו), וכיון ששיעור האצבע הוא 6 שעורות, הרי אפשר לראות (בחשבון ובתמונה) דהיינו 2.16 ס"מ. והאמה (שהיא 24 אצבעות) היא לפי זה 51.84 ס"מ. ושיעור מקוה (שהוא מעיקר הדין אמה על אמה ברום ג' אמות) – 417.94 ליטר. ולפי מה שהצריך רבינו להוסיף עוד יותר משתות – 488 ליטר.

אמנם מדברי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע נראה שהוא קצת יותר מזה, שהרי כתב הגר"י לנדא (במכתבו שנדפס בסי' שיעור מקוה" עמ' פו): "כ"ק קדה"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א (הרש"ב נ"ע) חשב שבוערשאק רוסי ישנן ב' גודלין". ווערשאק רוסי הוא 4.445 ס"מ, והאמה (שהיא 12 ווערשאק, שהם 24 גודלין) היא 53.34 ס"מ. והאצבע – 2.22 ס"מ. ושיעור מקוה (שהוא מעיקר הדין אמה על אמה ברום ג' אמות) – 455.28 ליטר. ולפי מה שהצריך רבינו להוסיף עוד יותר משתות – 532 ליטר.

גם מדברי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בשם רבינו הזקן, נראה שכן הוא שיעורו של רבינו (אחר חזרה), שהרי כתב (שו"ת או"ח סי' פד): "שמעתי קבלה אמיתית מאדמו"ר ז"ל נבג"מ ששיעור רביעית היא תשעה לוט מים אפילו מים כבדים".

כל לוט הוא חלק 32 של פונט רוסי (409.5 גרם), והיינו שלוט הוא 12.8 גרם, ורביעית היא לערך 115.2 גרם (115.2 ס"מ מעוקב). ושיעור אצבע הוא 2.2 ס"מ. ושיעור רביעית (הוא 10.8 אצבעות מעוקבים) – 115 גרם (115 ס"מ מעוקב).

וקרוב לזה הוא השיעור הנזכר בשו"ת "צמח צדק" (חיו"ד סי' קסו ס"ג) ששיעור המקוה הוא ארבעים "הין"קסה. ומפרש הגר"א"ח נאה (שיעור מקוה עמ' פדקס) דהכוונה ל"עמער" הרוסי. והוא כמובא בספר גלות עליות (דמ"ג ע"א, נעתק ב"שיעור מקוה" עמ' פד): "לפי המסור בידינו משיעורו של רבינו הגאון מלאדי נ"ע, אשר מדת סאה היא כמדת עמער של מדת הקירה".

וכיון שהעמער הוא 12.300 ליטר, אם כן יהי' שיעור המקוה לפי זה 492 ליטר. והוא קרוב לשיעור הנזכר לעיל, שיטת רבינו הזקן לאחר חזרה – לערך 488 ליטרקסז.

וקצת פחות מזה הוא השיעור הנזכר בשו"ת צמח צדק (חיו"ד סי' שלג, בהוצ' החדשה): "הצאפ [היא התיבה גדולה שקובעים בתוך הנהר, שדן בה גם בתשובה הנזכרת לעיל] יהיה מחזיק ערך ששים סאה, שהוא ערך

קסד ע"פ איוב מא, ח.

קסה באותה תשובה דן במקוה שעושים על ידי תיבה גדולה ומנוקבת שקובעים בתוך הנהר, וצריך שיהי' בתיבה שיעור ששים הין, ארבעים הין הם מי הנהר ועוד עשרים הין מוסיפין מים חמים, וטובלת בו אחר שמשותה גובה המים בתיבה עם גובה המים בנהר, ויהיו בתיבה רק ארבעים הין.

קסי ראה מה שדן שם אם האמור כאן הוא לפי דעת רבינו הזקן לפני או לאחר חזרה.

קסז ב"שיעור מקוה" שם כותב ששיעור מסורה זו "אין לו מקום לא לפני חזרה ולא לאחר חזרה". ונדחק שם (עמ' פה) ליישב מסורה זו לפני חזרה, שאז לא עסק במדידות כזו. ולפי האמור לעיל יש ליישב המסורה בפשטות, לפי המדות שלאחר חזרה. והשינויים הקטנים שביניהם לא דייקו בהם, והשוו אותם לחומרא למדות של אותו הזמן.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

צא

שלשים וחמשה פוד מים במשקל הקיר"ה".

שיעור הפוד הרוסי הוא 40 פונט רוסי (שהוא 409.5 גרם), שהוא 16.38 ליטר. ולפי זה יוצא ששיעור ששים סאה האמור כאן הוא 573 ליטר, וארבעים סאה הם 382 ליטר. דהיינו שלפי חשבון זה יהי שיעור האצבע לערך 2.1 ס"מ, ושיעור האמה 50.4, ושיעור הרביעית 100 גרם, ושיעור מ' סאה 384 ליטר.

ג) אחר חזרה לפירוש הגרא"ח נאה

בספר "שיעור מקוה" ובספר "שיעורי תורה" האריך הגרא"ח נאה להוכיח מדברי הפוסקים הראשונים והאחרונים, אשר שיעור האצבע הוא 2 ס"מ, ואשר לפי חשבון זה הם גם שאר שיעורי התורה: האמה – 48 ס"מ, הרביעית – 86.4 גרם (86.4 ס"מ מעוקב). ארבעים סאה – 332 ליטר קס"ח.

ויתירה מזו ביאר, שזוהי גם שיטת רבינו הזקן לאחר חזרה, וכתב על זה (שיעור מקוה עמ' פא): "מדת אדמו"ר ז"ל ... שחשב האגודל 2 ס"מ. ואע"פ דלחשבון ה' שעורה 18 מ"מ כפי הציור, הוי כל שעורה 3.6 מ"מ, וששה שעורות 21.6 מ"מ, ונוסף על האגודל 1.6 מ"מ. זה אינו. דמה שכתב דציור המעיל צדקה הוא "לערך" רוחב ה' שעורה, כוונתו קצת יותר מה' שעורה קסט ... והוי האגודל 2 ס"מ והאגודל שהוא כששה שעורות יש לפרשו קצת פחות מששה ... והאגודל מסתבר לומר שהוא קצת פחות מו' שעורה ... יהי האגודל 2 ס"מ ... אי אפשר לומר דהאגודל לאדמו"ר ז"ל הוא 21.6 מ"מ ... ובכל אופן וכל חשבון שהוא אינו יותר על 21.6 מ"מ".

והיינו שנראה לו לפרש כן גם בשיטת רבינו הזקן אחרי חזרה, ששיעור האגודל הוא 2 ס"מ, אלא שבסופו של דבר עדיין מסתפק בזה קצת, ומסיק אשר "בכל אופן וכל חשבון שהוא אינו יותר על 21.6 מ"מ". והיינו ששולל בעיקר את השיעור הגדול שלפני חזרה, שנהוג בו בכמה חוגים.

ד) שיטת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע למעשה

כבר הובא לעיל (סעיפים א-ב) מה שכתב הגר"י לנדא ברשימה ע"ד בנין ותיקון מקוה על ידי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע: "את מדת האמה למקוה הי' חושב כ"ק אדמו"ר נבג"מ זי"ע למדת ארבעה עשר ווערשאקע (במד' הרוסית) שהם עולים במדת המטר לסכום של 62.3 סנטימטר. שיעור מקוה לפי זה הוא ... 726 ליטר מים בקירוב".

ובמכתב מהנ"ל בענין זה (שיעור מקוה ע' פו): "כ"ק קדה"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א (הרש"ב נ"ע) חשב שבוערשאק רוסי ישנן ב' גודלין, וככה מסר לי למעשה לענין עשיית המקוה, ולענין מקוה חשב את האמה ארבעה עשר ווערשאק".

וכבר הובא לעיל שם אשר ווערשאק רוסי הוא 4.445 ס"מ. ולפי זה יהי פירוש הדברים כך:

מעיקר הדין (כשיטת רבינו הזקן אחר חזרה), הווערשאק הוא ב' גודלין, והאמה (שהיא 24 גודלין) – 12 ווערשאק. והיינו שכל אגודל הוא 2.22 ס"מ. והאמה – 53.28 ס"מ. וארבעים סאה – 455.28 ליטר.

קס"ח השיעור של 48 ס"מ הוא שיעור אמה עוצבת. ובמקוה אזלינן לחומרא שתהי' אמה שוחקת, שהם 49 ס"מ (ראה שו"ע יו"ד סי' רא ס"א). ולפי זה הי' לכאורה צ"ל השיעור 352.95 ליטר.

אמנם בס' שיעור מקוה (עמ' כח) כותב הגרא"ח נאה, שבמשקל המים אין הפרש בין אמה שוחקת לאמה עוצבת, ולפי שיטה זו הוי השיעור לערך 332 ליטר (ויש בזה הפרש קטן בין האמור שם: 332.560 ליטר. ובין האמור אצלו בס' שיעור תורה עמ' רנט, אשר לפי שיטה זו השיעור הוא: 331.776 ליטר).

קסט והיינו ש-6 שעורות הן לערך 20 מ"מ, ו-5 שעורות – לערך 17 מ"מ, והציור שבמעיל צדקה (18 מ"מ) הוא קצת יותר מ-5 שעורות.

אמנם לענין מקוה עדיף להחמיר (כשיטת רבינו הזקן לפני חזרה), דהיינו להוסיף שתות לשיעור הנ"ל, שהאמה היא 14 ווערשאק. והיינו שכל אגודל הוא 2.59 ס"מ. והאמה – 62.23 ס"מ. וארבעים סאה – לערך 723 ליטר. ולכן מסיק שיהי' שיעור המים במקוה 726 ליטר בקירוב.

ובאשר לאוצר התחתון כותב הגר"י לנדא בשם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע: "שיעור המים בתחתונה הי' כפול, מחשש אולי פעם יחסרון משעור על ידי רפש עפר שמצטבר למטה, וכשיהי' שיעור כפול ישאר שיעור אחד ודאי".

עתה שנתגלה המקוה שבנה ברוסטוב, ומדדו את מדותיו של הבור התחתון: ארכו 142 ס"מ, רחבו 108 ס"מ וגבהו 93 ס"מ, ובס"ה – לערך 1426 ליטר, שהוא קרוב לכפול משיעור 726 ליטר שבאוצר העליון.

*

כאשר כ"ק אדמו"ר זי"ע קיבל את הרשימה הנזכרת מאת הגר"י לנדא (בראשית שנת תש"י), העיר על האמור בו (אג"ק ח"ג אגרת תקנב): "שיעור מקוה תשכ"ו ליטר. תמ"י קצת, שלאחרי כל החומרות דלעיל, לא רצו לצאת ידי דעת המגדיל שיעור מקוה עד כדי תשנ"ז וחצי, או גם תשס"ב ליטר לערך (בתל תלפיות לשנת תרס"ו אות ח. והועתק בקצושי"ע של הרב פעלדמאן. ויל"ע בס' יט סקכ"ז דרכי תשובה, ואינו עתה תח"י). זה עתה השגתי הדרכי תשובה הנ"ל, ולפי פי' בהחת"ס צ"ל תשע"ט ליטר. וכבר שקו"ט בזה בשיעורי תורה ס"א (מיקל ביותר), ערוגת הבושם וס' נתיבים במי הים ח"ג סכ"ג – שנדפס מקרוב באה"ק ת"ו".

והנה לפי הנ"ל שחומרת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לענין מקוה הוא להחמיר כשיטת רבינו הזקן קודם חזרה, לכאורה יהי' מיושב הטעם שלא חשש לשאר הדעות המגדילים השיעור יותר מזה.

אבל כבר הובא לעיל (סעיף א), שגם בתיקוני מקוה של רבינו הזקן – לפני חזרה, הצריך להוסיף עוד שתות (שגבהו יהי' 7 טפחים – במקום 6 טפחים). אשר לפי זה יהי' שיעור המים במקוה – 775 ליטר (קרוב לשיעור תשע"ט שבחתם סופר הנ"ל).

ומכל מקום לא רצה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע להחמיר עד כדי כך, ודי במה שהחמיר להגדיל השיעור עד כדי שיטת רבינו הזקן לפני חזרה.

ומה גם, שלפי אופן בניית המקוה על ידי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע – מקוה על גבי מקוה, כשאוצר התחתון הוא כפול משיעור מקוה הטבילה, הרי ביחד יש במקוה זו שלושה שיעורי מקוה של לפני החזרה, ושוב לא רצה להחמיר יותר מזה.

ה) אורך וגובה המקוה

מלבד כמות המים הכשרים שמכילה המקוה, יש לשים לב גם על אורך וגובה המקוה. שני אופני טבילה הראשונים נתבארו בדיני תיקוני המקוה של כ"ק אדמו"ר הזקן, וכל אחת מהן דורשת מדות אחרות לגודל המקוה:

א) כשהטבילה היא בעמידה, אזי: "גובה המים במקוה צריך להיות כחצי אמה ממעל לטיבורה, בכדי שלא יהיו קמטים בבטנה כאשר תשוח ראשה ביותר, אם היא טובלת מעומד". אלא שבניית מקוה כזו בתקופה ההיא היתה קשה "לפי שקשה הדבר מאד להטיל מים חמין הרבה כל כך למקוה".

ב) כשהטבילה היא כדג, אזי: "צריך להיות אורך התיבה מבפנים ערך ח"י טפחים מרווחים, ורוחב השליבות באורך התיבה ערך ד' טפחים, ונשאר י"ד טפחים להתפשטות גוף האשה תחת המים". והיינו כאמור לעיל – ח"י טפחים של לערך 10 ס"מ (לערך 180 ס"מ), שהם י"ד טפחים מלבד רוחב המדרגות (לערך 140 ס"מ).

והטעם לזה כתב: "ההכרח הוא שתטבול במתיחת גופה לארכה תחת המים כעין דג לאורך התיבה, דהיינו שתדחוק רגליה בדופן הקצר של התיבה סמוך לשולים, ובידיה תאחוז בשליבה הסמוכה לדופן הקצר שכנגדו,

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

צג

בשליבה התחתונה דוקא הסמוכה לשולי התיבה, בכדי שלא יהיה שורה צף על פני המים אפילו משהו ח"ו" וכעין זה נתפרש ברשימת הגר"י לנדא, בשם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע: "אורך המקוה יהי לא פחות מל"ב וויערשאק (היינו 1.424 מטר – מלבד המדרגות), בכדי לאפשר טבילה במתיחת כל הגוף, בשים את הראש על השליבה התחתונה. כי כ"ק האדמו"ר בעל הצמח צדק אמר לרבנית, אם כ"ק רבנו נבג"מ, כי ככה עיקר הטבילה".

באופן זה האחרון, היא מדת המקוה שבנה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ברוסטוב: 142 ס"מ מתחת המדרגות ועד לכותל שכנגדן (רוחב המדרגה – 24 ס"מ, וא"כ הם ביחד רק 166 ס"מ).

וכך כותב גם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (סי' שלג) "ארכו ארבעה עשר טפחים" – שהוא לכל היותר 142 ס"מ, והיינו מלבד השליבות כנ"ל.

ג) שהמקוה הוא מרובע, וטובלות בפנים המקוה, מקביל למדרגות, שאז יכול להיות אורך המקוה 180 ס"מ לערך.

יא. הוראות נוספות מרבותינו בתיקוני מקוה

א) חרסינות על כותלי ורצפת המקוה

כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות-קודש ח"ו אגרת א'תתכד): "בענין ההידורים נוספים ששואל עליהם. הנה בזמן האחרון העירוני על זה, שבאותם הקאפלעס שמרצפים בהם את כותלי המקוה והרצפה, ישנם שני מינים, א) שיש להם בית קבול מאחוריהם. והב) בלתי בית קבול, אף שהם קטנים ביותר. והנה אף שעד עתה לא ראיתי מי שיקפיד בזה, כיון שנעשו לבנין, הרי כיון שהעירו אותי שיש אומרים שהבית קיבול משמש קבול להצמעת (אשר על ידי זה יהיו הקאפלען נאחזים בטוב יותר), הרי אם אפשר בקל כדאי להשיג הקאפלען הקטנים שאין להם בית קבול".

והוא כמבואר בגמרא (סוכה יב, ב): "סככה בחיצין זכרים כשרה בנקבות פסולה ... מהו דתימא בית קבול העשוי למלאות לא שמיה קיבול קמשמע לך".

וכן נפסק בשו"ע"ר (סי' תרכט ס"ב): "הבית יד של חצים יש ... שעושין נקב בראשן והחץ עשוי כמרצע ונכנס לתוך הנקב ... כיון שיש בהן בית קבול אע"פ שהבית קבול עשוי למלאות על ידי החץ מלוי עולם שלא להתרוקן עוד, אעפ"כ הוא מקבל טומאה, ולפיכך אם סיכך בהן סוכתו פסולה".

אמנם נתבאר ברמב"ם (הל' כלים פ"ב ה"ג): "בית קיבול העשוי למלאותו אינו בית קיבול. כיצד בקעת של עץ שחוקקין בה בית קיבול ותוקעין בו הסדן של ברזל, אם של נפחים היא אינה מקבלת טומאה, שאע"פ שיש בה בית קיבול לא נעשה אלא למלאותו וכן כל כיוצא בזה".

וחלק עליו בשו"ת הרשב"א (שם): "סולם זה ... נראה שהוא מקבל טומאה. דבית קבול העשוי למלאכה הוי בית קבול ... אלא שהרב רבינו משה ז"ל כתב בפרק שני מהלכות כלים בית קבול העשוי למלאות אינו בית קבול ... ואיני יודע מה הפרש יש בין בית קבול זה לבית קבול של חיצין נקבות. שאף הוא עשוי למלאות ועליהן אמרו שאין מסככין בהן דבית קבול העשוי למלאות שמיה קבול".

ועל פי זה נפסק בשו"ע"ר (סי' תרכט ס"א): "הסולם יש להסתפק בו אם הוא מקבל טומאה לפי שאין בו בית קבול והרי הוא כשאר כל פשוטי כלי עץ שאינן מקבלין טומאה, או אפשר שהנקבים שהשליבות תקועות בהן הן דומין לבית קבול ולפיכך אין לסכך בו".

הרי שלפי זה יש להחמיר לכתחלה במרצפות החרסינה שיש להם בית קיבול, שיתדבקו טוב יותר על ידי

הצמנט שבהם.

אמנם בשעת הדחק מבואר באגרות קודש שם שיש להתיר "כיון שנעשו לבנין". והוא כמבואר בתוספתא (כלים ב"ק פ"ה ה"ו): "דכין של אולירין אף על פי שעשה לו פטפטין טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע". וכ"ה בכ"מ בתוספתא ובפוסקים (ראה גם לעיל סוף הערה כד, וסוף הערה כו, והערה צה).

ועוד טעמים נתבארו בפוסקים להתיר (ראה מה שליקט בזה בס' טהרת מים סי' מט. מקוה מים ח"ג ע' מז-ט).

ב) מקוה על ידי קרח ושלג

נתבארה לעיל תקנת המקוה של רבינו הזקן. מכל מקום הדחק הורה רבינו הזקן לעשות מקוה גם בדרכים אחרות. וכך מספר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (סי' קסג ס"ו): "זכורני כד הוינא טליא התיר אדמו"ר הגאון נ"ע לעשות מקוה בתחלה על ידי שהוציאו המים מהמקוה והביאו שלג והכניסו לתוך המקוה ריקנית, אחר כך חיממו המרחץ עד שנתפשר ונמס השלג והיה למים מ' סאה".

כל זה הוא בקשר לשלג, משא"כ לגבי קרח ממשיך לכתוב באותה תשובה: "והב"י כתב דמדברי הרמב"ם נראה דרך בשלג עושין כן מקוה לכתחלה ולא גמרינן מינה לאינך ... בגליל וקרח אין היתר לעשות ממנו מקוה בתחלה לדעת הרמב"ם כמ"ש בב"י וכ"מ (אף שמדברי הש"ע סעיף ל' משמע להתיר)". ומכל מקום בשעת הדחק התיר שם גם בזה.

והיינו דוקא בקרח טבעי, שמעולם לא היו המים שאובין. משא"כ בקרח מלאכותי, שכבר היו שאובין, נתבאר באגרות-קודש אדמו"ר ז"ל (ח"ז אגרת ב'סג): "מ"ש בענין המקוה אם להכשירה בקרח מלאכותי. הנה ידוע ששקלו וטרו בזה באחרונים ורבו המכשירים (ש"ך לשו"ע סעיף ל"א, תפארת ישראל, דברי מלכיאל, אחי עזר ח"ג, פורת יוסף. לעומת יד דוד, הרמ"מ עפשטיין, דרכי תשובה ס"ק קמ"ז). אבל בכל זה קשה עלי לתקוע עצמי לדבר הלכה ובפרט בענין מקוה שמשדלים לצאת ידי כמה וכמה דיעות".

ואף שנתבאר בשו"ע (סי' רא סל"א): "מקוה שאוב שהגליל טהור", ובש"ך (ס"ק עד): "שחזרו להיות כמו מי גשמים, ומותר לטבול בהן", הרי שאף אם הגדילו מים שאובים חוזרים להיות מי גשמים ומותר לטבול בהן; מכל מקום רבו האוסרים בזה (ראה מה שליקט בזה בס' טהרת מים סי' יז. מקוה מים עמ' קפא ואילך. ח"ג ע' רל ואילך).

וכיון שכן, יש להזהר גם, שהבאת השלג או הגליל לא יהיו בתוך כלים, אלא בתוך סלים נקובים. וגם הכף (את) שמרימים בו את השלג יהי נקוב, שלא יעשה את המים שבו לשאובים.

כל זה באופן הרגיל, אמנם בשעת הדחק גדול, כתב באגרות-קודש (חכ"א אגרת ז'תתקכ): "אם אין גשמים במקומם, אולי אפשר להשיג קרח מלאכותי (איסקוסטוענע)".

ג) השקה למקוה מרודד

כתב הרא"ה בבדק הבית: "ואפילו המקוה וכו' יש בה מ' סאה ויותר ומימי' מרודדין ואין גופו עולה בהם כאחת, אינה ראוי' לטבול בה, ואסור לתת בה שאובין עד שיהא בה כשיעור הזה, וכן אסור להשיק אלי' מקוה פסולה".

ולפי זה יש המדייקים שאוצר מי הגשמים יהי גבוה לפחות אמה אחת (ראה מה שליקט בזה בס' טהרת מים סי' ו. מקוה מים ח"ג ע' עב-ה).

אמנם ראה תשובת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות קודש ח"א אגרת קסז עמ' שעד-ה): "עלה בדעתי אולי כוונתו לחוש לסברת הרא"ה ז"ל בבדק הבית דמקוה שמימיו מרודדין אסור ליתן לתוכו שאובים בכדי שיתפחו

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

צה

מימיו, הואיל ואין גופו עולה במים הכשרים לבדם כ"א בהמים שאובין, אין זה הווייתו בטהרה. וחשש זה שייך במקוה שלנוק^ק ביותר, שהמים כשרים הם רק כרבע ארשין על הרצפה והטבילה היא בהמים שמוסיפין, ובה אין מועיל מה שמעורבין במים הכשרים כמובן. אמנם כמדומה לי דלית מאן דחש לסברת הרא"ה הנ"ל.

יב. מכתבי רבני חב"ד [לפי סדר הא"ב של שמות המשפחה^{קעא}]

הגה"ח הרב מרדכי שמואל אשכנזי

רבו של כפר חב"ד ארה"ק

ב"ה יום א' כ' סיון ה'תשנ"ח, כפר חב"ד ארה"ק

כבוד הגה"ח ספרא רבא רשד"ב שיחי' לוי, מנהל ספריית ליובאוויטש

קבלתי את עלי ההגהה של ספרו "תיקוני מקוואות לפי תקנת רבתינו", ואפשר להעיר בזה:

(א) מ"ש רבינו הזקן שהמים כשרים שבמקוה יהיו בגובה יותר משבעה טפחים, יש לעיין אם לדעתו ה"ז גם להוציא מחשש מרודד, ולפי"ז גובה האוצר התחתון צ"ל לא פחות מקצת יותר משבעה טפחים. שוב ראיתי שמובא בפרק התשיעי של הספר, שכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע כתב שלא חששו לחומרת הרא"ה בהשקה למרודד.

(ב) מ"ש ברשימת הרב לנדא ס"ב, שיהיו שני נקבים טע"ט, ומ"ש ס"ד שנקב ההשקה ישימו בשיש. לכאורה הכוונה שרק נקב אחד הוא בשיש, והשני הוא ברצפה עצמה. וכמ"פ קרה אשר הבלן החליף השיש ולא ידע שהחורים הם נקבי ההשקה לכן עושים שנקב אחד הוא קבוע ברצפה. שוב שמעתי שכך הוא גם במקוה שברוסטוב.

ואולי הטעם שדייקו שהנקב יהי בשיש, בכדי שעל ידי זה יהי אפשר להוציא את השיש, כשיצטרכו לנקות את הבור התחתון, אבל אי"ז לעיכובא. וכהיום שישנם אפשרויות אחרות להוציא את השיש, יכולים להיות ב' הנקבים בהרצפה, ואז בטוח יותר שישארו לתמיד.

ובאשר לשיעור של הטפח, כיון שלקמן סי"ד כותב ששיעור האמה היא 62.3 ס"מ, א"כ הטפח הוא 10.4 על 10.4 ס"מ, וצריך להקפיד בשיעור הזה להשקה, וכדאי שיהי יותר גדול, מכיון שלמעשה, בעובי הבטון שהוא בדרך כלל 20 ס"מ קשה להקפיד שבכל העובי יהי אותו שיעור נקב. והרי לדעת אדמו"ר מוהרש"ב הטפח על טפח הוא עיקר הכשר המקוה.

(ג) מש"ש ס"ד שהמים יעלו על גדות הרצפה, ומה שהביא בהערה שם מאגרות אדמו"ר, שתהי נתינת המים למקוה כשרה, לפי"ז לכאורה יש להקפיד ב' דברים: (א) שלאחר שמסיימים להמשיך המי גשמים למקוה ועולים המים על גדותיהן בתוך מקוה העליונה, לא לשאוב כל המי גשמים שבמקוה העליונה ולהשאיר קצת כדי שתהי נתינת המים שאובים למקוה כשרה. (ב) כל פעם שמריקים המקוה העליונה, לא להוריקה לגמרי. וצ"ע איך ינקו את רצפת המקוה. וצ"ע.

^ק המקוה בליובאוויטש, שהוא (כדלעיל פרק רביעי) בנוי על גבי מעין, אשר מי המעין ממלאים רבע ארשין [הארש הוא לערך 71 ס"מ, ורבע הוא לערך 18 ס"מ] על הרצפה [ומחמת גודל שטח המקוה יש בו יותר ממי סאה], ועליו ממלאים מים שאובין.

^{קעא} נכתבו במענה לעלי ההגהה של המהדורה הראשונה שנדפסה בשנת תשנ"ח.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

עוד מבואר שם "ואת השיש הזה יסירו לגמרי בזמן מילוי מי הגשמים לתחתונה דרך עליונה". כנראה חשש שלהשיש הזה יהי איזה שהוא דין כלי, והרי אינו קבוע, לכן הקפיד להסירו לגמרי.

ולהעיר דאע"פ שהי' באמצעו נקב ההשקה שהוא טפח על טפח שמבטלו מדין כלי, בכ"ז ציוה להסירו לגמרי. וראי' למי"ש לעיל ס"ב שהנקב בהשיש לא הי' בקפידא דוקא לכן צוה להוציא השיש, כיון שיתכן שהנקב השני יהי' בהרצפה.

(ד) משי"ש ס"ז, להעיר שבתיקוני המקוה של אדה"ז לא הצריך המשכה עבור מים החמים, ואולי כיון ששם שופכים את המים החמים לתוך מ' סאה מים כשרים שנמצאים כבר במקוה, בלי השקה כלל. או ששם התיבה היא בחפירת מי המעין קשה יותר לעשות המשכה.

(ה) משי"ש ס"ח שצריך ראוי לבלוע, לא הבנתי דבשביל להכשיר מצד כח אדם א"צ לראוי לבלוע (ואולי מדובר שם בצינור, ולהוציא מחשש שאובין, ולפי"ז כשיוצקים תעלה מביטון א"צ לזה, ועי"ש לפני"ז ס"ז). שוב ראיתי באגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה אגרת א'קא, שמאריך בזה ומסיים "ומשום חששא דחששא מפני שמנענע את המים ... או משום שסופו לצאת כולה, ודאי מהני בהם המשכה".

(ו) משי"ש ס"יד במ"ש בצינור עשוי מלט ראוי לבלוע, לכאורה הכוונה לתעלת יציקה עשויה ממלט, שנקראה במשנה (פ"ד מ"א) ובפוסקים בשם צינור (ואין הכוונה לצינור ממש).

ולענ"ד בכל אופן כשהאוצר רחוק מהמקוה (מצוי ביותר) וצריך להמשיכו על ידי צינורות ומוכרח כו"כ ארכובות בדרך (וראה שם ס"יג שהזהיר שלא יהי' על הגג דברים המעכבים את המים, ולכן הצריך אחר כך המשכה), נכון לעשות בהצינור גופא נקב פותח טפח לבטלו מתורת כלי, ולאחר שקבעו בקרקע אפשר גם לסתמו בצמנט וכיו"ב (כפי שמובא בספרו פרק שני בהערה בשם הרה"ק הר"ה מפאריטש), ולפני הכניסה למקוה לעשות המשכה של ג"ט על גבי קרקע הראוי לבלוע.

וכ"ז כשיש ארכובות בצינורות. אמנם כהיום שישנם הרבה אפשרויות חדשות, כדאי להשתמש בתעלות יציקה, ומה שפחות בצינורות.

(ז) בקשר לגובה המים במקוה, מ"ש בפרק עשירי השיעור 140 ס"מ (חצי אמה למעלה מטיבורה), המקובל במקוואות בארה"ק הוא כמדומה לא יותר מ-120 או 110 ס"מ. והשיעור המובא כאן, הוא רק במקוה קטנה שא"א לטבול בה מושכב על הארץ, כ"א מעומד.

(ח) בקשר לאורך המקוה, מה שכתב בפרק עשירי שצ"ל 180 ס"מ מתחלת המדרגה התחתונה עד הכותל שכנגדה, זאת מנין לו, ומדוע לא יצטרפו המדרגות התחתונות כשתשים ראשה עליהם. ושאני מנידון רבינו הזקן, ששם הירידה היא על ידי סולם וא"א לדעת כמה הי' שם בין שליבה לשליבה. אבל בזמנינו בכל אופן בארה"ק גובה מדרגה בערך 18-19 ס"מ, לא ידעתי אם שייך כ"ז.

ומי"ש ברשימת הרב לנדא ס"ה שאורך המקוה צ"ל 142 ס"מ (מלבד המדרגות), היינו דוקא כשהמים אינם גבוהים במקוה, ולכן צריכה להניח ראשה על המדרגה התחתונה. משא"כ אם המים גבוהים 110 ס"מ, שאז יכולה להניח ראשה על המדרגה השניה והשלישית, וא"כ אין צ"ל 142 אורך המקוה מלבד המדרגות.

וכנראה שאדמו"ר חשש שמא לא יהיו המים גבוהים מספיק, וחשש זה הוא בעיקר במקוה שעל פי תיקונו, כי המקוואות שההשקה היא מן הצד הרי נקב ההשקה הוא גבוה ומוכרחים להגביה המים לגובה הנקב לפחות, משא"כ כשהבור למטה הרי בשיעור מקוה לבד מספיק מעיקר הדין.

ועכ"פ במקוה שאין בה שיעור זה עד למדרגה התחתונה צריך להקפיד על גובה המים של לפחות 110-120 ס"מ כפי המקובל.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

צז

ט) בקשר להוראות נוספות כמדומה לא הביא הכתוב בשיחת חה"פ תרצ"ו עמ' 129, אשר הקפידו שכניסת המי גשמים לא יגעו בברזל, ולא גילה לנו טעמו, ויש להאריך בזה בכו"כ פרטים. ומצוי בהרבה מקוואות בזמנינו שעושים בהפתח של האוצר רעמיל מברזל, וכן לפעמים נוגעים המים בכניסתם בראדיאטורס.

י) כדאי הדבר להעיר אשר הבונים המקוואות יקפידו לצקת המקוה העליונה והתחתונה יחד, דכשאינם יוצקים ביחד יש חשש זחילה בהחיבור ביניהם.

לענ"ד חסר כו"כ דברים ועצות פרקטיות בקשר לבנין המקוה. ויש להאריך בזה הרבה.

מרדכי שמואל אשכנזי

*

הגה"ח הרב אברהם יוסף הלוי העלער
חבר הבד"צ קראון הייטס וראש כולל אברכים

ב"ה עש"ק ח"י סיון ה'תשנ"ח פה ברוקלין יצ"ו
כבוד יד"נ הרהגה"ח ר' שלום דובער שי לוי
אחרי הברכה וכו'

ראיתי קונטרסו "תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו", וכמעט שלא הניח כלום.

ובכ"ז לחביבותא דמילתא אציין, דבקונטרס "קובץ רז"ש" כותב הגרז"ש דווארקין ז"ל (בעמ' 44) דהחילוק בין השקה מן הצד להשקה מלמעלמ"ט הוא דמקוה על גבי מקוה הוא באמת מקוה אחת ולא מקוה הנכשרת על ידי השקה, וההפסק שבינתיים הוא רק להפסיק בין האויר החם שלמעלה, ובמילא אין העליונים ותחתונים מתערבים, אבל בבור השקה מן הצד המקוה נכשרת על ידי השקה.

ובשו"ת מנח"י (ח"ו סי' צ) הביא זה בשם רב גדול אחד, וכתב שסברא זו אין לה שום יסוד ושאין חילוק בין חיבור מן הצד לחיבור באמצע ע"ש.

וזכורני שסיפר הגרז"ש ז"ל הנ"ל, שסברא זו שמע מפי כ"ק אדמו"ר זיע"א, במענה לשאלתו האם יש מעלה שבור התחתון יהי דוקא תחת בור הטבילה או יכול להיות גם תחת בור מי גשמים שמן הצד, דהיינו שבצד בור הטבילה יהי שני בורות מי גשמים זע"ז (וכמו שבנה כן הגאון בעל מנח"י הנ"ל, והוסיף עוד בור הזריעה מצד שני, דלפ"ד יוצאים בזה כל ההידורים, כולל המקוה של אדמו"ר הרש"ב נ"ע. ורבים נמשכים אחריו עד היום לבנות מקוה של ד' בורות כידוע). וע"ז השיבו כ"ק אדמו"ר זיע"א שאינו כן וכנ"ל.

ויעוי' בספר החשוב "מקוה מים", שנדמ"ח בשנת תשנ"ב (בעמ' סג ואילך), דלאחר שמבאר היטב סברא הנ"ל כתב שאין זו סברא מחודשת, וכבר נזכרה בכמה גדולי אחרונים ע"ש. ועוד מבאר שם לפי דרכו הא דהצריך אדמו"ר מהרש"ב נ"ע נקב טפח על טפח ע"ש.

ומהגר"מ אשכנזי שי' האב"ד דכפר חב"ד שמעתי לבאר עפ"ד הש"ך בהל' אבלות סי' שע"א סק"ד, דכשיש פותח טפח בין בית לעלי נחשבים כחדר אחד ע"ש (וכמדומה שכבר נדפס באיזה מקום משמו).

ואסיים בברכה

יוסף אברהם הלוי העלער

*

הגה"ח הרב עזריאל חייקין

ראב"ד בריסל, בלגיה

ב"ה יום א' ד' תמוז ה'תשנ"ח

אל כבוד הרה"ח וו"ח וכו' נו"נ הרב שלום דובער שי' לוי, ספרן ספריית רבינו

שלום רב!

מאד נהנתי לעבור על ספרו תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו, המסודר בטוב טעם, שמכין לדפוס, שהואיל להראות לי בהיותי בבית רבנו על ג' תמוז דהשתא.

אמנם לא הי' זמני בידי ללמדו בעיון הדרוש, מכל מקום לא אמנע עצמי מלכתוב איזה הערה.

ברשימה ע"ד בנין ותיקון מקוה בסעיף ד, נידון הדיוק שהמים יעלו על גדות הרצפה, והביא בהערה השאלה איך יהי' כשרוצים לנקות רק העליונה, הרי מוציאים כל המים ולא נשאר מי גשמים על הרצפה.

ואולי יש לומר שבזה יש תועלת גם במקוה של בור על גבי בור כאשר עושים גם מקוה מהצד, אשר משם נכנסים מי העיר (הקרים והחמים) דרך זריעה ומקוה העליונה, ואז אולי כבר אין כל כך קפידא שתהי' הרצפה מכוסה במי גשמים תחלה.

בברכה

עזריאל חייקין

*

הגה"ח הרב יהודה ירוסלבסקי

יו"ר ועד רבני חב"ד בארה"ק

ב"ה יום א' כ"ז סיון ה'תשנ"ח

לידי"ע הגה"ח מוה"ר שלום דובער שי' לוי

ספרן ראשי ומנהל ספריית ליובאוויטש

שלום רב וברכה!

בנועם קבלתי את הקונטרס שעומד להו"ל בענין מקוואות, וברצוני להעיר איזה פרטים בדרך אפשר :

א. כפי שראינו את המקוה אשר בנה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, בעת ביקורינו ברוסטוב, הנקב שדרכו באים מי העיר אל המקוה, הוא בגובה 79 ס"מ מרצפת המקוה. ז.א. שבנו מלכתחלה באופן שגובה מי המקוה יהי' פחות מ-79 ס"מ, ולכן הצריך אשר הטבילה תהי' רק בשכיבה כדג, וכפי שכתב רבינו הזקן בתיקוני המקוה שלו, אשר גובה המים יהיו 7 טפחים והטבילה תהי' בשכיבה (משא"כ בעמידה צ"ל המים בגובה זרת למעלה מטבורה).

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

צט

ב. נלע"ד הטעם שרצה רבינו נ"ע, שמי העיר יגיעו למקוה דרך המשכה, עפ"י מש"כ החת"ס בתשובותיו (יו"ד סי' ריד), שאם באים המים בהמשכה, אזי גם להראב"ד אין חשש של נתן סאה ונטל סאה. עיי"ש ד"ה ומאי דקמן. וכן נוהגים כיום ברוב המקוואות שבונים (ראה מש"כ בס' הגהות על שו"ת חת"ס, מה שהקשו על החת"ס בזה ומה שיישבו).

ג. אעפ"י שלפי תיקון רבינו נ"ע גם מי הגשמים וגם מי העיר באים למקוה דרך המשכה, מכל מקום בנה באופן ששניהם באים ממקומות נפרדים. ונלע"ד הטעם לזה, כדי שלא תהי' אפשרית מציאות, שבעת המשכת מי הגשמים אל האוצר, תהי' בתוך תעלת ההמשכה שארית של מי העיר.

ד. ברשימה של הגר"י לנדא מבואר אשר ההמשכה של מי העיר היא "בתוך הקיר". ולמעשה מצאנו שם רק הנקב שבתוך הקיר, אבל לא מצאנו את המשך התעלה של ג' טפחים (כמבואר בשו"ע סמ"ה-ו), עבור המשכת מי העיר. ויתכן שהיה המשך תעלה שנהרס.

יהודה ירוסלבסקי

*

הגה"ח הרב משה יהודה ליב לנדא

רב אב"ד בני ברק

ב"ה יום א' י"א תמוז ה'תשנ"ח

כבוד הרב שלום דובער שי' לוי

קבלתי את עלי ההגהה של ספרו "תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו", וברצוני להעיר:

(א) בענין האם המים מן המקוה העליונה מתערבין בתחתונה, הדבר תלוי במשקל הסגולי של מי הרשת בכל מקום, כגון בארה"ק מי הרשת כבדים הרבה ממי גשמים. מעניין לדעת משקל מי הרשת ברוסטוב ביחס למשקל מי הגשמים.

הי' אצלי יהודי מדרום אמריקא שבנה דגם מקוה מפלסטיק שקוף בור על גבי בור, כדי להוכיח חילוף המים, והוסיף צבע במים שבעליונה, וראו כמו חוט דק יורד כל הזמן מן העליונה לתחתונה, והוא מפני כובד המים.

הוא רצה לחדש שיוסיפו מלח במי הגשמים, אך לא הסכמתי בגלל שיטת הראב"ד במכות גבי חבית בים.

בפרט לפי הוראת כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א לכיון זרם המים מול נקב ההשקה קשה להבין, זה ודאי יגרום להחלפת המים בבור. ובפרט כאשר ישנם שני נקבים בין העליונה לתחתונה, א"כ זרם המים בנקב אחד יגרום ליציאת מים מן הנקב השני, וצ"ע.

(ב) בענין אם הנקב בין העליונה לתחתונה הי' עגול או מרובע, יש בניירות של כבוד אבי הגה"ח זללה"ה שרטוט של המקוה, ובע"ה אחפש ויתברר הספק.

(ג) בענין נקב וסתימה במקוה, שהביא מהצ"צ שאין בזה חשש ומתיקוני המקוה של אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע שלא יהי' שום נקב, הנה אינו דומה ברזא בין מים למים (עי' צ"צ סי' קעו ח"ג אות ו), ואילו במקוה אדמו"ר מוהרש"ב שולל נקב לחוץ.

משה יהודה ליב לנדא

*

הגה"ח הרב חיים אליהו לנדא
ר"י בישיבת תורת"ל כפר חב"ד

ב"ה יום א' י"א תמוז ה'תשנ"ח

כבוד הרב שלום דובער שי' לוי

קבלתי את עלי ההגהה של ספרו "תיקוני מקוואות לפי תקנת רבתינו", וברצוני להעיר:

(א) ע"ד תדירות החלפת מי האוצר, אמנם אינני זוכר ששמעתי בבירור באיזו תדירות היו מחליפים המים מהמחסן של מי הגשמים, אולם, כידוע מתוך רשימת אמו"ר הרב ז"ל שהי' אוצר מים רזרווי "מחסן" בחצר, שממנו המשיכו המים לבור התחתון (כפי הנראה לע"ע, המחסן הזה בחצר הרסוהו הגויים ואינו קיים).

וברוסטוב בדרך כלל אין מחסור בגשמים, ועכ"ז עמד בקביעות על שלחן הרבי נ"ע בחדרו ברומטר, ובפירוש לצורך ובגלל המקוה. ויש ברשימות אבי הרב זללה"ה שפעם אחת בהיותו בחדר הרבי שאל אודות החלפת המים (מתוך המחסן) ואמר הרבי: וואס ווייזט דער ברומטר?

ואגב, בהסב השיחה אז אודות הברומטר ומהותו אמר הרבי, שעניין אותו לידע מהותו, ופירקו לראות, ואמר שיש בו כסף חי (כספת) המפעילה אותו ואמר הרבי "איך בין נתפעל גיווארן פון דיא התכללות פון דעם תמים דעים", והמשיך מילא כאשר בחוץ יבש והברומטר מראה לצד הלחות שצפוי גשם, הנה הרגישות שלו גדולה יותר והוא כבר מרגיש את הלחות, אבל כאשר בחוץ גשם שוטף והלחות גבוהה, והברומטר כבר מתחיל להראות על יובש ... ונפלט מפי אבי זללה"ה "און דאס איז מרגיש דוקא דער דומם", והשיב הרבי "דאס רעט מען דאך". סיפור זה שמענו מפיו פעמים רבות.

והנה בודאי וכמובן מאליו שאילו הי' מדובר על החלפה אחת או שתיים בשנה ויש מחסן רזרווי, לא הי' צריך ברומטר קבוע לשם כך ... אלא ודאי משמע שהחלפת המים היתה תדירה הרבה יותר.

(ב) בדבר חשש הדברי חיים ושיטתו:

הנני לספר מה שאני בעצמי הייתי נוכח בהזדמנות של בקור שערך אבי הרב זללה"ה אצל האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל בקרית צאנז (וגם בנו ממלא מקומו בארה"ק הי' נוכח), והוסב השיחה בענין המקוה, והתלונן שחסידי צאנז בפ"ת (כמדומה לי שהמדובר הי' על פ"ת), רוצים מקוה שתהא מתאימה לשיטת הד"ח, והיות ששם המקוה היא בור על גבי בור ועובי התקרה האמצעית היא כעין הסילון המחובר שני מקוואות זו על גבי זו. ואבי השיב שאינו כן אלא בנידון דידן אין אלו שתי המקוואות אלא מקוה אחת ממש, והאריכו בשיחה אודות זה.

מספר שעות לאח"ז כשחזרנו לביתנו, טלפן אל אבי בנו של האדמו"ר מקלויזנבורג בשליחות אביו, ואמר, שעבר שוב על הרשימה הנודעת של אבי הרב זללה"ה, ואמר שאם אמנם עושים בדיוק כפי הכתוב שם, זה בודאי טוב גם לפי דעת הדברי חיים.

(ג) לפני שהרבי נ"ע החליט לבנות המקוה בור על גבי בור, הי' דיבורו אל אבי וספר אשר דעתו נוטה לעשות בור על גבי בור. אולם דן בזה עם הרב הגה"ח ר' מנדל חן הי"ד, והוא הביע דעתו להעדיף בור השקה מן הצד (כנראה שהרבי ברוב ענותנותו רצה דוקא שרב יסכים אתו). אבי ז"ל העלה אז הסברה שיש עדיפות בבור על גבי בור מחמת שינוי הטמפרטורה במים. הרבי נהנה מרעיון זה וקבלו. ואז נפלה ההכרעה למעשה לבניה באופן הידוע.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

קא

חיים אליהו לנדא

*

הוספה והשלמה מהנ"ל

הארות והערות נחוצות ומעשיות

מתוך ר"ד של אבי הרב הגה"ח זללה"ה

בדבר המקוה ברוסטוב

כידוע הי' אבי, הרב הגה"ח מוהר"ר **יעקב לנדא** זללה"ה, "רב החצר" בתקופת היות כ"ק אדמו"ר הרש"ב זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ברוסטוב ע"נ דון, עפ"י פקודת הרבי. או כפי שכונה בפי כ"ק אדמו"ר הרי"צ זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, "דער דווארצאווער רב". דהיינו "רב הארמון". (דווארעץ = ארמון). כבר נודע שזכה להתקרבות מיוחדת, וזכה כל אותה תקופה לצקת מים על ידי הרבי כפשוטו בפו"מ. עד שכ"ק אדמו"ר הרי"צ אמר אז ברבים שמקנא הוא בו אודות זה. מטבע הדברים הי' מעורה מאד בבניית המקוה בבית הרבי. עוד טרם בניתה, הי' דבר הרבי אליו אודות שקו"ט שהי' לרבי עם הגה"ח רבי מענדל חן הי"ד, בדבר המקוה. כאשר הרבי העדיף בור ע"ג בור, והרמ"מ צידד בהשקה מן הצד. כנראה שהרבי ברב ענותנותו רצה שרב יסכים אתו. אבי, שהיה חסיד מקושר בכל לבו, אמר כדברי הרבי, בהעלותו את הסברא הידועה לעדיפות בור ע"ג בור, שבגלל הבדלי הטמפרטורה במים, שהתחתונים קרים יותר, קטן החשש שמי הגשמים שלמטה יתערבו עם העליונים. סברא שהרבי תמך בה מאד מאד. כך "נולדה" המקוה הידועה. רישומי דברים מדויקים מאד נערכו אז ע"י אבי הרב זללה"ה אודות בנין המקוה. ומשמצאתים, וראיתי שיש בהם דברים בלתי ידועים והתועלת בפרסומם, הנני מביא מהם לידיעת רבים, וכן את המסקנות המתבקשות בבירור מאותה רשימה, כפי שיראו הקוראים.

- א -

אין זה דבר חדש, וכבר רבות דובר בו, גודל התפעמות הלב שאחזתנו כלנו, בהיותנו לראשונה ברוסטוב, כאשר זכינו לגאולת ביתו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ולגילוי המקוה הטהורה, אשר בהשתדלות כה רבה, זכו לקיים "וישובו ויחפרו" את הבאר אשר סתמוה פלשתים, בשלמותה ובכל הדרה.

רגש התפעלות עילאית אחזה בכל הנוכחים נוכח הנס ופלא, אשר למרות שהנכרים דרי הבית, ניתצו כתלי מעקה המקוה שמעל גובה הרצפה, בהכאות בכח רב, קירות שהיו יחידה אחת של בטון עם כתלי המקוה בעומקה, והפילו השברים, חלק מהם גושים גדולים, אל תוך חלל המקוה. למרות כל זאת נשארו אפילו אריחי החרסינה שלמים. הזעזועים לא קעקעו ולא ערערו במאומה את כתלי המקוה, עד שלאחר בדיקה במילווה במים, נתגלה שלא היתה בה זחילה כל שהיא. דבר המפליא כל שומעיו.

[אגב, אז נפתרה גם השאלה אודות נקב ההשקה של טפח על טפח ברצפת המקוה האם לעשותו עגול או מרובע, שהרי הכל רואים המציאות, היותו מרובע].

יחד עם זה, חידה סתומה היתה לכולנו הימצאות נקב בכותל שבימין היורד במדרגות, בגובה נמוך מאד. סברות רבות נאמרו בזה, אך התמיהה לא קטנה. אף כי מדדנו וראינו שיש שיעור מים להכשר מקוה למטה מגובה הנקב. גם עם היות ידועה ההוראה שהטבילה תהיה במתיחת כל הגוף (עם הנחת הראש על השליבה התחתונה), עכ"ז הקושיא נשארה במקומה. מה ראו על ככה לעשות נקב בגובה מועט כ"כ, בפרט שבשעת התרוממות המים ע"י הטבילה, הרי יתכן שתהיה זחילת מים לתוך אותו נקב. ואף אם לא תפסל המקוה בזחילה עליונה זו, (ואין כאן המקום לדון בפרטי הדינים שבזה), מ"מ למה לעשותו לכתחילה. בפרט שהרבי הרי בפירוש רצה למנוע חשש זה. והורה, כפי שנאמר ברשימה המודפסת והמפורסמת: **"שום נקב כו' לא יהי' לא בעליונה ולא בתחתונה**. ומקום כניסת מי הגשמים יהי' ע"י נקב בעליונה **למעלה ממדת המים בכדי שלא יהיה חשש**

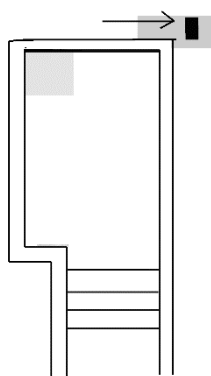
זחילה כו".

הסברא שדרך נקב זה באו מי העיר אל המקוה בהמשכה, היתה רחוקה מלהתקבל על לבי. בפרט שחפרנו מעבר לקיר המקוה שמא נמצא איזה סימן למה שהי' שם, אך לא נמצא מאומה.

אולם למעשה, לא עלה על דעת מי מאתנו להעזי ולשנות ממה שנמצא, בפרט שאותו נקב לא הי' נראה כפירצה, אלא נקב עגול מעובד יפה. ובהיות שראינו שם בבירור שהתבצעה עבודת חפירה והחלפה של צנרת המים בתקופה האחרונה, היתה ההנחה שעקב חפירה של הנכרים באותו מקום מחוץ לכתלי המקוה וסתימת חפירתם, נעלמו עקבות המשכו של נקב זה. לפיכך בלית ברירה הונח שאכן זה הי' מקום כניסת המים, ואמנם בשיפוץ המקוה עשו כניסת מי העיר למקוה בהמשכה דרך אותו נקב, על דעת כלם. (על סמך זה גם נדפס בכ"מ שמקום כניסת מי העיר שם, היתה בגובה של כ-79 ס"מ מהרצפה).

קושיית נקב זה לא הרפתה ממני. הסברות שנאמרו לא הניחו את דעתי. הפיסקא הנ"ל "שום נקב כו' לא יהי' לא בעליונה ולא בתחתונה ומקום כניסת מי הגשמים יהי' ע"י נקב בעליונה למעלה ממדת המים בכדי שלא יהיה חשש זחילה כו'". הלכה והגדילה את הקושיא בעיני. כאשר עינינו הרואות באיזה גובה כניסת המים גשמים, כמעט 1.40 מטר מרצפת המקוה. ולזה קראו "למעלה ממדת המים", איך יתקבל על הלב שכ- 60 ס"מ למטה מכניסת מי הגשמים יהי' איזה נקב או מקום כניסת מי העיר. אך מה לעשות, הרי "אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות".

ידע ידעתי שיש בין רשימות אבי הרב זללה"ה, רישום ושרטוט מדויק של המקוה משעת עשייתה. הנה מאז מצאי השרטוט ורשימה מפורטת בצדו, (שצילומם ניתן כאן), אני רואה חובה לעצמי לפרסמה, ולהביאה לידיעת הרבים, כפי שגם הבטחתי, ולהודיע בשער בת רבים, שמתברר **בודאות שנקב זה אינו מקום כניסת מי העיר האורגינלי!** יתר על כן, בודאי שנקב זה בכלל אינו אורגינלי כלל! כפי שיוכחו הכל בהמשך הדברים. יש לקחת זה לתשומת לב הלכה למעשה, בבנין מקוואות, שלא לסמוך ולחקות כעין הנקב האמור! (מן הראוי גם לתקן את הכתוב בכ"מ שכאן בגובה זה הי' כניסת מי העיר).

ולהעיר, חפרנו בשעתו, וחפשנו גם מאחורי הכותל האחורי של המקוה, [הכותל שממול המדרגות] וימינה לו. (ראה תרשים של מקום החפירה), כפי שנתפרסם בשעתו בתמונות שהופיעו ב"כפר חב"ד". גלינו שם מקום הצנרת הישנה, בערך במקום המסומן בתרשים. התפעלנו כאשר מצאנו שם בתוך האדמה שנשאר חלל זקוף כעין צנור, יפה כמעט כעין פלא, זמן רב אחרי שנשלף ממנו צנור המתכת, ע"י הנכרים. רק עתה יודע אני לומר, כמה מתאים חלל זה שמצאנו, עם המקום הנכון של כניסת מי העיר אל המקוה. אכן חלל זה שנשמר, הי' של הצנור שהוביל את מי העיר אל המקוה. **מקום כניסת מי העיר במקוה, היה באותה פינה ממש, בכותל שמול המדרגות, מימין, בגובה שמעל פני רצפת החדר!** שהרי עינינו הרואות שבכל גובה הכותל הקיים עתה, עד רצפת החדר, אותו הכותל שלם, ללא שום נקב.

אמנם, גם ברשימה המפורסמת המודפסת מכבר משמ"י דאבי הרב זללה"ה, נאמר שההמשכה של מי העיר היתה "דרך המשכה בתוך הקיר", אך עד עתה לא ידענו באיזה קיר והיכן בתוך הקיר, ורק מתוך רישום ורשימה אלו, מתברר הדבר לאשורו.

הנני מגיש בזה צילום של רישום המקוה והשרטוטים שלה, שנערכו לאחר בנייתה בכת"י אבי הרב זללה"ה בקיץ תרע"ח, הכוללת כל פרטי המקוה ודקדוקיה. השרטוט נעשה בדיוק רב, לפי קנה מדה מדויק "מאסשטאב" (לפי אמות המדה של רוס"י באותו זמן "ארשין" וכדו'). כמו"כ צילום הרשימה בכת"י, והעתקתה.

בתרשים זה ברור היטב לכל רואה, מקום כניסת מי העיר. בתוך הכותל האחורי (שמול המדרגות) נכנס צינור המים מימין, בתוך עובי הכותל, שם היתה תעלת ההמשכה, ככתוב מפורש ברשימה המצורפת, ומשם נכנסו המים למקוה. וכנ"ל אין שום ספק שכל זה היה מעל גובה רצפת החדר. מהלך הצינור בתוך גובה קיר המקוה,

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

קג

משורטט בצבע אדום. כשלצדו כתוב ברוסית, "צנור המים". (נקודת מוצא המים לחלל המקוה מסומנת באות ד')

יהא אשר יהא הניחוש, לשם מה עשו הנכרים, בתקופה הראשונה של מגוריהם בבנין, נקב זה. נכון שהדבר תמוה, וכאמור, הנקב הי' מעובד יפה בעיגול. אך למעשה אין זה נוגע לנו ואינו משנה דבר. ברור שכל זמן שהמקוה שימשה "מקוה", לא הי' שם נקב זה. כדמוכח מכל האמור בלא ספק, ועוד להלן בזה. מכיון שכן, פשוט שאין לעשות שום נקב אפי' בגובה מעבר לשיעור מקוה, בגובה שהמים עלולים לעלות ולהזחל לתוכו בשעת טבילה! ואין לסמוך בשו"א על הנקב המצוי שם!

- ב -

יתר על כן, רק עתה נתגלה לי עד כמה נכונה הטענה שהעליתי לעיל, שלא יתכן שעשו נקב כ"כ נמוך כאשר זה יכול לגרום איזו זחילה של המים לתוכו בשעת טבילה.

תא שמע! ברשימה זו (המצולמת כאן), נאמר אודות סוף הצנור המביא את המי גשמים עד כותל המקוה: "ובתוך כותל המקוה עשוי מגופה של עץ באסיתא של עץ, כדי שיהא הסתימה יפה ולא יהי' חשש זחילה ח"ו מהמקוה להצנור כו'".

כבר הדגשתי לעיל, שעיינינו הרואות באיזה גובה הוא הנקב של צינור מי הגשמים. כמעט בגובה הרצפה. (1.40 מ' מן הרצפה, כנ"ל.) ואעפ"כ עשו תקנה (אמנם מיותרת מפני הגובה) למנוע ש"ולא יהי' חשש זחילה ח"ו מהמקוה להצנור כו'". אך מלבד זה, אילו הי' נקב נמוך הרבה ממנו, (בגובה כ-79 ס"מ), הרי זה ממש חוכא ואיטולא לעשות פקק על העליון "שלא תהי' שם זחילה ח"ו". תרתי דסתרי ממש. עוד זאת, לאחר שנתברר מקום כניסת המים, הרי אין שום הסבר כלל להמצאות חור נוסף, ללא שום צורך. (ממול חור זה, מעבר לקיר,

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

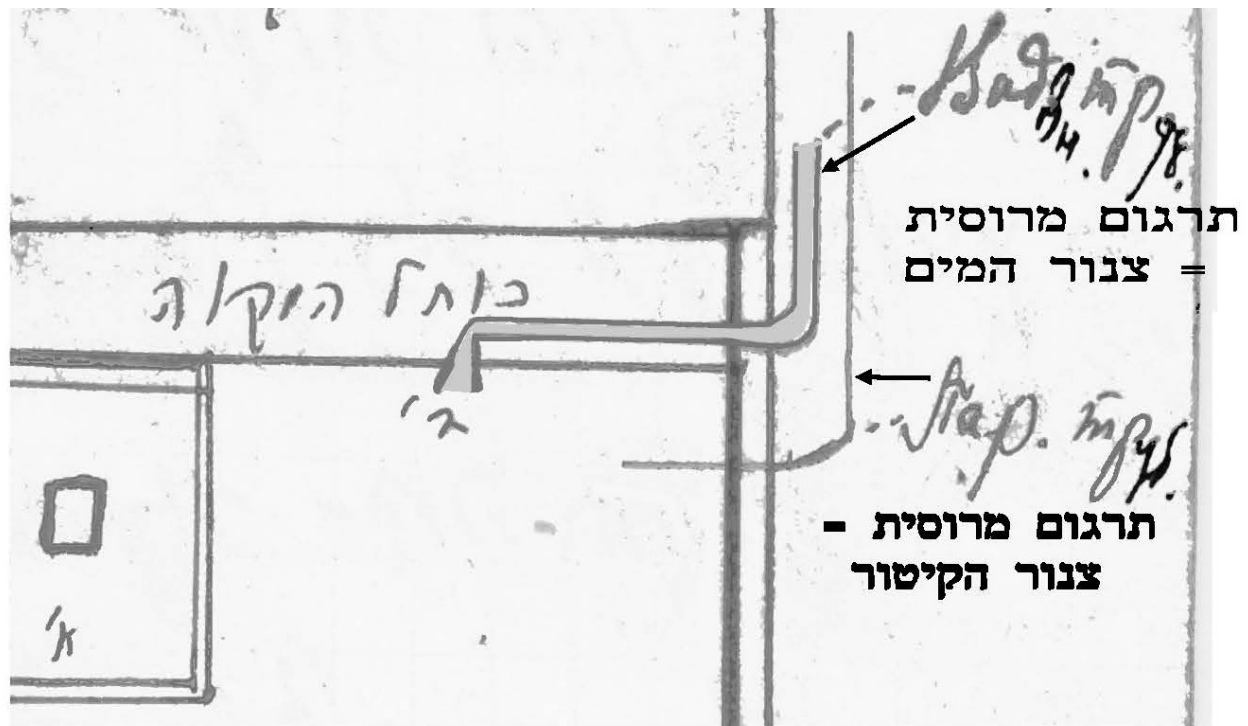
ראה השרטוטים בהמשך.

למותר להעיר שהכתוב באותיות דפוס על תצלום השרטוט, אינו מן המקור. זו הוספה שלי על גבי הצילום, להקל על הקוראים הבנת הכתוב במקור. כמו גם תרגום המלים שבלשון הרוסית.

[illegible]

סדר תיקוני מקוואות - לפי תקנת רבתינו

קה

סדר תיקוני מקוואות - לפי תקנת רבותינו
והרי צילום רשימת ביאור הציור

העתקת הרשימה:

(ביאור הציור מתייחס לציור מס' 2
שלו, שלא נרשמו בתוכו כל הפרטים
אלא אותיות ומספרים לבד. ורק
הפרטים הנוגעים לכשרות המקוה.
העדפתי לצלם את ציור מס' 1 שכל
הפרטים מופיעים גם בתוכו. וגם
הפרטים הנוספים כמו האמבטי, דוד
הקטור וכו'. מכאן השינוי במספרים
המסומנים.)

"ביאור ציור"

* "חלל המקוה מחזיק ל"ב
ויערשק באורך כו' על רוחב כ"ד
(ד"ד).

* בכותל המסומן באות ג' (הכונה
לכותל השמאלי שבשרשטוט). נכנסים
המי גשמים ע"י צנור מצעמענט (=מלט)
ההולך מתחת קרקעית החדר. ובתוך
כותל המקוה עשוי מגופה של עץ
באסיתא של עץ כדי שיהא הסתימה
יפה ולא יהי חשש זחילה ח"ו מהמקוה
להצנור, ומסומן באות מס' 1. (ברישום
זה, הסימון באות ב')

* בקרן זווית ב-ג (סימון הכתלים
באותיות אינו מופיע ברישום זה). עשוי
פתח מהמקוה עליונה לתחתונה, בערך
רוחב חצי אמה, ובכלל בכדי שיוכל
אדם לכווס דרך שם, וסתום באבן שיש
אשר באמצעותו יש נקב טפח על טפח
שהוא פתוח תמיד ושם היא ההשקה
להמ"ג, ומסומן באות מס' 3 (ברישום
זה - א').

בקרן זווית ג-ד עשוי נקב טע"ט
זאפאסני (=דורווי) שהוא ג"כ פתוח
תמיד, ומסומן באו"מ 3 (ברישום זה,
ג').

הציור מס' 2 - ביאור
הוא הציור המהיר זה וליהיוצא האין
על רוחב - ק"ג,
בכחל המסומן באות ג' ובמס' 1
גשמים ע"י צנור מצעמענט ההולך מתחת
הקרקעית החדר, ובתוך כותל המקוה
עשוי מגופה של עץ באסיתא של עץ
כדי שיהא הסתימה יפה ולא יהי
חשש זחילה ח"ו מהמקוה להצנור. - מסומן
באות מס' 1.
הוא הציור המהיר זה וליהיוצא האין
על רוחב - ק"ג,
בכחל המסומן באות ג' ובמס' 1
גשמים ע"י צנור מצעמענט ההולך מתחת
הקרקעית החדר, ובתוך כותל המקוה
עשוי מגופה של עץ באסיתא של עץ
כדי שיהא הסתימה יפה ולא יהי
חשש זחילה ח"ו מהמקוה להצנור. - מסומן
באות מס' 1.
הוא הציור המהיר זה וליהיוצא האין
על רוחב - ק"ג,
בכחל המסומן באות ג' ובמס' 1
גשמים ע"י צנור מצעמענט ההולך מתחת
הקרקעית החדר, ובתוך כותל המקוה
עשוי מגופה של עץ באסיתא של עץ
כדי שיהא הסתימה יפה ולא יהי
חשש זחילה ח"ו מהמקוה להצנור. - מסומן
באות מס' 1.

או"מ (=אות מס') 4 (בשרטוט זה, רשום ד') מקום כניסת מי הוואדיפראוואד (=מפעל המים העירוני), דרך
כותל המקוה בכדי שיהי ע"י המשכה ג"כ. ונעשה צנור קטן מצעמענט בתוך כותל המקוה ודרך שם עוברים
המים מן הצנור הוואדיפ"ר אל המקוה והצנור הוואדיפ"ר נכנס לתוך הכותל. ע"כ.

לעת הצורך, הוא כלפי תעלת הביוב. עוד פתח אחד בכותל המאגר, בקצהו העליון ממש, הפתוח דרך קבע. גם ממנו יש חיבור לתעלת הביוב. וזאת היות שבנו והכינו באופן שכל מי הגשמים הבאים מן הגג זורמים רק אל התעלה המוליכה אל המאגר, כדי שלא יהי שום פעולת אדם לשנות כוון זרימת המים, ביציאה מן המרזב. והמרזב הזקוף יהי קבוע. גם זה כעין הוראה לרבים, להזהר באופן הטית המים מן המרזב, לכאן או לכאן. (ואין כאן המקום לפרט האפשרויות הטכניות בזה שיהי ללא כל חשש.) לפיכך הוזקקו לפתח ניקוז עילי זה, לעודפי המים שמעבר לתכולת המאגר. דהיינו כאשר המאגר הרזרווי התמלא, אזי המים העולים על גדותיו זורמים דרך הנקב העילי לתעלת הביוב. כמובן, התכנון הי' שמגובה הפתח המוליך אל האוצר (המגובה מעט) ומעלה, עד תחילת פתח הניקוז, יכיל המאגר כמות המים המספיקת למילוי האוצר, [דהיינו 1460 ליטר] ועוד. כי כידוע רצון אדמו"ר הרש"ב הי' שבעת מילוי האוצר, יהיה פתח האוצר פתוח, (כלומר, לוח השיש המכסה את הפתח שדרכו יורדים לנקות האוצר, יהא מורס), וישאר פתוח עד שמי האוצר יעברו על גדותם לתוך חלל בור הטבילה.

אולם הקבלן טעה בחישוב, וכנראה שכלל בחשבון גם את החלל שמתחת לנקב זה. כך שבכל פעם שמילאו את האוצר מן המאגר, היו חסרים מים להמלאו.

וכך נאמר ברשימה:

15.430.1/2	"הבאק (=מיכל המאגר) מחזיק וויערש' קוביק
<u>16.128</u>	המקוה התחתונה מחזיקת קוביק וויערש'
698	חסר בהבאק עד המקוה

יתר על כן, מוכח שבפועל לא הכיל אוצר המים (דהיי"ה המקוה התחתונה), שני שיעורי מקוה ממש, רק שני שיעורי מקוה בקירוב.

דהנה, לעיל הועתק החשבון ששני שיעורי מקוה הם – ט"ז אלף תס"ד וויערשאק. (=16.464 וויערשאק) ואילו כאשר נמדדה המקוה התחתונה אז, אחר השלמת בנייתה, נרשם: (כפי שהועתק לעיל) "המקוה התחתונה מחזיקת קוביק וויערש' 16.128". ז.א. שהי' חסר להשלמת שני שיעורי מקוה 338 וויערשאק. (ובמדות שלנו: האוצר מכיל רק 1426 ליטר, במקום 1460. כלומר, נחסרו 34 ליטר). כנראה שגם זה יש לזקוף על חשבון טעות של הקבלן. אולם כמובן שלא הי' בזה קפידא כ"כ. כי עפ"י המבואר ברשימה המפורסמת, ההוראה לשני שיעורי מקוה היתה ליתר שאת שמא יצטבר בוץ ורפש בתחתונה וימעט שיעור המים. וע"כ פשוט שבפורתא לא דקו בכך.

– ה –

שתי הוראות למעשה

עוד הוראה ברורה מפי הרבי נאמרה שם, שהיא חומרא מעניינת: "הצינור המוליך את המי גשמים מן הגג להצינור של הבאסיין (=בריכה). כלומר, בריכת המאגר הרזרווי, שהוא אצל החומה, צריך להיות עומדת בשוה, לא עקומה".

(בריכת המאגר כונתה לעתים בפי הרבי "באק" ולעתים "באסיין").

כלומר, הצינור הזקוף, העומד אצל הקיר, שדרכו זורמים מי הגשמים מקצה הגג כלפי מטה, אל ראש התעלה ההולכת אל בריכת המאגר, שכאמור, כל מי הגשמים מגג זה הלכו שמה, הצנור יעמוד זקוף בקו ישר [בשוה] בלא אלכסון [לא עקומה].

וליתר פירוט, הרי דבר מצוי הוא ששפת הגג בולט מעט או הרבה מכתלי הבית וחוצה. ועל שפת הגג תעלה (מרזב פתוח) שדרכה נאספים מי הגג ויורדים במקום אחד בצינור המרזב היורד למטה. וא"כ הצינור הזקוף, ההולך מלמעלה למטה, ע"כ מתחיל בריחוק מן הקיר, והיות וכרגיל רוצים להצמידו אל הקיר, עושים לפעמים

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

קט

"ארכובה" דהיינו זוית. הנה לא זו בלבד שלא רצו שתהיה בצינור זוית, אלא הדרישה היתה שהצינור יעמוד זקוף ישר [בשוה] אף בלא אלכסון!

חידוש גדול נוסף, שכמדומה לי אינו ידוע לרבים!

הוראה מענינת של הרבי מופיעה ברשימת דברים זו, הנוגעת למעשה! וז"ל: **"הבאסיין יהי בתוך הקרקע"**. כלומר בריכת המאגר תהי בנויה בתוך הקרקע דוקא!

אל יאמר הקורא שהוראה זו היתה באופן מיוחד ביחס למקוה דרוס טוב, מטעם צדדי. כמו כדי שהחצר תהי פנוי, או בבחי' רואה את הנולד שלא תשלוט בו יד זרים. דהנה אף כי למותר להדגיש שאסור לנו לומר "פשטים" ו"סברות" בדברי רבותיה"ק, שלא להכשל ב"מגלה פנים שלא כהלכה" ח"ו, הנה במקרה זה, לא רק **שאסור** לפרש, אלא אין שום נתינת מקום לפירושים. ברור שהוראה ודרישה היא לתועלת כשרות המקוה בכל אתר.

שכן, ישנה רשימות דברים של אבי זללה"ה ממוצש"ק לך, י"ג מ"ח עטר"ת, ע"ד שליחות שהטיל עליו הרבי, לנסוע לעיר "סטאווראפל" לבנות שם מקוה. בר"ד זו פרטים שונים שנאמר לו מפי הרבי באותו מוצש"ק, [אחר ה"חזרה" דדא"ח בהיכל קדש], ע"ד השליחות. בין הדברים עלה ענין ה"באק" [=מאגר המים], לצורך "זאפאס" [=רזרווה].

וכן כתוב שם: "ועל שאלתי, אם יעשו את ה"באק" בארץ יהיו צריכים להוריד את המקוה בעומק יותר. השיב לי, מה בכך".

שאלה: "מפני שכעת העולם אינם רוצים לירד בעומק. אולי מפני זה שייך שיעשו את הבאק **על הארץ**? או אולי יתרון מעלה כאשר הוא בארץ".

תשובת הרבי: "בודאי יותר טוב כאשר הוא בארץ. ראשית, וואס פאסירט ניט" [=מה אינו קורה". כלומר, א"א לחשב מראש מה עלול לקרות ולהפסיד המים]. **"גם כאשר הוא על הארץ, צריכים לשמרו ביותר"**.

שאלה: "אולי יכולים לעשות את ה"באק" ארוך ביותר ובלתי עמוק"? [כלומר, שמא לעשותו רדוד קצת, כדי שלא יצטרכו לרדת בעומק יותר]

תשובת הרבי: "כאשר הוא עמוק הוא יותר טוב מכאשר יהי כולו ע"פ כל ה... (ה... , כך הוא במקור) כי יותר טוב כאשר הוא "טיפער" [=עמוק יותר]. "ע"כ.

הרי ברור לעינינו בלא ספק. דעת קדשו אמורה בהוראה ברורה, שמיכל הרזרווי צריך להיות דוקא בתוך הארץ. ועמוק יותר טוב יותר. "עמוק עמוק מי ימצאנה".

*

והנני להעיר לתשומת לב!

התשובה בדבר שלילת בנית המאגר על פני הקרקע, נחלקה לב' חלקים. א', מי יודע מה יקרה למים כאשר הם על פני הקרקע, בהישג יד אדם וכו'. ב', "גם" כו' צריכים לשמרו ביותר. ולכאוי היינו הך והא בהא תליא. מכיון שא"א לדעת מה יקרה, הרי ממילא יש לשמור שלא יקרה. א"כ לאיזה צורך כפל הרבי דבריו, ומה הפי' **"גם" כו' צריכים לשמרו**. מה התוספת ב"גם" זה?

אלא כפי הבנתי, נאמרה כאן הוראה ברורה בשני גדרים. א' שלא ראוי לעשותו ע"ג הקרקע, מצד המציאות, שיש חשש מה יקרה. והא פשיטא שאם לא ישגיחו איך ימנעו שלא יקרה. אך הרבי הוסיף **"גם" כו' צריכים לשמרו ביותר**. כלומר, דבר נוסף יש, ש"צריכים לשמרו ביותר". משמע שזהו ענין של תורה, הוראת הלכה. שמצד עצם היות מיכל המים מעל פני הקרקע, במקום שבהישג יד אדם, **"גם" חל חיוב – "צריכים" לשמרו ביותר**. אמור מעתה, אם לא שמרו ביותר, השאלה על כשרות המים היא מצד עצם אי השמירה, אפי' אם

במציאות לא קרה דבר. ואשמח לשמוע מאי קא אמרי רבנן בהא מילתא. למען "יגדיל טהרה ויאדיר".

*

הגה"ח הרב יוסף יצחק פייגלשטיק רב קהלת חב"ד בארגנטינה

ב"ה היום יום ד' י"ד תשרי ערב חג תשע"ה

לכבוד ידידי הרה"ג הרה"ח הרה"ת מח"ס תיקוני מקוואות, סדר הכנת שבת, ועוד ספרים בביאור שיטות רבותינו מוהר"ר שלום דובער שליט"א לוי
שלום ברכה!

הספר תיקוני מקוואות, יש בו אוצר יקר, שהרי אינו דומה שמיעה לראיה, והיה לכת"ר הזכות לראות המקוה במו עיניו, והגדיל לעשות שהעלה הכל בכתב לזכות לכולנו כל החידושים שנמצא בראיית הדברים, כולל תמונה וציור עם מדות מדויקים:

א' האם נקב השקה שכתב שצריך להיות טפח על טפח, האם הנקב הוא עגול או מרובע? שזה לא מבואר ברשימה שכתב הרה"ג הרה"ח רבי יעקב ז"ל לאנדא, והנה בתמונה (עמוד מ"ח) נראה ברור שהוא מרובע.

ב' אחרי כמה זמן צריך להחליף המי גשמים בבור התחתון? שזה לא מבואר ברשימה שכתב הרה"ג הרה"ח רבי יעקב ז"ל לאנדא, הנה (בעמוד ס"ו) ביארת שכל המקוה והמחסן להחליף המי גשמים עמד רק שנה וחצי, ובזמן הזה אמר הרבי שצריך להחליף המי גשמים בבור התחתון (כמו שמסופר בשמועות וסיפורים ח"א עמוד 337), לכן מזה מובן שצריך להחליף המי גשמים כל שנה. וזה מובן עוד יותר בזה שכתב הגאון הרב יעקב ז"ל שבשעת מילוי מי הגשמים יעלו על גדות הרצפה, וזהו כדי שיהיה זריעה באשבורן, כמבואר באגרת הקודש של הרבי (כרך ג' תרצ"ג כרך י"ז ו'תס"ב, שערי הלכה ומנהג מט ע' ק"ז, לקו"ש ח"ז ע' 311). ב"ה, כ"ו מנ"א, תשי"ח ברוקלין. הנה ע"פ האופן דכ"ק אדני"ע, שהיא מקוה ע"ג האוצר והוא רצה שיעלו מי התחתונה ע"ג רצפת העליונה (עפ"ד הרי"ל שי' לנדא), הנה ה"ז זריעה באופן היותר מועיל, שא"צ השקה כלל לכל הדיעות, כמובן. – גם אם לא יעלו על הרצפה, יש לסדר שהשאובים יפלו ישר בנקב ההולך לאוצר התחתון, דהיינו זריעה, עכ"ל. ואם כן בזה שיזרמו המים ישר בנקב שבין העליונה לתחתונה יתחלפו המים יותר מהר? לכן ברור שיותר חשוב זריעה באשבורן מאשר החשש של החלפת המים, ובאשר החשש להחלפת המים, יחליפו המי גשמים כל שנה (בימינו שיש הפילטר ששקוע בבריכת הטבילה ועובד בלי משאיבה, ואין בו בית קיבול כלל [יש היום שני סוגים: 1 מיוצר במאנטריאל. 2 מיוצר בישראל] אפשר לשמור את בור הטבילה נקי לשנה או יותר בלי החלפה, ופה בבווענאס איירעס מלאתי גם בור התחתון במי גשמים וגם בריכת הטבילה במי גשמים, ועל ידי הפילטר הנזכר 1, וחומרי חיטוי, נשמר נקי ושקוף יותר משנה, וכעת זה הרבה יותר נקי מהמקוואות שמחליפים המים כל יום או כל שבוע, ולהבנתי זה הפתרון בימינו).

גם ראיתי מה שכתבת לענין טבילה כדג, שגובה זרת מעל טבורה לנשים גבוהות הוא 130 ס"מ, הנה ראיתי הרבה מקוואות שבנו אותם שגובה המים הוא רק 120 ס"מ, ואי אפשר להוסיף בו יותר מים (כי על ידי הטבילה יעלו המים יותר ויזחלו חוץ למקוה) ויש בימינו הרבה נשים גבוהות שגובה זה אינו מגיע לזרת מעל הטבור. ולכן באם המקוה יותר עמוק ואפשר שיהיה בו שני מקומות טבילה אחד 115 ס"מ עמוק לנשים נמוכות, ושני בעומק 130 ס"מ לנשים גבוהות, יגיע המים זרת מעל טבורה לכל אחד לפי מידתה, ויהיה כפי שנפסק בשולחן ערוך יורה דעה הלכות נדה סימן קצ"ח סעיף ל"ו וז"ל: צריך שיהיה המקוה גבוה ממעל לטיבורה זרת, לפחות.

המעלות שיש במקוה על גבי בור, כתבת שלעומת בור השקה יש החשש שמא לא הגיעו המים לגובה נקב השקה, מה שאין כן במקוה על גבי בור. הנה יש מעלה על בור זריעה, שבו יש החשש שמא לא נגבו בריכת הטבילה לפני המילוי, ואז פסול המקוה משום שלשה לוגים מים שאובים שקדמו (שו"ע יו"ד סי' ר"א סעי' ט"ו). ובנידן

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

קיא

מקוה על גבי בור, מיד שנפלו השאובים נתחברו למי הגשמים ונטהרו, ואם נשארו מים מהנקיון נתחברו לבור התחתון ונטהרו. גם יש חשש אחר במקוה זריעה, שהזריעה נעשה בשעת שהבור נמצא בזחילה, והרי נפסק שאין הזחילין מערבין (שם סעי' ס'), מה שאין כן במקוה על גבי בור נעשה הזריעה באשבורן. כמבואר לעיל באגרות קודש שזה זריעה באופן הכי מועיל.

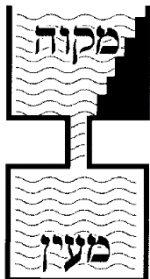
בעינין מה שכתבו כמה כאילו יש חשש בכשרות המקוה הזו, הנה טחו עיניהם מלראות כי המקוה הזו נמצא כבר במשנה ושי"ע ולכן ברור שאין שום ספק בכשרות של מקוה על גבי בור.

הנה הלכה זו ברורה, כי היא נזכרת במשנה מסכת מקוואות פרק ו' משנה א' "כל המעורב למקוה כמקוה חורי המערה וסדקי המערה מטביל בהם כמה שהם עוקת המערה אין מטבילין בה אלא אם כן היתה נקובה כשפופרת הנוד אמר ר' יהודה אימתי בזמן שהיא מעמדת עצמה אבל אם אינה מעמדת עצמה מטבילין בה כמה שהיא". ופירש הרמב"ם עוקת המערה היא החפירה תחת שטח המקום" וכן ברמב"ם הלכות מקוואות פרק ח הלכה ד'. וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך יורה דעה סימן ר"א סעיף נ"ט "עוקה (פ"י חפירה) שבתוך המקוה, אם היתה הקרקע המבדלת בין העוקה ובין המקוה בריאה ויכולה להעמיד את עצמה, אין מטבילין במים שבעוקה עד שיהיו מעורבין עם המקוה כשפופרת הנוד; ואם אינה יכולה להעמיד את עצמה, אפילו אינם מעורבין אלא בכל שהוא, מטבילין בהם". ובש"ך שם ס"ק קכ"ו "עוקה – הוא חפירה שתחת המקוה". וכן בלחם ושמלה, לחם ס"ק רל"ו.

וכן בטהרת ישראל [מאת הרב ישראל יצחק זצ"ל רב בק"ק פראגא בשנות ה' עת"ר] סימן ר"א (עמוד 162) אלף כ"ט, נתבאר בפרטיות מקוה זו "יש עושין מקוה חדשה היינו בהפסק שולים באמצע גובה המים ויש בנקב שבשולים כשפופרת הנוד, הוי חיבור וכשר המקוה ואין בזה לא ניצוק ולא כטפרס ולא זוחלין, ואף קרקע השולים עבה יותר מג' טפחים אין חשש".

ומה שכתבו שהדברי חיים פוסל מקוה כזו, אינו נכון כלל, כי הוא בעצמו בתיקוני מקוה שלו תיקן חור השקה בריצפה דווקא, וכתב על זה שדוקא יהיה הנקב השקה בשולים המפסיק בין המקוה העליונה לתחתונה, ולא מן הצד, וכתב שזה לפי כל הראשונים והאחרונים. ומי שמחפש על זה איזה חומרא, הרי זה דברי תימה ולכן ברור לכל מי שמחפש האמת, שאפילו הדברי חיים בעצמו לא עלה על דעתו לפסול ח"ו, ומבאר ברור ההבדל ביניהם, והוא בעצמו תיקן שיהיה נקב השקה בריצפה דוקא.

ונעיין בשו"ת דברי חיים (ממין חיים הלבשרטאם זצ"ל האבד"ק צאנז והגליל) חלק ב' יור"ד סימן פ"ח [התשובה הידועה שפוסל מקוה למטה ומקוה למעלה מחוברים על ידי צינור]: "לעשות מקוה כזו, פירוש שהמקוה יהי חפור בעומק בארץ עד שיהי שמה מים הרבה, ואחר כך יתכסה המקוה זו בנסרים היטב מדובק מאוד עד שלא יהי אפשר לעלות המים למעלה, אך באמצע יעמוד עץ חלל כתבנית הנ"ל, ולמעלה שוה לארץ יעשה מקוה העליונה אשר עליונו של עץ החלל יכנס לתוכו, וגם המקוה העליונה יהי תחתיתו מדובק מאוד בנסרים עד שלא יהי באפשרי לזוב מים מתוכו, ואחר כך ישפך להמקוה העליונה מים, והמים שממקוה העליונה הנשפכים ירדו למקוה התחתונה דרך עץ החלל, וכן יעמדו תמיד מחובר המים העליונים להתחתונים דרך עץ החלל שהוא הרבה יותר משפופרת הנוד, והמים במקוה העליונה יעמדו תמיד ולא יאבדו רק יהיו מונחים על המים שבמקוה התחתונה דרך עץ החלל ולא יאבדו מחמת שהמקוה התחתונה מסוגרת בכסוי היטב, ובמקוה העליונה יהי סילון להמשיך המים ממנה מתחת לארץ עד מקום נחל ששמה יצאו המים לחוץ ואחר כך לסתום העליון ... שראה מנהג מגאונים שמטהרים

מהתחתון את המקוה העליונה שמלא שאובין. ובאמת במחכ"ת שגה בזה, ובודאי אם כל המקוה נתרבה בודאי אמרין לכולי עלמא קטפרס חיבור, וכמו דאמרין ... ואם כן משום הכי היכי דהמים נוגעים כל העליונים בתחתונים ורק שמפסיק איזה נסרים שאינם כלי הרי ממש אחד ולא צריכי לגוד אחית ולא לקטפרס, מה שאין כן אם רחוקים המה ורק נתחברו על ידי קטפרס בודאי אינו חיבור. והנה מה שהתירו הגאונים מיירי בודאי

ק"ב

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

שלא היה המים רחוקים, דאם המה נמוכים הרבה בלאו הכי פסולים דהוי זוחלין, אלא ודאי שהמה סמוכים זה לזה, וכמו שעושין במקומות שטובלין בארגז תלוי בחבלין שמשלשלין הארגז עד סמוך למים שלא יהיה זוחל ובכהאי גוונא הוי חיבור, אבל בנידון דידן שהמים נמוכין הרבה וכל חיותן על ידי חיבור בניצוק ודאי אינו חיבור סוף דבר מקוה זו פסולה מן התורה לפענ"ד."

ובדברי חיים חלק שני הלכות מקוואות סעיף ל"ח "יש מקומות הקרים ועוקת המקוה גדולה עד שאי אפשר לערבו במים חמים הרבים, הוכרחו לעשות ארון של עץ גדול מאד כשיעור קומת אדם ורחב בכדי שיהא ראוי לעמוד שם אדם במרחב ולהרכין הראש, ועושין בתחתית נקב כמוציא רמון וסותמים פי הנקב בעץ המתוקן לכך וממלאים את הארון הנ"ל במים חמים ובשעת הטבילה מסירים הברזא ונתערב מי הארון הנ"ל עם מי המקוה יותר מכשופרת הנאד, והתירו להם חכמים זה, אך החמירו מצד שיהא עוד נקב כזה ושיהא נקב האחר סתום תמיד ולא יסתום בסיד וגפסיס רק באחד מהם לחוד או בצרורות והנקב השני יהיה הברזא לפותחו תמיד בעת הטבילה, ואז מותר בכל גווני אפילו אם יהיה הארון הנ"ל תלוי באויר בשעת טבילה."

ובפירוש שנדפס בצד: "אבל כיון שהחיבור על ידי נקב שבשוליו דאז לרוב ראשונים מותר לטבול אפילו בלא נתערב למקוה, ואפילו לרא"ש ז"ל והראב"ד אינו רק חומרא בעלמא באם עומדת אצל המקוה אפילו אין הנקב בשולים כמבואר בדבריהם, ועל כל פנים בצירוף שניהם ודאי כשר, ובאם הוא פשוט במוציא רמונים בודאי כשר דכן היו עושין בבית המקדש, וזה כוונת הד"מ יעו"ש ... ואם כן בכהאי גוונא שניקב בשוליו ונתחבר למקוה כשר אליבא דכולי עלמא, וכן מבואר בכל הראשונים והאחרונים והמחמיר אינו אלא דברי תימה."

הרי הדברי חיים זצ"ל מדבר כאן בתיקון מקוה לכתחילה, וכתב בפירוש שדוקא יהיה הנקב השקה בשולים המפסיק בין המקוה העליונה לתחתונה, ולא מן הצד, וכתב שזה לפי כל הראשונים והאחרונים, ומי שמחפש על זה איזה חומרא, הרי זה דברי תימה.

התיבה הזו שהוא המקוה שהיה בצאנז היה בדוגמא התיבה של המקוה של אדמו"ר הזקן, אלא כיון שגובה המים היה משתנה כפי תקופת השנה, לכן היו חייבים להעלות או להוריד אותו כפי גובה המים בבאר, לכן תיקון שני נקבים: א' לבטל מתורת כלי. ב' להשקה, ובו היה פקק, ובחר לשים נקב השקה בריצפה דווקא. לכן ברור שדעת הדברי חיים שהמקוה הזו הכי מהודרת, ולכן בחר במקוה הזו. וכן המעיין בתשובה הנזכר יראה שמחלק בין מקוה על גבי בור שכשר, למקוה במחובר לבור התחתון על ידי צינור.

בברכה והצלחה, שהקב"ה יתן לכת"ר כח להמשיך להגדיל תורה, ולהוציא עוד ספרים וחידושים בדברי רבותינו, להאיר אותנו באור התורה, חזק ואמץ, שתמשיך להוציא עוד ספרים וחידושים מלאים בדברי תורתנו הקדושה.

יוסף יצחק פייגעלשטאק

הגה"ח הרב הלל פעוונזנער

רב קהלת חב"ד בצרפת

ב"ה יום שלישי שהוכפל בו כי טוב ערב ראש חדש תמוז תשנ"ח

לש"ב הרשד"ב נ"י לוין, וה"י חכם ומדעתו מבין

קבלתי קונטרס תיקוני המקוואות, בירור הלכות בכל אות ואות, בשלושה עשר פרקים כפתור ופרח, באופן מסודר וברור ופה רך, במקוואות כמה מעלות טובות, בהלכות והידורים לנשים צובאות, ואבוהון דכולהו מקוה דרוסטוב, נתגלתה בחקירה וראש טוב.

יש שפקפקו בהתקנה דמקוה על גבי מקוה, מפני שמי גשמים הם קלים ממים שמנהרות ומעיינות היוצאים בבקעה ובהר, שיש בהם תערובת חמרים חמרים, מהם מלוחים מהם מרים (כידוע לכל, ורשום על גבי בקבוקים

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבותינו

קיג

מים מינירלים), משא"כ מי גשמים שמתמתקים בעבים, אע"פ שאד יעלה מן הארץ, ממימי אוקיינוס (ב"ר פ"ג ועוד).

ועפ"ז במקוה על גבי מקוה שהמים התחתונים הם מי גשמים, שהם קלים מהעליונים, הם עולים למע' וסוכ"ס הם מתערבים, אע"פ שהם צוננים והעליונים חמים.

אבל הרי כ"ק הרש"ב אמר שמחמת שינוי מדת החום "רחוק הדבר שיתערבו", דהיינו שינוי מדת החום פועל נגד ההתערבות בין התחתונים להעליונים, והתנגדות זו היא חזקה מאד, שהרי אנו רואים כשמוסיפים מים חמים למקוה מוכרח לערב החמים בצונן, ומצד עצמם המים העליונים הנשארים למעלה הם חמים מאד וא"א להכנס אע"פ שלמטה עדיין קר מאד, וזה ידוע לכל.

וגם הרי המי גשמים הבאים מהגגות יש בהם הרבה עפרורית ופיח עשן, ולא הכל שוקע למטה, והאבק הדק נשאר מעורב עם המי גשמים, וא"כ אין המי גשמים קלים כ"כ כמו בעצם הווייתם בעבים.

עכ"פ הרש"ב לא אמר שהמקוה על גבי מקוה אין כלל תערובות המים, ועפ"ז הכינו אוצר מי גשמים להחליף אותם מזמן לזמן.

אבל נ"ל לומר יותר מזה, שמכיון שהחשש בנ"ס ונ"ס הוא מצד מראית עין (כמ"ש בכ"מ), והיינו כשנ"ס ונ"ס בידים. אבל גם במקוואות עם הנקב מן הצד הרי אנו רואים איך שעל ידי הטבילות נכנסים ויוצאים המים, ומתערבים השאובים עם המי גשמים.

והנה אם הי' טבע המים החמים והצוננים להתערב זב"ז, הרי גם כן זה נראה, ואי"ז כמו נ"ס ונ"ס בידים, ואפילו לא על ידי יציאת וכניסת המים על ידי הטבילות, אבל מכל מקום על ידי שהמים החמים מתקררים גם כן נראה במוחש שנתערבו זה עם זה, אבל מכיון שטבע החמים והצוננים שלא להתערב, אין ניכר שום תערובות מים במים, ואין שום מראית עין.

ואע"פ שלא משמע כן מהלשון של הרשימה של הר"י ז"ל לנדא, אבל הרי אין זה לשונו של הרש"ב, שהרשימה נרשמה בשנת תשי"ח, כשלשים שנה אחר הוראות כ"ק הרש"ב (כך כתוב בקוני פרק עשירי. ואע"פ שזה לא מסתבר, אבל עכ"פ אין זה דווקא לשונו של כ"ק הרש"ב נ"ע).

קשה לי מ"ש כ"ק אדמו"ר זי"ע (באג"ק חי"א ו'תסב, וכבר נדפס קודם בלקו"ש) "לסדר שיפלו המים שאובין ישר בנקב ההולך לאוצר התחתון", ולא הבנתי, הרי זה ממש היפך ממה שאנו משתדלים שלא יכנסו מים שאובין לאוצר התחתון, שהרי הם מתערבים תומ"י עם כל המים שבאוצר התחתון. ובפרט אם הם באים מצנור, שבאים בכח זרם חזק. ושאלתי לחכמים ואין פותר.

בברכה

הלל פעוזנער

*

הגה"ח הרב עזריאל זעליג שארפשטיין
רבה של סינסינעטי, אהי"א

ב"ה כ"ח סיון תשנ"ח

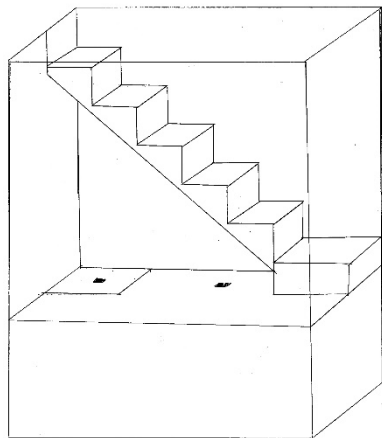
אל כבוד ידידי הנעלה והחביב הרה"ח אי"א נו"נ וכו'
מוה"ר שלום דובער שי' לוין

הנה ראיתי את הקונטרס בענין תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו, אשר יגע ובירר כמה ענינים נחוצים, ומברר כמה ענינים בטוב טעמא ובסברא ישרה, לכן הנני מעוררו כי הדברים ראויים להדפיסם ורבים יהנו מאורו. החותם בכבוד התורה ולומדיה

עזריאל זעליג שארפשטיין
הרב דועד העיר סינסינעטי, אהייא

יג. תכנית בניה – לתקנת רבותינו

מדות המקוה

- א. אורך מקום הטבילה, לפחות 170 ס"מ, שגם גבוהי הקומה יוכלו לטבול כדג במתיחת הגוף קעב.
- ב. גובה המים במקוה, לפחות 130 ס"מ, שגם גבוהי הקומה יוכלו לטבול בעמידה.
- ג. גובה כתלי המקוה, לפחות 140 ס"מ, שבעת הטבילה לא יתרוממו המים ויזחלו חוץ למקוה.
- ד. רצוי שהמדרגה התחתונה תהי' רחבה לפחות 35 ס"מ, ואם עביה 15 יהי' גובה המים עליה 115 ס"מ, כדי שגם קצרי הקומה יוכלו לטבול שם בעמידה.
- ה. במקוה יהיו לפחות 726 ליטרקעג, אבל במדות הנ"ל יהיו לערך 2000 ליטרקעד.
- ו. בבור התחתון יהי' מים כפול מהנ"ל, היינו לערך 1430 ליטרקעה.
- ז. במקוה גדול ששטחו 2X2 מטר, הי' מספיק שיהי' גובה בור התחתון פחות מ-40 ס"מ, אבל עדיף שבכל אופן יהי' גבהו לפחות 50 ס"מקעז.
- ח. בין המקוה לבור התחתון יהי' פתח המכוסה בשיש, שיוכל אדם ליכנס בו, לפחות 40X30 ס"מקעז.
- ט. בין המקוה לבור התחתון יהי' שני נקבים פתוחים בגודל 10X10 ס"מ. אחד מהם בשיש הנ"לקעח, ויש העושים שני הנקבים בשיש הנ"לקעט.
- י. כדי שהשיש והנקבים לא יפריעו לעמידה על רצפת המקוה, יש העושים את הפתח תחת המדרגות,

קעב האמור כאן סעיפים א-ד, נתבאר לעיל הערה קיא.

קעג נתבאר לעיל פרק ז ס"ד, ובפרק י ס"ד, שלפי החשבון האמור שם הוא 723 ליט.

קעד נתבאר לעיל הערה קיא.

קעה נתבאר לעיל פרק ז ס"ה והערה קד.

קעו נתבאר לעיל פרק יא ס"ג.

קעז נתבאר לעיל פרק ז ס"ד והערה ק.

קעח נתבאר לעיל פרק ז ס"ב והערה צג.

קעט נתבאר לעיל פרק ז ס"ד והערה קג.

סדר תיקוני מקוואות – לפי תקנת רבתינו

קטו

הפתוחים מהצדקפ.

חומרי הבניה

- יא. כתלי ורצפת המקוה מצמנט, ומערבים בו חומר שמחזק את הצמנט שלא יוכלו המים לזחול דרכו קפא.
יב. גם הרצפה שבין המקוה לבור התחתון יהי מצמנט קפב.
יג. כדי למנוע סדקים בצמנט עדיף לעשותו על ידי רשת ברזל שבתוכו, ואין חוששים בזה למעמיד על ידי פשוטי כלי מתכות קפג.
יד. כדאי לצקת המקוה העליונה והתחתונה יחד, דכשאינם יוצקים ביחד יש חשש זחילה בהחיבור ביניהם; אלא שכותל בור התחתון עבה יותר, שעליו בונים את הרצפה שבין המקוה לבור התחתון קפד.
טו. שום נקב לא יהי במקוה ובבור התחתון, וניקוי המים – על ידי משאבה קפה.
טז. אחרי סיום הבניה ממלאים המקוה מים, מודדים ומסמנים עד היכן המים מגיעים, ובודקים למחרת אם לא ירד גובה המים על ידי איזושהי זחילה בכתלים או ברצפה קפו.
יז. מרצפות החרסינה שבמקוה לא יהי מאחוריהם בית קיבול הצמנט להדבקתם לכותל קפיז.

המשכת המים למקוה

- יח. המשכת מי הגשמים עוברת: (א) הגג. (ב) המרזב. (ג) צינור מהמרזב אל תחת הקרקע. (ד) תעלה תחת הקרקע מהצינור הנ"ל. (ה) מאגר מים תחת הקרקע שבו נמשכת התעלה. (ו) תעלה תחת הקרקע מהמאגר עד המקוה. (ז) מקוה הטבילה. (ח) בור התחתון.
יט. בגג לא יהי שום נקב שיכול לעכב המים קפח.
כ. המרזב ישאר פתוח משני הקצוות, ויעמוד בשיפוע, והצינור תחת הקצה הנמוך קפט.
כא. הצינור ילך ישר, בלי זווית וארכובה קצ.
כב. התעלה עשויה מצמנט רך הראוי לבלוע (חלק א' מלט ועשרה חלקים חול), וארכה לפחות 3 טפחים קצא.
כג. מאגר מי הגשמים מוכן תמיד, לעת צורך החלפת מי הגשמים שבבור התחתון קצב, מזמן לזמן קצג.

קפ נתבאר לעיל והערה קג.

קפא נתבאר לעיל הערה צז.

קפב נתבאר לעיל צט.

קפג נתבאר לעיל הערה לד.

קפד נתבאר לעיל ריש הערה צז.

קפה נתבאר לעיל פרק ז ס"ג וס"י.

קפו נתבאר לעיל הערה צז.

קפיז נתבאר לעיל פרק יא ס"א.

קפח נתבאר לעיל פרק ז ס"יג והערה קכו.

קפט נתבאר לעיל פרק ז ס"יג והערה קכו.

קצ נתבאר לעיל פרק ז ס"יג והערה קכת.

קצא נתבאר לעיל פרק ז ס"יג והערה קכט.

קצב נתבאר לעיל פרק ז ס"ט והערה קיט.

קצג נתבאר לעיל פרק ה ס"ב.

כד. נקב יציאת המים מהמאגר לתעלה השניה, הוא בתוך עץ הבנוי בו, ונסתם על ידי עץ התחוב בו, ולא על ידי סתימת גומי. וכדי שישתום טוב, אפשר לעטוף את ראש המגופה של עץ בחבל העשוי לחזק את הסתימה^{קצד}.

כה. בנוסף לזה יש בתחתית המאגר נקב יציאה לביוב, בסתימת עץ, כדי לאפשר ניקוי המאגר מעפר. ונקב יציאה לביוב בקצהו העליון, שנשאר פתוח, ליציאת עודף מי הגשמים שבאים עליו מהגקצה^ה.

כו. התעלה מהמאגר למקוה עשויה מצמנט רך הראוי לבלוע (חלק א' מלט ועשרה חלקים חול), וארכה לפחות 3 טפחים – מהמקום שנפסק זרם המים שבא מנקב המאגר^{קצו}.

כז. המים מגיעים מהתעלה למקוה, ומשם דרך הפתח שבינו לבור התחתון^{קצי}.

כח. לפני מילוי מי הגשמים, יש לנקות ולנגב את הבור התחתון^{קצח}.

כט. כשממלאים את הבור התחתון, עולים מי הגשמים על גדות רצפת המקוה, לפני הכנסת מי העיר למקוה^{קצט}.

ל. מי העיר באים למקוה על ידי תעלה בכותל המקוה, עשויה מצמנט רך הראוי לבלוע (חלק א' מלט ועשרה חלקים חול), וארכה לפחות 3 טפחים^ר.

לא. אחזקת המקוה תהי' תמיד בידי יהודי שומר תורה ומצוות^{רא}.

קצד נתבאר לעיל פרק ז ס"א-ב והערה קכד.

קצה נתבאר לעיל פרק ז ס"ו והערה קלג.

קצו נתבאר לעיל פרק ז ס"ז-ח והערה קיז.

קצי נתבאר לעיל פרק ז ס"ד.

קצח נתבאר לעיל פרק ז ס"ד והערה קא.

קצט נתבאר לעיל פרק ז ס"ד.

ר נתבאר לעיל פרק ז ס"ז והערה קיד.

רא נתבאר לעיל הערה מ, מתי יש מקום להתיר בזה בדיעבד.